A. Kollontai

Toplumsal Gelişmede Kadının Konumu

İnter
Yayınları

Kollontai • Toplumsal Gelişmede Kadının Konumu

Aleksandra Kollontai

TOPLUMSAL GELİŞMEDE KADININ KONUMU

Bu kitap, **"Alexandra Kollontai, Die Situation der Frau under gesellschaftlichen Entwicklung"** özgün adıyla **Verlag Neue Kritik – Frankfurt** Tarafından yapılan Almanca baskısından Türkçeye çevrilmiştir.

Birinci Basım : Ekim 2000

Dizgi : Dönüşüm (0212) 244 29 97
Baskı : Özal Matbaası
Kapak : İnter Grafik-Tasarım

ISBN 975 - 7349 - 83 - 6

İNTER YAYINLARI
Ankara Cad. No: 31 Fahrettin Kerim Gökay
Vakfı İşhanı Kat: 4 Daire, 51
Cağaloğlu- İSTANBUL
Tel : (0212) 519 16 16

Aleksandra Kollontai

TOPLUMSAL GELİŞMEDE KADININ KONUMU

SVERDLOV ÜNİVERSİTESİ'NDE İŞÇİ VE KÖYLÜ KADINLAR İÇİN VERİLEN ONDÖRT DERS – 1921

Çeviren : M. Ali İNCİ
Red. : İsmail YARKIN

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
1. Ders: İlkel Komünizmde Kadının Konumu 11
2. Ders: Kölecilik Ekonomik Sisteminde Kadının Rolü ..29
3. Ders: Kapalı Doğal İkdisatta Kadının Konumu 44
4. Ders: Köy Topluluğunda ve Zanaatkâr Üretiminde Kadının Emeği 62
5. Ders: Ticaret Sermayesinin Parlak Döneminde ve Manüfaktür Döneminde Kadının Konumu 80
6. Ders: Kapitalist Büyük Sanayinin Gelişmesi Döneminde Kadının Emeği 104
7. Ders: Kadın Sorununun Nedenleri 123
8. Ders: Feministlerin Hareketi ve Sınıf Mücadelesinde İşçi Kadının Önemi 140
9. Ders: Savaş Sırasında Kadının Emeği 164
10. Ders: Proletarya Diktatörlüğü: Emek Örgütlenmesi ...180
11. Ders: Proletarya Diktatörlüğü: Çalışma Koşulları ve İş Emniyeti Yasaları 194
12. Ders: Proletarya Diktatörlüğü: Günlük Yaşamın Devrimci Değişimi 206
13. Ders: Proletarya Diktatörlüğü: Yaşam Alışkanlıklarının Devrimcileştirilmesi 224
14. Ders: Bugün ve Yarın Kadın Emeği 244
Açıklayıcı Notlar 259

Önsöz

Bu kitaptaki *Ondört Ders*'i, 1921 ilkbaharında (Nisan, Mayıs, Haziran), Leningrad Sverdlov Üniversitesi'nde, daha sonra kadın kollarında çalışacak olan kadın öğrenciler için verdim. Bu derslerin bir bölümü anında stenoya geçirildi, bir bölümünü ise notlarımdan yararlanarak 1921 sonbaharında bizzat kendim derledim.

Bu derslerimle, kadın öğrencilere, hem kadın sorununda Marksist görüş üzerine kolay anlaşılır bir biçimde temel bir bakış sağlamak, hem de son dört bölümde yaşam koşullarının devrimcileştirilmesini ve işçi devletinde kadının yeni konumunu (ki, ben bundan onun toplumun eşit haklara sahip üyesi olarak kabul edilmesini anlıyorum) göstermek istiyordum. Kadının yeni konumu, yalnızca onun politik ve toplumsal haklarının olumlu bir yeniden değerlendirilmesine değil, aynı zamanda erkekle kadın arasındaki ilişkilerin de esastan değişmesine yol açtı.

1921 yılında, Savaş Komünizminden Yeni Ekonomik Politika'ya (NEP) geçişle birlikte devrim yeni bir dönüm noktasıyla karşı karşıya kaldığında, bu özellikle açıklık kazandı. Burjuva toplumun geleneklerinden kurtuluş sürecinin gelişme düzeyi, NEP'in Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkardığı sonuçlar temelin-

de, eskisinden daha büyük bir açıklık kazandı. Burjuva toplumun sosyo ekonomik temel direklerinin parçalandığı ve komünist toplumun temellerinin olabildiğince hızlı bir şekilde kurulması için ısrarla çaba gösterildiği devrimin üç yılı boyunca, eskimiş geleneklerin inanılmaz bir hızla can çekiştiği bir atmosfer egemendi. Onların yerine, gözlerimizin önünde insan toplumunun yeni biçimlerinin ilk adımları yeşeriyordu. Burjuva aile, artık vazgeçilmez değildi. Kadın, toplum için ve onun içinde ortaklaşa, zorunlu çalışma temelinde, yepyeni yaşam biçimleriyle yüzyüze geldi. Yalnızca kendi ailesi için değil, emek kolektifi için de çalışmak zorunda kaldı. Yeni yaşam koşulları ve yeni evlilik biçimleri de ortaya çıktı. Çocuklarla anne-babalar arasındaki ilişki değişti. Daha 1921'de, bu öylesine tayin edici yılda, yeni bir zihniyetin, yeni göreneklerin, yeni bir ahlâkın ilk adımları ve özellikle de kadının yeni rolü ve onun kolektif ve Sovyet Devleti için önemi, tüm yakıcılığıyla kendini gösterdi. Ölümcül isabet alan burjuva dünyanın gelenekleri, devrimci işçi cumhuriyetimizi sayısız cephede savunan topların gümbürtüsü altında parçalanıyordu.

Birçok yaşam alışkanlıkları, fikirler ve ahlâk yasaları, bugün ya tümüyle ortadan kaybolmuştur ya da genel bir çözülme içindedir. Yeni Ekonomik Politika, aile ve evlilikteki değişiklikleri geciktirecek durumda değildi, ayrıca kadının Sovyet iktisadındaki konumunu da zayıflatamadı. Ama şu anda, Parti'nin kadın kollarında çalışan kadın işçilerin 1921 yılına kadar yaşadıkları haliyle yeni yaşam biçimlerinin, kadınların büyük çoğunluğu üzerinde bir etkisi yoktur. Yeni toplumsal ilişkiler ve onunla birlikte kadının konumu da, ekonomik sistemin yapısı ve örgütlenmesiyle kopmaz bir şekilde bağlıdır. Sosyalist bir üretimin gelişmesi, geleneksel ailenin dağılmasına neden olmakta ve böylelikle toplumda kadına artan bir hak eşitliği ve daha özgür bir konum sağlamaktadır. Komünist toplumumuzun inşasında dolambaçlar ve duraksamalar her ne kadar kaçınılmaz olsa da, bu,

mantıksal olarak, kadının kapsamlı kurtuluş sürecinin zaman zaman durağanlaşabileceği anlamına gelmektedir.

Emekçi kadınların konumları ve politik etkileri, bugün, 1921' de egemen olan koşullarla artık karşılaştırılamaz. İşçi kadınlarımız ve köylü kadınlarımız, Komünist Partisi'nin yardımıyla, ilk devrim yıllarının kazanımlarını başarıyla savundular ve farklı sonuçlarla da olsa, çalışan kadınların haklarını genişletip güvence altına aldılar. Bütün katmanlardan kadınlar için genel çalışma yükümlülüğü getiren ve böylelikle ailenin ve yaşam alışkanlıklarının dönüşmesinin nesnel koşullarını yaratan toplumsal güçlerin şu an önemli ölçüde zayıfladıklarına kuşku yoktur. Bu, açıkça, Yeni Ekonomik Politika'nın bir sonucudur. Ekonomik ve politik değişiklikler, bugün artık seferber edilmiş kitlelerin baskısı altında değil, Rusya Komünist Partisi'nin bilinçli önderliği altında önemli ölçüde yavaşlatılmış bir tempoda gerçekleşmektedir. Ama ne yazık ki, bu, pratikte, değişikliklerin Parti tarafından ancak devrimci kazanımların burjuvazi tarafından tehdit edilmesi durumunda gerçekleştirildiği anlamına gelmektedir.

Derslerimin bu yeni baskısını, ne düzeltme ne de genişletme kararı aldım. Bugünkü koşullara daha uygun olabilecek bir yeniden kaleme alma, o yılların çalışma atmosferini yansıtmaktan, işçi cumhuriyetinde devrimin erimini ve emekçi kadınların durumunu karakterize eden gerçek yaşamdan olguları ve olayları betimlemekten oluşan mütevazı değerinin derslerden boşaltılması anlamına gelirdi.

Kitabımın, devrimin tümüyle belirli bir aşamasında kadın sorununun çözümü konusunda ancak yetersiz bir tablo sunduğu konusunda tümüyle açığım.

Yine de, dersleri orijinal biçimiyle yayınlamaya karar verdim. Geçmişi incelemenin ve kavramanın, yani bu durumda, ekonomik gelişmeyle ilişki içinde kadının konumunu tarihsel olarak

araştırmanın, güncel görevlerimizi daha iyi kavramaya ve komünist dünya görüşünün yeşeren tohumunun güçlenmesine katkıda bulunacağına eminim. Bu da yine, çalışan kadınların tam ve çok yönlü kurtuluşunun en kestirme yolunu aramada işçi sınıfına bir yardımdır.

Aleksandra Kollontay, Oslo 1925

1. Ders

İlkel Komünizmde Kadının Konumu

Bugün, aşağıdaki sorunu ele alacak olan bir ders dizisine başlıyoruz: Çeşitli ekonomik toplum biçimlerinin gelişmesiyle ilişki içinde kadının farklı konumu. Kadının toplumdaki konumu, her keresinde onun aile içindeki konumunu belirler. Bu sıkı ve kopmaz bağ, sosyo ekonomik gelişmenin bütün ara aşamalarında mevcuttur. Gelecekteki çalışmanız, işçi ve köylü kadınları yeni bir toplumun inşasına ve bu yeni toplum içinde yaşama kazanmaktan oluşacağından, bu bağıntıyı kavramak zorundasınız. Çalışmalarınızda sık sık, kadının konumunu ve onun yaşam koşullarını değiştirmenin olanaksız olduğu itirazıyla karşılaşacaksınız. Size, bunların, onların cinsiyetinin özelliklerine bağlı olduğu söylenecektir. Kadınların altında acı çektiği baskılara karşı geldiğinizde, onları bugünkü aile yaşamının boyunduruğundan kurtarmak istediğinizde, cinsiyetler arasında daha fazla hak eşitliği için çaba gösterdiğinizde, karşınıza bilinen eski gerekçeler sürülecektir: Kadının hak yoksunluğu ve erkek karşısındaki eksik hak eşitliği, tarih tarafından kutsanmıştır ve bundan dolayı ortadan kaldırılamaz. Kadının bağımlılığı, onun erkek karşısındaki ikincil konumu, zaten eskiden beri var olmuştur, bu, gelecekte de değişmeyecektir. "Dedelerimiz böyle yaşadı, torunları-

mız da böyle yaşayacak." Böylesi gerekçelere karşı en iyi itirazı tarihin kendisi sunmaktadır; insan toplumunun gelişme tarihi; geçmiş ve onun içinde ilişkilerin gerçekten nasıl biçimlendiklerinin bilgisi. Binlerce yıl önce egemen olan yaşam koşullarını bir kez bilince, kadının erkek karşısındaki eksik hak eşitliğinin, onun kölece bağımlılığının eskiden beri var olmadığını bizzat görürsünüz. Kadının erkekle tümüyle aynı değerde görüldüğü dönemler vardı. Hatta, erkeğin belirli ölçüde kadının önder konumunu kabul ettiği dönemler vardı.

Toplumsal gelişmenin çeşitli aşamalarında kadının sık sık değişen konumuna yakından baktığımızda, kadının şu anda egemen olan hak yoksunluğunun, onun eksik bağımsızlığının, aile ve toplum içindeki kısıtlı haklarının kesinlikle doğuştan kadınlara özgü özelliklerle açıklanamayacağını göreceksiniz. Ne de bunlar, kadının kavrayışının erkeğinkinden daha kısıtlı olmasıyla açıklanır. Hayır, kadının hak yoksunu ve bağımlı konumu ve eksik hak eşitliği, herhangi bir "doğal" özellikle değil, tersine ona belirli bir toplumda ayrılmış çalışmanın karakteriyle açıklanır. Sizden, Bebel'in kitabı "Kadın ve Sosyalizm"in ilk bölümlerini özenle okumanızı talep ediyorum. Bebel, bizim konuşmamızın da temelinde yatan tezin doğruluğunu kanıtlar: Kadının üretimdeki yeriyle toplumdaki konumu arasında son derece sıkı ve organik bir bağ vardır. Bu, en iyisi, esaslı bir şekilde kafanıza yerleştirmeniz gereken bir tür sosyoekonomik yasadır. O zaman, kadının çok yönlü kurtuluşu için çalışmayla ilişkili bütün sorunları kavramanız önemli ölçüde kolaylaşacaktır. Birçokları, insanlığın henüz vahşilik ve barbarlık durumunda bulunduğu ilkçağlarda kadının durumunun bugünkünden daha kötü olduğuna, evet gerçekte bir köle yaşantısı sürdüğüne inanıyor. Bu doğru değildir. Kadının kurtuluşunun, kültürün ve bilimin gelişmesine bağlı olduğunu, bir halk ne kadar uygarsa, kadınların da o denli özgür yaşadıklarını varsaymak yanlış olur. Ancak burjuva biliminin temsilcileri böyle bir şeyi öne sürebilir. Kadını kurtaracak

olanın kültür ve bilim değil, tersine, kadının toplum için yararlı ve üretken çalışma yürüttüğü ekonomik sistem olduğunu biliyoruz. Komünizm böyle bir ekonomik sistemdir.

Kadının konumu, daima, bir ekonomik sistemin belirli bir gelişme aşamasında ona ayrılan çalışma görevlerinin bir sonucudur. İlkel komünizmde (buna ilişkin olarak, toplumun sosyo-ekonomik gelişme tarihi üzerine dersleri dinlediniz) yani bizim için inanılmaz derecede geçmişte kalan, özel mülkiyetin bilinmediği ve insanların küçük sürüler halinde dolaştığı zamanlarda, erkeğin konumuyla kadının konumu arasında hiçbir fark yoktu. İnsanlar, avlanmayla ve yabani yetişen meyveleri ve otları toplayarak besleniyordu. İlk insanın bu gelişme döneminde, yani onbinlerce, hatta yüzbinlerce yıl önce, kadının ve erkeğin yükümlülükleri ve hakları arasında ayrım yoktu. Saygın antropologların araştırmaları, insanlığın alt gelişme aşamalarında, yani avcılar ve toplayıcılar aşamasında, kadının ve erkeğin bedensel özellikleri, güçleri ve çeviklikleri arasında büyük bir fark olmadığını ortaya koymuştur; bu, ilginç ve önemli bir olgudur. Kadınlar için karakteristik olan, örneğin, güçlü bir şekilde gelişmiş göğüsler, ince bir figür, yuvarlak vücut biçimleri ve zayıf kaslar gibi özellikler, ancak çok sonraları, kadınların kuşaktan kuşağa "dişi" rolüyle soyun üremesini güvence altına almalarından bu yana gelişmiştir. Bugün bile, doğal halklarda, uzaktan kadınla erkeği birbirinden ayırmak zordur, çünkü göğüsleri az gelişmiş, kalçaları dar ve kasları güçlü bir şekilde oluşmuştur. Bu, beden gücü ve dayanıklılık açısından kadınla erkek arasındaki farkın çok önemsiz olduğu ilkel komünizmde de böyleydi.

Çocuk doğurmak, onun alışılmış uğraşısında: ilk kolektif olan kabilenin diğer üyeleriyle ortaklaşa avlanma ve meyve toplamada yalnızca kısa bir kesintiye yol açıyordu. Kadın da, tıpkı insan sürüsü içindeki diğer yoldaşları gibi, erkek kardeşleri, kız kardeşleri, çocukları ve anne-babaları gibi, salt yaşama içgüdü-

süyle, o dönemin en korkulan düşmanının, vahşi hayvanların saldırılarına karşı savunmada kabileye yardımcı olmak zorundaydı ve kabilenin geri kalanı gibi, meyve arıyor ve topluyordu.

Bu dönem boyunca ne kadının erkeğe bağımlılığı, ne de farklı haklar vardı. Bunun önkoşulları yoktu, çünkü o zamanlar yasa, hukuk ve mülkiyet dağılımı bilinmeyen şeylerdi. Erkeğe tek yanlı bağımlılık yoktu, çünkü bizzat o, tamamen kolektife, kabileye muhtaçtı. Kabile, kararları alıyor ve belirliyordu. Kolektifin iradesine uymak istemeyen, kayboluyor, açlıktan ölüyor ya da vahşi hayvanlar tarafından parçalanıyordu. İnsan, ancak kolektifi içinde sıkı dayanışmayla, o dönemin en güçlü ve en korkunç düşmanlarından kendini koruyabilecek durumdaydı. Kolektif ne kadar sıkı kaynaşmışsa, tek tek üyeler de kendilerini o kadar iyi bir şekilde kolektifin iradesine bağımlı kılıyorlardı. Bu, onların ortak düşmana karşı daha büyük bir birlik içinde hareket edebilmeleri anlamına geliyordu. Mücadele daha başarılı ve kabilenin dayanma gücü daha iyi oluyordu. Eşitlik ve doğal dayanışma, kabileyi birarada tutan bu güçler, aynı zamanda, özsavunmanın da en iyi araçlarıydı. Bundan dolayı, insanlığın ekonomik gelişmesinin en ilk döneminde, bir kabile üyesinin diğerine tabi olması ya da ona tek yanlı bağımlı olması olanaklı değildi. Kadın, ilkel komünizmde ne köleliği ne de toplumsal bağımlılığı ve baskıyı tanıyordu. Ve o dönemin insanlığı, sınıflar, emek sömürüsü ve özel mülkiyet diye birşey bilmiyordu. İnsanlık, binlerce, evet, belki de yüzbinlerce yıl böyle yaşadı.

Ancak bu tablo, insanın gelişme tarihinin bundan sonraki aşamasında değişti. Üretken emeğin ve iktisadi ev idaresinin ilk adımları, insanlığın geçimini güvence altına almak için gayretle en iyi tarzı ve türü aradığı uzun bir sürecin sonucudur. İklimsel ve coğrafi nedenlerden ötürü, ormanlık bir bölgeye mi, yoksa bir bozkıra mı düştüğüne göre, kabilenin biri yerleşik duruma gelirken, bir diğeri hayvancılığa geçmiştir. Bu, ekonomik gelişmenin,

başlangıçtaki avcı ve toplayıcı kolektifini izleyen ilk aşamasıdır. Bu yeni ev idaresi biçimiyle aynı dönemde, toplumsal ortaklığın yeni biçimleri de ortaya çıkar.

Şimdi, aynı dönemin iki kabilesinde, yani aynı dönemde, ancak ev idaresinin farklı biçimlerinde yaşayan kabilelerde kadının konumunu inceleyeceğiz. Küçük açık alanlara sahip ormanlık bölgeye yerleşen kabilenin üyeleri, yerleşik köylüler haline geldiler. Manda, at ve keçi sürülerine sahip bozkır bölgelerinde yaşayan diğer kabile, hayvancılığa geçti. Bu her iki kabile de henüz ilkel komünizmi koruyordu, her ikisi de, henüz özel mülkiyeti tanımıyordu. Fakat bu iki kabilede kadının konumu birbirinden ayrılıyordu. Tarımla uğraşan kabilede, kadın yalnızca tümüyle eşit haklara sahip olmakla kalmıyordu, hatta zaman zaman önder bir konuma da sahipti. Ancak hayvan yetiştirici göçebe kabilelerde kadının ikincil, bağımlı ve ezilen konumu, artan ölçüde kötüleşiyordu.

İktisat tarihi araştırması alanında, uzun süre, insanlığın zorunlu olarak, her zaman ve her yerde bütün aşamalardan, bütün ekonomik gelişme aşamalarından geçtiği görüşü egemendi: Yani her kabile, önce avcılıkla, sonra hayvancılıkla, sonunda ziraatla ve ancak bundan sonra zanaat ve ticaretle uğraşmıştı. Ne var ki, en yeni sosyolojik araştırmalar, kabilelerin sık sık avcılık ve toplayıcılık aşamasından doğrudan ziraata geçtiklerini, yani hayvancılık aşamasını atladıklarını gösteriyor. Bunda tayin edici olan, belirli bir halk grubunun içinde yaşamak zorunda olduğu coğrafi ve doğal koşullardı.

Yani, aynı çağda, farklı doğal koşullar altında temelden farklı iki ev idaresi biçimi gelişmişti: ziraat ve hayvancılık. Tarımla uğraşan kabilelerin kadınlarının önemli ölçüde daha fazla hak eşitliğine sahip oldukları kanıtlanmıştır. Hatta bazı köylü kabileleri matriarkal bir sisteme sahiptiler (Matriarkat, kadının egemenliğini niteleyen Yunanca bir sözcüktür — kabileyi ayakta tu-

tan annedir). Ataerkillik (patriarkat), yani babalık hukukunun egemenliği, kabilenin en yaşlı erkeğinin iktidar konumu, hayvancılık yapan kabilelerde, göçebelerde gelişti. Bu neden böyleydi ve bize neyi gösterir? Neden, elbette kadının ekonomideki yeriydi. Ziraatla uğraşan halklarda kadın esas üreticiydi. İlkönce kadının ziraat düşüncesine geldiğine ilişkin sayısız kanıt vardır, o, "tarımdaki ilk işçi" idi. Kadının ekonominin en ilk biçimleri içindeki rolüne ilişkin bir dizi ilginç olguyu, Marianne Weber'in "Analık Hukuku" adlı kitabında buluruz. Kitabın yazarı, kesinlikle komünist değil. Ancak kitabı oldukça aydınlatıcı. Ne yazık ki, kitap yalnızca Almanca olarak bulunuyor.

Kadın, ziraat düşüncesine şöyle geldi: Bebekli anneler, diğer kabile üyelerine ayak uyduracak durumda olmadıkları ve ayrıca çocuklar avcılığı engelledikleri için, av zamanında geride bırakılıyorlardı. Yani kabile, kadını çocuğuyla birlikte tek başına bırakıyordu. O ise, diğerleri avla geri dönene kadar beklemek zorundaydı. Yeni besin elde etmek kolay değildi ve çoğu zaman uzun süre beklemek zorundaydı. Elinde besin stoku yoktu ve bu durumda, kendini ve çocukları besleyebilmek için, bunları kendi emeğiyle sağlamak zorundaydı. Bilim insanları, buradan, ziraatı başlatanın çok büyük bir olasılıkla kadın olduğu sonucunu çıkardılar. Kabilenin geri dönüşünü beklediği yerde meyve stoku tükenince, yenilebilir tohumları olan otlar aramak zorunda kaldı. Bunları kendisi yedi ve çocuklara yedirdi. Taneyi dişleri arasında, ilk değirmen taşında, öğüttüğünde, bu tanelerden bazıları yere döküldü. Kadın belli bir dönem sonra aynı yere döndüğünde, yere dökülen tanelerin yeşermeye başladığını gördü. Bu yerleri işaretledi. Şimdi artık, otlar olgunlaştığında geri dönmenin kendisi için yararlı olduğunu biliyordu: Besin aramak, kendisine daha az çabaya mal oluyordu. Gelecekte en çok besini nerede bulacağını biliyordu. İnsanlar, deneyimle, yere düşen tanelerin büyümeye başladığını öğrendiler. Aynı şekilde, deneyim temelinde, zemini önceden biraz gevşettiklerinde ürünün daha iyi olduğunu

gördüler. Oysa bu deneyim, sık sık yeniden unutuldu, çünkü bireysel bilgi, ancak kolektife aktarıldıktan sonra kabilenin mülkiyeti haline gelebilirdi. Bunun önce gelecek kuşaklara iletilmesi gerekiyordu. İnsanlık, bizim için basit ve anlaşılması kolay bu şeyleri anlaşılır kılabilmek ve özümseyebilmek için, inanılmaz derecede zahmetli bir düşünce çalışması yürütmek zorundaydı. Bu bilgiyi kolektifin bilincine yerleştirebilmek için ise, bunun alışkanlık haline gelmesi gerekiyordu.

Kadın, klanı ya da kabileyi, kendi ektiği otun bittiği eski mola yerine getirmeye çalışıyordu. Ancak kabile üyelerini bu ev idaresi planının doğruluğuna ikna edecek durumda değildi. Kabile üyelerine sözlü ajitasyon yapamıyor ve onları bu şekilde ikna edemiyordu. Bunun yerine, kendi planlarını ilerleten kuralların, alışkanlıkların ve düşüncelerin yerleşmesine katkıda bulundu. Şu alışkanlık kural haline getirildi: Klan, anneleri ve çocukları dolunayda bir dere yakınındaki bir alana bırakmışsa, tanrılar ona, birkaç ay sonra aynı yere geri dönmeyi emrediyordu. Bunu ihmal eden, ruhlar tarafından cezalandırılıyordu. Kabile, bu kurala uyulmadığında, yani "ot alanı"na geri dönülmediğinde, çocukların daha çabuk öldüğünü keşfettiğinden, sonunda bu göreneklere sıkı sıkıya uymaya ve kadınların "bilgeliği"ne inanmaya başladı. Kadın, olabildiğince az emek kullanarak olabildiğince büyük ürün elde etmeye çalıştığından, şunu keşfetti: Zemin ne kadar gözenekliyse, ürün de o kadar iyi oluyordu. Çömelerek, dalların, topukların ve taşların yardımıyla ilk tarlalara evlekler açtı. Ormanlarda meyve arama peşinde dolaşmakla ve sürekli olarak vahşi hayvanlar tarafından parçalanma tehlikesiyle karşılaştırıldığında, bunun, insanlara daha büyük bir esenlik sağladığı görülecekti.

Kadın, anneliği dolayısıyla kabile üyeleri arasında özel bir konum kazandı. İnsanlık, ziraatın, yani ekonomik gelişmesini güçlü bir şekilde ilerleten yeni bir gücün keşfini ona borçludur.

Ve uzun bir zaman dilimi için kadının toplumdaki ve ekonomideki rolünü belirleyen ve onu bu tarımla uğraşan kabilenin başına geçiren, işte bu keşif oldu. Birçok bilim insanı, ekonomik yardımcı araç olarak ateşin de kadına borçlu olunduğu görüşündedir.

Kabile her keresinde ava ya da savaşa çıktığında, anne olan kadınlar geride bırakıldı. Bunlar, kendilerini ve çocuklarını vahşi hayvanlardan korumak zorundaydılar. Genç kızlar ve çocuksuz kadınlar, diğer kabile üyeleriyle birlikte çıkıyordu. İlkel insan, kendi deneyiminden; vahşi hayvanlara karşı en iyi korumayı ateşin sunduğunu biliyordu. Taşları işleyip silah ya da ilk ev gereçlerini üretirken insanlar ateş yakmayı öğrendiler. Çocukları ve anneleri korumak için, kabile, ava çıkmadan önce, bir kamp ateşi yakıyordu. Vahşi hayvanları korkutan bu ateşin sürekliliğini sağlamak, anneler için kutsal bir yükümlülüktü. Erkekler için ateş, korkulacak, anlaşılmaz, kutsal bir güçtü. Sürekli olarak ateşle uğraşan kadınlar, ateşin özelliklerini öğrendiler ve bu nedenle de onu, çalışmalarını kolaylaştırmak ve emek tasarrufu için kullanabiliyorlardı. Kadın, yolunmuş sülünlerin tüy kalıntılarını ateşte hafifçe yakıyor, daha dayanıklı hale gelmesi için çömleklerini pişiriyor, eti kızartıp konserve ediyordu. Anneliği sonucu ocağa bağlanan kadın, ateşi gemledi ve onu hizmetçisi durumuna getirdi. Ama ekonomik gelişmenin yasaları, bu ilişkiyi değiştirdi. İlk ocağın ateşi kadını köleleştirdi ve onu uzun bir zaman için mutfak ocağının bağımlı ve haktan yoksun hizmetçisi durumuna getirdi.

İlk sığınağın, kendini ve çocukları yakıcı sıcaktan ve yağmurdan korumak için kadınlar tarafından kurulduğu varsayımı da tümüyle haksız değildir. Ama kadınlar yalnızca konut inşa etmek, toprağı işlemek, tahıl ekip biçmekle vs. kalmadılar, onlar aynı zamanda zanaatla uğraşmaya başlayan ilk insanlardı. Eğirme, dokuma ve çömlekçilik de kadın buluşlarıydı. Ve çömleklere süs

olarak çizdikleri ilk çizgiler, insanlığın ilk sanatsal denemeleri, sanatın ilk ön aşamasıydı. Kadınlar ot topladılar ve bunların özelliklerini öğrendiler: Bizim annelerimiz, ilk doktorlardı. Bizim bu ön tarihimiz, eski efsanelerde ve halk inançlarında korunmuş durumdadır. Yunanistan'da, 2000 yıl önce en parlak dönemini yaşayan bir kültürde, pagan tanrı Eskülap değil, onun annesi Koronis ilk doktor olarak kabul ediliyordu. Bundan önce Hekate ve Diana hekimliğin tanrıçaları olarak görülüyordu; eski Vikinglerde bu, tanrıça Eir idi. Bugün bile, uzak köylerde, son derece akıllı sayılan, hatta kendilerine büyü gücü yüklenen yaşlı kadınlara sık sık rastlanır. Bizim ilk annelerimizin bilgisi, erkeklerinde yoktu, çünkü onlar sürekli olarak avda ya da savaşta bulunuyor ya da özel kas gücü gerektiren işleri yerine getiriyorlardı. Onların düşünmeye ve sabır gerektiren gözlemlere zamanları yoktu. Bundan dolayı, doğanın özü üzerine değerli deneyimler toplama ve bunları geride kalanlara bırakma olanakları yoktu. "Vedunya", yani büyücü kadın sözcüğü, "vedaty", yani bilmek sözcüğünden türetilmiştir. Yani o dönemde bilgi, erkek tarafından saygı duyulan ve korkulan kadının bir özelliğiydi. Kadın, bundan dolayı, ilkel komünizm döneminde, insanlığın şafağında, erkekle yalnızca eşit haklara sahip değildi, hatta, tüm insanlığa yararlı olan ve ekonomik ve toplumsal gelişmeyi ilerleten bir dizi buluş ve keşif sonucu, ondan üstündü. İnsanlık tarihinin belirli dönemlerinde, kadın, bilimlerin ve kültürün gelişmesi açısından, bugün bütün önyargılarıyla burjuva bilimin itiraf edebileceğinden çok daha önemli bir rol oynadı. Örneğin, insanlığın ortaya çıkış tarihiyle uğraşan antropologlar, maymunsu atalarımızın insana doğru gelişmesinde dişinin oynadığı rolü suskunlukla geçiştirdiler. İnsanlar, dik yürüyüşü, yani dört ayaklıdan iki ayaklıya geçişi, önemli ölçüde kadına borçludurlar. Çünkü bizim dört bacaklı ilk annemiz kendisini düşman saldırılarına karşı korumak zorunda olduğu durumlarda, bir koluyla kendini savunurken, diğer koluyla boynuna sarılmış yavrusunu tutmayı öğrendi.

Ancak yarı dik yürüdüğünde bu talebe karşılık verebilirdi ve bu durum, diğer yandan insan beyninin gelişmesini ilerletti. Ama kadınların bunun için ödedikleri fiyat oldukça yüksekti, çünkü kadın bedeni dik yürüyüş için elverişli değildi. Bizim dört ayaklı akrabalarımız olan maymunlarda doğum sancıları hiç bilinmiyor. Yani bilgi ağacından meyve toplayan ve bu yüzden doğum acılarıyla cezalandırılan Havva'nın öyküsü, kesinlikle bir tarihsel arka plâna sahiptir.

Ama şimdi önce, ziraatla uğraşan kabilelerin ekonomisinde kadının rolünü biraz daha yakından incelemek istiyoruz. Başlangıçta tarım ürünleri nüfusun beslenmesine yetmiyordu ve bunun için de avcılığa devam edildi. Bu gelişme sonucu, doğal bir işbölümü oluştu. Kabilenin yerleşik bölümü, yani kadınlar, tarımı üstlenirken, erkekler ava çıkmaya ya da savaşa gitmeye, yani komşu kabileleri talan etmeye devam ettiler. Ancak ziraat avdan daha verimli olduğu ve tarımdan elde edilen ürün, kabile üyeleri tarafından, av ve talan seferlerinin getirdiği son derece rizikolu üründen daha değerli görüldüğü için, kabile, ziraatı ekonomik hesaplarının temeli olarak saymaya başladı. Ziraata dayanan bu ekonominin bu dönemdeki esas üreticisi kimdi peki? Kadınlar! Bundan dolayı, klanın kadına saygı göstermesi ve onun emeğine büyük değer biçmesi çok doğaldı. Günümüzde bile, Orta Afrika'da, ziraatla uğraşan, kadınların kolektifin "en saygın" üyesi olduğu Balondalar diye bir kabile bulunmaktadır. Ünlü İngiliz gezgini Livingstone şöyle diyor: "Kadınlar, ihtiyar heyetinde temsil ediliyorlar. Koca adayları, gelecekteki karılarının köylerine göç etmek ve orada yaşamak zorundalar. Evlilik anlaşmasının yapılmasından sonra, koca, kendini ölünceye kadar kaynanasına bakmakla yükümlü kılıyor. Yalnızca kadın boşanma talep etme hakkına sahip ve boşanmadan sonra bütün çocuklar kadında kalır. Erkek, ne kadar önemsiz olurlarsa olsunlar, karısının izni olmadan üçüncü kişilere karşı bir yükümlülük altına giremez." Evli erkekler, bu duruma alıştıkları için, kendilerini savunmuyorlar.

Kadınlar, söz dinlemeyen kocalarını, dayak ve tokatla ya da yemek vermeyerek cezalandırıyorlar. Köy topluluğunun tüm üyeleri, "genel saygı" görenlere itaat etmek zorundalar. Livingstone, Balonda kabilesinde, kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde, jinekokrasinin, yani kadın egemenliğinin uygulandığını söylüyor. Fakat bu kabile kesinlikle bir istisna değil. Başka araştırmacılar da, kadınların tarlaları ekip biçtikleri, kulübeleri yaptıkları ve etkin bir yaşam sürdükleri Afrika kabilelerinde, kadınların yalnızca tümüyle bağımsız olmakla kalmayıp, aynı zamanda entelektüel olarak erkekten üstün olduklarını öne sürmektedirler. Bu kabilelerin erkekleri, karılarının emeğiyle beslenmekte, rahatına düşkün ve gevşek hale gelmektedirler. "Bunlar, inekleri sağıyor ve dedikodu yapıyor", diye bildiriyor sayısız araştırmacı.

İlkçağ, bize kadın egemenliğinin yeterince örneğini sunuyor. Ziraatla uğraşan kabilelerde, kısmen, çocukların kökeni babalarına göre değil, annelerine göre hesaplanmaktadır. Ve özel mülkiyetin ortaya çıktığı yerde, mirası erkek çocuklar değil, kızlar almaktadır. Bu hukuk sisteminin kalıntılarını, bugün bile, belirli Kafkas dağ halklarında bulmaktayız.

Ziraatla uğraşan kabilelerde kadının otoritesi, sürekli olarak büyüdü. Gelenek ve görenekleri koruyan ve savunan o oldu, yani en önemli yasa koyucu oydu. Bu gelenek ve göreneklerin izlenmesi, mutlak bir yaşamsal zorunluluktu. Bunlar olmadan, bütün kabile üyelerini iktisadi görevlerden doğan kuralların izlenmesine yöneltmek olanaklı değildi. O dönemin insanları, kabilenin neden belirli bir zamanda ekip biçmek zorunda olduğunu mantıksal ve bilimsel olarak açıklayabilecek durumda değillerdi. Bundan dolayı, şunu söylemek çok daha kolaydı: "Bizde, atalarımızın yarattığı şu görenek egemen, onun için de şunu yapmak zorundayız. Buna uymayan bir canidir." Bu gelenek ve göreneklerin korunması, köy ihtiyarlarının, kadınların ve annelerin, yaşam deneyimi olan yaşlı kadınların göreviydi.

Hem ziraatla uğraşan hem de avcılık yapan kabilelerde işbölümü, üretim ve ev idaresi için geride kalan kadınların zekâlarını ve gözlem yeteneklerini geliştirirken, erkeklerin, işleri, yani avcılık ve savaş sonucu, kaslarını çelikleştirmelerine, bedensel becerilerini ve kuvvetlerini geliştirmelerine yol açtı. Bu gelişme aşamasında kadın, entelektüel açıdan erkekten üstündü. Tümüyle anlaşılır bir nedenle, kolektif içinde önder konuma, matriarkata sahipti.

Burada, insanların o dönemde stok biriktirmeye yetenekli olmadığını unutmamalıyız. Bundan dolayı, iş elleri; "yaşayan işgücü" ve refahın doğal kaynaklarıydı. Nüfus çok yavaş artıyordu, doğum oranı düşüktü. Bundan dolayı anneliğe çok büyük değer veriliyor ve kadın, anne olarak ilkel kabilelerde onurlu bir yer alıyordu. Düşük doğum oranı, kısmen ensest ve akraba evlilikleriyle açıklanır. Kan akrabaları arasındaki evliliklerin doğum sayısını düşürdüğü ve böylelikle ailenin normal gelişimini kösteklediği kanıtlanmıştır.

Toplama ve avcılık döneminde, kabile içindeki işgücü rezervuarı bir rol oynamıyordu. Tam tersine, kabile fazla büyüdüğünde, beslenme zorlukları ortaya çıkıyordu. Yani insanlık, toplanan meyvelerle ve avın rastlantısal ürünleriyle yaşadığı sürece, kadının annelik rolüne özel bir değer verilmiyordu.

Çocuklar ve yaşlılar, büyük bir yük oluşturuyordu. Bunlardan kurtulmak için çaba gösteriliyor, hatta yenildiği durumlar oluyordu. Ancak kendilerini üretken emekle besleyen kabileler, yani ziraatla uğraşan kabileler, işçiye gereksinim duyuyorlardı. Kadın, bunlarda yeni bir önem, yani yeni işgüçleri, çocuklar üreten bir önem kazandı. Annelik, dinsel olarak yüceltildi. Birçok pagan dinde en büyük tanrı, dişi cinstendi, örneğin Mısır'da İsis, Yunanistan'da Gaea idi, yani ilkçağda bütün yaşamın kaynağı olarak görülen topraktı.

Anaerkillik üzerine araştırmalarıyla tanınan Bachofen, ilkçağ dinlerinde dişinin erkek üzerindeki egemenliğini kanıtladı; bu, bu halklarda kadının öneminin bir kanıtıdır. Toprak ve kadın, her türlü zenginliğin en önemli ve en ilksel kaynaklarıydı. Toprağın ve dişinin özellikleri özdeş gösterildi. Her ikisi de yaşam üretiyor ve armağan ediyordu. Bir kadını incitmeye kalkışan, aynı zamanda toprağı da incitirdi. Hiçbir cürüm, bir anneye yönelik bir cürüm kadar ağır görülmedi. İlk rahipler, yani pagan tanrıların ilk hizmetçileri, kadınlardı. Çocuklar hakkında karar verenler annelerdi, diğer üretim biçimlerinde olağan olduğu gibi babalar değil. Bu kadın egemenliğinin kalıntılarını, Doğunun ve Batının söylencelerinde ve geleneklerinde bulmaktayız. Ziraatla uğraşan kabilelerde kadının egemen konumunu sağlayan şey, onun anne olarak önemi değil, tersine onun *köy ekonomisindeki esas üretici olma rolüdür*. İşbölümü, erkek yalnızca avla, yani yan bir işle uğraşırken, kadının tarlayı işlemesine (dönemin en önemli işi) yol açtığı sürece, onun erkeğe tabi olması ya da bağımlılık içine düşmesi düşünülemezdi.

Kadının evlilikteki ve toplumdaki haklarını belirleyen, onun ekonomideki rolüdür. Ziraatla uğraşan bir kabilenin kadınının konumuyla hayvancılık yapan göçebe bir kabilenin kadınının konumu karşılaştırıldığında, bu çok daha açık hale gelir. Aynı olgunun, *anneliğin*, yani kadının doğal bir özelliğinin, farklı ekonomik koşullar altında karşıt sonuçlar doğurduğuna dikkat edin.

Tacitus'un bir anlatısı sayesinde, o dönemin pagan Cermenlerinin yaşantısını biliyoruz. Bunlar, ziraatla uğraşan, sağlıklı, güçlü ve savaşçı bir kabileydi. Kadınlarına çok değer veriyor ve onların sözünü dinliyorlardı. Cermenlerde, tarımsal çalışmanın yükü kadınların omuzlarındaydı. Kadın, aynı şekilde, ziraatla uğraşan Çek kabilelerinde de saygın bir konuma sahipti. Prens kızı Libussa hakkında, Libussa'nın bir kız kardeşinin hekimlikle uğraştığını, bir diğerinin ise kentler kurduğunu bildiren bir efsane

var. I ibussa iktidara gelince, özellikle hukuk sorunlarında bilgili olan iki genç kadını kendisine danışman olarak aldı. Bu prenses, demokratik bir tarzda hüküm sürdü ve bütün önemli sorunlarda halka danıştı. Libussa, daha sonra erkek kardeşleri tarafından devrildi. Bu efsane, bir kadının egemenliğinin halkların hafızasında nasıl kaldığına ilişkin bir fikir vermektedir. Kadın egemenliği, matriarkat, kabile bu dönemde kolektif bir varlık ve yaşam sürdüğünden, halkların fantezisinde en mutlu ve en adil dönem olarak geçmektedir.

Peki, hayvancılıkla uğraşan kabilede kadının konumu neydi? Bir avcı kabilesi, doğal ön koşullar (bol otluk bitki örtüsüne, vahşi sığır veya at sürülerine sahip geniş bozkırlar) bunun için uygun olduğunda ve avlarını yalnızca öldürecek değil, aynı zamanda canlı yakalayabilecek durumda olan yeterince güçlü, cesur ve usta avcılara sahip olduğunda hayvancılığa geçiyordu. Böylesi bedensel özelliklere sahip olanlar öncelikle erkeklerdi. Kadınlar, bu iş için ancak geçici olarak, yani annelik yükümlülüklerinin olmadığı dönemlerde uygundular. Annelik onları özel bir konuma sokuyor ve mensup oldukları cinsiyete göre bir işbölümüne yol açıyordu. Erkek, evli olmayan bir kadınla ava çıktığında, anne olan kadın, yakalanan sürüye bakmak için geride bırakılıyordu. Yakalanan hayvanları evcilleştirmek onun göreviydi. Ama bu ekonomik görev, yalnızca ikinci derecede bir öneme sahipti, *ikincildi.* Kendiniz söyleyin: Kabile, iktisadi bakış açısından kimi daha yüksekte tutacaktır, bir mandayı yakalayan erkeği mi, yoksa mandayı sağan kadını mı? Elbette ki erkeği! Kabilenin zenginliği yakalanan hayvan sayısıyla belirlendiğinden, mantıklı olarak, sürüyü büyütebilecek durumda olan, baş üretici ve kabilenin refahının kaynağı olarak görüldü.

Hayvancılık yapan kabilelerde kadının ekonomik rolü, daima yalnızca bir *yan roldü.* Ama kadın, iktisadi olarak bakıldığında, daha az değerli ve emeği daha az üretken olduğu, yani kabilenin

refahını aynı ölçüde ilerletmediği için, kadının başkaca da erkekle eşdeğerde olmadığı anlayışı ortaya çıktı. Burada ayrıca şuna dikkat edilmelidir: Hayvancılık yapan kabilenin kadını, bu yeni ikincil işte, sığır güdücülüğünde, ziraatla uğraşan kabilelerin kadınlarında söz konusu olduğu şekliyle düzenli iş alışkanlıkları geliştirme açısından, ne eşit önkoşullara ne de böyle bir gereksinime sahipti. Ama tayin edici olan, kadının, evde tek başına bırakıldığında, hiçbir zaman stok sıkıntısı çekmemesiydi. Bu çok önemli, çünkü, gütmesi gereken sığır, her zaman kesilebilirdi. Bundan dolayı, hem avcılık hem de ziraatla uğraşan kabilelerdeki kadınlarda söz konusu olduğu haliyle, tedarikin veya stok biriktirmenin diğer türlerini bulmak zorunda değildi. Bunun dışında, sığır gütmek, tarımdaki karmaşık çalışma kadar zekâ gerektirmiyordu.

Hayvancılıkla geçinen kabilelerin kadınları, entelektüel açıdan erkeklerle boy ölçüşebilecek durumda değildi ve salt bedensel açıdan, güç ve çeviklik olarak, erkeklerden tamamen aşağıdaydı. Bu da, doğal olarak, kadının düşük değerde bir yaratık olduğu düşüncesini güçlendirdi. Bir kabilenin sığırı ne kadar çoksa, kadın da o kadar çok hizmetçi durumuna, o kadar çok sığırdan değersiz duruma düştü, cinsiyetler arasındaki uçurum o kadar büyüdü. Ayrıca, savaşçılara ve yağmacılar sürüsüne gelişme, göçebe ve hayvan yetiştirici halklarda, tarımla beslenenlere göre daha tipikti. Köylülerin zenginliği barışçıl çalışmaya dayanır, hayvancılık yapanların ve göçebelerinki ise talana. İkinciler, başta yalnız hayvan çalar, ancak zamanla komşu kabileleri talan edip yıkıma uğratır, onların stoklarını ateşe verir ve onları tutsak alıp ilk köle emeğine zorlarlar.

Zorla evlilik ve kız kaçırma, komşu kabilelerin kadınlarını zorla kaçırma, öncelikle savaşkan göçebeler-hayvan yetiştiriciler tarafından uygulandı. Zorla evlilik, insanlık tarihinin tüm bir aşamasına damgasını vurdu. Hiç kuşku yok ki, kadının ezilen

konumunun pekişmesine katkıda bulundu. Kendi kabilesinden böylesi bir gönülsüz ayrılıktan sonra, kadın, kendisini özellikle çaresiz hissediyordu. Tümüyle, kendisini kaçıran veya tutsak edenlerin insafına kalmıştı. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte, zorla evlilik, sık sık, kahraman savaşçıların sığır, at ya da koyun biçimindeki ganimet payından vazgeçip, bunun yerine bir kadın üzerinde tam mülkiyet hakkı, yani bir işgücü talep etmelerine yol açtı. "Ne öküzlere, atlara, ne de besili keçilere ihtiyacım var. Bana yalnızca, kendi elimle tutsak aldığım kadın üzerinde tam mülkiyet hakkını verin." Elbette ki, yabancı bir kabile tarafından tutsak alınma ve kaçırılma, kadın açısından, hak eşitliğinin kaldırılması anlamına geliyordu. O, böylelikle, tüm kabile karşısında ve özellikle onu tutsak alana, erkeğe karşı bağımlı, haktan yoksun bir konuma düşürüldü. Fakat yine de kadının kesintisiz haktan yoksun konumunu evlilik biçimlerinde gören araştırmacılar haklı değil: Göçebe çoban halklarda kadının özgür olmayan konumuna yol açan, evlilik biçimi değil, tam tersine, öncelikle kadının ekonomik rolüdür. Zorla evliliğe tarımla uğraşan tek tek kabilelerde de rastlanır, ama o böylesi durumlarda, bu kabilelerde kadınların kökleşmiş haklarının zedelenmesine yol açmadı. Tarihten, eski Romalıların Sabinlilerin kadınlarını kaçırdığını biliyoruz. Romalılar, o dönemde tarımla uğraşan bir halktı. Yabancı halkların kadınlarını zorla kaçırmalarına rağmen, bu ekonomik sistem egemen olduğu sürece, Romalı kadınlara büyük saygı gösterildi. Bugün bile, ailesinin saygısını kazanmış ve toplumda belli bir itibar sahibi olan bir kadın anlatılmak istendiğinde, onun için "tam bir Romalı kadın (matron)" deyimi kullanılır. Ancak zamanla Romalı kadının konumu da kötüleşti.

Çoban kabileler, kadına karşı hiç saygı tanımaz. Orada erkek egemendir ve bu erkek egemenliği, patriarkat, bugün bile sürmektedir. Yalnızca "Rus Sovyet Cumhuriyetleri"ndeki göçebe ve hayvancılıkla uğraşan kabilelere yakından bakmak yeter: Başkırlar, Kırgızlar ve Kalmuklar. Bu kabilelerde kadının konumu son

derece acınasıdır. Onlar erkeğin malıdır, bir parça hayvan; erkek, tıpkı bir koyun satın alır gibi satın alır onları. Onu, dilsiz bir iş hayvanına, bir köleye, kendi şehvetini gidermenin bir aracına dönüştürür. Bir Kalmük ya da Kırgız kadının sevme hakkı yoktur, o evlilik için satın alınır. Göçebe Bedevi, müstakbel karısının ne denli dayanıklı olduğunu anlamak için, satın almadan önce eline kızgın bir demir bastırır. Pazarlıkla satın aldığı kadın hastalanırsa, onu evden kovar ve parasını boşa harcadığına emin olur. Hatta, kısa süre öncesine kadar Fici Adalarında, erkeğin karısını yeme hakkı vardı. Kalmüklerde erkek, karısı onu aldattığında, yasalara dayanarak onu öldürebilir. Ama kadın kocasını öldürürse, kulakları ve burnu koparılabilir.

İlkçağın birçok vahşi kabilesinde kadın öylesine erkeğin malı olarak görülüyordu ki, ölümünde bile onu izlemek zorundaydı. Bu geleneğe, hem eski Rusya'da hem de Hindistan'da rastlanır: Kadınlar kocalarının mezarı üstünde bir odun yığının üzerine çıkmak zorundaydılar ve orada yakılıyorlardı. Bu barbarca görenek, Amerikan Yerlileri, Afrikalı kabileler, Norveç'in ilk yerlileri ve pagan Rusya'nın Slav göçebeleri arasında uzun zaman hüküm sürdü. Bu, özellikle, hayvancılık için uygun olan güneyin bozkır bölgelerinde geçerliydi. Bir dizi Asya ve Afrikalı halklarda, tıpkı koyunlar, yün ya da meyveler gibi, kadınlar için de sabit fiyatlar vardır. Bu kadınların nasıl bir yaşam sürdüklerini düşünmek zor olmasa gerek.

Bir erkek zenginse, kendine birçok kadın satın alabilir. Bunlar ona bedava işgücü ve cinsel eğlencelerinde değişiklik sağlar. Doğuda yoksul bir erkek bir kadınla yetinmek zorundayken, egemen sınıflar, kendi aralarında, satın aldıkları cariyelerin sayısıyla yarışıyorlar. Bunun bir örneği, vahşi Aşanti kabilesinin kendine 300 kadın alan kralıdır. Hintli racalar, yüzlerce kadına sahip olmakla şişiniyorlar. Bu şanssız kadınların tüm ömürlerini harem duvarları ardında hapis geçirdikleri Türkiye ve İran'da da

durum böyledir. Doğuda böyle ilişkiler hüküm sürmeye devam etmektedir. Orada hâlâ, kadını zor ve kölelik içinde bir yaşama mahkûm eden eski ekonomik sistem sürmektedir. Ama bu durumu belirleyen, tek başına evlilik değildir.

Evliliğin hangi biçime sahip olduğu, daima, toplumsal ve ekonomik sisteme ve kadının bu sistem içindeki rolüne bağlıdır. Bunu, ayrıntılı bir şekilde, ayrı bir ders dizisinde ele alacağız. Yani durum şudur: *Kadının tüm hakları,* hem evlilikteki, hem de politik ya da toplumsal hakları, yalnızca, onun ekonomik sistem içindeki rolü tarafından belirlenir.

Bunu güncel bir örnekle göstermeme izin verin. Kadının Başkırlarda, Kırgızlarda ya da Tatarlarda ne kadar haktan yoksun olduğunu görmek, insanı bunaltıcı bir durum. Ama bir Başkır ya da Tatar kente yerleşip, kadın orada çalışarak kendine bir gelir sağladığında, erkeğin kadın üzerindeki iktidarının gözlerimiz önünde nasıl eridiğini ve zayıfladığını görüyoruz.

Bugünkü dersi bir kez daha kısaca özetlersek: İnsanlığın en ilk gelişme aşamasının iki farklı kabile örgütlenmesinde, kadının konumunun, farklı iktisadi temel biçimlere uygun olarak farklı olduğunu gördük. Kadın, iktisadi sistemin esas üreticisi olduğu yerde, saygı gördü ve büyük haklara sahip oldu. Ancak emeği iktisadi sistem için ikincil bir öneme sahip olduğunda, zamanla bağımlı ve haktan yoksun bir konuma düştü, erkeğin hizmetçisi, hatta kölesi haline geldi.

İnsan emeğinin artan üretkenliği ve zenginliğin birikimi sonucu, ekonomik sistem de zamanla karmaşıklaştı. Bu, ilkel komünizmin ve içine kapanık kabilelerin varlığının sonu oldu. İlkel komünizmin yerini, özel mülkiyete ve artan değişime, yani ticarete dayanan bir ekonomik sistem aldı. Toplum, artık sınıflara bölündü.

Kadının bu sistemdeki yeri üzerine gelecek sefer konuşacağız.

2. Ders

Kölecilik Ekonomik Sisteminde Kadının Rolü

Yoldaşlar, son keresinde konuşmamızı, toplumsal gelişmenin özel mülkiyete dayanan bir iktisadi sisteme geçiş tarafından belirlenen aşamasına geldiğimizde kesmiştik.

İlkel komünizm, binlerce yıl sürdü. Bu, onu izleyen ve özel mülkiyetin ortaya çıktığı döneme göre çok daha uzun bir zaman dilimiydi. Kadın, barışçıl tarzda tarımla uğraşan halkların iktisadi sistemindeki rolü sayesinde binlerce yıl saygı ve itibar gördü.

Uzun dönem boyunca analık hukuku geçerliydi. Günümüze kadar gelen efsaneler ve eski halk masalları, örneğin, Amazonların eylemlerini anlatan bütün söylenceler, o dönemin kadınlarının nasıl yüksek bir itibar gördüklerini belgelemektedir. Amazonlar üzerine söylenceler, diğerlerinin yanı sıra, Yunanistan' dan, Baltık ülkelerinden, Afrika ve Bohemya'dan bize kadar geliyor. Bu söylencelerin birinde 20 000 atlı Amazondan, bir diğerinde, o dönemin en güçlü imparatorluğu olan Mısır için sürekli bir tehdit oluşturan bir Amazonlar ordusundan söz edilir. 2000 yıl önce savaşkan bir Cermen köylü kabilesinin kadınları, Romalıların bir seferi sırasında, mücadeleye aktif olarak katılırlar ve düşmanı kovarlar. Bugün de, Afrika devleti Dahomey'in belirli bir kabilesinde hükümdarın muhafız alayı silahlı kadınlardan

oluşmaktadır. Kafkasyalı bir halk grubu olan Kürtlerde, kadınlar kahramanlıklarıyla ünlüdür ve tüm savaşlara aktif katılırlar.

Bütün bunlar, kadınların, sosyoekonomik gelişmenin belirli bir aşamasında yalnızca üretici değil, aynı zamanda asker de olduklarını açıkça göstermektedir. Henüz çok zayıf olan kolektifin eldeki bütün güçlerinin ortak savunma için seferber edilmesi, o zaman için mutlak zorunluydu.

Son keresinde, o dönemin kadınının en yüksek itibarı gördüğünü saptamıştık. O, esas üretici olarak emeği sayesinde saygı görüyordu. Bununla birlikte, kadının hayvancılık yapan kabilelerdeki konumu tümüyle farklıydı.

Ama kadının bu özgür olmayan konumu genel hale gelmeden önce, sonunda kadın egemenliğinden yalnızca bir efsanenin geride kaldığı yüzyıllar geçti.

Erkeğin egemenliği, yani ataerkillik ve babalık hukuku, bir günden diğerine ortaya çıkmadı. Eski halk masalları, anaerkillikle ataerkillik arasında yüzyıllarca süren bir mücadeleye işaret ediyor. Pagan tanrı efsaneleri, bunun için iyi bir örnektir. Dev yarı tanrı Herakles'in maceraları üzerine bir efsane, savaşkan Amazon kabilelerinin hüküm sürdüğü bir ülkeye bir seyahati anlatır. Seyyah, kadın egemenliğine son vermeye ve erkekleri kurtarmaya karar verir. Bir başka efsane, Atina tanrılarının kadınları nasıl, kadınlar, seçim haklarını kentlerine tanrı Poseidon'un yerine tanrıça Athene'nin adını vermek için kullanmalarından dolayı, haklarını kaybetmeye mahkûm ettiklerini anlatır.

Bizim bildiğimiz Cermen efsanelerinde, örneğin Nibelungen efsanesinde, cesur erkek savaşçıların, kadınlar kendilerini teslim etmeden ve onların karıları olmadan önce, mücadeleye daha az istekli olmayan güzel kadınlarla nasıl savaşmak zorunda olduklarını betimleyen anlatımlar, sürekli olarak tekrarlanır. Güzel Brunhilde, taliplisi Gunther tarafından ancak hileyle yenilgiye

uğratılır. Ama gerdek gecesi bile ona teslim olmaz, mücadeleye devam eder, daha sonra tavana astığı kahramanını yenilgiye uğratır ve hiçbir şey olmamış gibi yatmaya gider. Rus halk şarkıları da, kadınların yalnızca iktisadi yaşamda değil, aynı zamanda savaş alanında da ne kadar özgür ve eşit haklara sahip olduğunu anlatır. Örneğin kahraman Dobrinya Nikitiç, açık bir alanda, belli ki analık hukukunun hüküm sürdüğü bir kabilenin temsilcisi olan "maceracı bir şövalye, heybetli bir kadın" ile karşılaşır. Dobrinya, onunla dövüşmeye başlar. Ama kadın onu kıvırcık saçlarından yakalar, "büyük bir heybe"nin içine atar ve ona, onunla ancak kendisinin hoşuna giderse evleneceğini bildirir.

Bu şarkı ve masal dağarcığı, babalık ve analık hukuku uğruna insanlığın yüzyıllar süren mücadelesi konusunda bize canlı bir tablo sunmaktadır. Bu kendini dini düşüncelerin değişmesinde de gösterdi. Mağara insanı, toprağa, yani bağrında bütün yaşamın can bulduğu güçlü ilk anaya tapıyordu. Bu, insan, deneyimleri sonucu, toprağın verimliliğinin göğe de bağlı olduğunu görünceye kadar devam etti. Gökyüzü, güneş ve yağmurla katkıda bulunmadığı sürece, toprak tek başına iyi bir ürün güvencesi veremiyordu. Nasıl ki kadın erkek tohumu olmadan kısır kalıyorsa, toprak da nem ve ısı olmadan yeşeremez ve ürün veremez. Tek tanrı olarak toprağa tapınma, yerini güneşe tapınmaya, Osiris, Apollo ve Rus tanrısı Yarilo gibi tanrılara bıraktı.

Kolektif, ortak çıkarlarla birbirine bağlı olduğu ve kadın, ilkel ekonomiye sahip bu kolektif içinde esas üretici olarak işlev gördüğü sürece, kadın egemenliği, analık hukuku egemen oldu. Babalık hukuku, özel mülkiyetin ve ona bağlı olarak çeşitli kabile üyeleri arasındaki çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasıyla bağıntılı olarak kendini kabul ettirdi. Kabilenin dağılması önlenmeli idi. Ve bu, artık ortak annenin yönettiği ortak ocağın etrafında birleşmiş olarak içgüdüsel bir dayanışma temelinde değil, daha güçlü olanın otoritesi temelinde olmalıydı.

Özel mülkiyetin ortaya çıkmasının kadının konumu açısından sonuçları neler oldu? Birçokları, serfliğin ve kadının vesayet altındaki konumunun, özel mülkiyetin yerleştirilmesine paralel olarak ortaya çıktığı görüşündedir. Bu doğru değildir. Özel mülkiyet, kadının vesayet altına alınmasına katkıda bulundu, ama yalnızca onun işbölümü temelinde üretim içindeki önemini kaybetmesinden sonra. Örneğin, ziraatla uğraşan bir kabileyi alalım. Kadın orada, yalnızca, başlangıçtaki ekonomik sistem, biriken zenginliklerin ve büyüyen işbölümünün baskısı altında henüz çökmediği sürece saygı gördü.

Esas geçim kaynağı olan tarımın yanı sıra, belirli bir gelişme aşamasında çömlekçi, derici, dokumacı, asker, rahip vs. gibi çeşitli meslekler, yani çeşitli alanlarda uzmanlar da ortaya çıktı. Zanaatın büyümesi ve canlanmasıyla birlikte, zamanla köylünün emeği de kabilenin ayakta kalmasının en önemli güvencesi olarak önemini yitirdi. Ve mesleklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, zorunlu olarak değişim ticareti, başka sözcüklerle, kâr peşinde koşma da başladı. Bir testi yapan çömlekçi, emeğinin ürünü üzerindeki hakkını ve bununla birlikte değişimdeki olası kazancını kaybetmek istemez. Buna karşı köylü de, en az masrafla çömlekçinin ürünlerinin mülkiyetini elde etmek ister. Şimdi artık, ilkel komünizm döneminde olduğu gibi, öncelikle kabilenin gereksinimlerinin giderilmesine çaba gösterilmez. Kâr peşinde koşma, şimdi artık ekonominin gerçekten itici gücü haline gelir.

Bu dönemde, çömlekçinin, dericinin ya da dokumacının emeği, köylünün emeğinden daha değerlidir. Köylünün emeği düşük değerli görülmeye başlanır. Ve bunun nedeni, onun artık iktisadi sistemin temeli olmaması değil, tersine onun daha büyük bir emek kullanımı gerektirmesidir. Bir kabilenin zanaatı yüksek bir gelişme düzeyine sahipse, tarımdaki çalışma, savaşlarda ele geçirilen kölelere bırakılır.

Kadın, böyle bir iktisadi sistemde hangi konuma sahiptir? Ona başlangıçta gördüğü saygıyı ve itibarı sağlayan tarım, artık yalnızca kölelere lâyık görülen düşük değerde bir çalışma olarak görülmesine rağmen, o hâlâ saygı görmekte midir? Bunun için tarihten güncel bir örnek: Efsanevi zenginliklere ve önemli bir güce sahip Mısır'da, kadının başlangıçtaki egemenliğinin, anaerkilliğin kalıntıları, uzun süre yaşamaya devam etti. Kadınların her yerde, evet, hatta Yunanistan ve Roma İmparatorluğu gibi çok gelişmiş uygar ülkelerde bile bağımlı ve haktan yoksun olarak yaşadıkları aynı dönemde, Mısırlı kadın görece özgür ve eşit haklara sahip olarak yaşıyordu.

Bu nasıl açıklanır? Suyu bol Nil'in taşkın kıyılarında tarım, bu dönemde, hiçbir yerde olmadığı kadar gelişmişti. Yani Mısır'a yerleşen kabile, bir köylü halktı. Tarihsel gelişmenin daha önceki aşamasında, köylü kabilelerin kadınlarının esas üretici olduğunu biliyoruz. Bu rol, özel mülkiyetin ve kast düzeninin ortaya çıkmasına rağmen, Mısırlı kadına, yüzyıllarca dayanan haklar ve ayrıcalıklar sağladı. Ancak ticaretin ve zanaatın daha da gelişmesinden sonradır ki, köylülerin yerine tüccarlar ve zanaatkârlar, yaşam tarzına damgalarını vurmaya başladılar. Neden? Tüccarın veya zanaatkârın mesleği, köylünün emeğinden daha fazla kazanç getirdiği için, daha fazla işe yarıyordu. Özel mülkiyet kendini kabul ettirir ettirmez, tüm kolektifin çıkarına çalışmanın yerini kâr peşinde koşmak aldı. İktisadi sistemin esas üreticisi olarak kadının, yeni gelişme sonucunda şimdiye kadarki saygın konumunu kaybetmesi, bu gelişmenin mantıkî bir sonucu oldu. Yalnızca çok eskiden beri yerleşik ve bundan dolayı saygın olan kabilelerin ve kastların kadınları, haklarını koruyabildi. Fakat diğer halk katmanlarının kadınları (köle kadınları tamamen bir yana bırakıyoruz), aynı dönemde, tıpkı diğer ülkelerdeki kadınlar gibi haklardan yoksun bırakılmış ve baskı altına alınmıştı.

Mısır ile özellikle ayrıntılı olarak uğraştık, çünkü bu uygarlık, kadınların haklarının ekonomik önemlerine bağlı olduğunu gösteren en iyi örnektir. Bunun dışında buradan, kadının başlangıçta esas üretici olarak işlev gördüğü halklarda, kadının eski haklarının önemli ölçüde daha uzun sürdüğü görülmektedir. Bu, ilkel komünizm sisteminin yerini özel mülkiyete dayanan bir ekonomik sistemin aldığı durumlar için de geçerlidir.

Kadın, kabilenin geçiminin esas sorumlusu olarak önemini yitirmemiş olsaydı, özel mülkiyet kadının köleleştirilmesine yol açmak zorunda değildi. Ama özel mülkiyet ve toplumun sınıflara bölünmesi, iktisadi gelişmeyi biçimlendirdi ve yönlendirdi, öyle ki, kadının üretimdeki rolü pratikte sıfıra indi.

Kadının baskı altına alınması, üretken çalışma erkeğin görevi olarak görülürken kadının ikinci derecede görevleri üstlenmesini öngören cinsiyetler arası bir işbölümünün sonucuydu. Bu işbölümü mükemmelleştiği ölçüde, kadının bağımlılığı da arttı, sonunda köleliği bir olgu oldu.

Özel mülkiyetin yerleştirilmesi, biçimsel olarak, akışı içinde kadının üretken çalışmadan koparıldığı bir sürecin dönüm noktası idi. Fakat bu gelişme, daha ilkel komünizmde (örneğin, hayvancılıkla beslenen kabilelerde) başlamıştı. Özel mülkiyet, kolektif içinde hüküm süren eşitsizliğin ana nedeni olarak sorumlu tutulamazsa da, o, cinsiyetler arasındaki bu eşitsizliği pekiştirmeye ve kadının bağımlılığını ve baskı altında tutulmasını şiddetlendirmeye önemli ölçüde katkıda bulundu.

Özel mülkiyetin en önemli sonucu, bireysel ev idaresinin, kabilenin şimdiye kadarki bütünlüklü ve ortak ekonomisinden soyutlanması oldu. Böylesi bağımsız ev idarelerinin varlığı, giderek daha fazla kapanan aile biçimini güçlendirdi. Bu yalıtık, bireysel aile iktisadı içinde, ek bir işbölümü daha gerçekleşti. Dışarıdaki bütün üretken işler, ailenin erkek üyeleri tarafından yapılırken, kadının yazgısı ocağın başında durmak oldu.

Aile iktisadını olanaklı kılan özel mülkiyet, kısıtlı ve üretken olmayan ev işiyle kadının köleleştirilmesine katkıda bulundu. İktisadi olarak bakıldığında kadın emeği önemini yitirdi ve değersiz bir yaratık ve yeni değerlerin üreticisinin, yani erkeğin uzantısı olarak kadın düşüncesi, kendini kabul ettirdi.

Bel küreği ve değirmen taşı (başlangıçta o, onu çocukların besinini öğütmek için kullanan kadın tarafından keşfedilmişti), kadının elinden erkeğin eline geçtiler. Tarlalar da artık, kadının dünyası değildi. Onun açık havadaki özgür ve bağımlı olmayan yaşantısı sona erdi. Bin yıllar boyunca ocağının dört duvarı arasına sürüldü ve her türlü üretken çalışmadan dışlandı. Ocağın ateşini, artık kolektif ana figürü olarak tüm kabilenin yararına değil, tersine artık yalnızca kocasının eşi ve hizmetçisi olarak korudu. Eğirmek, dokumak ve aileyi giyindirip beslemek zorundaydı. Gerçi bugün de tarımda keten ve kenevirin işlenmesi esas olarak hâlâ kadının işidir, ama bu, köylü iktisadında yalnızca ikincil bir öneme sahipti.

Umarım, son dersi esas olarak anımsıyorsunuzdur. Şimdi, ekonomik gelişmenin bundan sonraki aşamasında kadının araştırılmasına geçiyoruz ve şu anda, 2500 yıl geriye sayıldığında, Hıristiyanlık öncesi Antik dönemde bulunuyoruz. Şimdi karşımızda vahşi halk kabileleri, bir uygarlığın zayıf ipuçları değil, önemli ve güçlü ordulara sahip, özel mülkiyetin artık iyice yerleşmiş olduğu son derece gelişmiş devlet oluşumları: keskin sınıf farklılıklarına, parlak zanaata ve ticarete sahip devletler var. Ekonomik sistem, köle emeği ve doğal iktisadın bir geçiş biçimi ve daha da gelişmiş değişim ticareti üzerine kurulmuştur. Şimdi, ilk kez, en ilkel biçimi içinde sermaye birikimi ortaya çıkar.

Ekonomik gelişmenin bu aşamasında kadının rolü neydi? Yunanistan, Roma pagan cumhuriyetlerinde ve özgür kent Kartaca'da kadın hangi haklara sahipti? Şimdi artık hangi sınıfa mensup olduğunu belirlemeden, kadının üretimdeki yerinden söz

etmek olanaklı değildir. O dönemin toplumsal sistemi iktisaden doruk noktasına ulaştığında, birbirinden apaçık ayrılmış iki sınıfa bölünmüştü: özgür yurttaşlar sınıfı ve köleler sınıfı. Ekmeğin ve diğer yaşamsal önemdeki ürünlerin üretilmesinden köleler sorumlu olmasına rağmen, yalnızca özgür yurttaşların emeğine değer veriliyordu. Özgür bir yurttaşın itibarı, onun örgütlü devlet içinde yerine getirdiği hizmetlerle orantılıydı. En büyük saygıyı, kolektifi disipline edebilecek durumda olan ve toplumda yasaya ve düzene uyulmasını sağlayan devlet adamları görüyorlardı. Onları, rütbe itibariyle savaşçılar izliyordu. Tüccarlar ve zanaatkârlar, yalnızca önemsiz haklara sahipti ve refahın gerçek üreticileri olan köleler, her türlü haktan yoksundu. Bu nasıl olanaklı oluyordu? İlkel komünizm döneminde kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ilk başta gelecek olan kolektifin en yararlı üyeleri, nasıl oluyor da herkes tarafından en çok aşağılanıyordu?

Özel mülkiyetin ve ticaretin ilkesel dokunulmazlığı, şeylerin bu gayridoğal düzenine tayin edici katkıda bulundu. Bir toprak sahibi, kölelerini efektif bir şekilde örgütleyip, zapturapt altında tutuyor ve nüfusun beslenmesi için gerekli tüm malları üretmeye zorlayabiliyorsa, çağdaşları arasında saygı görüyordu. Yani yalnızca, köle sahibinin kölelerinin emeğinden elde ettiği kazanç itibar görüyordu. Yunanistan ve Roma gibi kültürel olarak çok gelişmiş devletlerde kadın, bu kültürler doruk noktalarına ulaştıklarında, tümüyle haktan yoksundu, köleydi. Ama Yunanistan'da da kadının konumu, başından itibaren hep böyle değildi. Nüfusun henüz küçük kabile birimlerinde yaşadığı ve özel mülkiyeti ve devlet iktidarını bilmediği ilkçağda başkaydı. Başlangıçta Yunanlılar da ziraat ve hayvancılıkla uğraşan bir halktı. Fakat yarımadanın iklimsel ve coğrafi koşulları sonucu, çok önceden daha karmaşık bir ekonomiye geçmek zorunda kaldılar. Kadınlar yalnızca tarımda çalışmadılar, onlara yoğun olarak yapılan hayvancılıkta, eğirme ve dokumada da gereksinim duyuluyordu.

Eski Yunanlıların yaşantısını şiirsel anlatımlarında ortaya koyan Homeros zamanında, kadınlar erkeklerle omuz omuza üretken işe katıldılar. O dönemde gerçi tümüyle eşit haklara sahip değillerdi, ama yine de görece özgürlerdi. Yunanistan'da tarihin bir döneminde anaerkilliğin mevcut olup olmadığını söylemek bugün zor. Yunan halkı çok önceden kombine bir iktisadi biçimle geçimini sağladığından, Yunanistan'da anaerkilliğin kesinlikle Mısır ve diğer köylü halklarda olduğu kadar yaygın olmadığını varsayabiliriz. Ancak kadının antik Yunanlıların yaşantısında muazzam bir rol oynadığı, onların dininden görülmektedir. Yunanlılar, bereket tanrıçası Demeter'e tapıyorlardı. Burada kayda değer şey, bu kültün, daha önce anlatıldığı gibi, insanlığın daha ilkel gelişme aşamalarında olduğu gibi yalnızca toprak açısından değil, bereket açısından geçerli olduğudur. Tanrıça Athene'nin kişiliğinde, Yunanlılar, insanlığa zanaatı ve dokuma ve eğirme sanatlarını öğreten kadın bilgeliğine tapıyorlardı. Tartıların bulunmasını ve zeytin ağaçlarının yetiştirilmesini de Athene'ye, yani gerçekte atalarının kadınlarına bağlıyorlardı. Buna uygun olarak, diğer dinler kadınların önemini kendi iktisadi sistemlerinde yansıtırlar: Örneğin, eski çağlarda tanrıça İdun'u elma ağacının koruyucusu ve bahçıvanı olarak gören eski Norveçlilerin ekonomik sisteminde olduğu gibi.

Yunanlılarda hukuk, bir yargıcın, yani bir erkeğin kişiliğinde değil, bir tanrıçanın, elinde iki terazi kefesi tutan bir kadının kişiliğinde sembolize edilir; bu, Yunanistan'ın tarih öncesinde, çatışma ve çekişmenin, ailenin reisi olan kadın tarafından çözüldüğünün işaretidir.

Romalıların düşüncesine göre, ateşin bulunmasını tanrıça Vesta'ya borçluyuz. İffetli bakireler, Vestalinler, kutsal ateşi koruyorlardı. Yunan mitolojisinde babalık ve analık hukuku arasında mücadelenin sayısız örneği vardır. Bu da yine, ana olarak kadının kabilenin iktisadi sistemini yönettiği bir dönemin var olmuş olduğunu göstermektedir.

Homeros döneminde, kadın büyük ziyafetlere katılabiliyordu ve eş olarak sayılıp seviliyordu. Erkekler ona karşı kibar ve saygılıydı. Ama bu, kesinlikle anaerkil bir sistem değildi. Homeros, iz bırakmadan kaybolan kocasını bekleyen sabırlı eş timsali Penelope'yi anlatır. Penelope, bir ziyafet sırasında, kaynanasının misafirler arasında yeri olmadığını ve en iyisi haremdeki ev işleriyle uğraşması gerektiğini savunur.

Daha Homeros zamanında, evlilik, özel mülkiyet ve bireysel aile iktisadı vardı. Dolayısıyla, o ekonomik dönemdeki Yunanlıların, kadınlara "ailenin erdemleri"ni vaaz etmeye başlamaları ve onları erkeklerin evlilik dışı kaçamaklarına karşı hoşgörülü olmaya ikna etmeye çalışmaları şaşırtıcı değildir. Bunlar aile üyelerin sayısını artırmıyor, tersine evin efendisini gereksiz çocuklardan dolayı gereksiz kaygılardan da koruyordu. Kral Priamos'un karısı Hekuba, ne kadar bağımlı olduğuna ilişkin acı acı sızlanıyor, kendini kocasının kapısında "zincirlenmiş bir köpek" gibi hissettiğini söylüyordu.

Özel mülkiyete ve köle emeğine dayanan Yunan devletinin bu gelişme aşamasındaki kadının konumuyla uğraşmak önemlidir. Yunan uygarlığının en parlak döneminde, muhteşem tapınakların inşa edildiği, ünlü heykeltraşların ölümsüz Apollo ve Venüs heykellerini yarattıkları, gelişen zanaatı ve ünlü felsefe okullarıyla modern bilimin beşiği olan Yunan kentlerinin uluslararası ticaretin metropolleri olduğu dönemde, kadın bütün eski geleneksel haklarını ve ayrıcalıklarını yitirdi ve efendisi ve ustası olan kocasının ev kölesi hâline geldi.

Cinsiyetler arasında eşitlik, o dönemde ancak ve yalnız köleler arasında vardı. Ama bu nasıl bir eşitlikti? Onlar, eşit oranda haktan ve özgürlükten yoksun, baskı altında bulunuyor, en ağır ve yorucu kesintisiz çalışma ve eziyet altında acı çekiyorlardı. Kölelerin yaşam koşulları, onların toplumsal konumlarıyla doğrudan ilişki içinde olan haktan yoksun konumlarıyla açıklanır.

Ama kültürel olarak çok gelişmiş Yunan cumhuriyetlerinin özgür vatandaşları olan Yunanlı kadınların haktan yoksun olması ve baskı altında tutulması, farklı bir açıklama gerektirir.

Atina ve İsparta'da kadınlar, onları kölelerle karşılaştırırsak, elbette haklara, hatta ayrıcalıklara sahip yurttaşlardı. Ama bu ayrıcalıklara, kendi kazanımları temelinde değil, kocalarının konumları sayesinde sahiptiler. Kendileri, insan ve yurttaş olarak tümüyle önemsizdiler ve yalnızca kocalarının uzantısı olarak görülüyorlardı. Ömürleri boyunca vesayet altındaydılar, önce babalarının ve sonra da kocalarının. Yunanistan'daki kamu yaşamını belirleyen ziyafetlere kabul edilmiyorlardı. Özgür Yunanistan, Kartaca ve Roma'nın kadın yurttaşları, kendi sınırlı ev idaresinden başka bir şey bilmiyorlardı. Tamamen dokumak, eğirmek, pişirmek ve evin hizmetçileri ve kölelerini denetlemekle meşguldüler. Zengin kadınlar, bu yükümlülüklerden de kurtulmuşlardı. Bütün ömürlerini, her türlü etkin yaşamdan kopuk ve yalıtık olarak, boğucu bir atmosferde ve Rus aristokrasisinin kadınlarının ve kızlarının birçok yüzyıl sonra mahkûm oldukları keşiş yaşantısına benzer bir yaşantı içinde harem dairelerinde geçirdiler. Yergi yazarı Aristofanes, ironiyle zengin bir kadının yaşamını betimliyor: "Safran sarısı elbise giyiyor, allıkla kendini güzelleştiriyor, modern sandalları var, kocasının ve kölelerin emeğiyle geçiniyor ve ayrıca bir asalak." Erkeğin gözüyle bakıldığında, tek görevinin çocuk doğurmak olması bizi şaşırtmamalı. O "yuva" için yetiştirilmişti. "Erdemli" olmak, yani fedakâr ve aptal olmak zorundaydı. O dönemde en çok tutulan kadın tipi, ne iyi ne de kötü olan kadındı. Erkek, bir yandan zina işleyen karısını köle olarak satabilirdi, diğer yandan, erdemli karısı artık sıkıcı olmaya başlayabileceğinden, kendine bir metres tutabilirdi. Yasal olarak onaylanan tek-eşliliğin yanı sıra, yasadışı olan, ama genel kabul gören çok-eşlilik Yunanistan'da çok yaygındı. "Çocuk doğurucu ve evin kâhyası olarak yasal bir eş, bedensel gereksinimleri tatmin etmek için bir cariye ve zihinsel ve duygusal tatmin için bir hetere (kurtizan)".

O aydınlanmış, kültürel olarak gelişmiş, zenginliklerinden ve mücevherlerinden gurur duyan Yunan cumhuriyetlerinde ve Roma'da, özgür bir yurttaşın karısı, kocası adına emirler verdiği köleler ve hizmetçiler kadar haklardan yoksun ve bağımlıydı. Balonda kabilesinin kadın üyesi gerçi bambudan yapılmış bir kulübede yaşıyordu, ama erkek karşısında, o dönemdeki Yunanlı ve Romalı hemcinslerine göre, bunlar mermer saraylarda da yaşasalar, önemli ölçüde daha özgürdü ve eşit haklara sahipti.

Bu nasıl olanaklı oluyordu? Bu toplumlarda ekonomik ve kültürel bir kalkınma gerçekleşmesine rağmen, kadının bu hak yoksunluğu nasıl açıklanır? Yoldaşlar, bunu tahmin etmek zor olmamalı. Bunu anladığınızı yüzlerinizden okuyorum. Afrikalı Balonda kabilesinin kadınları, kolektif için üretken işle uğraşırken, uygar Yunanlı kadın, elbette bir iş yaptıysa, kendi evi, kendi ailesi içindeki işlerle sınırlı kaldı. Toplumsal gelişmenin çok erken bir aşamasında, Yunanlı kadın da kolektifin değerli bir işgücüydü. Ancak özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte ve üretimin köle emeğine dayanmasından beri, giderek daha fazla ölçüde salt bir üreme aygıtına dönüştü. Dikkat edin, yoldaşlar, Yunanistan gibi aydınlanmış toplumlarda ya da sayısız sömürgesiyle güçlü Roma'da ve özgür ve zengin kent Kartaca'da, egemen sınıfın kadınları bile herhangi bir ayrıcalığa ve hakka sahip değildi. Bununla birlikte, Yunanistan'ın durumunda, anaerkilliğin zayıf geliştiğini ve bu yüzden de ataerkilliğin çok çabuk gerçekleşebildiğini ve kadının çabucak güçlü bir bağımlılık içine düştüğünü göz önünde bulundurmalıyız, Buna karşılık Roma Cumhuriyetinde ise, Roma'nın artık dünyanın en güçlü imparatorluğu olduğu dönemde bile, anaerkilliğin kalıntıları hâlâ sürmekteydi. Özel mülkiyetin yasal olarak korunduğu ve üretken işin köleler tarafından gerçekleştirildiği bir dönemde bile, Romalı kadın (matron), hâlâ saygı ve itibarla karşılanıyordu. Özgür vatandaşlar, sokakta ona yol açmak için kenara çekiliyorlardı. Evde otoritesi tartışılmazdı ve o, çocukları eğiten anneydi.

Bu fark nasıl açıklanır? Roma İmparatorluğu, bir köylü kabilesi tarafından kurulmuştur. Bundan dolayı, anaerkillik bu toplumun geçmişinde derinlemesine pekişmişti ve bu toplumu çok daha sonraki gelişme aşamalarında da etkiledi.

Bağımlı dişinin, erdemli ev kadını-asalağın yanı sıra, Yunanistan'da özgür bağımsız kadınların bağımsız bir grubu da vardı: Hetereler. Bunlar, Yunanistan'ın güçlü adamlarının metresleriydi. Hetereler, o dönemdeki egemen evlilik ahlâkının temellerini cesaretle çiğneyen özgür kadın yurttaşlardı veya özgür bırakılmış köle kadınlardı. Bu heterelerden çoğu tarihe geçtiler, örneğin ünlü devlet adamı Perikles'in dostu Aspasia, Lais, Phryne ya da Lamia. Bu kadınlar, çok eğitimli olup, bilime ve felsefeye ilgi duyuyorlardı. Politik olarak aktiftiler, devlet işlerini etkiliyorlardı. Namuslu ve erdemli ev kadınları, bunlardan kaçınırdı. Ama erkekler, onlarla görüşmeye önem verirlerdi. O dönemin filozofları ve düşünürleri, bu aydın heterelerin fikirlerinden ve yeni düşüncelerinden az esinlenmediler. Birçok çağdaşı, ünlü filozof Sokrates ile Aspasia arasındaki dostluğu betimlediler ve bu kadının parlak politik konuşmalarını anlattılar. Phryne, ünlü heykeltraş Praksiteles'e esin kaynağı oldu ve yaklaşık olarak M. Ö. 500 yılında yaşayan hetere Lamia, cumhuriyette iktidarı zorla ele geçiren iki despota karşı komploda tayin edici bir rol oynadı. Lamia, özgürlük için savaşan arkadaşlarıyla birlikte hapse atıldı ve işkence gördü. O ise, hain olmamak için, kendi dilini ısırarak kopardı ve onu yargıcın yüzüne tükürdü.

Heterelerin varlığı, kadınların daha o dönemde, onların bağımlılığı anlamına gelen tutsaklıktan kurtulmaya çalıştıklarının bir kanıtıdır. Ama hetereler için, başarının en önemli ve esaslı koşulu eksikti: Bunlar, üretken çalışma yürütmüyorlardı. Bundan dolayı, kamu bütçesi açısından Yunanlı ve Romalı erkeklerin cahil ve ürkek karıları kadar az değere sahiptiler. Elde ettikleri özgürlükler ve ayrıcalıklar, gevşek zemin üzerine inşa edil-

mişti: Maddi açıdan, önceden olduğu gibi yine erkeklere bağımlıydılar.

Yunanistan'da, sanat, bilim ve felsefe alanında olağanüstü başarılar gösteren, insan bilgisinin ve sanatın hazinesini katkılarıyla zenginleştirmeye çalışan tek tek kadınlar da vardı. Örneğin Yunanlı kadın ozan Sappho, kadın dostları için bir okul kurdu. İlk kadın doktor olan Agnidike, doktor olabilmek için erkek kılığına girdi ve öğrenimini bitirdikten sonra, hastalara bakmaya başladı. İskenderiye'de ayrıca çok güzel bir kadın olan bir profesör ve filozof yaşıyordu. Onun etrafında dünyanın her köşesinden bir bilginler ve ilgi duyanlar çevresi toplanmıştı. Ancak bu kadın trajik bir ölümle karşılaştı. Kıskanç rahiplerin kışkırttığı cahil halk kitlesi tarafından linç edildi. Bu, ilk Hıristiyanlık döneminde gerçekleşti. Güzellik ve güçle dolu bu kadın tipleri, evlerinin dört duvarı arasında aşağılayıcı bir yaşama mahkûm edilerek zekâsı, yüreği ve ruhu katledilmediğinde, kadının neler yapabileceğini göstermektedir. Ne yazık ki, bu az sayıdaki cesur kadın, kadınların asalaklığı, aylaklığıyla belirlenen genel atmosfer açısından bir öneme sahip değildir. Bu kadınlar istisnaydı ve bundan dolayı da, ekonomi içindeki rolleri önemsiz hâle geldiğinden, kadınların yaşam koşullarını değiştirebilecek durumda değillerdi. Gerçi kadınlar bu haklardan yoksun konumlarından çok çektiler (içlerinden çok azı kendi yolunu izlemeye karar verdi), ama büyük çoğunluğu, ev idaresinin, erkeğin ve ailenin kölesi rolünde ısrar etti. İlginçtir ki, kadınlar içgüdüsel olarak, bireysel ev idaresinin, özel mülkiyetin ve yasal evliliğin kadının kurtuluşunun baş engeli olduğunu hissettiler. Ünlü Yunanlı yazar Aristofanes'in "Kadınlar Meclisi" adlı komedyasında, yeni bir düzen yerleştirmek ve devletin kaderini ellerine almak istedikleri için kadınlarla alay edilir. İlginç olan, öncelikle, bu komedyanın kadın kahramanı, kadın elebaşısı Praksagora'nın "ortak mülkiyet"i önermesidir. "Ben", diyor Praksagora, "her şeyin ortak olması gerektiğini, her şeyin herkese ait olması gerektiğini, artık

zengin ve yoksul olmaması gerektiğini talep ediyorum. Kimileri devasa topraklara sahipken, kimilerinin bir mezar yerine ancak yetebilecek bir parça toprağa sahip olması artık olmamalı. Kadın, ortak mülkiyet olmalı. Herkes, istediğiyle çocuk yapma hakkına sahip olmalı." Bu, yaklaşık olarak M.Ö. 400 yılında, yani bundan 2300 yıl önce, kadınların özel mülkiyete, zorla evliliğe ve bağımlılığa karşı protestosuydu. Kadını içinde bulunduğu vesayetten kurtarabilecek olan bir komünist örgütlenme düşü öylesine genel kabul görmüş olmalı ki, yetenekli yergici Aristofanes, bunu herkesçe anlaşılır ve herkesçe bilinen komedya figürlerinde biçimlendirebilmiştir. Kadının ilkel komünizmdeki mutlu geçmişi halk ağzından anlatılarak devredildiği için, kadınların durumlarından kurtuluşu komünist bir örgütlenme idealinde aradıkları düşünülebilir. Nasıl olursa olsun, Yunanlı kadınlar, Yunanistan'ın sınıflı toplum ve kölecilik üzerine kurulu toplumsal ilişkileri kökten altüst edilmedikçe, kadının rolünün değişmesinin olanaksız olduğu görüşünde tümüyle haklıydılar. Tek tek kadınların, kadınların büyük kitlesini bedensel ve ruhsal kölelikten kurtarma çabaları, bundan dolayı başarısız kalmak zorundaydı. Praksagora'nın düşleri gerçeklik haline gelmeden önce, yirmi yüzyıldan fazla zaman geçti. Ancak bugünkü Rusya, Praksagora'nın, kadının kurtuluşunun yalnızca komünizmle, özgürlük ve eşitlikle olanaklı olduğuna inandığında haklı olduğunun canlı bir kanıtıdır.

3. Ders

Kapalı Doğal İktisatta Kadının Konumu

Yoldaşlar, son konuşmamız, özel mülkiyet, ticaret ve zanaatın artık mevcut olduğu ve çalışmanın özgürlüksüzlük ve kölelikle belirlendiği antik dönemde kadının konumunun anlatımıyla bitmişti. Elbetteki köle emeğinin yanı sıra, özgür zanaatın ilk başlangıçları da vardı. Ancak özgür olmayanların üretken èmeği, bu ekonomik sistemin temeliydi.

Kadın, kendi evinin dört duvarı arasında yaşamaya mahkûm edilmiş ve zamanla ekonomik sistem için her türlü önemini yitirmişti. Artık şu veya bu şekilde devletin ve toplumun refahına katkıda bulunan bir "emek birimi" değildi. Onun rolü, ya kocasına çocuk doğuran "kadıncık" olmakla ya da kaba biçimiyle sevgili olarak cariyede ve soylu versiyonunda heterenin şahsında temsil olunan şehvet nesnesi olmakla sınırlıydı. Egemen ekonomik ilişkiler, kadını toplumun asalağı durumuna getirdi.

Köle kadınların yaşamı, kurulu toplumun sınırları dışında geçiyordu. Ağır çalışma boyunduruğunun altında, hemdertlerinin, erkek kölelerin kaderlerini paylaştılar. İstedikleri kadar çaba göstersinler, onların emeğine, gerçekte olduğu şey olarak, yani bütün refahın kaynağı olarak değer verilmedi.

Değer verilen şey, emek değil, gelir, kâr oldu. Bu eski, Hıristiyanlık öncesi toplumda zamanla tarihin ilk proletaryası ortaya çıktı ve sınıflar arasındaki mücadele kızıştı. Antik devletler, hem bu sınıf mücadelesinin sonucu hem de kölelerin üretkenlikten son derece uzak zorla çalıştırılmasına dayanan üretim sisteminin yetkinsizliği sonucu yıkıldılar. Birbirinin ardı sıra, bu iç çöküş sürecinin kurbanı oldular, zayıfladılar ve battılar. Antik dönemin devletlerinin yerini, başka ekonomik sistemlere ve iktisat biçimlerine sahip yeni halklar aldı. Bundan dolayı, şimdi antik uygarlıkları arkamızda bırakıyor ve zaman olarak bize daha yakın olan bir döneme, ortaçağa geçiyoruz.

O dönemde, yani 800–900 yıl önce tüm Avrupa'da, artık antik dönemde olduğu gibi köle emeğine değil, serf köylülerin emeğine bağımlı olan doğal iktisat egemendi. Köylüler, artık tüm emek ürünlerini büyük toprak sahibine teslim etmiyorlardı. Ürünün bir bölümü, şimdi, serflerin yaşam koşullarını iyileştirmek için kullanılıyordu. Gerçi serf, ayniyat biçiminde ya da gündelik çalışma olarak feodal beye vergi ödemek zorundaydı. Ama ürünlerin bir bölümü elinde kalıyordu. Bunlarla istediğini yapabiliyordu. Genelde ticaret ve kullanım malları var olduğu ölçüde, bunları istediği gibi değiştirebiliyordu. Böylesi değişim yerlerinde köylüler için pazarlar ortaya çıktı. Bunlar, yavaş yavaş sabit değişim ve ticaret merkezleri, yani kentler haline geldiler. Bu kentler malikâne beyinin arazisi üzerinde bulunuyorsa, o kendini bunların egemeni olarak görüyor ve bunları vergilendiriyordu. Bununla birlikte, kendilerini boyarların ve şövalyelerin müdahalesinden kurtarmış özgür kentler de vardı. Novgorod ve Pskov gibi özgür kentlerimiz, bunların örnekleridir.

Nüfus üç sınıfa ayrılmıştı: Toprak sahipleri, köylüler ve kentsoylular. Ortaçağın en parlak döneminde, 900 ile 1300 arasında, kadının konumu, mensup olduğu sınıfa göre, son derece farklıydı. Ancak tek tek her toplumsal sınıf içinde, bu konum, aynı etken tarafından belirleniyordu: onun üretimdeki rolü.

İlkönce yüksek soyluların ve boyarların yaşam koşullarını incelemek istiyoruz. Feodalizm doruk noktasına ulaştığında ve iktidar büyük toprak sahiplerinin ve soyluların eline geçtiğinde, ekonomik sistem doğal iktisat üzerine kuruluydu. Bu ise, soylu büyük toprak sahibinin, dev topraklara sahip feodal beyin ve onun serf köylülerinin gereksinim duyduğu bütün kullanım mallarının, bizzat serfler tarafından onun malikânesinin sınırları içinde üretildiği anlamına geliyordu. Değişim ticareti istisnaiydi. O dönemin yaşam tarzı ve iktisadı, bize o dönemin anlatımlarıyla bırakılmıştır.

O zamanlar feodal malikâne sahibinin kalesi, ekonomik merkezdi. Hizmetçiler serf köylülerden oluşuyordu. Kalede (ki bu, başta kale beyinin ailesi ve akrabaları, sonra da konukları, hizmetçileri, bekçileri ve askerleri olmak üzere kalabalık bir nüfusa sahipti) yaşam için gereken her şey, malikânenin alanı içinde üretiliyordu.

Serf köylüler kiralarını, kaleye, Rusya'da ise soylunun bey çiftliğine hammadde (hayvan derisi, yün, et ve tahıl) teslim ederek ödüyorlardı. Bu hammaddelerin esas işlenmesi ve soylulaştırılması, kalede yapılıyordu. Feodal beyin iktisadı, son derece karmaşıktı ve bunun için de usta bir örgütçü gerektiriyordu. Ortaçağda Fransa, İngiltere ve Almanya'nın kalelerinde, kale iktisadının örgütçüsü normalde kimdi? Malikâne sahibinin, feodal beyin, şövalyenin kendisi mi? Genel olarak evin beyi, savaşçı ya da yolkesen olarak dışarda meşguldü. Bunun için de, kalenin karmaşık idaresini karısına bırakıyordu. Köylülerin vergilerini zamanında vermesini o denetliyordu. Terzi, ayakkabı ustası, demirci ve diğer zanaatkârlar onun denetimi altında çalışıyordu. İnce kumaş ve kaba keten bezi dokunuyor, oya işleniyor ve miğferler yapılıyordu. Kalenin hanımı, tahılın öğütülmesinden ve kışın ya da herhangi bir kuşatma durumunda stokların yetmesinden de sorumluydu. Kalenin mahzeninde binlerce litre şarap ve

bira depolanıyor, ambarlarda akla gelebilecek her türden mal saklanıyordu. İster bizzat evin efendisi ya da konukları, ister hizmetçiler ya da askerler tarafından kullanılan her şeyin, önce kendi gücüne dayanarak üretilmesi gerekiyordu. Hiçbir şey satın alınamıyordu. Gerçi tüccar (nadir gelen, ama hoş karşılanan bir konuk), ara sıra kaleyi ziyaret ediyordu. Ama genellikle o yalnızca yabancı malların ve lüks malların ticaretini yapıyordu: Şark ipeği, kesilmiş Venedik camı, değerli silahlar ve mücevherler.

Egemen sınıfa mensup kadınların konumuna ilişkin olarak, kuşkusuz, onların üretimi örgütleyenler olarak saygı gördükleri söylenebilir. Bu o kadar ileri gidiyordu ki, Alman, İngiliz ve Fransız hukukuna göre, kadın, kocasının unvanını ve mülkiyetini miras alabiliyordu.

Onbirinci yüzyıl başında İngiltere, Flander, Burgonya ve Kastilya'da, kanlı Haçlı Seferleri, unvanların ve mülkiyetlerin erkek mirasçılarının sayısını güçlü bir şekilde azaltınca, bu feodal miras hukuku yasa haline geldi. Ortaçağ tarihçeleri, büyük bir gayretle, bu feodal mülklerin kadın yöneticilerinin akıllılığını ve insanseverliğini anlatır. Akitanya kraliçesi Eleonore, Fransa kralı ile evlendiğinde, bütün halkı yas tuttu. Tarihçelerden, Eleonore'nin tebaasıyla ilgilendiğini, çok yüksek olan gümrükleri kaldırarak ticareti kolaylaştırmaya çalıştığını ve kentleri büyük toprak sahiplerinin keyfiliğinden korumak için kentlerin özyönetimini güvence altına aldığını öğreniyoruz. Nasıl büyük bir hayırsever olduğunu da öğreniyoruz. Tarih yazımı ve halk ağzı da, aynı şekilde Bretonyalı Anna'yı över. Hükümdarlık hanedanlığından Hıristiyanlığa geçen ilk Rus kadını olan Prenses Olga da, halkın anılarında hâlâ bilge bir kraliçe olarak yaşar. Eski Fransız hukukuna göre, babanın aile üzerindeki iktidarı, onun ölümü ya da yokluğu durumunda, anneye geçiyordu. Anne, çocukların vasisi olarak görülüyordu. Hükümet eden kontlar ve prensler gibi, önde gelen ailelerin kadınları da yargıç işlevine sahipti. Başrahi-

beler de aynı ayrıcalıklara sahiptiler. Hatta aile içinde bu hüküm verme hakkı, genç kızlara miras bırakılıyordu. Kadınlar, o dönemin mahkemelerinde jüri üyesi olarak bulunuyor ve yargıç başlığı taşıyorlardı.

Prensin yokluğunda, karısı, yalnızca onun serflerinin değil, aynı zamanda doğrudan feodal beye bağlı küçük toprakların sahipleri olan vasallerin de efendisiydi. Aile armasının onurunu korumak kadının göreviydi. Şölenlerde ve turnuvalarda onur locasında otururdu. Şövalye düelloları, o dönemin "high society" (yüksek sosyete)sinin sevilen zaman geçirme eğlenceleriydi. Bu çevrelerin kadınları, şövalyeler tarafından coşkuyla yüceltiliyor, trubadurlar ve ozanlar tarafından övülüyorlardı. Her şövalyenin en yüce görevi, "kadını korumak"tı. Bir şövalye, yolda bir kadınla karşılaştığında, atından inerdi. Her şövalyenin, duygularının karşılık bulma umudu hiç olmayan, uzaktan hayranlık duyduğu bir "kalbinin kadını" vardı. Ancak bu tür saygı, yalnızca mülk sahibi sınıfların kadınlarına ya da soylu kan taşıyan ailelerin kadınlarına gösterilirdi. Şövalyelerin yükümlülük duygusu ya da saygısı, diğer halk katmanlarının kadınları için kesinlikle geçerli değildi.

Kale iktisadının örgütleyicisi olarak kadının rolü, feodal beyin iktidarının güçlenmesine katkıda bulunduğu için, soylu zümrenin temsilcisi sıfatıyla kadına belli bir statü tanınırken, aynı zamanda insan ve birey olarak onun hakları ayaklar altına alınıyordu. O zamanki göreneklere göre kocasının yokluğunda dümeni elinde tuttuğu için önünde yüzlerce serfin korkudan titrediği ve genç soylu beylerin karşı çıkmaya cesaret edemedikleri güçlü düşes ya da kontes, kocası önünde korkudan tir tir titrer ve o dönemin geleneklerine ve yasalarına göre onun kölesi ve mülkü sayılırdı.

Soyluların iktidarda olduğu yüzyıllar boyunca, yumruk hakkı, güçlünün hakkı egemendi. Toprak sahibi olan şövalye, iktidarını

talan seferlerine ve şiddete dayanan cürümlere borçluydu. Aile reisi, uyrukları, vasalleri ve serfleri üzerindeki egemenliğini ve bütün alanlardaki otoritesini korumakla yükümlüydü. Babanın ve kocanın iktidarı, antik dönemde hiçbir zaman, ortaçağda olduğu kadar tuhaf biçimler almamıştı. Aile reisi, büyük toprak sahibi, uyguladığı terör rejimiyle, herkesi etkisiz hâle getirmişti. Karısı ve çocukları üzerindeki hakkı sınırsızdı. Örneğin, karısına işkence edebilir, onu gülünç duruma sokabilir, kovabilir ya da en sevdiği atla ya da Araplardan elde ettiği kılıçla birlikte bir arkadaşına hediye edebilirdi. Ta 12. yüzyıla kadar onu satabilirdi. Ona sadakatsizlik etmişse ya da başka bir suç işlemişse, onu öldürme hakkına sahipti. Böylesine her şeye kadirdi o dönemin erkeği. Kendisinin altındaki bir şövalyenin selamını almaya bile tenezzül etmeyen gururlu ve soylu kontes, kocasının canı bir şeye sıkılmışsa, onun önünde diz çöker ve ses çıkarmadan onun dayaklarına ve işkencesine katlanırdı.

İngiltere'deki parlâmento seçimlerinde, feodal kontların ve prenslerin dışında, büyük toprak sahiplerinin de oy hakkı vardı. Bunların karıları, toplumsal toplam yapının, burjuva toplumun önkoşullarının ortaya çıktığı şekilde değiştiği ölçüde, bu haklarını yavaş yavaş kaybettiler. (Onyedinci yüzyıl gibi çok daha sonraki bir dönemde, İngiliz büyük toprak sahibesi Anne Clifford, başlangıçtaki bu hakkının geri verilmesi için çaba gösterdi.) Aldatılmış koca, karısını pazarda satışa çıkarabilirdi. Peki, büyük toprak sahipleri sınıfının kadınlarının konumunun bu çelişik karakteri nasıl açıklanır? Çok basit: Feodalizmde, aile ve kabile, tek tek aile üyeleri üzerinde tam bir denetime sahipti ve genel kanunsuzluk ve haydutluk anlayışıyla belirlenen bu dönemde, aile içinde en büyük güce, ailenin ve akrabaların çıkarlarını düşman bir çevreye karşı en iyi savunabilen kişi sahipti.

Kadının kale iktisadı için örgütsel başarıları ne kadar gerekli ve yararlı olursa olsun, yine de savaş zanaatına daha büyük de-

ğer biçiliyordu. Çünkü, bir prensin ya da hükümet eden bir kontun zenginlik kaynakları, en rahat ve en görülür biçimde nasıl büyüyordu? Çok açık, komşuların ve köylülerin talan edilmesi, ailenin servetini, barışçıl ekonomik çalışmaya göre daha hızlı büyütüyordu. Bu nedenle de, kadının örgütsel çalışması, soylunun gözünde yalnızca ikincil ve tali bir öneme sahipti. Bu şekilde, yani yabancı mülkü talan ederek zengin olmanın olanaklı olması, doğal olarak, çalışmadan elde edilen gelirin popülerliğini artırdı. Bu da yine, doğal olarak her türden çalışmanın horlanmasına yol açtı. Bu hususlar, kadının konumunun çelişik karakterini açıklar: Bir yandan, feodal beyin karısı olarak o, unvan ve mülkiyet üzerinde pay sahibiydi ve uyrukları üzerinde mutlak efendiydi (kadınların bir krallığı yönetmelerine sık sık rastlanıyordu), aynı konumdaki bir erkekle serfler üzerinde aynı sınırsız iktidara sahipti, yani serflerini kovabilir, cezalandırabilir, onlara işkence edebilir, hatta öldürebilirlerdi; ama diğer yandan bu kadınlar, aile reisiyle ilişkilerinde, en temel insan haklarına bile sahip değillerdi. Evlilik içindeki konumlarına gelince, ortaçağda büyük toprak sahiplerinin karıları, tıpkı vaktiyle hayvancılıkla uğraşan kabilelerin kadınları gibi, haklardan yoksun ve baskı altındaydılar.

Rusya'da soylu kadınların konumu, daha da az özenilecek durumdaydı. Çünkü bunlar, Rus tarihinde yalnızca çok kısa bir geçiş döneminde çalışmaya aktif olarak katıldılar ve iktisadın örgütleyicileri olarak işlev gördüler. Çok kısa zamanda erkek akrabalar ve kâhyalar tarafından arka plâna itildiler. Boyar kadının görevi, o zamandan beri ancak ve yalnızca, ünlü eski soyların adını sürdürecek çocuklar doğurmakla sınırlıydı.

Babalık hukuku, Rusya'da çok erken yerleşti. (Kadınları tümüyle baskı altında tutulan hayvancılıkla geçinen bir göçebe kabile olan) Tatarların egemenliği, aslında mevcut ilişkileri, yani erkeğin kadın üzerindeki sınırsız iktidarını yalnızca onayladı.

Bununla birlikte, uzun bir süre, 11. yüzyıla kadar, çoktan geride kalmış bir anaerkilliğin kalıntıları halkın dilinde kaldı. İlkçağın Rus kadını, kocasının özel izni olmadan mülk sahibi olabiliyormuş. Mahkeme duruşmalarına katılıyor ve hakem olarak görev yapıyordu. Ve ilk Rus yasalarında ("Rus hukuku", 12. yüzyılda kaleme alındı), akrabalık anne üzerinden sürülür, baba üzerinden değil. Bu, ilkçağın Slav halkları arasında anaerkillik, ilkel komünizm ve tarımsal ekonominin bir bileşiminin egemen olduğunun açık bir kanıtıdır. Babalık hukuku Rusya'da ancak karmaşık iktisat biçimlerine geçişten ve hayvancılığın yerleşmesinden sonra kendini kabul ettirdi. Rusya'nın coğrafi koşulları, hayvancılık için özellikle elverişliydi. Hayvancılık yalnızca daha az emek kullanımı gerektirmiyordu, aynı zamanda daha da verimliydi. Böylelikle, tarım, kısa zamanda, eski Rusya'nın iktisadi sisteminde ikincil bir rol oynamaya başladı. Ama Kuzey Rusya'nın köylü kabileleri arasında, iktisadi sistemde kadının başlangıçtaki iktidar konumu ve öneminin anıları canlı kaldı. Bu, toprak sahibinin karısının artık baskı altında tutulmasından ve köylü kadının üretimde bir yük hayvanına indirgenmesinden sonra da söylenen halk şarkılarında ve baladlarda yaşamaya devam etti.

Özellikle Rus kadınının yazgısına ilgi duyuyorsanız, o zaman Şişkov'un Rus kadınının tarihi üzerine kitabını alın. Orada nasıl kadının giderek daha fazla ailenin bir hizmetçisi haline geldiğine ilişkin sayısız, son derece ilginç anlatım bulacaksınız. Bu, özel mülkiyetin yerleştirilmesine ve yumruk hakkının kabulüne paralel olarak gelişen bir süreçti.

Genç aristokrat kadının bilgisizliği ve onun aile karşısındaki bağımlı konumu, sülalenin ondan beklentisi anlamına gelen yükle daha da güçlendirildi. Onun mutluluğunu ve yazgısını başkaları belirledi: Eş seçimi söz konusu olduğunda, yüksek soylularda öncelikle baba karar verdi, ama diğer aile üyeleri de buna ilişkin bir şeyler söylediler. Onun düğünü, bir aile sorunuydu. Söz

konusu olan, evin çıkarlarını korumaktı. Evlilikler, sevgi temelinde değil, maddi düşüncelerden hareketle gerçekleştirildi. Ya gelinin çeyiziyle kendi mülkü çoğaltılmaya ya da kendi kızını ona ya da oğullarından birine vererek huysuz komşu yumuşatılmaya çalışıldı. Söz konusu olan, iki unvanı vs. birleştirerek, kendi hanesinin iktidarını, servetini ya da unvanını ikiye katlamaktı. Evliliklerin ardında duran nedenler bunlardı. Çoğu zaman nişanlılar, birbirlerini evliliğe kadar görmemişlerdi. Gelinler, çoğu zaman uzak bölgelerden geliyor ve beş-altı yaşındaki çocuklar birbiriyle nişanlandırılıyorlardı. Ortaçağda, reşit olmayanlar arasında evlilik normaldi. Yıkıma uğramış ve tümüyle yoksullaşmış Bouillon kontu, örneğin, zengin çeyizi yüzünden 12 yaşında bir kızla evlendi. Hatta Eauoise markizi, müstakbel kayınpederi çeyizin bir bölümünü önceden yıllık ödemeler halinde nişanlıya vermeye hazır olduğunu açıkladığından, iki yaşında bir çocukla nişanlandı. Akıllı ve hesaplı Savoyen Kontesi Adelaide, hem müstakbel damat hem de müstakbel gelin altı yaşında bile olmamalarına rağmen, ufak yaştaki kızı Berta'yı Alman veliahtıyla nişanladı. Hatta geleceği önceden planlayan anne-babaların, henüz doğmamış oğulları için gelin bakmaya çıktıkları durumlar da oldu. Bu sorunda, hem genç oğlan hem de genç kız, sülale karşısında aynı şekilde haktan yoksundu ve bunların evlilikleri, sülale tarafından ortaklaşa belirleniyordu.

Bireysel çıkarların bu şekilde ayaklar altına alınması, bizim Rus köylülerimizde görece daha fazla sürdü. Burada söz konusu olan, köylü çiftliğinin ekonomik çıkarlarıydı. Evlilikler, çocuklara sormadan, anne-babalar arasında kararlaştırılıyordu. Ancak devrim, eskimiş babalık hukukunu ortadan kaldırarak, ortaçağdan kalma bu görgüsüzlüğe bir son verdi.

Kendi isteğine karşı anne-babasının kararıyla evlendirilen ve üstelik yasanın kocadan yana olduğu bir kadının nasıl bir yaşam sürdüğünü tasavvur edebilirsiniz. O dönemin yüksek soylusu

için evliliğin yalnızca bir görevi vardı: Evlilik, ünlü soyun yok olmamasını güvence altına almalıydı. Bir kadının çocuk doğurma ve gelecek kuşakları güvence altına alma yeteneğine bundan ötürü yüksek değer verildi. Bunun için de, sadakatsizliğinden ötürü vahşi bir şekilde cezalandırıldı. Eğer aileye bir piç getirecek olursa, onların soylu kanını kirletmiş olacaktı. Erkek, karısı kendisini aldattığında, yasaya göre, onu yalnızca utanç verici bir şekilde kovma hakkına sahip değildi, aynı zamanda ona işkence edebilir, hatta onu öldürebilirdi. Aile çıkarları, istenmeyen evliliklere karşı korunma önlemlerine yol açıyordu. Sıradan bir ölümlü, kendi ilkel kanını mavi kandan bir aristokrat kızının kanıyla karıştırma küstahlığında bulunacak olursa, kız, mirastan yoksun bırakılıyor ve manastıra kapatılıyor ya da öldürülüyordu. Bir kadının çocuksuz olması, yalnızca bir talihsizlik değil, aynı zamanda bir utanç olarak görülüyordu. Karısı kendisine mirasçı veremeyen bir adam, başka hiçbir neden aramadan boşanabiliyordu. Kocaları başka kadın alabilirken, sayısız çiftlik beyinin ve şövalyenin karısı, manastırlarda cinsel yoksunluğa mahkûm ediliyordu. O dönemin kadın ideali, sağlıklı, doğurgan ve aynı zamanda bir evi çekip çevirebilecek bir kadındı. O dönemde bir kadının doğurganlığının ne kadar önemli olduğu, bu konu etrafında dönen efsaneler örtüsünden görülmektedir. Örneğin, Kont Henneberg'in karısının 364 çocuğa hayat verdiği anlatılır. Vaftiz sırasında, bütün erkek çocuklara İvan, bütün kız çocuklara Elisabeth adı verilmiş.

Ama tek başına çocuk doğurmak yeterli değildi. Çocukların eğitimiyle uğraşmak, onlara herşeyden önce erdemli bir örnek olmak da kanının, annenin ve evi çekip çevirenin yükümlülükleri arasındaydı. O dönemin en önemli ve en soylu yaşam kuralı, tümüyle ve hiç itiraz etmeksizin, erkeğin iradesine boyun eğmekti. Sayısız ortaçağ eserinde, bu kadın ideali tasvir edilir. Egemen ilişkilerin derin görüşlü savunucuları, el kitaplarında, namuslu bir şövalye ya da malikâne sahibi karısının toplumsal ko-

numuna uygun davranışına ilişkin talimatlar ve karı-koca ilişkisine dair akıllı öğütler veriyordu.

Şiddet, serflerin emeği ve kadın açısından en temel insan haklarının tümüyle yoksunluğu üzerine inşa edilmiş bir toplumun ailelerinde kadınların yükümlülükleri aslında ne kadar geniş kapsamlıydı? Kadın, iktisadın hangi alanına aktif olarak katılabiliyordu? Yazar Barberino, 14. yüzyıl İtalya'sında, genç hanımların ağırbaşlı olmaları gerektiğini, yani evde kalmaları ve annelerine ev işlerinde yardımcı olmaları gerektiğini talep ettiğinde popülerleşmişti. Hatta Barberino, onların okuma-yazma öğrenmeyi tümüyle bırakabilecekleri görüşündeydi. Rus Papaz Silvester de, "Ev Düzeni" adlı ünlü yazısında benzer öğütler veriyordu.

Bütün bu el kitaplarında, kocalara, karılarının hem namuslu, hem de tanrı korkusuyla yaşamaları için çaba göstermeleri gerektiği öğütleniyordu. Ve bu amaçla, dayak ve benzeri önlemler kesinlikle dışlanmıyordu.

Yine de, kale iktisadının en parlak döneminde (900–1200) kadınlar, aile içindeki tüm boyunduruğa ve horlanmaya rağmen, soylu kökenden geldiklerinde, nispeten iyi bir eğitim aldılar. Soylu ailelerin kızları, yalnızca dikiş, eğirme ve dokumayı değil, aynı zamanda okuma, yazma, şarkı söyleme ve dans etmeyi öğrendiler. Bunun dışında, o dönemin bilimlerinin temelini belli ölçülerde kavradılar. Normal olarak Latince de öğreniyorlardı.

İngiliz manastırlarındaki eğitim, okuma, yazma, İncil bilimi, müzik, hasta bakımı, resim ve yemek pişirmeyi kapsıyordu. Kızların Latince bildikleri (o dönemin bütün bilimsel eserleri Latince kaleme alınıyordu) ya da astronomi ve diğer bilimler hakkında iyi bilgi sahibi oldukları, oysa kocalarının (cesur şövalyeler ve askerler) çoğunlukla okuma yazma bilmeyen insanlar oldukları durumlara sık sık rastlanıyordu. Aynı zamanda ünlü ordu komutanları ve dev toprakların sahipleri olan şövalyelerin, en sonunda okuma-yazma bilen bir silah arkadaşına rastlayana ka-

dar, sevgililerinin mektuplarını okuyamadan, haftalar boyu üzerlerinde taşıdıkları oluyordu. Bunlardan birçoğu, sevgilileriyle mektuplaşmayı sağlayan kâtipler tutarken, kadın, sevgilisiyle mektuplaştığına inanıyordu. Kadın, bu mektuplardan dolayı, sevgilisinin "ruhu"na derin bir sempati duyuyordu. Bir düşünün, kalbini bir kâtibe açtığını bilse, neler olurdu. O dönemin en ünlü trubadurlarından birisi olan Wolfram von Eschenbach, kendi şiirlerini kendisi kaleme dökebilecek durumda değildi, bir kâtibe kullanıyordu.

Tarih bize, erken ortaçağın en karanlık dönemlerinde etkinlik gösteren bir dizi ünlü kadın yazarı ve düşünürü anlatmaktadır. Onuncu yüzyılda, yani 1000 yıl önce, rahibe Roswitha, dinsel dramalar yazdı ve bir dizi bilimsel eser bıraktı. Sekizinci yüzyılda, yani bundan da önce, İngiltere'de, çok akıllı olduğu söylenen başrahibe Elfleda yaşamıştı. Elfleda, o zamanlar henüz genç olan kilisenin hizmetinde çalışkan bir misyonerdi ve diğer şeylerin yanı sıra, ökumen meclislere, yani kilise işlerine ilişkin uluslararası konferanslara katılmıştı. Onbirinci yüzyılda yaşayan diğer bir rahibe, Hildegard, filozof olarak ün yapmıştı. Kilisenin entrikalarına aldırmadı ve kilisenin bağımsız düşünmeyi yasaklayan bir inanç talep ettiğini görmezden geldi. Doğa ve yaşam güçleri üzerine bağımsız düşüncelerini çok açık bir şekilde dile getirdi. Düşüncesi panteistti, yani o, Tanrının, gerçekte, doğadaki bütün yaşamın arkasında duran güçten başka bir şey olmadığı görüşündeydi. Aşağı yukarı aynı dönemde Alman başrahibe Herrada, bilimsel yapıtı "Gezinti Bahçesi"ni yayınladı ve o dönemin astronomi, tarih bilimi ve diğer disiplinlerinin önkoşullarını yarattı.

Daha 11. ve 12. yüzyılda, manastırlara okullar eklendi ve bu okullarda, her iki cinsten gençler, akıllı rahibelerden ders gördü. Özellikle, Fransa'daki Alais ve Poitiers rahibe manastırlarının okulları çok ünlüydü. Ünlü rahibeler Nivelles'li Gertrud, Maubeuge'lu Aldegonde ve Chelles'li Berthilda (üçü de Fransızdı), öğrencilerinin üzerinde büyük bir etkiye sahiptiler.

Onüçüncü yüzyılda Fransa'da dostu Abailard ile mektuplaşarak felsefe yapan rahibe Heloise yaşıyordu. Manastırlar o zamanlar aylaklık, sefahat ve ikiyüzlülük yuvaları değildi. Tam tersine, ilk doğabilimsel ve felsefi incelemelere koruma sağlayan çalışma merkezleriydi. Çevrelerine damgasını vuran şey, daha güçlü olanların şiddet eylemleri, talan seferleri, azgınlıkları ve saldırılarıydı. Bundan dolayı, düşünmek ve bilimde yeni yollar bulmak için sessizlik ve görece güven arayanların manastıra sığınması doğaldı. Yalnızca kısır kadınlar ve tecavüze uğramış kız çocukları değil, aynı zamanda, baskıcı ve vasi olarak erkeklerden nefret ettikleri için kesinlikle evlenmek istemeyen bağımsız kadınlar da manastırlara kapandılar.

Bundan dolayı, 10. ile 12. yüzyıl arasında bilimde ve yazında isim yapmış kadınların çoğu rahibeydi.

Bundan biraz sonra, 1300–1400, manastır duvarları dışında da bilimsel olarak çalışan, hatta profesörlük yapan kadınlar buluruz. Daha 13. yüzyılda, o dönemin en ünlü üniversitelerinden birine sahip olan İtalya'nın Bologna kentinde, felsefe profesörlüğü yapan bir kadın vardı. Bu kadının son derece güzel olduğu söylenir. Öğrencilerinin dikkatini dağıtmamak için, dersini, görünmeden bir perdenin arkasından veriyordu. Daha sonra aynı üniversitede, Profesör d'Andrea'nın iki kızı, Novella ve Bettina ders verdi. Bunlar, hukukçu olarak ün kazandılar. Diğer örnekler, kendi dönemlerinin mükemmel matematikçileri olan Eleonora Sangvitelli ve Theodora Danti ile o dönemin evlilik hukuku üzerine ciddi bir araştırma yazmış olan Madeleine Buosignore'dir.

Fakat kadınlar, kendilerini yalnızca bilimsel ve felsefi alanda göstermediler. Feodal sınıfın kadın temsilcileri, ortaçağda, özellikle de 9. ve 11. yüzyıl arasında, politikada hiç de önemsiz bir rol oynamadılar. Bunun en ünlü örnekleri, hükümet eden kontesler olarak, Toscana'lı Margareta ve Savoyen'li Adelaide'dir. Her ikisi de, 11. yüzyıl başında Kuzey İtalya'da yaşadılar. Diğer bir

örnek, refah içindeki canlı ticaret ve zanaat kenti Floransa üzerinde hüküm süren güçlü ve gururlu Toskana Kontesi Matilda'dır. Kendisi Toskana prensi ile evliydi ve onun ölümünden sonra, kendisi yasalara göre yalnızca kontes unvanı taşımasına rağmen, onun tüm muazzam mülklerini devraldı. Kentler, büyük kasabalar ve düşük soyluların ve küçük prenslerin mülkiyetleri üzerinde hüküm sürdü. Bu akıllı ve aktif kontes, o dönemin geleneğine uygun olarak, vasalleri ve kent halkı üzerinde bizzat yargılamada bulundu. Başyargıç sıfatıyla, mahkeme duruşmalarında başkanlık yaptı ve bütün kararları törenle imzaladı. Floransa'da, Kontes Matilda'nın bizzat ilan ettiği kararlara ilişkin bazı ilginç belgeler saklanmaktadır. Hükümet eden bütün soylu çevrelerden kadınlar gibi, o kendi kişisel mülkiyeti üzerinde istediği gibi, yani aynı zamanda herhangi bir vesayet olmaksızın, tasarrufta bulunabiliyordu. Bu dönem, aynı zamanda, imparatorla papa arasındaki keskin rekabetle, yani devletle kilise arasındaki mücadeleyle belirleniyordu. Kurnaz, egemenlik hırsıyla dolu ve güçlü Papa VII. Gregorius ile şahsen dost olan Matilda, imparatora kafa tuttu ve vasiyetnamesinde önemli miktardaki tüm mülkiyetini papaya bıraktı, bu da papanın gücünü artırdı. Onun çağdaşı Savoyen Kontesi Adelaide, iki oğlu olmasına rağmen geniş topraklarını bizzat yönetiyor ve politika yapıyordu. Bu kadın, tarihçelerde, güçlü VII. Gregorius ile bir çatışmayı korkmadan göze alan ve aynı zamanda imparatoru da tehdit edecek kadar kendine güvenen "gururlu ve kararlı bir kadın" olarak anlatılır. Bunun dışında, onun için, "adil ve merhametli bir hükümdar" olduğu söylenir. Biraz daha az taraflı tarih anlatımı, onun gerçi yer yer zayıfları korumakla birlikte, kendi iktidarını zayıflatmamak için, kendi kentlerinin daha fazla bağımsızlık doğrultusundaki çabalarına karşı mücadele ettiğini bildirir. Her iki kadın da bilime ilgi duyuyor ve bilimin mülklerinin gelişmesi için nasıl bir öneme sahip olduğunu pekâlâ biliyorlardı.

Matilda, ünlü hukuk bilgini Irnerius'u profesör olarak getirtti-

ği için, ünlü Bologna Üniversitesi, düşünsel bir merkez haline geldi. Ancak böyle kadınlar istisnaydı, kural değil. Ama tek başına o karanlık ve kanlı dönemlerde bu kadınların var olması olgusu bile, bunlara gereksinim olduğunun kanıtıdır.

Kendi isteklerine karşı yaşamlarının ve ölümlerinin efendisi olan nefret ettikleri bir kocaya bağlanan bu kadınların, kocalarının kölelerinin ve mülkiyetlerinin, bu mutsuz yaratıkların, ancak ve yalnız soylarına mirasçı doğurma görevine sahip oldukları, bu kadınlar için eğitimin gereksiz bir şey olduğu düşünülebilir. Bu kadınlar, buna rağmen, ekonomik nedenlerden ötürü bir eğitim aldılar. Kadınların eğitim ve bilgi hakkı, yalnızca onların muazzam servetin sahibinin karıları olarak kapalı kale iktisadı içindeki rolüyle açıklanır. Bugün, karmaşık kale ekonomisinin örgütçüsü olarak kadının rolüne dikkatinizi çekmiştim.

Okuma yazma bilen ve hesap yapabilen bir kadın, kalenin gelir ve giderlerini denetlemek, iktisada göz kulak olmak, köylülerin borçlarını toplamak ve kış için veya olası bir kuşatmaya karşı gerekli stokları hazırlamak ya da hesaplamak söz konusu olduğunda, elbette cahil ve kısıtlı bir kişiye göre çok daha yararlıydı. Yani o dönemin kadınlarında yalnızca güzellik değil, aynı zamanda akıl da aranıyordu. Onikinci yüzyıldan bir tarihçi, Calabria Dükü Robert'in akla gelebilebilecek tüm istenilen özellikleri taşıyan eşi üzerine şunları bildiriyor: "Soylu köken, güzellik ve sağduyu."

Kadınlar ayrıca iyi bir doktor olduklarında da, büyük takdir görüyorlardı. Kadınların eskiden beri hasta bakımıyla uğraştığını biliyoruz. Daha ilkel komünizm döneminde, otların sağaltıcı özelliklerini araştırmış ve bunları hastaların tedavisinde kullanmışlardı. Ortaçağda tıp çok az gelişmişti. Yalnızca en güçlü prensler bir doktor tutabiliyordu. Nüfusun geri kalanı, olabildiği ölçüde, başının çaresine bakmak zorundaydı. Komşular arasındaki sürekli kavgalar ve dövüşler, savaşlar ve bunları izleyen sal-

gın hastalıklar sonucu, kaleler yalnızca bir üretim merkezi değil, aynı zamanda yaralılar ve hastalar için bir hastahane, bir genel poliklinik ve çevredeki köylüler için bir danışma istasyonuydu.

Halk, yalnızca malikâne sahibinin terör rejimi altında yaşamamalı, aynı zamanda kaleyi de bir tür yardım merkezi olarak görmeliydi. Bundan dolayı, kalenin hanımının hastaları tedavi edebilmesi çok uygundu. O, yaralıları ve sakatları ölümden ve diğerlerini ilaçlarıyla hastalıktan kurtardığı sürece, bir köylü kadına doğum sırasında ya da çaresiz bir ebeye "akıllı" öğütleriyle yardım etmekten kaçınacak kadar nazik olmadığı sürece, köylüler, kale beyinin kimi zalimliklerini unutmaya hazırdılar.

Tıp, ortaçağda kadınların işiydi. O dönemin çoğu efsanelerinde tasvir edilen ideal kadın, hastaları sağaltma yeteneğine sahipti. Ortaçağın en ünlü doktorlarından Paracelsus, kadınlardan, zamanının derin düşünceli, karmaşık, hatalarla dolu ders kitaplarından çok daha fazla şey öğrendiğini söyler. Kral IX. Louis, 1250 yılında Kudüs'te hacdan Fransa'ya döndüğünde, kadın doktoruna, gezi sırasındaki mükemmel bakımı için yazılı bir nişan vermişti. Onbeşinci yüzyılda Bologna Üniversitesi'ndeki tıp profesörlüğünü bir kadın, Dorothea Bocca elinde tutuyordu.

Tıp, o dönemde çok az araştırılmıştı ve her türden hokkabazlık ve hurafeyle doluydu. Bugünkü anlamda kesin bilimler yoktu. İnsan vücudunun tam yapısı bile bilinmiyordu. Hekimlik, üfürükçülük ve büyüyle öylesine bağlıydı ki, genelde büyücülük olarak görülüyordu. Akıllı kocakarı, karanlığın güçleriyle ilişkisi olduğu için insanları sağaltabilen ve ayrıca onların yaşamlarını, mutluluklarını ve sağlıklarını denetleyebilen bir büyücüden başka bir şey değildi. Bundan dolayı, bu akıllı kocakarılar yalnızca saygı görmüyor, aynı zamanda kendilerinden korku da duyuluyordu. Ancak bu kadınların hekimlik alanındaki pratik bilgileri, başka bir toplumsal ve ekonomik sistem altında, onların laneti olacaktı.

Bunlar, cadılar ve büyücüler olarak kovuşturulmaya başlandı ve tüm Avrupa'da odun yığınları uzun süre yandı. Yüzler, binler, hatta onbinlerce kadın, alevler içinde ölüme teslim edildi, sırf "kutsal pederler", kilisenin bu bağnaz hizmetçileri, onların karanlık güçlerle ittifak içinde olduğundan kuşkulandığı için.

Ama cadı duruşmalarından bir sonraki derste ayrıntılı olarak söz edeceğiz. Şimdi bir kez daha, refah içindeki soylu kadının feodalizmin gelişme dönemindeki konumunu kısaca özetlemek istiyoruz: Zümresinin temsilcisi ve aile adının taşıyıcısı olarak, kadın saygı gördü ve belirli haklara sahipti. Kendi ailesinin dışında, şövalyeler, onu saygı ve hayranlıkla karşıladı. Ama kendi ailesi içinde tıpkı bir serf gibi her türlü haktan yoksundu.

Kale iktisadının en parlak döneminde, yaklaşık 14. yüzyıla kadar, feodal beyin karısı, bu iktisadın yöneticisi olarak bir eğitim aldı. Aynı zamanda çocukları da eğitti. Ama artan ticaretle birlikte kale iktisadının bu biçiminin çözülmeye başlamasıyla, onun görev alanı da iktisadi önemini yitirdi. Şimdi zenginliğin en önemli ölçütü paraydı. Kadın, ilk planda bir üreme makinesine indirgendi. Tıpkı zamanında Yunan kentsoylularının yasal kanları gibi, bir asalağa dönüştü. Demircinin çalışmasını denetlemek, dokumacıların bezler için yeni örnekler bulmasını sağlamak artık onun işi değildi. Değirmen taşlarının düzgün yontulup yontulmadığını ya da donanımların ve silahların üretiminin ne merkezde olduğunu da denetlemiyordu. Bütün bu üretim dalları, artık kale iktisadının ayrılmaz parçaları değildi. Bunlar, kaleden kente ya da köylünün samanlığına indi. Malikânede ya da kalede, dar anlamda ev işleri kaldı. Kibar soylu kadınlar, ellerinden geldiğince bu işlerden de kaçındılar. Aynı şekilde, malikâne sahibinin şımarık karısı, bütün ev işlerini hizmetçilere ya da kâhyaya yükledi. Bu asalakça yaşam ve aylaklıkla el ele, bu kadınlarda artan bir kısıtlılık, aptallık ve gevşeklik de gelişti.

Kendisi kapalı doğal iktisat üzerine kurulu olan kapalı kale

iktisadının çöküşü ve çözülmesiyle birlikte, yüksek zümrelere mensup kadınların eğitim düzeyinin de hızla düştüğü saptanabilir. Bu, ilk bakışta garip gelebilir. Ama 17. ve 18. yüzyılın kadınları kıt anlayış, kötü eğitim ve hurafeye eğilimle öne çıkarken, aydınlığa düşman 10. yüzyılda Roswitha ya da Hildegard gibi böylesine yüksek eğitimli ve akıllı kadınların yaşamış olması başka türlü açıklanamaz. Bu kadınlar, dedikodu yapmayı ve anlamsız eğlenceyi sevdiler. Günlerini duygusuz ataletle ya da sefahatle geçirdiler. Kadının konumunun, onun insan onuru ve eğitim hakkının sürekli olarak onun iktisat ve üretim içindeki çalışmasına bağlı olduğu bilindiğinde, bu da kolayca anlaşılabilir ve açıktır.

4. Ders

Köy Topluluğunda ve Zanaatkâr Üretiminde Kadın Emeği

Şimdi diğer sınıfların yaşam koşullarını incelemek istiyoruz. Ortaçağda kentsoyluların ve köylülerin kadınları hangi haklara sahipti, nasıl yaşıyordu? Köylü kadınlarla başlamak istiyoruz. Onlar için ortaçağda, yumruk hakkının egemen olduğu bu vahşi dönemde, haklardan neredeyse hiç söz edilemez. Hem köylü erkek, hem de köylü kadın, "efendi"lerinin serfleriydi. Bununla her şeyi söylemiş oluruz. Malikâne sahiplerinin köylüler üzerindeki gücü sınırsızdı.

Şövalyeler, boyarlar-malikâne sahipleri ile köylüler arasındaki o zamanki ilişkileri anlayabilmek için, önce feodalizmin temelinin ne olduğu konusunda açık olmak gerekir. Feodal ekonomi, tümüyle, toprağa egemen olanların, şövalyelerin ve savaşçıların, üzerinde sınırsız bir iktidar uyguladıkları büyük toprakların varlığına bağlıydı. Büyük toprak sahiplerinin malikânelerinin tarlalarını köylüler işliyordu, bunlar ayrıca kendi küçük iktisatlarını da yürütüyorlardı. Bu köylüler, antik Yunanistan, Roma ya da Mısır'da olduğu gibi köle değillerdi artık (köle, efendisinin kişisel mülkiyetiydi, özgür olmayan bir bireydi, oysa kövlü öz-

gürdü), ancak ekonomik ve politik olarak öyle büyük bir bağımlılık içinde bulunuyorlardı ki, boyunduruk altına alınmaları kaçınılmazdı ve malikâne sahibinin serfleri haline geldiler.

Şövalyeler ve boyarlar, en verimli toprakları elbette kendilerine ayırdılar. Bu nedenle köylüler, yaşayabilmek için, bey toprağını kiralamak zorundaydılar. Bunu pahalıya ödediler, önceleri aynî vergi olarak, daha sonra parayla; ayrıca da beyin yanında gündelikçi olarak angarya çalışmak zorundaydılar. Bu, başlangıçta yasal olarak düzenlenmemişti, çünkü serflik, çok daha sonraları hukuksal olarak güvence altına alındı (Rusya'da 16. yüzyılda). Burada daha çok çiftlik beyine köylüler üzerinde sınırsız bir iktidar sağlayan yumruk hakkının sonuçlarından biriyle karşı karşıyayız.

Ortaçağda çiftlik sahibi, yalnızca toprak ve arazinin sahibi değildi, aynı zamanda olağanüstü politik haklara da sahipti. Bu, pratikte, onun malikânesi üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğu demekti: Emirler veriyor, vergiler saptıyor, cezalar ve ölüm cezaları veriyor ve tımarları dağıtıyordu. Bu önce, her büyük toprak sahibinin bir dizi daha küçük angaryacı bey üzerinde egemen olmasıyla başladı. Bunlar da yine, daha düşük toprak soylularının mensuplarına hükmediyorlardı. Bu şekilde bizde toprak sahipleri ve prensler ve diğer ülkelerde feodal beyler ve vasaller, yani daha düşük, bağımlı soylular şeklinde hiyerarşik olarak dizilmiş bir aristokrasi oluştu. Bu karşılıklı tabiyet ve bağımlılık ağı, feodalizme bir istikrar kazandırdı ve prenslerin ve beylerin otoritesini artırdı. Bu aristokratik zincirde köylüler, şu yaşantıya mahkûm edildiler: Kendi angarya beyine karşı körükörüne itaat ve meyveleri çok büyük oranda köylüye değil, saraylar ve kalelerdeki efendilere düşen ve orada israf edilen ağır çalışma.

Bu bakımdan köylü kadının konumu, köylü erkeğin konumundan hiç farklı değildi. Her ikisi de gece gündüz çalışıyor, yorulmak nedir bilmeksizin kendilerini paralıyor ve çabalarına kar-

şılık yalnızca aşağılanma ve hak yoksunluğu elde ediyorlardı. O zamanlar yalnızca toprak sahipleri, toprak beyleri saygı görüyordu. Yalnızca onlar haklara sahipti. Köylü erkeğin de tıpkı kadını gibi vesayet altında tutulması durumu, onlar arasındaki farkların dengelenmesine ve silinmesine yol açtı. Erkek ve kadın, angarya egemenliğinin boyunduruğunu dayanışma içinde taşıdılar.

Ancak haklardan yoksun, serf ve bağımlı köylü, kendi ailesi içinde, karısı ve ailesi üzerinde mutlak efendiyi oynadı. Nasıl ki şövalye kendi kalesinde unvanlarla donanmış karısı üzerinde hüküm sürüyorsa, köylü de kendi ailesi içinde karısının vasisi olarak ortaya çıkıyordu. Nasıl ki şövalye karısını kumarda kav olarak öne sürebiliyor ya da manastıra gönderebiliyorsa, köylü de kendi karısını evinden ve çiftliğinden kovabiliyor, pazarda satılığa çıkarabiliyordu. Köylü sınıfı içinde özel mülkiyetin yerleşmeye başlamasıyla birlikte, babalık hukuku ve bununla birlikte erkeğin kadın ve çocuklar üzerindeki iktidarı da güçlendi. Köylüler de evliliklerini sevgi temelinde değil, iktisadi düşüncelerle gerçekleştirmeye başladılar. Elbette toprak beyleri, falanca köyden İvan'a filanca köyden Maria ile evlenmesi emri vererek, böylesi evlilik planlarını az boşa çıkarmadılar. Yani köylü kadın, aynı anda iki efendiye, hem kendisine ekmeğini veren toprak sahibine, hem de kendi kocasına hizmet etmek zorundaydı.

Şövalyeler ve oğulları, köylülere hiç saygı göstermiyorlardı. Şövalye, (elbette ki soylu haneden) "taptığı kalbinin kadını" önünde, ona aşkını ve hayranlığını göstermek için, buz gibi soğuğa rağmen, geceler boyu yalınayak durabilirdi. Ama bu aynı adam, köylülerin kızları ve karıları karşısında, azgın yaban domuzu gibi davranıyordu. İçki alemi için, sırf eğlenmek için, kendine bağlı bir köyün bütün kızlarını bir araya toplayabilirdi. Bir köylünün karısı onun hoşuna gitme bahtsızlığına uğramışsa, basit bir şekilde, başka hiçbir neden aramaksızın, onun kocasını çiftliğinden kovabilirdi. Çiftlik sahibi, sarayının atölyelerini ve

bey çiftliklerinin hizmetçi odalarını hareme dönüştürebilirdi. Kendi dizelerinde kadınların onuru şarkısını söyleyen şövalyeler, aynı anda sade halka mensup kadınların irade, duygu ve yüreğini ayaklar altına alıyordu. Bu, sefaletin ve acının fazlasıyla bol olduğu karanlık bir dönemdi.

Ancak ortaçağın sonlarına doğru, köylüler angarya beylerinin saldırılarına karşı ayaklanmaya başladılar. Bunu izleyen köylü savaşlarında kadınlar çok etkin bir rol oynadılar. "Jacquerie" (1358 yılındaki Fransız köylü ayaklanması) sırasında, efendilerinin mülklerini ve saraylarını yakıp yıkmak ve bunların sakinlerini dirgenler ve baltalarla gebertmek söz konusu olduğunda, kadınlar en ön saflarda yer aldılar. İngiltere'de Lollard'ların (14. ve 15. yüzyılda ağır kovuşturmalara tabi tutulan ve toplumsal talepleri olan bir tarikatın) kadınları, isyancı Alman köylülerinin, Hus yandaşlarının ve Thomas Münzer yandaşlarının kadınları için de aynı şey söylenebilir. Tarih yazımının isyancı köylü kadınlarına ilişkin sunduğu tablo, onları bize kana susamış, kalpsiz ve intikam hırsıyla dolu, zalimlikte köylü erkeklerin dizginsiz öfkesini bile aşan yaratıklar olarak gösterir. Başka bir şey beklenebilir miydi? Köylü kadınlar, babalık hukukunun bir sonucu olan gelenek ve göreneklerin sonucu, köpekler gibi yaşamak zorunda bırakılmıştı. Kendi aile reislerine karşı hiçbir hakları yoktu ve yük hayvanından başka bir şey değildiler. Toprağı sürüyor, ürünü topluyor ve hayvanlara bakıyorlardı. Hiçbir iş onlar için ağır değildi. Rusya'nın uzak ve geri kalmış bölgelerinde ve ekonomik olarak geri kalmış diğer ülkelerde, köylü kadınlarının yaşam koşulları bugün de eskisi gibidir. Köylü kadın, üretimdeki çalışması açısından erkekten hiç geri kalmazken, hiçbir toplumsal hakka sahip değildi. Bu nasıl açıklanır? Bu ilişkilerin nedenlerini bulmaya çalışalım.

Ortaçağda iktisadi sistemin özel mülkiyete dayandığını söylemiştik. Fakat özel mülkiyetin egemen olduğu yerde, ne emek ne

de onun doğrudan sonucu değil, ki bununla gerekli kullanım mallarının üretimini kastediyorum, yalnızca özel mülkiyet üzerindeki tasarruf hakkı sayesinde başkalarının emeğinden elde edilen gelir, yani kâr takdir edilir. Yunanistan kölelerinin bütün zenginliklerin (hem de ne zenginlikler!) gerçek üreticileri olduğunu anımsayacaksınız belki. Buna rağmen, köle emeği Yunanlıların gözünde bir değere sahip değildi. Köleler yalnızca canlı işgücü olarak görülüyordu — toplumsal saygınlığa yalnızca bu işgüçlerini etkin bir şekilde sömürebilenler sahipti. Bu ise, mülk sahiplerinin kölelerini iliklerine kadar sömürerek azami kâr elde etmeleri anlamına geliyordu. Serflerin emeğinde durum farklı değildi. Özel mülkiyet, tarımın küçük, bağımsız birimlere bölünmesini beraberinde getirdi. Tarlalar, çayırlar ve ormanlar, önceden olduğu gibi yine köy topluluğunun ortak mülkiyetiydi. Bunun yanında ama her serf köylü aynı zamanda kendi çiftliğine sahipti. Ve bu çiftlik, kadının (karının) değil, erkeğin (kocanın), babanın ya da erkek kardeşin mülküydü. Bu hukuk anlayışı, ataerkil geleneklerden kaynaklanmaktaydı; bu dönemlerde geliştirildi ve pekiştirildi.

Şu da göz önünde bulundurulmalıdır: Kadın, kendi ailesi içindeki bağımlı konumuna rağmen, kendi kabilesi içinde, özellikle de antik dönemin tarımla uğraşan halklarından gelen ve bundan dolayı da bir anaerkillik dönemi yaşamış toplumlarda, belirli bir itibara sahipti. Fransızlar, İngilizler ve Almanlardaki serflik, kadının konumu açısından, örneğin, Avrupalı barışçıl köylülerin terör rejimi altında titredikleri Hunlar ya da Tatarlar gibi hayvan yetiştiricisi kabilelerdeki kadar çarpıcı biçimler almamıştı.

Toprak ve arazi üzerindeki iki mülkiyet biçimi arasındaki, yani bir yanda özel mülkiyet ve diğer yanda köy topluluğunun ortak mülkiyet hakkı arasındaki mücadele, ortaçağda henüz bitmemişti. Kolektif mülkiyet hakkı, daha kısa bir zaman öncesine kadar, II. Nikola döneminde Bakan Stolipin'in yasalarıyla ortadan

kaldırılan Mir sistemiyle, Rusya'da oldukça yaygındı. Köy ekonomisi açısından kadın, komünün gözünde önemli bir işgücüydü. Herkesin refahı, tıpkı köylü erkeğin emeği gibi, onun emeğine de bağlıydı. Bundan dolayı kadın, evde kocasına ya da babasına karşı hiç söz hakkı olmamasına rağmen, birçok durumda köy halkının danışma toplantılarına katılabiliyordu. Hatta köy meclisinin şakallı ihtiyarları bile onlara kulak vermeye hazırdı. Bir Rus eyaletinde, köylü kadının (özellikle kocasının yokluğunda), hem de kadının eski geleneksel haklarını kaybetmiş olmasına ve evin reisinin, yani "evin babası"nın iktidarını önemli ölçüde genişletmesine rağmen, Mir toplantılarına katılabilmesini öngören bir gelenek vardır. Bu, ancak köylü kadınlar için son derece aşağılayıcı olan "gelinlik"in yerleştirilmesinden sonra biraz değişti. Bu andan itibaren erkek, karısını ceza görmeden aşağılama ve ölümün eşiğine kadar işkence etme hakkına sahip oldu. (Gelinlik, kocasının gelir elde etmek için gurbete gittiği durumlarda, kadının kayınpederinin evinde kalması ve onunla cinsel ilişkide bulunmak zorunda olması anlamına gelmekteydi.)

Ama serf köylü kadının konumu, bir noktada, şövalyenin burnu havada karısından daha üstündü. Toprak beyi, köylüleri üzerinde sınırsız iktidara sahip olmasına, onları evlenmeye ya da boşanmaya zorlayabilmesine ve utanç verici Avrupa geleneği "ilk gece hakkı"nı uygulamasına rağmen, köylülerde aşk evliliğine soylulardan çok daha sık rastlanmaktaydı. (İlk gece hakkı, angarya beyinin, kendi serfleri arasındaki evlilikten sonra, yani asıl kocanın kocalık görevlerini yerine getirmesinden önce, gelinle ilk geceyi geçirmesi anlamına geliyordu.) Köylü kızları, kendi evliliklerinde aristokratların kızlarına göre daha fazla hak sahibiydiler. Bunu eski halk şarkıları ve efsaneleri de anlatır.

Çok ilginç bir şey de, evlilikten önce bir erkekle cinsel ilişkide bulunan bir şövalye kızının, bununla hem kendisinin hem de tüm soyunun adını kirletirken, öyle ki, artık hiçbir erkek onunla ev-

lenmek istemezdi, köylülerde bu tür şeylerin kötü görülmemesiydi. Evlilik öncesi ilişkilere karşı daha doğal bir yaklaşım vardı ve bunlar onur kırıcı bulunmuyordu. Neden? Elbette bunun da bir ekonomik nedeni vardı. O dönemin köylüleri arasında, tarımın yapıldığı ağır koşullardan dolayı, işgücünün değeri çok yüksekti. Yani her çocuk, fazladan bir işgücü ve böylelikle köylünün ekonomisi için bir avantaj demekti. Bundan ötürü, köylü erkek "ilk gece hakkı" ile uzlaşabiliyor ve karısını kovmuyordu, bunu kaçınılmaz bir utanç olarak görmüyor, tam tersine kişisel bir sınav olarak değerlendiriyordu. Ancak bu gelenek, daha sonra, tek tek çiftliklerin köy topluluğundan ayrılması ve topluluk tarlalarının alanlarının küçülmesiyle birlikte değişti. Şimdi artık baba, evlilik dışı bir çocuk edindiğinde, kızını kovuyor ve "zina" işleyen bir kadın, köylü erkek tarafından neredeyse ölümüne kamçılanıyordu.

Köylülük içinde özel mülkiyet yerleştiği ölçüde, kadının konumu da, aynı ölçüde haktan yoksun, çekilmez ve mutsuz bir hâl aldı. "Kadının kara yazgısı", büyük toprak sahiplerinin despotluğunun yayıldığı her yerde, yani serfliğe ve toprak ve arazi üzerinde özel mülkiyete dayalı iktisadi sistemde, köylü kadının yazgısı haline geldi.

Aristokrat kadın ve köylü kadının konumu üzerine özetle şu söylenebilir: Ortaçağ boyunca, egemen ekonomik ilişkiler sonucu, eşitlik, bağımsızlık ve temel insan hakları yoktu.

Şimdi de, üçüncü zümrenin, yani zamanla birbirine düşman iki sınıfı, burjuvaziyi ve proletaryayı doğuran kentsoyluların kadınlarının konumlarını incelemeye geçmek istiyoruz. Kentlerin ortaya çıkışından daha önce söz etmiştik. Bunlar, esas olarak sabit pazar yerlerinde, kavşak noktalarında, ticaret ve değişim merkezlerinde gelişmişti. Kentlerde herşeyden önce tüccarlar ve zanaatkârlar yaşıyordu. Kentsoylu kadınlardan söz ettiğimizde, esas olarak zanaatkârların kadınlarını kastediyoruz, çünkü tüc-

carların kadınları bağımsız bir rol oynamadılar. Bu, büyük olasılıkla, tüccarların çoğunlukla, kadınların sahip olmadığı bir hareketlilik ve bağımsızlık gerektiren yabancı malların ticaretini yapmalarının bir sonucuydu. Kent içinde ve yakın çevresinde üretilen bütün ürünler, neredeyse her zaman, üreticilerle siparişi verenler arasında aracı ticaret olmadan değiştiriliyordu. Ancak geç ortaçağda (13. ve 14. yüzyıl), bu metalar, o zamana kadar olduğu gibi, iki üretici, yani bir zanaatkârla bir köylü ya da ayrı mesleklere sahip iki zanaatkâr arasında doğrudan değiştirilmek yerine, aracı tüccarlar aracılığıyla değiştirildi.

Tüccar sınıfından kadın, ev sahibesi ve eşti. Üretici çalışması, bütün günlük gereksinimler kendi ev hizmetçisinin emeğine bağlı olduğu için, karmaşık olan ev idaresi işleriyle sınırlıydı. Ev idaresi işi ise yalnızca doğrudan gereksinimleri gideriyor, değerli metalar üretmiyordu. Bu da kadının emeğine değer verilmemesine yol açtı. Kentlerin tüccar tabakasında genellikle erkek, ailenin reisi, ailenin tek besleyicisiydi.

Ama zanaatkârların karılarında ve kızlarında durum tümüyle farklıydı. Zanaatkârlar, kendi el emekleriyle yaşıyorlardı, tüccar tabakası gibi bir yabancı malın satışından elde ettiği kârla ya da pazarlığın üretken olmayan emeğiyle değil. Zanaatkâr ne kadar çok çizme, masa, dolap, eyer ya da giysi üretirse, yaşamından o kadar hoşnuttu. Bundan dolayı, zanaatkârın, karısından ve diğer aile üyelerinden yardım istemesi gayet normaldi. Ancak bu şekilde atölyesini döndürebiliyordu. Ne kadar çalışkan el olursa, iş de o kadar hızlı ve iyi gidiyordu. Siparişi verenler, siparişi olabildiğince çabuk yerine getiren ustaları tercih ediyorlardı. Bundan dolayı, bekâr zanaatkârlar, bir aileye sahip rakiplerine karşı kendilerini savunabilmek için, yardımcı almak zorundaydılar. Zanaatkâr, zanaatı öğrenebilecek çıraklar alıyor ve onları kendisinin yardımcısı veya kalfası haline getiriyordu. Böylelikle, başında ustanın ve ona bağımlı bir dizi çırak ve kalfanın bulundu-

ğu yepyeni bir üretim tarzı, zanaatkârlık gelişti. Bunlar serf değildi, tam tersine, ustanın gözetimi altındaki özgür işçilerdi. Zanaatkârlar, sipariş sahipleriyle zanaatkârlar arasındaki ilişkiyi düzenlemek ve aksi takdirde zanaatkârların yaşam standardını düşürecek olan rekabeti azaltmak için, özel zanaatkâr örgütlerinde birleştiler, loncaları oluşturdular. Zanaatkârlık, serfliğe paralel olarak var oldu ve feodal sistemi tamamladı.

Kadın, zanaatkârlıkla ilgili mesleklerde, özellikle de 12. ve 14. yüzyıl arasında, önemli bir rol oynadı. Kadın emeğinin hâkim olduğu zanaatkârlık meslekleri vardı: Örneğin, dokumacılık, dantela, püskül, çorap, para cüzdanı vs. üretimi. Ondördüncü yüzyıla kadar usta, yalnızca erkek çocuklarını değil, kız çocuklarını da çırak olarak aldı. Kadınlar, erkekleriyle birlikte çalıştılar. Erkek öldüğünde, kadın atölyeyi ve usta unvanını miras alıyordu, ancak yeni çırak alma hakkına sahip değildi. Bunun için, kocasının işini, ancak kalfalardan birisiyle evlenirse devam ettirebiliyordu. Bu kalfa, usta oluyor ve yalnızca işi sürdürmekle kalmıyor, aynı zamanda genişletebiliyordu da. (Böyle bir evlilik yoluyla iki lonca ustasının hakları birleştiriliyordu. Bu da yine çırakların sayısını ilaveten çoğaltmayı olanaklı kılıyordu ki, bir atölye sahibi için çok avantajlıydı.)

Oniki ile ondördüncü yüzyıl arasında İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın birçok kentinde kadın emeği o kadar yaygındı ki, yalnızca kadın zanaatkârlardan oluşan loncalar vardı. Örneğin, yün iplikçiliği, eskiden beri bir kadın emeği alanı idi, ortaçağda, iplikçi kadınların, pamuk döken kadınların ve turacı kadınların kendi loncaları vardı. Almanya'nın eski sanayi merkezlerinden biri olan Köln'de, turacıların 14. yüzyılda çok güçlü bir loncası vardı. Fransa'da özellikle iki lonca, cüzdan ve şapka yapımcısı kadınları birleştiren loncalar çok güçlüydü. Aynı şekilde yün kumaşların dokunması da tipik kadın emeği alanı olarak görüldü. Çarşafların dokunması ve yıkanması da kadın işiydi. İn-

ce kumaş dokumacısı kadınlar için bir lonca vardı ve 14. ve 15. yüzyılda şerit yapımcısı kadınlar için bir lonca mevcuttu.

Ondördüncü yüzyılda, İngiltere'deki 500 loncanın 495'inde erkek kadar kadın üye bulunduğu hesaplanmıştı. Ondördüncü yüzyılın ortasında III. Edward tarafından çıkarılan bir yasa, zanaat mesleklerinde kadın emeğinin ne kadar tipik olduğunu göstermektedir: Bu yasa, bira yapımcılığı, fırıncılık, dokumacılıkta vs. çalışan kadınların hakları üzerine kurallar içermektedir. İngiltere'de özellikle iki kadın mesleği son derece yaygındı: Lokantacılık ve ütücülük. Bira yapımcılığı da, tam anlamıyla bir kadın işi olarak görülüyordu. Kadın emeği, esas olarak şu zanaat mesleklerinde kendini kabul ettirmişti: Dokumacılık, çuha çırpıcılığı, keten iplikçiliği, sırmacılık, mumculuk, terzilik, fırıncılık, dantelacılık, çorapçılık ve şerit yapımcılığı.

Natırlık ve çamaşırcılık, eskiden beri kadın mesleği olmuştur. Berberlik mesleği de kadınlar tarafından yapılıyordu. Toptan ticarette kadınlara rastlanmıyordu, ama perakende ticaret neredeyse tümüyle kadınların elinde bulunuyordu. Bu özellikle geç ortaçağ için geçerlidir. Pazarcı kadınlar, tavuk, kaz, çiçek, sebze, meyve ve diğer kullanım malları ve besin maddeleriyle canlı bir ticaret yürütüyorlardı. Bunların çoğu aynı zamanda eski elbise ticareti de yapıyordu.

Bir lonca hem erkek hem de kadın zanaatkârlardan oluşuyorsa, kadınlar da genellikle eşit haklara sahip üyelerdi. Örneğin, Münih, Köln ya da Danzig gibi Alman kentlerinde 14. yüzyılda bir usta, bir erkek ya da kız çocuğunu çırak olarak alabiliyordu. Hamburg ve Strasbourg'daki dokumacı loncası, yalnızca kadınlardan oluşuyordu. Kadınlar, deri atölyeleri, kuyumcular ve altın işlemeciliğinde de çalışıyorlardı.

Zanaat mesleklerinde kadın emeği sonunda öyle boyutlar aldı ki, kararnamelerle düzenlenmeye başlandı. Örneğin, bir varak

atölyesinin ustası, yanında en çok üç çocuk çalıştırabilirdi, ancak kadınlar yardımcı işçi olmaya devam edebilirdi. 1290 yılında Parisli halı dokumacıları, kısmen doğmamış çocukları dikkate alarak, kısmen de kadınların istenmeyen rekabetini ortadan kaldırmak amacıyla, hamile kadınların çalışmasını yasakladılar. Daha sonra, 15. ve 16. yüzyılda, zanaatkârlar arasında rekabetin önemli ölçüde keskinleşmesiyle birlikte, kadınların lonca örgütlerine üye olması reddedilmeye başlandı. Ama zanaatkârlığın en parlak döneminde, kadın emeği kentlerde önemli bir rol oynadı. Ortaçağın zanaatkâr imalâthanelerinde kadın emeğinin böyle normal olması, kent nüfusunun çoğunluğunun kadınlardan oluşmasıyla açıklanır. Onüçüncü ve 14. yüzyılın birçok kentinin istatistikleri, 1000 erkek nüfusa 1200 ile 1250 kadın nüfus düştüğünü göstermektedir. Hatta yer yer, nüfus içindeki kadın payı daha büyüktü. Erkek eksikliği, bu kadınları, kendi geçimini kendi kazanmaya zorladı; kadınların hepsi, geçimlerini evlilikte bulmadılar.

Kentlerde kadın nüfusun ağırlığı, erkek nüfusun kesintisiz savaşların neden olduğu büyük kaybıyla açıklanır. Bu savaşlar, sayısız insanı, ama özellikle de erkekleri yok ediyordu. Bunun dışında, kadınlar sık sık kırdan kente göçüyorlardı, çünkü ancak bu şekilde büyük toprak sahiplerinin zulmünden kurtulabiliyorlardı. Bir köylü kızı serflikten kaçmışsa, kendine kentte bir iş bulmak zorundaydı. Köylünün oğlu, asker olarak savaşa gidip, şövalyenin keyfiliğinden kurtulabilirdi. Ama bir kadın için yalnızca iki yol vardı: ya manastır, ya kent.

Kadınlar, kendilerini ve aynı zamanda sık sık da çocuklarını kendi emekleriyle geçindirebilmek için kentlere gidiyorlardı. Kendilerini kendi emekleriyle beslemeyi başaramadıklarında, bir başka çıkış yolu vardı: Vücutlarını satmak. Bu şekilde para kazanmak o kadar yaygındı ki, vücutlarını satan kızlar, birçok kentte kendi loncalarını kurmuştu. Bu loncalar, belediye meclislerince (yani vatandaşlık hakkına sahip sakinlerce) legalleştiril-

diler ve örgütlü fahişeler, saygıdeğer belediye meclisi üyelerince kabul edilmiş legal örgütlere mensup olmaksızın fahişelik yapmaya kalkan her kadını amansızca takip ettiler. Bundan dolayı, "kız sarayları", yani genelevler dışında sokak kızı olarak para kazanmak çok zordu.

Üretime katılması, zanaatkâr kadına, çağdaşı olan diğer kadınlardan, köylü kadınlardan ve aristokrat kadınlardan bambaşka bir yaşantı sağladı. Zanaatkâr kadın, kentin üretim politikasına ilişkin kararların verilmesine katılıyor, kendi gelirini kendisi idare ediyor ve sıkça yapılan keyifli içki sofralarına katılmaktan geri kalmıyordu. Bir bütün olarak oldukça bağımsız ve özgürdü. Onaltıncı yüzyılda hâlâ ortaçağ ruhunda yaşayan Rusya'da bile, kentsoylu kadın, aristokrat kadına göre daha iyi bir konuma sahipti. Bu, özellikle Pskov ve Novgorod gibi özgür kentler için geçerliydi. Örneğin, Büyük Novgorod'un belediye başkanı olan; tutkuyla kendi kentinin özgürlüğünü savunan ve talancı ve vandal prenslerle dövüşen Martha Posadnitz'i alalım. Bu, kadınların politika yaptıklarının ve bunun da vatandaşların gözünde belli ki ayıplanacak bir şey olmadığının bir kanıtıdır. Zanaatkârlarda, evli çiftler arasındaki ilişki, daha sonra burjuva evliliklerinde söz konusu olana göre, çok daha fazla karşılıklı saygı ve eşit haklarla belirleniyordu. Bu da, daha önceki dönemlerden bildiğimiz gibi, aynı nedenlere dayanıyordu: Birçok kadın, ortaçağda, yani yerel örgütlenmiş zanaatkârlığın egemen iktisat biçimi olduğu bir dönemde, kentlerin zanaat atölyelerinde üretken çalışmaya katılıyordu. Kadınlarla erkeklerin eşit değerlere sahip şeyleri üretmesi olgusu, ataerkil gelenekleri yumuşatıyor ve kadın üzerindeki yumruk hakkını ortadan kaldırıyordu.

Ama özelde kentlerin ekonomisi ve genelde o dönemin üretim sistemi açısından kadının önemini abartmak istemiyoruz. Birçok kadın kendi geçimini kendisi sağlamasına rağmen, büyük çoğunluk eskiden olduğu gibi yine baskı altındaydı, kocasının çalışma-

sına bağlıydı ve onun ev işlerini yürütüyordu. Yani bu kadınlar, ekonomi için ikincil öneme sahip işler yapıyorlardı. Bundan dolayı, zanaatkâr kadınların ve zanaat loncalarının kadın üyelerinin de, kocaları ve erkek kardeşleriyle her açıdan eşit olmamaları doğaldı. Kadınların çoğunluğu ya da en azından önemli bir bölümü bağımsız olarak meta üretmediği ve tüm halk için yararlı çalışma yapmadığı sürece, bu kadınlar toplumun üyesi olarak tam hak eşitliğine ulaşamazlardı. Her zümrede bütün zenginliğin ve kârın esas üreticisi ve yaratıcısı erkekti ve erkek kaldı. Bundan dolayı da, kadının devlet ve toplumdaki hak yoksunluğunda veya aile ve evlilik içindeki bağımlılığında bir şey değişmedi.

Burjuva tarihçiler, ortaçağı tercihan, kentsoylunun aile yaşamının huzur verici bir uyumla belirlendiği ve kentsoylu kadının insan sağduyusunun elverdiği ölçüde saygı gördüğü bir dönem olarak görüyorlar. Yaşlı kadınlara, erkeklerin neredeyse taptığını söylüyorlar. Bundan ötürü, tüm ortaçağ, bu burjuva yazarlarda, pespembe, romantik bir ışıkta görünüyor. Ancak biz, gerçekte neler olduğunu biliyoruz. Bunun zalim ve barbar bir dönem olduğunu biliyoruz. Bütün zümrelerin kadınları, çoğunlukla zor koşullar altında yaşadılar ve o dönemin karanlık geleneklerinin yol açtığı her türden çile altında korkunç acı çektiler. Örneğin, ortaçağda, kadının "şeytanın maşası" olduğu sabit düşüncesi yayıldı. Hıristiyanlık, "nefsin köreltilmesi"ni ilan etti, oruç dönemleri, dua ayinleri yerleştirdi ve ayrıca perhizi vaaz etti. Katolik kilisesi, cinsel birleşmeden uzak bir yaşamı, yalnızca rahipler ve keşişler için talep etmedi, hayır, diğer halktan da aynı şeyi bekledi. Evlilik, bedensel arzunun bir ifadesi olarak görüldü; kilise tarafından kutsanmasına rağmen, kilise eşlerin bir arada yaşamasını günahkâr nefse yenilme olarak gördü. Dokuzuncu yüzyılda Macon'da (Fransa) yapılan bir kilise toplantısında, her gerçek Hıristiyanın "nefsini köreltmesi" gerektiği talebi kabul edildi. İnsan bedenine ve insani gereksinimlere ilişkin böylesi düşüncelerin kadınlar için hangi sonuçlara yol açtığını düşünebiliriz.

Babalık hukuku altında ortaya çıkan bütün dinler, kadınlara karşı ayrımcı tavırlarıyla, öncelikle de kadının erkek karşısındaki bağımlılığını bir tanrı buyruğu durumuna getirerek, ağır bir günah işlediler. Bir köle dininden, güçlülerin ve zenginlerin elinde güçlü bir silaha dönüşen Hıristiyanlık ise, bu açıdan kadınlara özel olarak el kaldırdı. Hıristiyan kilisesi, ortaçağdaki muazzam yayılmasını; özel mülkiyeti, sınıflar arasındaki uçurumu ve yoksulların egemen sınıf tarafından ayaklar altına alınmasını meşrulaştırmaya hazır olmasına borçludur. Hıristiyanlık, yoksulluğu, sabrı ve metaneti, her türden haktan yoksun serflerin katlanmaları gereken erdemler olarak propaganda etti. Bunun için günün birinde öbür dünyada ödüllendirileceklerini söyledi. Dinin düşünce ve irade üzerindeki uyutucu etkisi, uyanmayı önledi! "Kuşku duymadan inan!" Büyük toprak sahipleri sınıfı, egemenliğini güvence altına almak için, bizzat yüce Tanrının bu yardımına gereksinim duydu. Kendi kendine "eziyet etmek", son derece nahoştu. Peki, şövalyeler, toprak sahipleri ya da kilisenin fanatik temsilcilerinin kendileri, bu kutsal yaşam kurallarına uydular mı? Asla! Kendileri, iğrenç, günahkâr bir yaşam sürüyor, "nefsini terbiye etme" işini papazlara ve keşişlere bırakıyorlardı. Günahlarının affını, manastırlara ödedikleri kefaret paralarıyla satın alıyorlardı.

Yani Hıristiyanlık, mülksüz ve boyunduruk altındaki sınıfları ve özellikle de bu sınıfların kadınlarını baskı altına alınmışlıkları içinde onayladığı ve terörize ettiği için, iktidar sahipleri için her bakımdan çok pratik bir dindi. Her şeye kadir olana dayanarak, aile içinde yumruk hakkı ve kadının erkeğin zulmüne tabi olması meşrulaştırıldı. Bu da doğal olarak kadının bundan sonraki yazgısı açısından yıkıcı sonuçlara yol açtı. Hıristiyanlık, erkeği günahkâr aşk için yoldan çıkardığı gerekçesiyle kadını suçladı. Ortaçağın kilise ileri gelenleri, kadının günahkâr doğasını tanıtlamaya çalıştıkları kalın köhne kitaplar yazdılar. Kendi zayıflıklarından ve ihtiraslarından ötürü kadını sorumlu tuttular.

Bağımsız düşünmeyi öğrenmemiş sıradan, cahil halk ise, kilisenin ilan ettiği herşeye körükörüne inandı.

Yine de günahkârlık gerçekte hiç azalmadı. Ortaçağda fuhuş tam anlamıyla gelişti ve o dönemin ahlâkını daha yakından büyüteç altına aldığımızda, onun, her türden taşkınlık açısından burjuva-kapitalist yüzyıldan hiçbir şekilde geri kalmadığını hemen keşfederiz. Yalancı sofuluk ve ikiyüzlülük, tüm ağırlığıyla kadınların omuzuna binen bu yeni "çifte ahlâk" sonucu, daha da güçlendi. Kilise, sokaktaki adam, bunların hepsi, burunlarını evlilik içi işlere soktular ve genç bekâr annelerin vahşice takibi başladı. Bu durumdaki kızların kendi canlarına kıymasına ya da çocuk katili olmalarına az rastlanmaz. Ama Hıristiyan dininin faili olduğu hiçbir cinayet, cadı duruşmaları kadar korkunç değildir.

Hıristiyanlık, düşünce tembelliğini ve tutuculuğu destekledi, her tür yenilikten korktu ve doğal olarak her türden ciddi düşünsel çalışmayı reddedilmesi gereken birşey olarak gördü. Örneğin, kilise, bilim insanlarının dinsel zırvaları görüp, inananların gözlerini açabileceğinden korktuğu için, bilimleri takibat altında tuttu. Çevresi üzerinde düşünsel bir etkide bulunan herkes, üzerinde rahip kaftanı yoksa, kim olursa olsun kilise tarafından enerjik bir şekilde kovuşturuldu.

Ama kadınlar, bu "şeytanın maşaları", birçok durumda, erkeklerden daha eğitimliydiler. Şövalye, savaşlarıyla, yol kesmeleriyle, şiddet eylemleriyle ve her türden taşkınlıklarıyla meşguldü. Tarif edilemez zalimlikler yapıyor ve burada beyninden başka her şeyini kullanıyordu. Düşünmeyi başkalarına bırakmıştı. Günah işlediğinde, günah çıkarmak için papaza gidiyordu. O da onun günahlarını bağışlıyordu. Ama şövalyelerin karılarında durum biraz farklıydı. Onların yüksek eğitimi ve kale iktisadı içindeki örgütsel yükümlülükleri, onların düşünme yeteneğini geliştiriyor ve onların düşünce olarak kocalarından üstün olmalarına

yol açıyordu. Günah çıkaran papaz, bundan ötürü büyük uyanıklık göstermek zorundaydı. Ne pahasına olursa olsun, kadının düşüncelerini ve iradesini kendi etkisi altına almalıydı. Bunda başarısızlığa uğradığında, günah çıkaran papazla şövalyenin karısı arasında, sessiz bir mücadele alevleniyordu. Ve şövalye, rahibin ya da keşişin kötü öğütlerine kulak verecek yerde, karısının akıllı öğütlerini dinlerse, vay kadının haline! Kilise, böyle bir zaferden ötürü kadını hiç affetmedi. Onu akla gelebilecek her şekilde takibat altında tuttu, ona şantaj yaptı ve fırsatını bulduğunda onu felâkete sürükledi. Bu, tanrı adına, "iyi bir Hıristiyan" için hiç de zor bir iş değildi, kadın, zaten "şeytanın maşası" ve "şeytana uymanın kaynağı"ydı. Hatta bu kadınların iyi özellikleri bile, rahiplerin ve keşişlerin elinde onlara karşı bir silaha dönüşebiliyordu. Örneğin, bir köylü kadın komşu bir kadını iyileştirip onun saygısını ve güvenini kazandığında, kilise onda kendine bir rakibe görüyordu, öyle ya, çevresini düşünsel olarak etkileyebiliyordu. Bundan dolayı, ona karşı güvensizlik yaratmak için elini çabuk tuttu: Onun işi "iblisin eseri" idi ya da o, basitçe "cadılık"la suçlandı. Bir kadın ne kadar zeki ve eğitimliyse, rahipler tarafından "cadı" ilan edilme şansı o kadar yüksekti. Kilise, bu andan itibaren, yüzyıllar boyunca, kadınların korkunç bir takibat altında tutuldukları ve katledildikleri bir dizi cadı duruşmaları sahneledi. Özellikle 15. ile 17. yüzyıl arasında, binlerce güya cadı odun yığınları üzerinde yakıldı. Örneğin yalnızca Fulda kentinde bir yıl içinde 700 "cadı", odun yığınları üzerine sürüklendi ve Kuzey İtalya'da Comer Gölü civarında her yıl 100'den fazla kadın "şeytanla ilişkileri" yüzünden idam edildi. Özel bir kitapta, "Cadılar Balyozu"nda, bir cadının en basit şekilde nasıl saptanabileceği, böyle bir durumda ona karşı akıllı davranışın nasıl olması gerektiği, en ince ayrıntısına kadar anlatılıyordu. Bu Hıristiyan "dindarlığı"nın talihsiz kurbanları, ağır işkencelerin baskısı altında çöküyor ve her türden uyduruk hikâyeyi itiraf ediyordu. Bu kadınlar, "cadılar şöleni"ne katılmak için Mavi Dağ'a uç-

tuklarına, şeytanla anlaşma imzaladıklarına, zaman zaman hayvan kılığında gezdiklerine, insanları büyülediklerine veya insanlara felâket ve hastalık getirdiklerine yemin ediyorlardı.

Sıradan ve cahil, aptallaştırılmış ve bayağı halk, bütün bu uydurulmuş "günah"lara inanıyor ve bu durum rahiplerin yalnızca işine geliyordu. Tüm bu hikâyede bizim için ilginç olan, kadınların belli ki kilise çobanlarının uysal ve zararsız kızlarından başka her şey olmalarıdır, yoksa kilisenin bu darkafalı hizmetçileri bütün bu sayısız cadı duruşmasında bu şekilde kudurmazlardı. Fakat zamanın akışı içinde kadın, ekonomik ilişkiler tarafından her türlü inisiyatif elinden alındığı ve kendisi düşünsel ve pratik yeteneklerini yitirdiği için, sonunda evcilleştirildi.

Kadınların cadılık ve büyücülük yüzünden takibat altına alınması, daha ortaçağın ortalarında başlamıştı. Ok yaydan bir kez çıktıktan sonra, artık bu cadı duruşmalarının sonunu kestirmek olanaklı değildi. Bu, kadın, ocağının başına sürüldükten ve artık yalnızca kocasının uzantısı olarak işledikten sonra da, yüzyıllar boyunca sürdürüldü.

Şimdi bugünkü dersi kısaca özetlemek istiyoruz: Dokuzuncu yüzyıldan 15. yüzyıla kadar, yani feodalizm ve doğal iktisat çağında, kadın gerçi bağımsızlıktan uzak ve haktan yoksundu, ancak ticaretin, sermayenin ve manüfaktürün canlanmasıyla karakterize olan ve geleceğini ilan eden kapitalist ekonominin bunu izleyen dönemine göre, çok daha iyi bir konumdaydı.

Kale iktisadını örgütleyen aristokrat kadın, o dönemki toplumun diğer sınıfları üzerinde ona güç veren belli servet ayrıcalıklarından ve haklardan yararlanıyordu. Ama kocasının karşısında her türden haktan yoksundu ve yasaya göre de ona tabiydi. Cinsiyetler arasında eşitlik yoktu. Zanaatkâr kadın, üretken bir mesleğin temsilcisi sıfatıyla, belirli haklara sahipti. Ama aile içinde evin beyinin kadın ve çocuklar üzerinde egemenliği, tartışma

konusu bile değildi ve bu durum, köylü ailesinde de aynıydı. Teorik olarak, daha çok sembolik ve geçmişin sevecen bir anısı olarak, köylü erkek, kadına, soyunun sürdürücüsü ve ekonomideki esas üretici olarak eskiden olduğu gibi yine değer verdi; ama pratikte, karısına hizmetçisi ve kölesi gibi davrandı. Kadın, feodal sistemde böyle yaşadı.

Bu ağır yükü, hizmetçi ve haktan yoksun köle rolünü sırtından atmadan önce, kadın çetin ve amansız bir okuldan daha geçmek zorundaydı, bununla onun sermayenin egemenliği altında ücret kölesi olarak ömrünü geçirmeye zorlandığını kastediyorum. Kapitalizm, kadını üretken çalışmaya çekti ve böylelikle kadınların hak eşitliği ve öz kurtuluşları için mücadelesinin gerekli önkoşullarını yarattı. Bununla birlikte, kadının kurtuluşu, ancak kadınların güçlerinin kolektif için üretken bir tarzda amaca uygun olarak kullanılmasıyla, dönemimizin en gelişmiş üretim sistemi —komünist üretim sistemi— altında mümkündür.

5. Ders

Ticaret Sermayesinin Parlak Döneminde ve Manüfaktür Döneminde Kadının Konumu

Yoldaşlar, bugün, kadının kapitalizmin oluşma dönemindeki konumunu incelemeye geçeceğiz. Son derste, feodalizm, serflik, az gelişmiş değişim ticareti ve kentlerde canlanan zanaatı ele almıştık. Tıpkı daha önceki bütün ekonomik gelişme dönemlerinde olduğu gibi, o zaman da kadının toplumdaki rolünün ve onun haklarının üretimdeki konumuna bağlı olduğunu görmüştük. Doğal iktisadıyla feodalizmde, bütün kadınların çoğunluğu üretime katılmıyordu. İçine kapalı bireysel aile ekonomisi, kadını tüm kolektif için üretici çalışmadan uzak tutuyor ve onu kendi ailesinin geçimine hizmet eden üretken emekle sınırlıyordu. Kadın, ev idaresindeki faaliyeti için muazzam enerji sarfetmesine ve bedensel olarak ağır çalışmasına rağmen, emeğinin ürünlerini satamadığı için, iktisatta onun emeğine değer verilmiyordu.

Ortaçağda kadının konumunun mensup olduğu sınıfa göre farklılık gösterdiğini de saptamıştık. O zamanki toplum şu sınıflardan oluşuyordu: Soylular, kentsoylular, köylüler ve serfler.

Serf köylü kadın, tıpkı kocası olan serf köylü erkek gibi, aynı nedenlerle haklarını yitirmişti. Hem erkek, hem de kadın, ba-

ğımlı olup haktan yoksundular. Örneğin, Almanya'daki köylüler, doğal iktisat döneminden kalan eski işlevlerinin bazı kırıntıları halk geleneğinde henüz korunduğu için, kadınlara belli bir saygı gösteriyorlardı. Antik dönemin göçebe kabilelerinde kadın, erkeğin kölesi ve hizmetçisiydi. (Rus köylülüğü, göçebelerin gelenek ve göreneklerinin damgasını taşıyordu.) Özel mülkiyetin ve ailenin kurumlaşmasıyla birlikte, köylülük içinde de babalık hukuku yerleşti ve kadın ocağının başındaki sınırlı faaliyet alanına sıkıştırıldı. Kentsoylu kadınların bir kısmı üretime katıldı. Ama bu, kesinlikle çoğunluk değildi. Özgür zanaatkâr kadın, lonca üyesi olarak, onun üretimi kentin refahına katkıda bulunduğu ölçüde, belirli haklara sahipti. Ama aile içinde, "ailenin besleyicisi" olarak görülen kocası ya da babası tarafından vesayet altında tutuldu. Kadınların çoğu erkeklerin emeğiyle geçindiği ve yalnızca, ekonomi için ikincil öneme sahip işleri yaptıkları sürece, bu vesayet devam etti.

Büyük toprak sahipleri ve feodal beyler sınıfı içinde kadın, kocasının vesayeti altında yaşadı, ama bunun dışında, kale iktisadının üretiminden sorumlu olduğu için, saygınlığa sahipti. Ama daha feodalizm döneminde doğal iktisat, değişim ticareti tarafından giderek daha fazla geriletildi ve zanaat da gelişmeye başladı. Ödeme aracı olarak para, kendini kabul ettirdi ve ödeme karşılığında siparişleri alan ve bu siparişleri yerine getiren kiralanmış hizmetçiler sürüsü hızla büyüdü. Böylelikle, iktisadi örgütçü olarak kadının önemi tümüyle azaldı. Gelecek yıllar için stok biriktirmek ve onları uzmanca depolamak ya da kale iktisadı içinde yürüyen üretimi denetlemek gerekli olmaktan çıkmıştı. Gereksinimlerin çoğu, büyük zorluklar olmaksızın en yakın ticaret ve zanaat merkezine yapılan bir alışveriş turuyla karşılanabildiği için, biriktirilmiş stokların özenle denetlenmesi ve dağıtılması da gereksiz hâle gelmişti. Dokuzuncu ile onikinci yüzyıllar arasında, malikâne sahibinin karısının yönetimi altında kapalı bir ekonomik birim olan şövalye kaleleri, daha 14. yüzyılda haydut

yuvalarına dönüşmüştü. Şövalyeler, şimdi, kaleyi ve sakinlerini akla gelebilecek her türlü lüks ve zenginlikle donatabilmek için, yalnızca azami kâr elde etmeye çalışıyorlardı.

Bunu ise ancak, köylülüğü en kanlı tarzda sömürdüğü ve kentsoyluları ağır şekilde vergilendirdiği ölçüde sağlayabilirlerdi. Çok geçmeden, aristokrasinin kadınları, her türden çalışmayı horladılar ve kendi ev işlerine bile el sürmediler. Bunu serflerine ya da hizmetçilerine bıraktılar. Bu kadınların görevi "kadıncık"ı oynamak ve çocuk dünyaya getirmekle sınırlandı.

Feodal iktisat biçimi, doruk noktasına ulaştıktan sonra, üretici güçlerin gelişmesinin kösteği durumuna geldi. Aynı şey, serf emeği için de geçerlidir. Yeni oluşmakta olan iktisadi sistem, değişim ticaretinde mümkün olan en büyük kazancı hedefliyordu ve kaçınılmaz ekonomik gelişme yasalarıyla uyum içinde, mevcut, eskimiş iktisadi sistem, yerini, değişim ticaretinden doğan yepyeni bir iktisadi sisteme, kapitalizme bırakıyordu.

Lütfen, biraz daha sabredin. Kadının kapitalizmdeki konumunu incelemeye geçmeden önce, ilkin, kapitalizmin, kesinlikle bugün bildiğimiz hâliyle tamamlanmış biçimde doğrudan ortaya çıkmadığı konusunda açık olmanız gerekir. Kapitalizm, gelişme süreci içinde elbette çeşitli aşamalardan geçti. Kapitalizm, hem ticarette (ticaret sermayesi o dönemde en kârlı olandı) hem de manüfaktür sisteminde bir sermaye yoğunlaşması süreciyle başladı. Manüfaktür sektörü, 18. yüzyılın sonunda, adım adım fabrika ve maden ocakları sanayiine geçti. Sanayi sermayesi ticaret sermayesine karşı üstünlük kazandı ve iktisatta gittikçe daha fazla egemen etken hâline geldi. Şimdi sınırsız rekabet döneminde bulunuyoruz ve küçük üreticilerle büyük girişimciler arasında vahşi bir mücadele başlıyor. Bu küçük üreticiler, büyük sermaye tarafından amansızca çökertiliyor ve bunun sonucunda emek pazarında, her zaman emre amade kalıcı bir işgücü fazlalığı hüküm sürüyor. Bundan sonra, 19. yüzyılda, büyük üretimin eşzamanlı

zaferiyle birlikte, işletmelerin kendilerini kabul ettiren tröst biçimindeki birlikleri çoğalıyor. Bunun yanında, kapitalist iktisat sisteminde o güne kadar bilinmeyen yeni bir güç, yani mali sermaye ortaya çıkıyor.

En gelişmiş ülkelerin aşırı üretimi ve birikmiş sermaye için uygun pazarlama alanları arayışı, kapitalist devletlerin sömürge fetihleri politikası yolunu seçmelerine yol açıyor. Kapitalist gelişme, bununla sonunda doruk noktasına ulaşmıştır ve bundan sonra yalnızca bu üretim sisteminin çöküşü gelebilir, çünkü gelecek ekonomik görevler, üretici güçlerin esaslı bir şekilde geliştirilmesini gerektirir. Kapitalist sistem ise, tam da bu güçlerin gelişmesini köstekler ve işçi sınıfının, esas üreticilerin bu yeni sınıfının iktisadi yaratıcılığına hiçbir hareket alanı bırakmaz. Burada tek bir çıkış yolu vardır: Ekonomik yaratıcı gücün ve çalışan bir kolektif içinde yatan emek potansiyelinin gelişmesini olanaklı kılan gelişmiş yeni ve daha yüksek bir iktisadi sistemin, komünizmin gerçekleşmesi. Asıl konumuzdan kasten biraz uzaklaştım, çünkü size kaba hatları içinde de olsa kapitalizmin gelişme tarihine ilişkin genel bir tablo vermek istedim.

Şimdi tekrar bu gelişme sürecinin ilk başlangıçlarına, oluşmakta olan ticaret sermayesi dönemine geri dönelim. Bu, feodalizmle kapitalizm arasındaki mücadelenin keskinleştiği ve kapitalizmin doğal iktisadın eskimiş biçimini gereksiz hâle getirdiği bir dönemdir. Bazı ülkelerde, örneğin İtalya'da, bu süreç daha 12. yüzyılın başında tamamlanmıştı, Fransa ve İngiltere gibi diğer ülkelerde 14. yüzyıldan önce başlamadı ve Almanya'da tüm 17. yüzyılı kapsadı ve 18. yüzyıla kadar uzandı. Rusya'da bu gelişmenin ilk belirtilerini 18. yüzyılda görüyoruz, bu, Büyük Petro'nun egemenliği altında başladı ve 19. yüzyıla kadar sürdü. Asya'da, bugüne kadar henüz tamamlanmamıştır. Çeşitli ülkelerdeki kapitalist gelişmenin eşzamanlı olmaması, daha çok rastlantısal karakterde olan bir dizi koşulla açıklanır. Kapitalizmin

ilk gelişme aşaması, bir bütün olarak, her yerde benzer şekilde gerçekleşir. Ama bu aşama, gelecek kadın kuşaklarının yazgısı açısından çok tayin edici bir öneme sahip olduğu için, bununla şimdi ayrıntılı bir şekilde uğraşmak istiyoruz.

Kapitalist sistemi karakterize eden neydi? Şimdiye kadarki ekonomik gelişme aşamalarından neyle ayrılıyordu? Kapitalizm, artık serf köylünün emeğine değil, özgür ücretli işçinin emeğine dayanıyordu. Yalnızca az gelişmiş değişim ticaretine sahip doğal iktisat döneminde, üretim satışa değil, günlük gereksinimlerin giderilmesine yönelikti. Zanaat üretiminde, zanaatkâr, sipariş üzerine ve sınırlı bir pazar alanı için çalışıyordu. Kendi işgücünü değil, emeğinin ürününü satıyordu. Kapitalist üretim sistemi altında ise, özgür ücretli işçi, kapitaliste işgücünü satıyordu. Zanaatın altın çağında, usta, emek üretkenliğinin artmasına hiç ilgi duymuyordu. Fiyatlar lonca tarafından saptanıyordu ve sipariş almak için kaygı duymasına gerek yoktu. Üretici güçler çok yavaş gelişiyordu. Ancak kapitalizmde girişimci ya da toptancı, sürekli olarak kâr peşinde koşar, bu ise, hem pazarlama alanlarını genişletmek, hem de emek üretkenliğini artırmak için çaba göstermesi demektir. Bu sonuncusu ise, ya sömürünün artırılmasıyla ya da yeni üretim biçimlerinin yerleştirilmesiyle sağlanabilir — bunun bir örneği, manüfaktür sistemi ve tekniğin daha da geliştirilmesidir. Lonca ustaları, rekabetten korktukları için, akla gelebilecek her şekilde, çırak sayısının artırılmasını engellemeye çalışırken, kapitalist girişimcilerin çıkarı, olabildiğince küçük masrafla olabildiğince çok sayıda işgücüne sahip olmakta idi. Dolayısıyla, ucuz işgücüne talep çok büyüktü ve kadınlara üretime giden yolu açan da bu talep oldu.

Kapitalizmin ilk başlangıçları, yani 14. ya da 17. ve 18. yüzyıl arası, mülk sahipleri arasında olma talihine sahip olmayanlar için zor zamanlardı. Bu aynı zamanda, insanlık için büyük öneme sahip altüst oluşlarla dolu korkunç bir dönemdi. Ama bunlar,

yozlaşmış aristokrasiyle yükselmekte olan burjuvazi arasında vahşi iç savaş yıllarıydı da ve şimdiye kadar egemen olan üretim sisteminin parçalandığı yıllardı.

Bu yeni ekonomik sistemin oluşması, acılı bir süreçti. Kentler ve köyler yerle bir edildi. Dilenci, serseri, yersiz-yurtsuz ve işsizler ordusu çığ gibi büyüdü. Özellikle de yalnız yaşayan kadınlar, görece kısa bir dönemde açık emek pazarına sürüldüler; bunların arasında, yıkıma uğramış zanaatkârların karıları ya da angarya beylerinin dayanılmaz ölçüde yüksek vergilerinden kaçan köylü kadınlar, kesintisiz olarak süren ulusal ve içsavaşlarda düşen askerlerin sayısız dulu ve ayrıca yetim çocukların uçsuz bucaksız sürüsü vardı. Toplumun gün yüzü görmeyen kesiminden gelen aç, yersiz-yurtsuz bir kadınlar ordusu, kentlere aktı ve şehirlerarası yolları doldurdu. Bu yersiz-yurtsuz ve işsiz kadınların büyük bir bölümü fuhuş bataklığına batarken, diğerleri zanaat atölyelerine gitti ve bugünkü kapitalizmde alışılmış olandan daha büyük bir dayanıklılıkla işgüçlerini sundu. Ustaların kadın yardımcı güçleri, atölyelerdeki yerlerini sağlamlaştırdılar. Bunlar, çoğunlukla dul kalmış kadınlar ve zanaat ustalıklarıyla kendilerine uygun bir koca bulacaklarından emin olan onların kurnaz kızlarıydı. Ucuz işgücünün zanaat mesleklerine akını, 14. yy. sonu ve 15. yy. başında o kadar yoğundu ki, lonca örgütleri, kadınların rekabetinden duydukları korku sonucu, kısıtlayıcı kurallarla, kadınların zanaat mesleklerine girişini önlemeye başladılar. Bazı loncalar, ustaların kadın çırak almasını yasakladı. Bunun dışında, belli zanaat mesleklerinde kadınların çalıştırılması yasaklanmaya çalışıldı. Örneğin, Fransa'da, 1640 tarihli bir yasayla, tipik bir kadın mesleği olmasına rağmen, bütün kadınların dantela işlemeleri yasaklandı.

Açlık, yoksulluk ve yersiz-yurtsuzluk, kadınları, doğal olarak, kendi çıkarlarına karşı yönelen yasaları delmeye zorladı. Örneğin, henüz salt erkeklere ayrılmamış mesleklerde iş bulmaya

çalıştılar. Kendi çıkış noktalarının umutsuzluğunun bilincinde oldukları için, kadınlar, kendi işgüçlerinin değerini küçümsediler. Bu da, çalışan kadınların içinde yaşadıkları koşulların daha da kötüleştirilmesi sonucuna yol açtı. Bundan dolayı, 13. yüzyılın sonlarından itibaren rahibe manastırlarının sayısının dikkat çekici bir şekilde artmasında şaşılacak bir şey yoktur. Manastır, yalnız yaşayan ya da korumadan yoksun köylü ya da kentsoylu kadın için emin bir sığınaktı. Burada, yoksulluğa ve egemenlerin ve zenginlerin saldırısına karşı güvenlik içindeydi. Aynı zamanda, kocalarının ve babalarının despotluklarından kurtulmak isteyen hâli vakti yerinde kadınlar da manastırlara kapandılar. Geç ortaçağda, yalnız yaşayan kadınlar, kızlar ve dullar için "Tanrı Evleri" diye adlandırılan özel sığınma yurtları kuruldu. Bu yurtlar, genellikle, böyle bir hayır işiyle kendine öbür dünyada iyi bir yer kapmak isteyen varlıklı hayırseverler tarafından finanse ediliyordu. Bu "Tanrı Evleri", çalışkan kadınlar için ortaklaşa oturulan evler, sıkı dinsel bir çalışma düzeninin egemen olduğu bir tür iş komünleriydi. Bu yurtların kadın sakinleri, perhiz içinde bir yaşama zorlanıyorlardı ve kendilerine gösterilen her işi yapmak zorundaydılar. Bunlar, kendi özel kıyafetlerini giyiyor ve baş örtüsü olarak da beyaz bir örtü takıyorlar, kentin diğer kadınlarından bu şekilde ayrılıyorlardı. Bunlara bu yüzden, "beyaz başlıklılar" ve "koşucular" adı veriliyordu. Bu kadınlar, özgürlüklerini çalışarak satın alıyorlardı. Hastaları ziyaret ediyor, dikiş dikiyor ve gergef örüyor, kent makamlarının ya da tek tek kişilerin verdikleri her işi yerine getiriyorlardı. "Tanrı Evleri", 13. ile 15. yüzyıl arasında, tam bir canlılık gösterdiler, daha sonra, değişen koşullar sonucu dağıldılar. Esas neden, yalnız yaşayan kadınların, her yerde oluşan manüfaktür işletmelerine akın etmesiydi. Ama 15. ve 16. yüzyılda, yani daha sonraki bir dönemde de kadınlar, çeşitli birlik ve örgütlerde çalışma ve yaşam koşullarının kötüleştirilmesine karşı mücadele etmeye çalıştılar.

Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıl, kulağa hoş gelen "Rönesans"

adını aldı. Bu dönemi, kapitalizmin oluşma dönemi olarak adlandırmak daha doğru olurdu. Kapalı kale iktisadı ve doğal iktisat, zamanını doldurmuştu. Üretici güçler, daha da gelişebilmek için, başka bir iktisadi sistem gerektiriyorlardı. Büyüyen ticaret sermayesi, sermayesini çoğaltabilmek için, azami kâr elde etmenin yeni yollarını arıyordu. Kamçıyla serflerini işe süren büyük toprak sahibinin yerini yeni bir figür aldı: yoksulların canlı işgücünü satın alan ve sürekli olarak büyüyen proletaryayı kendi cebini doldurmaya zorlayan girişimci-toptancı tüccar. Bu açgözlü girişimcilerin hızla büyüyen tabakasının ilk kurbanları, hiçbir yerde koruma ve destek bulamayan kadınlar oldu. Lonca düzeni tarafından korunan zanaat üretimine paralel olarak, yepyeni bir iktisat dalı, "ev işi" çıktı. Ev işi, 15. ile 17. yüzyıl arasında, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde gelişti.

Ev işi, zanaatkâr çalışmasıyla ücretli emek arasında bir geçiş biçimi oluşturur. Zanaatın normal durumda kendisiyle sipariş veren arasında bir aracı tanımaması ölçüsünde, zanaatkâr üretiminden ayrılır. Buna karşılık ev sanayiinde üretici, ürünlerini bir toptancı tüccar aracılığıyla belirli bir pazarda elden çıkarır. Ev işçisi, toptancı tüccar yararına, ürün üzerindeki kazancın belli bir bölümünden vazgeçer. Bir bütün olarak geçimini kendi emeğiyle sağlayabilmek, yani asgari geçimini sağlayabilmek için, ev işçisi erkek ya da kadın, kendi emek üretkenliğini sürekli artırmak zorundaydı. Bu, üretkenliğin belli ölçüde artmasına, ama aynı zamanda emek sömürüsünün ek bir biçimine yol açtı.

Ev işçilerinin sayısı arttığı ve bunlar kendilerini besleyebilmek için gittikçe daha fazla miktarda materyal işledikleri ölçüde, yalnızca ürünleri toptancı tüccara satmak değil, aynı zamanda ondan iş malzemeleri almak da gerekliydi. Bu, akort çalışmasına ya da ücretli emeğe geçiş anlamına geliyordu.

Onbirinci ile ondördüncü yüzyıl arasında İtalya'nın büyük kentlerinde, sönüp giden zanaatın yanı sıra bir dizi ev sanayii

yaygı ulaştı. Öncelikle de, esas olarak kadın çalıştıran dokumahaneler, iplikhaneler, ipek nakışhaneleri ve diğer iş dalları. Hollanda'nın bir bölümü olan Flander'da ve İngiltere'de 15. ve 16. yüzyılda, giyim ve tekstil üretimi oluştu. Üretim, ev işçisi çalıştıran girişimci-toptancı tüccarların elinde bulunuyordu. Ama bu şekilde üretime çekilenler, yalnızca yersiz-yurtsuz kadınlar değildi. Ev işi, köylü kadına, kendi yuvasını ve ailesini ihmal etmek zorunda kalmadan, meta üretimine katılma şansı veriyordu. Ev işi, büyük toprak sahiplerinin aralıksız olarak vergi saldığı o karanlık dönemlerde, tarımda çalışan nüfus için önemli bir ekonomik yan kazançtı. Fakat ne kadar çok insan üretim devresi içine çekilirse, girişimcilerin ve toptancı tüccarların sömürücü yöntemleri de o kadar utanmazlaşıyor ve yoksulların yaşamı o kadar umutsuz hâle geliyordu. Kadınların durumu, özellikle acınasıydı. Girişimciler, bu zavallılara istedikleri gibi davranabileceklerini biliyorlardı. Örneğin, kaçmış bir köylü kadını, angarya beyine teslim etmekle ya da yalnız yaşayan kentsoylu kadını, sert ve utanç verici bir cezayı beraberinde getirecek olan fahişelik ve serserilikten ötürü ihbar edeceğiyle tehdit edebiliyorlardı. Kadın ev işçileri ve daha sonra da manüfaktürdeki ücretli kadın işçiler, bu yüzden, bu kan emici aracı tüccar tarafından kendilerine dikte edilen bütün koşulları kabul ediyorlardı.

Zanaatın parlak dönemlerinde kadın gerçi aile içinde vesayet altındaydı ve kocasına karşı haktan yoksundu, ama aynı zamanda lonca üyesi ve üretici olarak saygı ve itibar görüyordu. Ev işçisi kadın, bu ayrıcalıkları da yitirdi. Onun ağır ev işi (bununla, onun gece geç saatlere kadar çalıştığını dile getirmek istiyorum), girişimci-toptancı tüccar tarafından, basit bir şekilde, ev işlerinin salt bir uzantısı olarak görüldü. Zanaatta kadın emeğini koruyan bir zamanların mütevazı lonca kuralları, ev işçileri için kısa yoldan ortadan kaldırıldı. Bugün de, bir girişimcinin yanında ev işiyle ekmeğini kazanmak zorunda olan kadınlar, en kötü durum-

dadırlar. Yani ev işçiliği üretim sistemini "kanlı sömürü sistemi" olarak adlandırmak için iyi bir neden bulunmaktadır.

Ev işçileri için en büyük eziyet, bir taraftan son derece uzun işgünü ve diğer taraftan düşük saat ücretiydi. Örgütlenmemiş ev işçileri arasında hızla artan rekabet ve kendi girişimci-toptancı tüccarının siparişlerini kaybetme korkusu, işçileri, işgününü ortalama 14–15 saate kadar uzatmaya zorluyordu. Ama işgünü ne kadar uzarsa, gelir de o ölçüde düşüyor ve ev işçisi kadın ve ailesi de o ölçüde yoksullaşıyordu. Kadın vücuduyla ticaret, şimdi artık gündüz gözüyle de yapılıyordu. Genelevler dışındaki fuhuş, yükselmekte olan kapitalizmin sağlam bir şekilde yerleştiği sanayi kentlerini doldurmaya başladı.

Bu toptancı tüccarlar, çoğunlukla seyyar satıcı ve tüccar olup, ayrıca cesur ve girişken tiplerdi. Yeni pazarlar peşinde koşarken, ataklıkla uzun keşif gezilerine çıkıyor ve böylelikle de insan bilgilerini artırıyorlardı. Yeni pazarlar arama, Amerika'nın keşfine (1493) ve Hindistan'ın deniz yolculuğuna açılmasına yol açtı. Büyüyen ve girişimci ruhlu kapitalistler sınıfı, bilimlerin gelişmesini ve düşünme özgürlüğünü güvence altına aldı. Kapitalist sistemin başlangıçta üzerine kurulduğu bütün özellikler, tembellik, otoriteye körü körüne bağlılık, geleneksel hukuk ve ahlak kavramlarına kör inanç, şimdi ekonomik gelişmenin kösteği durumuna gelmişti. Yükselmekte olan burjuvazi, böylesi zamanı geçmiş düşünceleri kısa yoldan halletti. Egemen Katolik kilisesinin kalelerini yıktı ve kilise temsilcilerini, paranın unvan üzerindeki iktidarını kabul etmeye zorladı. Evet, papanın yanılmazlığı bile sorgulandı. Burjuvazi, din savaşlarında isyan bayrağını açtı ve büyük toprak sahiplerinin iktidarına ve feodalizme karşı mücadele yürüttü. Burjuvazi, aynı zamanda, sermayenin, kârlılığı kuşkulu malikânelerden daha değerli olduğu görüşünü de kabul ettirdi.

Bu yepyeni üretim sistemine geçiş dönemi, sayısız bunalımla

sarsıldı. Ama bu, aynı zamanda ortaçağın karanlık, boğucu ve vahşi atmosferinin mezara taşındığı parlak ve zengin bir dönemdi. İnsanlık bir kez gezegenlerin hareket yasalarının ve diğer bilimsel temel doğruların farkına vardıktan sonra, bilim ve düşünce, sıçramalı bir gelişme gösterdi. Toplumun ortaçağda olduğu gibi artık zümrelere bölünmemiş olmasından bu yana hızla büyüyen zenginlikler az sayıda insanın elinde toplanırken, büyük çoğunluk, özel bir tarzda yoksullaştı. Şimdi, birbirine düşmanca karşı duran sadece iki ana sınıf mevcuttu: Mülk sahipleri ve mülksüzler. Para iktisadının ortaya çıkışı, feodal beyleri, şimdiye kadar aynî biçimde ödenen günlük çalışma yükümlülüklerinin ve kira ödemelerinin yerine, köylüler için son derece cansıkıcı olan para ödemelerini geçirmeye yöneltti. Böylelikle büyük toprak sahipleriyle köylülük arasındaki ilişki gittikçe keskinleşti. Köylüler, büyük toprak sahiplerine karşı açık bir düşmanlıkla ortaya çıktılar. "Genç inanca", yani Luthercilere, Protestanlara, Calvincilere ve her türden tarikata katıldılar. Tüm Avrupa, bir köylü savaşları fırtınası yaşadı. Kentlerde nüfus iki kampa ayrıldı: bir yanda ticaret sermayesinin temsilcileri, zenginler, diğer yanda "lonca işçileri" ve "ev işçileri". Bu iki taraf arasında acımasız bir çete savaşı patladı. Zengin tüccarlar, kentlerde kumandayı elde tutuyorlardı ve zamanla iktidar alanlarını, yoksul köylülerin ek ev işiyle lanet olası kira ödemeleri ve vergiler için yeterince parayı bir araya getirmeye çalıştığı art bölgelere de yaydılar. Yaşam, var olma uğruna tek bir umutsuz mücadele, sonsuz bir yarışma ve kavgaydı. Feodalizmin yaşlanan dünyası çöktü. Ama kapitalizm de henüz kundaktaydı.

Bu iktisadi bunalım döneminde kadının ekonomik konumu neydi?

Ondördüncü ve onbeşinci yüzyılın yeni yasalarında da, kadın vesayet altında, erkeğe bağımlı bir yaratık olarak görülmeye devam edildi. Ortaçağın gelenek ve görenekleriyle karşılaştırıl-

dığında, bu parlak "Rönesans" çağında kadının durumu, düzelmekten çok kötüleşmişti. Sermayenin çıkarları gereği, bu istiflenmiş zenginlikler, sayısız mirasçı arasında bölüşülmedi; böylelikle, kız çocukları, miras haklarını kaybettiler. Şövalyelik döneminde kadın, kendi çeyizinin yasal sahibiydi. Rönesansın yasa koyucuları ise, sermaye birikimi sürecini güvence altına almak için, kadının tüm mülkiyetinin kocasına geçmesine karar verdiler. Kadınları bu mesleğe iten koşulları en küçük bir şekilde göz önünde tutmaksızın, fuhuşu cezalandırmak için yasalar çıkarıldı. Burjuvazi tarafından iktidarın ele geçirilmesinin bir sonucu olan bu yeni toplum düzeni, kesinlikle, kadının ortaçağın zulmünden kurtulmasına ya da onun genel yaşam koşullarının düzelmesine yol açmadı. Eski haktan yoksunluk, bağlılık ve sömürü, egemenliğini sürdürdü, ama farklı bir biçimde, hem de kadının insanlığın tüm tarihi boyunca görmediği bir tarzda.

Hem ışıklı hem de karanlık yönleri olan bu fantastik ve hareketli dönemde, birbirine zıt iki kadın tipine rastlarız. Bir yanda, solgun, işten ve tasadan bitkin düşmüş, haktan yoksun, körleştirilmiş ve "velinimet"inin, yani toptancı tüccarın ya da aracı tüccarın önünde korkudan titreyen ev işçisi kadınlar sürüsü; diğer yanda, lüks içinde yüzen, boş zamanını doldurmak için hırsla her türlü eğlence peşinde koşan asalak yaratıklar, kadınlar. Bu sonuncu kadınlar, zengin miraslarını har vurup harman savurmakla meşgul kont ve prens karıları, doğal olarak bütün ev idaresi ve eğitim görevlerini hizmetçilere bırakmışlardı. Gerçi bu asalaklar da vatandaşlık haklarına sahip değildi, ama paranın ve unvanın gücü ona hoş bir yaşantıyı garanti ettiği sürece, bir tüccarın ya da bir kontun zengin karısı, toplumsal hakları ne yapsın? Evlilik, onun için, eskiden olduğu gibi yine salt ticari bir işti, para sorunuydu. Kilisenin manevi etkisinin azalmasından bu yana, kibar bayanlar, aşk ilişkilerinde rahibin kutsamasından vazgeçmeyi öğrenmişlerdi, öyle ya, yasalara yan çizilebilecek yollar vardı. Kuvvet fışkıran Rönesans dönemi, genel ahlaksızlık ve dizginsiz

aşk eğlencesi peşinde koşma açısından, son derece renkli bir tablo sunuyordu. O zamanki yazarlar, özellikle de büyük yergici ve tarih yazarı Boccaccio, bu ahlaksızlığı amansızca ve dürüstçe anlatmışlardır.

Rönesans döneminde, egemen tabakanın kadınları, erkeklere hoş vakit geçirten ruhsuz, ikiyüzlü, kibirli ve işe yaramaz yaratıklar durumuna gelmişti. Bu toplumsal asalaklar, esas olarak elbise ve eğlenceye ilgi duyuyorlardı. Ciddi ciddi "ebedi doğrular" üzerine düşünen ya da çocuklarla uğraşan ortaçağın rahibeleri; ya da aynı şekilde, örneğin, tüm kale iktisadını idare eden ve düşman kuşatması sırasında kaleyi savunanlara korkusuzca yardıma koşan bir kontes, bu kadınlardan kat kat üstündü.

Toplumun gün yüzü gören kesiminde, ağır ipeklilerle ve mücevherlerle allanıp pullanmış, hırsla eğlence peşinde koşan güzellerin şakımaları ve kahkahaları yükseliyordu. Buna karşılık en yoksul halk kesimlerinde köylü kadın ve ev işçisi kadın, güçlerini çok çok aşan bir çalışmanın yükü altında beli bükülmüş, sefil bir yaşam sürüyordu. Güçlü bir loncaya mensup olan zanaatkâr kadın bile, karanlık geleceğe korkuyla bakıyordu, çünkü acımasız rekabet tarafından sokağa atılacağından korkmak zorundaydı. Kimi kişiler eğlenir ve şölenler kutlarken, diğerleri açlık, güvensizlik ve yoksulluktan inliyordu. Gerçekten de, bu tam bir zıtlıklar yüzyılıydı. İnsanlığın başdöndürücü bir hızla çeşitli sınıflara bölündüğü, paranın iktidarının pekiştiği, özgür işgücünün oluştuğu ve kendini satışa sunduğu bir yüzyıl.

Ama Rönesansın yalnızca karanlık yönlerini görürsek, ona haksızlık yapmış oluruz. Bu genel altüst oluşlar döneminde, yeni türden üretim yöntemlerinden başlayarak bilimler ve felsefe alanındaki kazanımlara kadar, insan yaratıcılığının önündeki bentler de açıldı. İnsan iradesi yaratır ve pekiştirirken, insan aklı aradı ve deney yaptı.

İnsan kişiliği, hiçbir zaman bu dönemde olduğu kadar revaçta değildi. Yunan ve Roma uygarlığında her birey, insan olarak değil, vatandaş sıfatıyla değer gördü. Ortaçağda bir insanın değeri, hangi zümreye mensup olduğuna ve unvanına göre biçildi. Şimdiyse güçlenmekte olan burjuvazi, insan kişiliğinin tanınması hakkını talep ediyordu. Sermayenin ilkel birikim döneminde, tüccarın ya da girişimcinin serveti, henüz kişisel emeğinin, ileri görüşlülüğünün, yeteneğinin ve cesaretinin, kararlılığının, düşünce ve irade gücünün sonucuydu. Bundan dolayı, burjuvazi onun servetine hangi zümreye mensup olduğundan ve unvandan daha yüksek değer biçmekle kalmadı, aynı zamanda aile kökeniyle hiçbir ilişkisi olmayan bireysel başarılara ve özelliklere de daha fazla değer verdi. İnsanın değeri üzerine bu yeni düşünceler, yalnızca burjuvazi içinde olsa da, kadınla ilişkide de bir rol oynadı. "Plebler"in, toplumun çalışma altında köleleştirilmiş en yoksullarının da, bir "insan kişiliği"ne sahip olup olmadıklarının önceden olduğu gibi şimdi de bir önemi yoktu.

Bu geçiş döneminde, yükselmekte olan burjuvazi içindeki kibar kadın, belli bir kişisel kabul ve sınırlı özgürlüklerden yararlandı. Bu kadınlar, başdöndürücü şölenlerde ve sayısız kahve sohbetinde zaman öldürmek zorunda değillerdi, istediklerinde bilimsel ve felsefi incelemelerle ilgilenme özgürlüğüne de sahiplerdi. Zamanlarının en önde gelen düşünürleriyle ilişki içinde, bilgilerini geliştirebilir ve eğer isterlerse, doğrudan ya da dolaylı olarak politikayla ilgilenebilirlerdi. Rönesans, böylelikle, güçlü bir iradeye ve anlatım gücüne sahip kadınlar açısından da zengindi. Çok sayıda kadın, dönemin filozofları ve yazarlarıyla canlı bir mektuplaşma içindeydi. Böylesi kadınların etrafında, aynı düşünceleri paylaşan ilerici insanlar toplanıyordu. Dostluklarıyla bilginleri, sanatçıları ve yazarları koruyor ve destekliyorlardı.

Kadınlar, içsavaşın her iki tarafında da, sadık ve aktif mücadele yoldaşlarıydı. Kadınlar, ateş ve kılıçla tüm Avrupa'yı kate-

den ve feodalizmle burjuvazi arasında egemenlik için dalaşmanın odak noktasında bulunan dinsel halk hareketlerine de katıldılar. Düşmanlarını, sık sık büyük dirençleri ve dayanıklılıklarıyla şaşırttılar. Onaltıncı yüzyılın içsavaşları (Fransa'da burjuva Hügnolarla feodal Katolikler arasındaki mücadeleyi, Almanya'da Lutherciler ile Katolik kilisesi yandaşları arasındaki ve İngiltere'de Katoliklerle Protestanlar arasındaki din savaşlarını kastediyorum), kadınları sık sık ailelerinden kopardı. Bu kadınlar mal varlıklarını yitirmekle kalmadılar, aynı zamanda katledildiler, zindanlara kapatıldılar ya da "kafir" diye adlandırılan kocalarıyla yan yana, odun yığınları üzerinde yakıldılar.

Kadınlar, içsavaşların eziyetinden korkmadılar. Onların sınıf içgüdüsü, onların erkeklere karşı alışılmış pasifliğinden, tabiyetinden ve sadakatinden daha güçlüydü. Tipik olan bir şey de, daha önce, kadınların yerinin evin mutfağı ve iplik çıkrığının başı olduğunu vaaz eden erkeklerin, keskinleşen içsavaş dönemlerinde, kadınları ajite edip onları toplumsal ve politik mücadelenin girdabına çekmesidir.

Dinsel reformcular (Luther, Calvin ve Zwingli), kesinlikle yalnızca ev işleriyle uğraşmayan eşlere sahiptiler. Bunlar, aynı zamanda, kocalarının en gayretli öğrencileri ve yandaşlarıydı. Kilisenin reformasyonu döneminde kadın, bir bütün olarak muazzam bir rol oynadı. Gerçekte reformasyon, feodalizmin otoritesine karşı bir mücadele ve burjuvaziyi iktidara götüren yolun başlangıcıydı. En yüksek unvan sahiplerinin karıları, saraylarda yeni dinleri desteklediler. Hatta kraliçeler bile, büyük bir gizlilik içinde kendi Protestan rahiplerini, yani burjuvazinin ideologlarını işe koşmuşlardı. Bunlar, yeni dinlerin propagandasını yapıyor, gizli buluşmalara katılıyor ve çocuklarını yükselen sınıfın ruhuyla eğitiyorlardı. Kadınlar, genellikle, erkeklere göre, yeni dinlerin ve yeni düşüncelerin daha gayretli yandaşlarıydı. Bunlar, Protestanlığı savunan kitaplar yazdılar, onları ilkel Hristiyan ce-

maatlerin şehitleriyle eşdeğer kılan bir kahramanlıkla Engizisyonun işkencelerine dayandılar ve dirençleriyle kuşkuculara ve zayıflara yardım ettiler.

Feodal sınıftan birçok kadın, reformasyonu destekledi. Bunun açıklaması çok kolaydır. Burjuvazinin iktidarı ele geçirmesi, babalık hukukuna, yani erkeğin karısı ve çocukları üzerindeki mutlak iktidarına ölümcül bir darbe indirdi. Burjuva egemenliği, zengin ve burjuva sınıfa mensup kadına, kişiliğinin ve insan haklarının kabulünü vaat etti. Bundan dolayı kadın, o dönemin büyük öncüleri olan reformculara ve hümanistlere tutkuyla bağlıydı. Bundan dolayı, ailesinden, unvanından ve servetinden vaz geçen ve Protestanlara katılan Fransız kralının kızı Renée de Ferrara gibi kişilikler ortaya çıktı. Bu, Morozova gibi Rus aristokrat kadınlarının çara kafa tutmasını ve Avvakum'un demokrat halk hareketine (Papaz Avvakum Petroviç, 1881'de öldü, bir Rus tarikatının kurucusuydu) katılmasını da açıklar. Bohemya kralının kızı Wilhelmina, bir tarikat kurdu ve kendisinin "Kutsal Ruh"un vücut bulması olduğundan kesinlikle emindi. İyi bir öğrenimden sonra yurdunu terketti ve Milano'ya gitti, orada konuşma yeteneğiyle, gerçeği arayanlar arasında önemli bir taraftar kitlesi kazandı. Bu tarikat, kurucusunun onuruna "Wilhelminacılar" olarak adlandırıldı. Yandaşları arasında keşişler, rahipler ve başpiskoposlar vardı. Ama ölümünden sonra, cesedi, öfkeye kapılan papanın emri üzerine odun yığını üzerinde yakıldı.

Floransa'da Katharina tarikatı yaygınlaşmıştı; bu tarikatı, sürükleyici bir vaiz olan Floransalı bir kadın kurmuştu. Tarihçelerde bu kadın için şunlar söylenir: "Sözleri, birçok kişiyi yeni inanca kazandırdı."

Kadınların politika üzerindeki etkileri açıkça hissediliyordu. Aralarında bazıları yeni inancı savunsa da, zümresel ilkeleri ve feodal sınıfın tartışılmaz egemenlik hakkı tezini hiç de daha az olmayan bir tutkuyla savunanlar da vardı. Böylece kadınlar, ör-

neğin 17. ve 18. yüzyıl Fransız politikasını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediler. İnançlı Katolik ve amansız entrikacı, akıllı ve kurnaz Katharina de Medici, (Bartholomeus gecesinin, Protestanların haince kesildikleri kan deryasının sorumlusu bu kadındı) ya da zorlu Richelieu'yle iktidar için rekabet eden Avusturyalı Anna bunlardandı. İki kraliçe, İngiliz Elisabeth ve İskoç Maria Stuart, birbiriyle mücadele eden iki toplumsal grubun önderleriydi: Sanayileşme standardına göre ölçüldüğünde, bir yanda geri kalmış feodal İskoçya ve diğer tarafta ilerici İngiltere duruyordu. Rusya'da, Boyarları etkilerinin azaltılmasından korumayı hedefleyen suikastın itici gücü, çarın kızı, Büyük Petro'nun kızkardeşi Sofia idi.

Düşes MacIntosh, Stuart yandaşlarının birliklerine kumanda ediyordu, kocası ise, karşı tarafın birliklerinin, yani Kraliçe Elisabeth'in Protestan ordularının başındaydı. "Albay Anna", tutsak düşen eşinin karşısına çıktığında, zamanın göreneğine göre tutuklu komutanın önünde başını şu sözlerle açtı: "Emrinizdeyim, Yüzbaşım." Kocası ise şu sözlerle yanıt verdi: "Hizmetinizdeyim, Albayım."

Tarih, içsavaşların acı mücadelelerine aktif müdahale eden kadınların örnekleriyle doludur. Bunun için de, kadınların parlâmenter rolü üstlenmelerinde ve hak yoksunu konumlarına rağmen diplomatik görevleri yerine getirmelerinde şaşılacak bir şey yoktur. Fransa, Madame Delhay'i büyükelçi olarak Venedik'e ve Madame Gabrielle'i de aynı görevle Polonya'ya gönderdi. Anjou dükünün Polonya kralı seçilmesinden önceki son derece hassas görüşmelerde, Fransa delegasyonunu mükemmel diplomat Katharina de Clairmeau yönetti.

Rönesans ve Reformasyon döneminde, kadınlar aktif politika yapmak ve içsavaşlara katılmakla kalmadılar. Bilimler, felsefe ve sanat üzerinde de etkide bulundular. Zamanın İtalya'sı muazzam buluşların doğum yeri, kapsamlı düşüncelerin ve yaratıcı

zihinsel gücün yurduydu. Ticaret sermayesi, elverişli coğrafi konum sayesinde burada, diğer ülkelerden daha önce gelişti ve bu ticaret sermayesinin dümen suyunda sanayi sermayesi de yelken açmaya başladı. Daha 13. yüzyıl başında, İtalya'nın parlak ticaret merkezlerinde ilk manüfaktür işletmelerine rastlarız. Ekonomik olarak bu kadar çok gelişmiş bu ülkede, burjuvazinin etkisi hızla arttı ve bilimsel ve sanatsal başarılarıyla ünlenen kadınlar, alışılmadık bir şey değildi.

Sayısız tarihçi, Rönesansı, bilgin kadınların yüzyılı olarak adlandırır. Burada, örneğin, iyi bir eğitim almış ve derslerini etkileyici ve canlı bir tarzda doğaçlama anlatan Olympia Moratoro'yu, de Ferrara adlı bir profesörün kızını sayabiliriz. Olympia, Protestanlığın sadık öncü savaşçılarından Renée de Ferrara'nın yakın arkadaşıydı. Kendisi de, bu yeni öğretiden yana tavır takındı, bir bilim adamıyla evlendi ve onunla birlikte içsavaşın dehşetini yaşadı. Bir diğer örnek, Isotta Nogarola, tüm İtalya'da konuşma yeteneği açısından o kadar ünlüydü ki, papa bile onun derslerine ilgisini belirtti.

Hippolite Sfoza, sanatların hamisi ve aktif bir politikacıydı. Vittoria Colonna, Michelangelo'nun dostuydu, onu etkiledi ve ona esin verdi. Sayısız çağdaşının hayranlığını kazandı ve heybetli bir güce ve güzelliğe sahip düşünsel bir kişilik olarak anlatılır. Aynı dönemde, İspanya'da Isabella de Colonna ve Juliana Morelli adlı iki teolog kadın ün kazandı. Rönesansı İtalya'dan sonra yaşayan İngiltere, 17. yüzyılda bilgin kadınlarıyla ünlüydü. İngiliz kraliçeleri, diğer şeylerin yanı sıra Latinceyi de biliyordu ve Lady Jane Grey'in büyük kültürü bir giz değildi. Filozof Bacon'ın annesi, VIII. Henry'nin öğretmeninin kızı, son derece bilimsel eğitimiyle dikkati çekiyordu. Aynı şey, ütopyacı Moore'un kızı Maria Sidney için de söylenebilir. Fransa kraliçesi Margareta de Navarra, İtalyan okulu tarzında bir yazar olarak ünlüydü. Mektupları, bugün de kısmen ilginçtir. Bilgin bir filo-

zofu* kızı olan Anna Dacier, Homeros'u tercüme etti ve makalelerinde Yunan halk destanları İliada ve Odisseia'nın ölümsüz güzelliğini savundu.

Kültürlü kadınlar, alımlı sayılıyordu. Moliere, bilimsel çalışma yürüten kadınlarla "mavi çoraplılar" diye alay ettiği "Otel Rambouillet" adlı bir yergi yazdı.

İtalya'ya gelince, Rönesans, yüksek öğrenimin kadınlara da zaman zaman açık olduğu bir dönemdi. "Moda" deyimi, bunun için elbette düzgün bir açıklama değildir. Bu kadar çok kadının eğitim ve bilimin yardımıyla kendilerine bağımsız bir yaşam kurmaya eğilim duymalarının elbette ekonomik ve toplumsal nedenleri vardı. İçsavaş ve şimdiye kadarki üretim ilişkilerinin çöküşü, aile kurumunun direniş gücünü zayıflatmıştı. Ekonomik devrimin fırtınalı dalgaları, yalnızca yoksul sınıfların kadınlarını değil, zengin burjuvaların ve hatta soyluların kadınlarını da günlük ekmek uğruna mücadelenin içine atıyordu. Yoksullaşmış köylülerin karıları ve yıkıma uğramış zanaatkârların eşleri, ev sanayiinde çalışıyorlardı. İyi ailelerin kadınları ise, bilgileri ve eğitimleriyle, kendilerine belli bir güvence sunan bilimsel bir yaşam kurmaya çalışıyorlardı. O zaman için tipik olan bir şey, çok sayıda ünlü kadının, profesörlerin, yazarların, doktorların, teologların ve bilim adamlarının kızları olmasıdır. Bu babalar, kızlarını, yaşam mücadelesi için en iyi silahla donatmışlardı: Bilgi. Bu huzursuz dönemde, evlilik limanı da, kadınlara o kadar büyük bir güvenlik sunmuyordu. Kadınlar, tehdit eden yoksulluktan ve maddi yoksunluktan kaçınabilmek için, kendilerini duruma göre bizzat geçindirmenin yollarını düşünmek zorundaydılar. Bunun için, kadınların, o zaman kendileri ve kız kardeşleri için bir eğitim talep etmeleri ve aynı zamanda hak eşitliğinden yana çıkmaları, kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. Onlar hatta zaman zaman kadın doğasının erkek doğasından üstün olduğunu iddia edecek kadar ileri gittiler. Bu görüşü, 15. yüzyıl

Fransa'sında, örneğin, Christiana de Pisan ("Gül Romanı" ve "Kadınlar Kenti" adlı romanların yazarı) propaganda etti.

Onyedinci yüzyılda İngiliz Mary Astell, kadınların hakları için çok daha saldırgan bir mücadele yürüttü. Eğitimde cinsiyetlerin eşitliğini talep ettiği "Kadınların Savunusuna" adlı kapsamlı çalışmasıyla ünlendi. Rönesansın ütopyacı İtalyan yazarı Campanella, bu düşünceleri ateşli bir şekilde savundu ve ütopyacı eseri "Güneş Devleti"nde, yalnızca kadın için eğitim değil, aynı zamanda onun tüm mesleklere girebilmesini talep etti: "Kadın, savaş ve barışla ilgisi olan her şeye katılmalıdır."

Bu talepler, burjuvazinin kadını kendi politik niyetlerinin hizmetinde seve seve kullandığı dönemler olan içsavaşlar sırasında öne sürüldüğü sürece, kabul edilebilirdi. Ama bu düşünceler, gerçekte burjuvazinin dünya görüşü ve ekonomik çıkarlarıyla kesinlikle çakışmadığı için, kadınların eşit haklar uğruna her türden mücadelesi, ütopya denilerek aşağılandı. Ailenin çevreye karşı direnme gücü, bu sınıfın zenginliğinin temeliydi. Burjuvazi, içsavaşların çetin dönemi geçmişte kalır kalmaz, işine gelmeyen bütün ilkeleri soğukkanlılıkla bir kenara itti.

Rönesansın bilge ve politik aktif kadınları, kendilerini yeniden tümüyle aile yükümlülüklerine verdiler. Bu, yeni ekonomik düzenin istikrar kazanmasına ve sanayi sermayesinin yaygınlaşmasına paralel olarak gerçekleşti. Kadınların, yuvalarının dar kabuğu içine çekilmeye zorlandıkları uzun bir dönem başladı.

Bunun nedeni neydi? Kadının, hem de tüm toplumsal alanlarda onca aktif olduktan sonra, protestoda bulunmadan evinin mutfağına geri dönmesi nasıl olanaklı oldu?

Kadının haklarının ve onun toplumdaki konumunun, üretken çalışmaya katılmasının bir sonucu olduğunu biliyoruz. Rönesans döneminde de kadın, önceden olduğu gibi yine kocasına ya da babasına, yani ailenin geçimini sağlayana bağımlıydı. Kendine

bağımsız bir yaşam kurmak isteyenler, çoğunluk değil, tam tersine azınlıktı. Yoksul tabakalardan kadınların açık iş pazarında kendilerine ekonomik bir temel aramalarına sık sık rastlanmasına rağmen, bunlar, yine de, kocalarının geniş omuzlarının arkasına saklanan köylü ve zanaatkâr karılarıyla karşılaştırıldığında, bir azınlık oluşturmaya devam ettiler. Toplum, üretim sektöründe pratikte cinsiyetler arasında bir eşitlik olmadığı sürece, kadınların hak eşitliği haykırışını duymak istemiyordu.

Bugünkü ders, biraz uzun kaçtı. Ama buna karşılık, sizler de, kapitalizmin fantastik kuruluş yıllarına ilişkin bir bakış edindiniz. Bu dönemi arkamızda bırakmadan ve kadının kapitalist büyük üretimin gelişmesi dönemindeki yaşam koşullarını çözümlemeye geçmeden önce, bu dönemin karakteristik özelliklerinden birisiyle biraz daha yakından uğraşmak zorundayız: manüfaktürün gelişmesi.

Manüfaktür, ev sanayiinden gelişti ve gerçekte, daha önceki çok dağınık ev işçilerinin ortak bir çatı altında birleştirilmesinden başka bir şey değildi. Bunun ardında, işçilere daha kolay bir şekilde malzeme temin etme ve aynı zamanda mamül ürünleri daha rahat bir şekilde toplayabilme niyeti yatmaktaydı. Kapitalist, daha sonra, daha sıkı bir işbölümüyle üretkenliği artırma olanağını keşfetti. Manüfaktür işletmelerinde modern bir iş örgütlenmesi oluştu; işbölümü çalışma sürecini basitleştirdi. Manüfaktürde bu sistem sonunda o kadar mükemmelleştirildi ki, bir işçi, yıllar boyunca aynı kısmi işi yürüttü, örneğin iğne uçlarını eğeledi. Nasıl ki zanaatkârın işi karmaşık ve mesleki yetenek gerektiriyor idiyse, manüfaktür işi, bunun tam tersiydi, basit ve aptalcaydı. Önüne gelen her acemi kişi, gerekli basit kısmi işlemleri kısa zaman içinde öğrenebilecek durumdaydı. Dolayısıyla, meslek eğitimi manüfaktürde hiçbir rol oynamadı.

Bundan dolayı, manüfaktürün kalifiye olmayan kadın işgücü için bir şans anlamına gelmesi doğaldı. Ama bu cömert teklif ve

böylelikle kendi kendini geçindirebilme olanağı, kadının zararına olacaktı. O, tüm manüfaktür dönemi boyunca kendi dumanlı ve karanlık kulübesinde oturup, tüm dünyayı, değer verilmeyen el emeği yoluyla lüks mallarla ve kullanım mallarıyla donattı. Bu, emeğinin lonca tekelcileriyle, emeğin bu nefret edilesi aristokratlarıyla rekabet edebilmesinin zorunlu önkoşuluydu. Bunun için gece-gündüz dokuma tezgâhının başında oturdu, dikiş dikti, deri tabakladı. Fransız ev işçisi kadınlar, bu nedenle, lonca örgütlerinin dağıtılması için ödünsüz bir mücadele yürüttüler. Sonunda 1791'de bu artık gerçekleştiğinde, proleter kadınlar bunu büyük sevinçle karşıladılar. Bu olayda, ekonomik kurtuluşun ilk adımını gördüler. Ancak bu toplumsal-hukuki koşulların değişmesi, üretici güçlerin yeni bir gelişmesini şart koşuyordu. Zanaat ve lonca tekeli, kadını ocağının başına göndermişti. İlk kez buhar gücü, bu devletlû, onları üretime geri çağırdı.

Manüfaktür, 16. ile 18. yüzyıl arasında gelişti. Rusya'da Büyük Petro, manüfaktür ve fabrika üretimini yerleştirdi. İlk Rus fabrikaları, 17. yüzyılda ortaya çıktı. Bunlar, cam, yünlü ve pamuklu tekstil maddeleri üretiyordu. Girişimciler, kısmen serfleri, kısmen özgür ücretli işçileri çalıştırıyordu. Rus fabrikalarında kadın emeği o zamanlar hiç bilinmiyordu. Kadınlar, onları kendi ev işlerinden tümüyle uzakta tutmayan diğer iktisat dallarında çalıştılar. Yersiz-yurtsuzsa, bir "efendi"nin yanında hizmetçiliğe gitmeyi ya da manastıra sığınmayı tercih etti. Ama kapitalizmin güçlü bir şekilde kök saldığı, örneğin, İngiltere, Fransa ya da Hollanda'da, manüfaktür, giderek daha fazla kadını yuttu. Yani manüfaktür dönemi, kadınların tarihinde kara bir sayfa olarak görülmelidir.

Oluşmakta olan ücretli işçiler sınıfıyla ortaklaşa, kadın, tarihin üç kat baskıyla belirlenen yeni bir dönemine girdi: Devlet ve toplumda hak yoksunluğu, kendi ailesi içinde serflik ve bağımlılık, kapitalist tarafından amansızca sömürülme. Kadının özgür

zanaatkâr ve eşit haklara sahip lonca üyesi olarak toplumda saygı gördüğü dönem, kesin olarak geride kalmıştı. Şimdi yine kadının serfliği gündemdeydi. Yoksul sınıfların kadınları, giderek daha fazla, toptancı tüccarlara, aracı tüccarlara ve manüfaktür sahiplerine ekonomik bağımlılık altına giriyorlardı.

Zanaatkârların, köylülerin ve tüccarların saygın eşleri, kadın manüfaktür işçilerine, yani "fabrika kızları"na karşı son derece kibirliydiler. Onlarda dönekleri görüyor ve onları toplumun süprüntüsüyle, fahişelerle karşılaştırıyorlardı. Bir kadını, ancak en ağır yoksulluk manüfaktüre itebilirdi. Fabrika kızı olmak, büyük bir bahtsızlık değil, aynı zamanda büyük bir utançtı da.

Bu nasıl oldu? Evde üretken olmayan bir işi yapan kadınların, elleriyle ulusun refahını yaratan kadın işçilere göre çevrelerinden daha büyük bir saygı görmeleri saçma olgusu neyle açıklanır?

Bunun açıklaması, fabrikalara giden kadınların, sermayenin hizmetindeki ücretli köleler sınıfına, yani burjuva dünya tarafından nefret edilen proletaryaya mensup olmalarıydı. Bu, tümüyle, özgür yurttaşların özgür olmayan köleleri aşağıladığı antik Yunanistan'da egemen olan garip ilişkilere denk düşmekteydi. Sermayenin egemenliği ve özel mülkiyetin iktidarı altında, değerleri yaratanlar değil, tersine bu değerleri biriktirenler saygı gördü. "Halkın servetini elleriyle işçi değil, tersine tasarrufu, ileri görüşlülüğü ve becerisiyle kapitalist girişimci üretiyordu." İşi "örgütleyen", çevrenin saygısını alıyordu. Unutmamalıyız ki, manüfaktür döneminde bütün kadınların yalnızca azınlığı üretimde çalışıyordu. İşgücünü satmaya zorlanan ve böylece sermayenin pençesine düşen kadın, henüz tipik bir olgu değildi. Bizzat bu kadınlar, günün birinde normal yaşama geri dönebilecekleri ve çağdaşları kadınlar gibi geleneksel tarzda ev işlerini yürütebilecekleri umudunu hiç yitirmediler. Ama bu beklenti, çoğunluğu

için acı düşük kırıklığıyla bitti. Kapitalist üretim tarzı gelişti ve kendini kesinlikle kabul ettirdi.

Aile ve toplumdaki şimdiye kadarki hak yoksunluğunun yanına, şimdi bir de kapitalist girişimcinin keyfi egemenliği eklendi. Ancak bununla aynı zamanda, kadının nihai kurtuluşunun gerekli önkoşulları da yaratıldı. Proleter kadın, işçi sınıfının hak yoksunu ve acı yazgısını paylaşmak zorunda kaldı, ama kadın için yeni bir toplumsal çağ başladı ve onun yazgısı, işçi sınıfının yazgısıyla kopmaz bir şekilde bağlandı. Onun şimdiye kadar değer verilmeyen emeği, ekonomi için yeni bir saygınlık kazandı. Yüzyıllar boyunca ayaklar altına alınan kadın eşitliği, tüm işçi sınıfının hakları ve proletarya diktatörlüğünün kurulması için ortak mücadele içinde yeniden elde edilebilirdi. Bütün kadınları üretken çalışmaya çeken komünist üretim tarzı, daha bugünden, onun gelecekteki tam ve çokyönlü kurtuluşunun sağlam bir temelidir.

Bugünkü dersimizi burada bitiriyoruz.

6. Ders

Kapitalist Büyük Sanayinin Gelişmesi Döneminde Kadın Emeği

Son derste, sermayenin ilkel birikim dönemini tartışmıştık. Bu, yükselmekte olan burjuvaziyle, artık zamanını doldurmuş feodal dünya arasındaki uzun süren ve kanlı mücadeleler dönemiydi.

Ortaçağın kapalı doğal iktisadından modern para ekonomisine, ev sanayiine ve manüfaktüre geçiş döneminde kadının konumunu incelemiştik. Ve anımsayacağınız gibi, yoksul ve çalışan kadınların çoğunluğunun, kalifiye olmayan emeğin kullanıma sokulmasından sonra giderek daha fazla sanayiye akın ettiklerini saptamıştık. Ancak, manüfaktür dönemi ve ev sanayii sırasında, bütün kadınların ezici çoğunluğunun çalışarak kendi kazancını sağlamak için özel bir çaba göstermediği olgusunu gözden yitirmemeliyiz. Bu kadınlar, toplumsal olarak üretken bir iş yapmıyorlardı. Elbette ev işi o zaman önemliydi ve sanayinin neredeyse hiç gelişmediği bir dönemde ekonomiyi tamamlıyordu. Buna rağmen iktisadi hesaplarda göz önünde bulundurulmadı. Kadın, görece ağır işine rağmen, devletin ve toplumun gözünde yararlı bir üye değildi. Öyle ya, emeğiyle yalnızca kendi ailesine hizmet ediyordu. Ulusal gelirin içine tek tek aile üyelerinin emeği değil, tersine bu emeğin sonucu, yani tüm ailenin emeği katıldı; aile, burada ekonomik temel birimdi.

Kırda bugün bile, yalnızca "evin beyi"nin emeği hesaba katılırken, tek tek aile üyelerinin emeği tamamen görmezden gelinir. Bu ise, tüm ailenin bölünmez bir ekonomik birim olarak görülmesinden başka bir anlama gelmez. Kadın emeği tüm halkın serveti açısından önemsiz görüldüğünden, kadının yazgısı, eskiden olduğu gibi yine vesayet altındaki bir hizmetçinin yazgısıydı.

Manüfaktür ve gelişen büyük sermaye çağı, kadının kurtuluşuna değil, sermayenin hizmetinde ücretli emek biçiminde yeniden baskı altına alınmasına yol açtı. Manüfaktürün hangi üretim biçiminden çıktığını bir kez daha saptayalım: Zanaatsal ev işinden. Ev işi biçimi altında emek sömürüsü yoluyla üretici güçlerin gelişmesi, zanaatsal üretim döneminin yavaş gelişme temposuyla karşılaştırıldığında, neden önemli ölçüde hızlandı? Bunun açıklaması çok kolaydır: Ev işçileri, emek gelirlerinin bir bölümünü toptancı tüccarlara bırakmak zorunda olduklarından, asgari geçim düzeyine ulaşmak için bile, zanaatkârdan çok daha fazla çaba göstermek zorundaydılar. Zanaatkâr, siparişi doğrudan sahibine teslim ediyordu. Onun için de bütün artı-değer ona gidiyordu. Ev işçisiyle pazar arasındaki ilişki ise, bir aracı, yani toptancı tüccar tarafından sağlanıyordu. Ticaretin gelişmesiyle birlikte, üreticiyle pazar arasındaki coğrafi uzaklık giderek arttı ve bunun sonucunda aracının, toptancı tüccarın ya da tüccarın önemi büyüdü. Artı-değer, üreticiyle tüccar arasında bölüşüldü, ancak giderek çok daha belirgin şekilde toptancı tüccarın yararına, çünkü toptancı tüccar ev işçisinin yoksulluğundan ve zor durumundan yararlanacak durumdaydı. Tüccar, bu şekilde "bir yığın para" istifleyip zengin olurken, ağır koşullarda çalışan sade halk gittikçe daha yoksullaştı. Bu yoksullaşma süreci hızlandığı ölçüde, sömürü de büyüdü. Sonunda böylesi yıkıma uğramış bir köylünün ya da zanaatkârın bütün aile üyeleri, hem erkek, hem de kadın ve çocuklar, serbest ücret pazarına sürüldüler. Bunlar, vurguncular, yani ilk fabrikatörler ve manüfaktür işletmelerinin girişimcileri için uygun fırsatlarla dolu altın dönemlerdi.

Geniş çaplı işbölümü sayesinde manüfaktür, kalifiye olmayan işçilere kapıları açtı ve girişimci deneyimsiz üreticileri işe alacaksa, onun en ucuz ve dolayısıyla en elverişli "işgücü"nden yana karar kılacağı, onun açısından sadece mantıkiydi. Bunlar ise kadınlar ve çocuklardı. Bundan dolayı, 16. ve 18. yüzyıl arasında, manüfaktür işletmelerinin gelişmesine paralel olarak kadın emeğinde hızlı bir artış kaydedebiliriz. İşveren için kazanç getirici olan, pek öyle tek tek işçinin niteliği değildi (zanaatsal üretim tarzında bu önemliydi), burada tayin edici olan, işe aldığı işçilerin miktarıydı, nicelikti. Kazancını, erkek ve kadın işçilerinin çalıştığı ödenmemiş iş saatlerinin toplamından çıkarıyordu. İşçisi ne kadar çoksa ve işgünü ne kadar uzunsa, doğal olarak ödenmemiş iş saatlerinin toplam sayısı ve böylece dolambaçlı yollara sapmadan altın yağmuru gibi girişimcinin cebine akan kâr da o kadar büyüktür.

İlkel sermaye birikimi, başdöndürücü bir hızla yetkinliğe ulaştı ve insanlık, büyük kapitalist üretim sistemine girdi. Dünya yeni bir çehre kazandı. Kentler, ticaret ve üretim merkezleri olarak, çoktan kenarda kalan şövalye kalelerinin yerini almıştı. Birbirleriyle sonsuz çatışma içinde olan prensler ve kontlar, mutlakiyetçi bir hükümdara boyun eğmek zorunda kaldılar ve kavimler ulus hâlinde birleşti. Tarım, ekonomi için eskisi gibi yine önemliydi, ama ağırlık noktası, zamanla, bütün zenginliğin en önemli kaynağı olarak fabrika sanayiine kaydı. Hollanda, İngiltere ve Fransa (daha sonra bunlara Almanya ve Avusturya ve son olarak da Rusya katıldı), 19. yüzyılın sonunda birbiri ardına kapitalist büyük üretime geçtiler.

Biz, bu sermaye yüzyılının çocukları, üretimin kapitalist büyük işletme temeli üzerinde inşa edilmesi düşüncesine öyle alıştık ki, içinde binlerce ve onbinlerce işçinin çalıştığı bütün bu dev işletmelerin, fabrikaların ve atölyelerin aslında oldukça geç bir dönemde ortaya çıktıklarını zor düşünebiliyoruz. Bizim bildiği-

miz tipte atölyeler ve fabrikalar, sadece 150 yıldır var, Rusya'da bu kadar bile değil. Onaltıncı yüzyılda, Rusya'da fabrikalar, henüz ev işi ve manüfaktürle rekabet etmiyordu. Hatta yüksek derecede gelişmiş kapitalist Amerika'da bile 19. yüzyılın ellili yıllarında, Birleşik Devletler'in, büyük işletmelerdeki fabrika üretimi ülkelerinin yanını mı, yoksa ekonomisi kendi tarımının gelişmesine bağımlı ülkelerin yanını mı seçeceği tartışılıyordu.

Yani yüz yıldan az süre önce, insanlık, iktisadi gelişmeyi yöneten yasaları hiç bilmiyordu ve bundan dolayı geri kalmış birçok ülke, kendi yollarına gidebilecekleri hamhayaline kapılıyorlardı. Asya'da da büyük sanayinin ev işinin yerini alacağını ve kentlerin art bölgeleri kendi gereksinimleri için kendilerine bağlayacaklarını önceden kesinlikle söyleyebilmek için, Japonya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerde giderek güçlenen kapitalizmin hızlı gelişme temposuna şöyle bir bakmamız yeter.

Ondokuzuncu ve 20. yüzyılın büyük bilimsel ve teknik buluşları, kapitalist sistemin muazzam başarılarına elbette önemli katkıda bulundu. Bugün neredeyse, demiryolsuz, dev fabrikasız, elektriksiz ve telefonsuz bir dünya düşünemiyoruz. Yine de atalarımız, bu buluşları büyük bir şaşkınlık ve kuşkuyla karşılardı.

Kapitalist üretim, 18. yüzyılda emek üretkenliğini iyileştiren bir dizi buluş temelinde muazzam bir canlanma yaşadı. İşte, örneğin, Watt'ın gerçekten dahiyane buluşu buhar makinesi. Bu buluş sayesinde, manüfaktürde üretim sürecinin mekanikleştirilmesinin temel taşları konuldu ve insanların yaptığı işi makineler yapmaya başladı. Aynı zamanda, bir iş sürecinin görülmemiş derecede basit el hareketlerine bölünmesi olanaklı oldu. Mekanik dokuma tezgâhı, çorap örme makinesi, yün atma makinesi ve sayısız başka buluş, birbirinin peşi sıra geldi ve 18. yüzyılın sonundan itibaren sanayi üretiminin gelişmesini önemli ölçüde destekledi. Tekniğin mükemmelleştirilmesi, kârı azamileştirmek için önemli bir etken hâline geldi.

Daha önceki bütün gelişme aşamalarında, olası en büyük üretkenlik, kol emeğinin amaca uygun örgütlenmesiyle sağlanmıştı. Girişimci, kârını yükseltmek için, manüfaktürdeki işbölümünde geçerli olan ilkeleri değiştirmeye çalıştı. Kârı azamileştirmek, artık yalnızca bir işletmede çalışan işçilerin sayısına değil, aynı zamanda mekanik makinelere ve motorlara da bağlıydı. Teknik, emek üretkenliğini, daha önce düşlenemeyecek boyutlara çıkardı: Bir işçi kadın, bir makara yerine, bir iplik çıkrığında 1200 makara sarabiliyordu. Şimdiye kadar günde birkaç makaradan fazlasını bitiremeyen bir bobinajcı kadın, şimdi birkaç yüz parçayı bitirebilecek durumdaydı. Makineyle günde 600 bin iğne imal eden tek bir işçi kadın, 135 işçi kadının yerini alıyordu. Bir çorap örgü makinesinin yardımıyla, bir kadın işçi emek üretkenliğini 20 çiftten 1200 çifte yükseltebiliyordu. Makineler, el emeğinin bir biçiminin ardından diğerinin yerini alıyordu. Emek üretkenliği korkunç bir hızla artıyordu ve pazar, makineleştirilmiş üretim sürecinde kitle tüketimi için üretilen metalarla dolup taşıyordu. Üretim hızı, depo stokları ve girişimcilerin, fabrikatörlerin ve maden ocağı baronlarının serveti, ölçülemeyecek derecede büyüyordu.

Ama mekanik makineler ve motorlarla emek üretkenliğinin yükseltilmesi, işçilerin genel yaşam stardardını iyileştirmedi. Tam tersine, sermaye tarafından boyunduruk altına alınmaları ve sömürülmeleri ziyadesiyle arttı. Önceden makine olmaksızın 20 çift çorap yapan ve şimdi makine yardımıyla altmış misli daha fazla üreten bir işçi kadına gerçekten de 1200 çift çorap için ödeme yapılsaydı, üretimin makineleştirilmesi elbette halkın durumunu iyileştirebilirdi. Ama unutmamalıyız ki, insanlık, özel mülkiyetin sımsıkı kök saldığı bir dünyada yaşamaya devam ediyordu. Kapitalist, bir mucitten satın aldığı makineyi, işletmesinin bir parçası, envanterinin bir bölümü olarak görüyordu. İşe bir işçi aldığında, onu, kendi verdiği iş aletleriyle çalışmaya zorladı. Girişimci, işçinin üretkenliğini altı kat ya da daha fazla yüksel-

ten bir iş aygıtı ele geçirdiğinde, voliyi vuruyordu. Fabrikatör, işçisine, onun üretkenliği için değil, işgücü için ödeme yapıyordu. Dolayısıyla, satın aldığı işgücünden mümkün olan en büyük yararı sağlamak, onun çıkarınaydı. Bu nedenle, erkek ve kadın ücret kölelerinin üretkenliğini son sınırına kadar yükselten üretimin makineleştirilmesi, onların yaşam koşullarının iyileştirilmesine değil, kötüleştirilmesine yol açtı. Makineleştirme, burjuvazinin bilge iktisatçılarını ve girişimcilerini, bütün değerlerin yaratıcısının ve üreticisinin kesinlikle canlı emek olmadığı "parlak" düşüncesine getirdi; onların gözünde, böyle bir yeteneğe yalnızca makinenin ölü mekanik gücü sahipti. Bir girişimci, yalnızca makinelere sahip olduğunda bile, canlı işgücü bulmanın büyük zorluk arzetmeyeceğini çok iyi biliyordu. Elinde gerekli makineler olmadığında ise, yalnızca elinin altında bulunan canlı işgücünün emek üretkenliğiyle genel pazardaki rekabet mücadelesine dayanabilmek konusunda en küçük bir şansı bile yoktu. Bundan dolayı kapitalist, insan işgücünü sadece, makinenin canlı bir uzantısı ve tamamlayıcısı olarak görmeye alıştı. Hatırlarsınız, bir süre önce, hayvancı kavimlerde kadın emeğinin küçümsendiğini saptamıştık. Orada hayvan sürüsü, aşiret servetinin kaynağı olarak, bu hayvanlara bakan kadın ise, yan bir şey olarak görülüyordu. Aynı şey, fabrikalar makineli üretime geçince de oldu: Emeğin değeri küçümsendi. Erkek ve kadın işçiler, makinelerin kullanıma sokulmasına rağmen, gelirlerini iyileştiremediler. Tersine, işçi sınıfının yaşam standardı daha da geriledi ve hızla artan kârlar, makinelerin sahibine, girişimciye kaldı.

Fabrika sanayiinin gelişmesi, bir yandan sermaye birikimine, diğer yandan da bizzat girişimciler arasında şiddetli rekabete yol açtı. Ne de olsa her girişimci, en büyük kârı cebine indirmek istiyordu. Bundan dolayı sürümü yükseltiyor, pazarı kendi ürünleriyle tıka basa dolduruyor ve bunları, henüz en modern makinelerle çalışmayan rakiplerinden daha ucuza satıyordu. Küçük girişimciler ve özellikle de zanaatkârlar iflas ediyor ve aile üye-

leriyle birlikte, kendilerini batıran o olmasına rağmen, büyük girişimciden bir işyeri dilenmek zorunda kalıyorlardı. Sermayenin yoğunlaşması, yani üretim araçlarının hızla zenginleşen büyük girişimcilerin elinde birikmesi ve işçilerin yoksullaşması, 19. yüzyılın sonuna doğru kapitalist büyük işletmelerin gelişmesini belirleyen en önemli iki süreçtir. Yirminci yüzyılda kapitalist, kör rekabete karşı bir denge unsuru olarak, yeni bir güç faktörü yarattı: Birçok girişimci arasında ittifak, yani tröstler. Emekle sermaye arasındaki mücadele şiddetlendi.

Küçük girişimcilerin yoksullaşması ve iflası, emek pazarının ucuz işgücüyle dolup taşmasına yol açtı. Büyük toprak sahiplerinin kan emici mentalitesi, vicdansızca vergilendirme ve tarımın geriliği, köylüleri toprak ve arazilerinden kovdu ve bu köyden kaçış sonucu, emek pazarındaki işsizlerin toplam sayısı ilaveten arttı. İşsizlik, 19. yüzyılda öyle tehlikeli boyutlar aldı ki, özel bir teorik okula, Malthusçuluğa neden teşkil etti. Malthus, işçiler için doğum kontrolünü vaaz ederek, bu yolla emek pazarındaki fazlalık işçilerin akınını düşürmek istedi. Bu ise, rekabetin azalmasına ve böylece işçi sınıfının durumun düzelmesine yol açacaktı. Bu teori, elbette yankı bulmadı. Ama bu teori, insanların düşüncesinin nasıl ekonomik durumlarına bağımlı olduğunu göstermesi açısından, kendi tarzında tipiktir. İktisadi başarının mevcut işçi sayısına bağlı olduğu kapalı ekonomi ve manüfaktür döneminde, büyük aile "tanrı vergisi" olarak görüldü: Ne kadar çok işçi, o kadar çok zenginlik. Makineli üretim ise, makinelerin zenginliklerin yaratıcısı olarak görülmesine yol açtı. Dolayısıyla, işçilerin zürriyeti azaltılarak emeğe son verilmek isteniyordu. Bu teori, son derece gerici ve üstelik tamamen yanlıştır; ayrıca bizzat tarih tarafından çoktan çürütülmüştür. Bugün, tam tersi tehlike içinde bulunuyoruz: İşçi eksikliği, bu dönemde üretici güçlerin daha da gelişmesini tehlikeye atıyor; bundan dolayı, doğum oranını düşürmek, insanların görevi olamaz. Şimdi tam tersine, doğumları teşvik etmek gereklidir.

Ancak, bunu bırakıp, fabrika üretiminde emeği daha yakından incelemeye geçelim. Emek pazarı, daha önce de söylendiği gibi, sürekli olarak emre amade işgücüyle doldu. Onsekizinci yüzyıldan bu yana, işsizler arasında, giderek artan bir kadın payına rastlarız. Bunlar, sahip oldukları tek şeyi, yani kendi işgüçlerini girişimciye satmaya çalıştılar. Girişimcinin onları işe almayı reddetmesi durumunda, onlar için geriye tek çıkış yolu kalıyordu: fuhuş. Bunun için, kadının fuhuşa itilmesi, ücretli emeği bir gölge gibi izledi. Kadınlar için ücretli emek ne kadar normal hâle geldiyse, kadın vücuduyla ticaretin yaygınlaşmasını gösteren eğri de o derece hızla yukarı çıktı.

Zanaatın ve manüfaktürün dağılma döneminde, çalışan kadınların günlük yaşamı neşesiz, haktan yoksun ve ağır çalışmayla doluydu. Güçlülerin madrabazlıklarına korunmasızca teslim edilmişlerdi. Ama geçmiş yüzyılların bütün acıları, kapitalizmin kadını içine ittiği fabrika cehennemi karşısında soluk kalıyordu. Yalnızca Engels'in "İngiltere'de Çalışan Sınıfın Durumu"nu incelemeniz yeter. Bu kitap, 19. yüzyılın kırklı yıllarında yazılmış olmasına rağmen, bu kitapta betimlenen koşullardan çoğu, bugün bile kapitalist ülkelerde ortadan kaldırılmamıştır. Kısaca anlatmak gerektiğinde, 19. yüzyılın ilk yarısında bir fabrika işçisi kadının yaşantısı şöyleydi: Normal olarak 12 saatten çok süren bitmek bilmez bir işgünü, düşük ücret, iğrenç, sağlıksız konut koşulları (insanlar, tıpkı hayvanlar gibi bir araya tıkıştırılmış yaşıyorlardı), iş emniyetinin ve sosyal sigortanın olmaması, meslek hastalıklarının artması, yüksek ölüm oranı ve sürekli işsizlik korkusu. İşçi sınıfı örgütlenmeye ve kendi sınıf partisi ve sendikaları içinde kendi çıkarlarını savunmaya başlamadan önce koşullar böyleydi.

Girişimciler, erkek işgücüne göre daha ucuz olduğu için, kadın işgücü kullanmayı tercih ediyorlardı. Fabrikatörler, kestirmeden, kadın emeğinin nitel olarak erkek emeğiyle karşılaştırılamayacağını iddia ediyorlardı. Burjuva düşünürler küstahça, ka-

dının, doğası itibariyle her alanda erkekten geri olduğunu öne sürerek, girişimcilere istedikleri bahaneyi canıgönülden temin ediyorlardı. Kadın emeğinin bugüne kadar küçümsenmesi, herhangi bir biyolojik özellikle açıklanmaz, tersine, onun ardında yatan toplumsal nedenler vardır.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, bütün kadınların çoğunluğu, dünya pazarı için üretimde değil, tersine eskiden olduğu gibi, pek az üretken olan ev idaresinde çalışıyordu. Buradan, kadın emeğinin daha az üretken olduğu yanlış sonucu çıkarıldı.

İş ücretinin hesaplanmasında erkeğin ailesini geçindirme yükümlülüklerinin göz önünde bulundurulması da, kadın işgücünün daha büyük ölçüde değerinin altında ödenmesine ilaveten katkıda bulundu. İş ücreti bir işçi ailesinin asgari geçim düzeyinin altına düşer düşmez, ya bu iş dalından güçlü bir işçi göçü, ya da bu işçilerin ve ailelerinin yaşam beklentilerinde bir düşüş saptanabiliyordu. Kadınların ve çocukların ücretli emeğe zorlanması da artık normaldi. Ancak kadının geçiminin sağlanması, eskisi gibi yine kocasının ("ailenin geçimini sağlayanın") işi olduğu ve bizzat kadın, aile bütçesini iyileştirmek için, yalnızca "yanı sıra" çalıştığı için, kadının çalışmasının bir yan kazançtan başka bir şey olmadığı genel görüşü kabul olundu. Girişimciler, bu düşünceyi canıgönülden desteklediler. Ancak bunu, çıkarlarının nerede olduğunu henüz kavramamış olan işçiler de yaptı. İşçiler, bugünden yarına, kadın emeğinin kapitalist büyük üretimden kopuk düşünülemeyeceğini kavramadılar. Büyük sanayide üretken olarak çalışan ve değerler yaratan kadınların, evin mutfağındaki yaşamlarını tümüyle bir yana bıraktıklarını çok yavaş kavradılar. Yalnızca kendilerini değil, aynı zamanda küçük yaştaki çocuklarını ve yaşlı anne-babalarını ve kimi zaman da işsiz ya da hasta kocayı geçindirmek zorunda kalan çalışan kadınların sayısı artmasına rağmen, kadın emeği, bütün 19. yüzyıl boyunca, erkek emeğine göre daha az revaçtaydı. Bu kötü koşullar, sendikaların bu sorunda aktifleşmelerine ve erkekler ve kadınlar için eşit

olan, yapılan işe göre bir iş ücreti talep etmelerine rağmen, kapitalist devletlerde bugüne kadar egemendir.

Ancak kadın emeğinin eksik kalifikasyonu da, kadın işçilere daha kötü ücret ödenmesine ek olarak katkıda bulundu, özellikle de 1850'den önce. Bir işyeri arayan işsiz kadınların yalnızca çok küçük bir bölümü, daha önce, kendilerinin geçimini sağlayan bir meslekte çalışmışlardı. Bütün kadınların çoğunluğu, yuvalarının yıkıntılarını terkettikten hemen sonra, manüfaktür işletmelerine gitmişti. Bunlar, ne bir eğitime ne de ikinci bir mesleğe sahipti. Yoksulluk ve açlık altında acı çekmiş, bağımsız bir yaşamı hiç tanımamış ve zaten yüzyıllardır haktan yoksun bir yaşama ve körükörüne itaate alışkın oldukları için, en olmayacak iş koşullarını da protestosuz kabul ettiler. Girişimciler, teorik olarak, kadının doğası itibariyle erkekten aşağıda olduğu, "bundan dolayı onun emeğinin erkeğinkinden daha az değerli olduğu" üzerine atıp tutmalarına rağmen, onların yerine daha ucuz kadın işgücü alma olanağına sahip olduklarında, pratikte erkek işçileri sokağa atmaktan zerre kadar çekinmediler. Kâr birikimi, bundan dolayı en küçük bir zarar görmedi. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki, kadın emeği, üretkenlik açısından, genelde erkek emeğinden geri kalmaz. Belirli üretim dallarında (tekstil, tütün, kimya vs. sanayii) niteliksiz kadın emeği, erkek işçiler tarafından doğrudan bir tehdit olarak görülecek bir boyuta ulaşmıştı. Kadınlar, ucuz işgüçleriyle, yalnızca erkekleri atölyelerden kovmakla kalmıyor, aynı zamanda girişimcilerin iş ücretlerini esaslı ölçüde düşürmelerine de olanak sağlıyorlardı. Bir iş dalında ne kadar çok kadın işe alınmışsa, erkeklerin iş geliri de o kadar düşüyordu. Ve erkeklerin geliri ne kadar düşerse, o kadar çok kadın da, yani proleterlerin karıları ve kızları da, kendilerine bir yan kazanç sağlamaya zorlanıyordu. Kötü bir döngü oluşmuştu.

İşçi sınıfı, ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısında, politik ve sendikal örgütlerinin mücadelesi sonucu bu kötü çemberi yarmayı başardı. İşçilerin sınıf bilinci, işçi kadının "sinsi bir rakip"ten

başka her şey olduğunu ve onun da tıpkı erkek işçi gibi işçi sınıfına mensup olduğunu erkeklere de kavrattı. Proletarya, sermayenin işçi sınıfına karşı gittikçe arsızlaşan saldırılarını, ancak ortak örgütsel çabalarla püskürtebildi. Ama işçi, 19. yüzyılın ilk yarısında, işyerindeki kadın rakiplerini kızgınlık ve düşmanlıkla karşıladı. Aslında tüm proletaryanın çıkarlarını koruması gereken örgütler, kadın iş arkadaşlarının üyeliğini çoğunlukla yasakladılar.

İşçi kadınların ücreti, normalde erkek iş arkadaşlarının ücretinin sadece yarısı kadardı. İlk kez 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında, daha gelişmiş kapitalist ülkelerde, güçlü işçi örgütlerinin baskısı sonucunda, işçi kadınların ücretleri yavaş yavaş denkleştirilmeye başladı. Ama Rusya'da, devrimden önce bir kadın, erkek işçinin aldığının üçte ikisini, hatta üçte birini kazanıyordu. Asya'da, yani Japonya, Hindistan ve Çin'de koşullar bugüne kadar hâlâ böyledir.

Büyük kapitalizmin gelişme döneminde işçi kadınların yaşam koşulları, bir yandan görülmemiş derecede düşük iş ücretleriyle ve diğer yandan sık sık düşüklere ya da ölü doğumlara ve bir dizi kadın hastalıklarına yol açacak şekilde kadın organizmasında ağır tahribatlar yaratan, tüyleri diken diken edici sağlıksız yaşam koşullarıyla karakterizeydi. Yani kapitalizm için gelecek ne kadar pembe görünüyorsa, kadın için yaşam da o kadar çekilmez duruma geldi. Ama tüm toplum için yararlı değerler yaratan ve ulusal ekonomi tarafından da buna uygun olarak değer gören ev dışı üretken çalışma, son tahlilde, her şeye rağmen, kadına kurtuluş yolunu olanaklı kılan güç oldu.

Kadının konumunun, onun üretimdeki rolüne bağlı olduğunu biliyoruz. Tüm kadınların çoğunluğu üretkenlikten oldukça uzak ev işiyle bağlı olduğu sürece, kadınların eşitlik ve bağımsızlık doğrultusundaki bütün çabaları ve girişimleri başarısızlığa uğradı. Çünkü bu çabaların, ekonomik ilişkiler içinde hiçbir temeli

yoktu. Milyonlarca işçi kadını yutan fabrikalardaki büyük üretim, sonradan bu durumu değiştirdi. Şimdi ev idaresi işi ikinci sırada geliyordu ve kadın emeği, uzun zaman yalnızca rastlantı karakterine sahip olduktan sonra, artık kural hâline, normal ve gerekli bir durum hâline geldi.

Yirminci yüzyıl, kadının tarihinde bir dönüm noktasıdır. Ondokuzuncu yüzyıl başında, "fabrika kızı" olarak çalışmak zorunda kalan kadınlar, bunu kişisel bir felaket olarak görüyorlardı. Ama artık 19. yüzyılın sonunda ve özellikle de 20. yüzyılda, kapitalist ülkelerde bütün kadınların %30 ile %45'i çalışıyordu. Manüfaktür döneminde çalışanlar, sadece dul kadınlar, evde kalmış kızlar ve terkedilmiş kadınlardı. Buna karşılık 19. yüzyılda, işçi kadınların neredeyse yarısı evliydi. Neden? Çok açık, erkeğin kazancı deliği yamamaya yetmiyordu. Şimdi artık, kadın için geçim kurumu olarak evliliğin kesin sonu gelmişti. Kendilerini ve çocuklarını beslemek için, hem erkek hem de kadın çalışmak zorundaydılar. Erkek, artık tek başına "ailenin geçimini temin eden kişi" değildi. Çoğu zaman, tam tersine, özellikle de bunalım zamanlarında ve erkeğin uzun süren işsizliği sırasında, tüm yükü tek başına taşımak zorunda kalan kadındı. İşçi ailelerinde, erkek evde kalıp çocuklara bakar ve ev işlerini yaparken, kadının işe gittiği durumlara rastlanıyordu. Bu, özellikle ABD' nin tekstil sanayii bölgelerinde, yer yer çok tipik bir durumdu. Belli kentlerde girişimciler ucuz işgücü çalıştırmayı tercih ediyorlardı ve böylelikle, örneğin kadın bir dokuma fabrikasında çalışırken, erkeğin evde oturduğu oluyordu. Bu küçük kentler, zaman zaman "she towns" (kadın kentleri) olarak adlandırıldı. Kadın emeğinin genel kabul görmesi, zamanla, tüm işçi sınıfını, kadınlara bakış açısını gözden geçirmeye ve sonunda onları proleter mücadele örgütlerinin yoldaşları ve eşit haklara sahip üyeleri olarak kabul etmeye zorladı.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kadın emeği fevkalâ-

de hızlı arttı. 1871–1901 yılları arasında, İngiltere'de örneğin bir dalda, erkek işçilerin payı %23 ve kadın işçilerin payı %25 arttı. Bu dönem boyunca, tüm İngiliz işçi sınıfı içindeki büyüme oranının aslan payı, oranı %21 artan kadın işçiler grubuna düşerken, aynı dönemde erkek işgücünün oranı yalnızca %8 artmıştı. 1901 yılında Fransız kadınlarının %34'ü çalışıyordu ve bu oran 1906'da %39 oldu. 1881 yılında Almanya'da çalışan kadınların sayısı 5,5 milyon, 1890–1895 arası 6,5 milyon ve 1907 yılında 9,5 milyon olarak tahmin ediliyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya'da 10 milyondan fazla çalışan kadın vardı. Daha 1882 yılında, Almanya'da bütün kadınların %23'ü üretimde çalışıyordu ve bu oran 1907 yılında %30'a çıktı. Birinci Emperyalist Dünya Savaşı sırasında bütün kadınların %30'u sanayide çalışıyordu. (Savaştan önce, kadın emeği 17 sanayi dalında egemendi, savaş sırasında ise 30 sanayi dalında.) Rusya'da Birinci Dünya Savaşı sırasında çalışan kadınların sayısı yirmi kat arttı. Avrupa'da ve Birleşik Devletler'de, Birinci Dünya Savaşından önce çalışan kadınların sayısı 60 milyon olarak tahmin edilirse, bu, bugün, hiç abartmasız en az 70 milyondur. Buna bir de, bugün güçlü bir sanayileşme yaşayan Asya'daki kadın işçilerin sayısı eklenmelidir. 2 milyon Japon proleterinden, daha şimdiden 750 bini kadındır ve Hindistan'daki son nüfus sayımında fabrikalarda, maden ocaklarında, ev sanayiinde, tarımda ve çay, kahve, pamuk plântasyonlarında çalışan kadınların sayısı 19 milyon olarak tahmin edilmektedir. Çin'de, kaba bir tahminle, onbinlerce kadın ya fabrikalarda çalışmakta ya da ev işiyle veya özel sektörde ya da kamu sektöründe memur olarak geçimini temin etmektedir. Yani Batılı ülkelere şimdi uyanmakta olan ve gelişmeye yatkın Doğu da eşlik etmekte ve her yerde erkek işçiyle omuz omuza kadın işçiyi bulmaktayız. Kapitalist dünya iktisadı, artık kadın emeğinden vazgeçemeyecek durumdadır, bu ise, kadının, sonunda işgücü olarak kabul edilmiş olması demektir.

Bu kadınlardan neredeyse yarısı evlidir. Bu olgu, kadının, bir

kez evlendikten sonra belirli bir emek kazancından vazgeçebileceği şeklindeki eski düşünceyi ortadan sildiği için, bizim açımızdan son derece önemlidir. Örneğin Almanya, İngiltere ve Rusya'da, evli kadınların oranı, tüm çalışan kadınların üçte birini geçiyordu. Yani sermayenin en yüksek gelişme aşamasında kadın, artık kocasının yalnızca canlı bir uzantısı değildir. O, yalnızca ve yalnızca üretkenlikten uzak ev idaresi işiyle uğraşmaya son verdi ve bundan dolayı da, onun yüzyıllardır süren köleliğinin sonu da görünmektedir.

Kadını fabrikalara ve atölyelere iten nedir? Kim bu sorumu yanıtlayabilir? Kadın, fabrikada ya da yabancı kişilerin yanında gönüllü olarak mı çalışıyor, yoksa onu buna zorlayan bağımsız bir toplumsal güç müydü?

Bir Öğrenci: İşçinin emeği, giderek daha kötü ödenmeye başlandı, öyle ki, sonunda, ailesinin geçimini tek başına sağlayabilecek durumda değildi.

Kollontai: Bu tümüyle doğru. Makineli üretim döneminde, bir işçinin ücreti hesaplanırken, bir aileyi geçindirmek zorunda olup olmadığına artık bakılmaz. İşçilerin çocuklarının hangi koşullar altında yaşamak zorunda oldukları, fabrikatörü zerre kadar ilgilendirmez. Öyle ya, teknik ilerleme, üretimi için onun emrine yeterince işsizi veriyordu ve iş ücreti, işçinin kendini geçindirebilmesine ancak yetiyorsa, karısı da makinenin başına geçmeliydi. Sessiz istatistik, bütün evli kadınların %90'ının çıplak zorunluluk, açlık ve en büyük yoksulluk sonucu çalışmak zorunda olduğunu göstermektedir. Yani çalışan kadınların bu milyonluk ordusu, kendini gönüllü olarak satmadı, tersine koşullar tarafından buna zorlandı.

Kadın organizması için yorucu ya da hatta tehlikeli olan fabrika ve atölyelerde çalışmak, önceden var olmayan yeni bir sorun yarattı: Annelik sorunu. Başka türlü ifade edildiğinde: Anne-

lik, sermayenin hizmetinde ücretli emekle bağdaşır mı? Annelik ve meslek, yani kadının üretken çalışmaya katılması, gerçekten de kapitalist sistem altında bağdaşmaz. İşçinin ailesi dağılır, çocuklar kendi başlarına bırakılır ve yuva bakımsız kalır. Ayrıca, sağlıksız çalışma koşullarına sahip bir üretim dalında çalıştığı, düşük nitelikli besin maddeleri aldığı, annelik koruması olmadığı ve yaşam koşulları bir bütün olarak sefil olduğu sürece, kadın, sağlıklı bir anne değildir. Düşükler ve ölü doğumlar çoğalır. Sanayi kentlerindeki bebek ölüm oranı, %30 ile %50 düzeyini bulur ve örneğin, ayna üretimi için üstübeç ve civa hazırlanmasında %60'ı bile aşar.

Kapitalizm rahatsız edilmeden var olmaya devam etseydi, yani işçi sınıfı, iktidarı ve üretim üzerinde denetimi ele geçirme yolunda olmasaydı, insanlık, yakın bir gelecekte gerçek bir yozlaşma tehdidiyle karşı karşıya bulunurdu. Ama proletarya, kendi eylemi için tarihten doğru sonuçlar çıkarmayı başardı. Rus devriminin zaferi, diğer ülkelerde de toplumsal devrimin yolunu açıyor. Komünist ilkeler temelinde plânlamayla birlikte, insanlık, annelik sorununun çözümünün anahtarını da buldu. Geleceğin komünist toplumunda yaşayan her işgücü, kadınların işgücü de, üretken olarak ve toplumun yararına kullanılacaktır. Bundan dolayı, toplumumuz, hamile ve emziren kadını korumakta ve ona, diğer toplumsal görevlerini de doyurucu bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak bir yaşam standardı garanti etmektedir.

Yine de, kapitalist ülkelerde halk, kapitalizmin boyunduruğu altında yaşamaya devam etmekte ve annelik, ayrıca bir de mesleğin ve ev idaresinin çifte yükü altında ezilen kadının omuzlarına bir kurşun ağırlık gibi binmektedir. İşçinin gelirinin, evli kadını para kazanma zorunluluğundan kurtaracak şekilde düzeleceği söylenebilir mi? Elbette hayır! İşçiler ve onların sınıf örgütleri tarafından mücadeleyle elde edilen ücret artırımları, gerekli kullanım maddeleri fiyatlarının kesintisiz yükselmesiyle yarışta

hep geri kalmaktadır. İşçi sınıfı, bir ücret mücadelesini, fiyat artışlarını yakalayacak şekilde başarıyla tamamlasa bile, ki, böyle bir ücret artışı gerçekten de bir başarı olurdu, ilkesel sorun yine de çözülmüş olmazdı. İşçi ailelerinin gereksinimlerinin de gelişmeye devam ettiğini unutmamamız gerekir. Yani kadının çalışmasının doğrudan nedeni olarak yoksulluk ortadan kalksa bile, işçi kadının ve işçi erkeğin kültürel istem düzeyi de otomatik olarak yükselir: Çocukları için mümkün olan en iyi terbiyeyi ve eğitimi isterler, kendileri de bir kitap satın almak ya da tiyatroya gitmek isterler. Bu süreç de, yine kadını yeniden çalışmaya zorlar.

Gelişme yeteneğine sahip üretimin kadın işgücüne artan talebi, artan kadın emeğinin yasalarla efektif bir şekilde ilaveten sınırlandırılmasını önleyen bir başka önemli etkendir. Savaş, topluma, kadın emeğinden artık vazgeçemeyeceğini hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak şekilde kavrattı. Kadınlar, ne bir yasa ile ne de başka bir devlet müdahalesiyle ev idaresine dönmeye zorlanabilir. Aileye ricat, artık mümkün değildir. (Ayrıca böyle bir çözüm elli yıl önce, burjuva bilim adamları tarafından ciddi ciddi tartışılmış ve proleter çevreler tarafından da desteklenmişti.) Geleneksel işlevlerinin büyük bir bölümü ailesi dışındaki kurumlar tarafından üstlenilmişse, kadın, aile içinde artık ne arıyor?

Çalışan kadınların durumuna ilişkin daha fazla bilgi istiyorsanız, size, "Toplum ve Annelik" kitabımın "Meslek ve Annelik" bölümünü öneririm. Bu kitapta, proletarya içinde kadın emeğine karşı düşmanca tepkilerle de ayrıntılı bir şekilde tartıştım. Bu kitapta ayrıca çeşitli ülkelerdeki evli kadınların çalışma sayılarına ilişkin istatistikler de yayınladım.

Bugün, tartışmanın içine bir başka sorunu daha, kapitalizmde kadın emeğinin değerlendirilmesi açısından büyük öneme sahip olan bir sorunu daha almak istiyoruz. Kadınlar en çok hangi dal-

larda çalıştırılmaktadır? Şu anda ve özellikle de Birinci Dünya Savaşından sonra kadının çalışmadığı hiçbir sanayi dalı yoktur. Kadın emeği, kendini yalnızca tarımda ve sanayide değil, aynı zamanda ulaşımda, tüm devlet görevlerinde ve belediye yönetimlerinde de kabul ettirdi. Ticarette ve özellikle de perakende ticarette kadınlar ortaçağdan beri çalışıyordu. Ancak genel olarak söylenebilir ki, kadın emeği, işgücünün niteliğine düşük talep gösteren dallarda ve bir de elbette eski genişletilmiş ev idaresinin belli işlevlerini üstlenen dallarda özellikle tipiktir. Kadınların çoğunu, tekstil, tütün ve kimya sanayiinde, ama aynı zamanda ticarette de, yani nispeten az mesleki kalifikasyon talep eden dallarda görüyoruz.

Birçok ülkede, bu arada Rusya, İngiltere, Almanya, Japonya'da, bu üretim dallarında erkek işçiden çok kadın işçi bulunmaktadır. Görece geç bir dönemde ev idaresi işinden gelişmiş sanayi dalları, diğerlerinin yanı sıra şunlardır: Elbise ve kumaş üretimi, besin maddeleri üretimi, ev idaresi hizmet sektörü, çamaşırhanelerde, lokantalarda ve kahvelerde çalışma. Bir kadının dikiş dikememesi, ütü yapamaması ya da masa hazırlayamaması, son derece alışılmadık bir şeydir. Yani bu dallarda, mevcut olmayan meslek eğitiminin yerini, basitçe deneyim almaktadır. Ancak bu dalların işin makineleştirilmesine göre yeniden ayarlanmasıyla birlikte (elektrikli çamaşırhaneler ya da buharlı çamaşırhaneler, dikim fabrikaları vs.), bu salt kadın dallarında da kadın işgücünün yerini erkek iş arkadaşlarının alması tipiktir. İşgüçleri, yeniden dağıtılmaktadır. Erkekler, geleneksel kadın emeği dallarına sızıyorlar ve kadınlar da, eskiden beri erkek mesleği olarak görülen mesleklere giriyorlar. Bu yeniden gruplaşmanın nedeni bir ve aynıdır: Üretimin makineleştirilmesi. Erkek, dikiş makinesini ve elektrikli ütüyü üstleniyor. Kadın da torna tezgâhının ve dizgi makinesinin başına geçiyor. Çalışmanın makine aracılığıyla mekanikleştirilmesi, işin yapılmasını kolaylaştırıyor. Üretimin bu mekanikleştirilmesi, erkek ve kadın işgücünün eşit kılınması-

na ve bu da kadın ve erkeğin toplumsal hak eşitliğinin tanınmasına yol açıyor. İletişim alanında çalışan kadınların sayısı, son yirmi yılda güçlü bir şekilde arttı. Bu iş, tıpkı büro işi gibi bir meslek eğitimi gerektiriyordu. Bu her iki meslek grubuna, kadınlar çığ gibi aktı. Kadının bugün esaslı bir meslek eğitimi gerektiren bir alanda ilerlemesi, üretken üretimin kadın emeğinden ayrı düşünülemeyeceğini kanıtlamaktadır.

Kadın, emeğinin rastlantısal değil, zorunlu olduğunu öğrendi. Artık başında kavak yelleri esmiyor. Geleceğini artık evlilikle değil, kendi mesleğiyle güvence altına almaya çalışıyor. Bunun için de bugün anne-babalar, özellikle de çok gelişmiş kapitalist toplumlarda, oğullarına ve kızlarına esaslı bir meslek eğitimi sağlamaya çalışıyor. Zanaatkâr olarak ya da başka bir meslekteki bu eğitimin, daha sonra çocuklarına, ekmeklerini kazanmalarında kolaylık sağlamasını istiyorlar.

Yani, kadın emeği, 19. yüzyılda rastlantısal karakterini yitirdi ve kendini genelde kabul ettirdi. Dünya Savaşı, günün birinde evine ve ailesine geri dönmenin olanaklı olduğu şeklindeki son hayali de parçalayarak, bu gelişmeyi daha da ilerletti.

Şimdi bir kez daha, bugünkü konuşmamızın kısa bir özeti. Kadınların tarihteki yazgısını araştırdık. Çember, 20. yüzyılda tamamlandı. Karanlık tarih öncesinde kadın, tüm kolektif için değerlerin ve kullanım mallarının eşit haklara sahip üreticisi olarak erkeğin yanında yerini alıyordu. Yalnızca, erkek gibi, çalışarak topluma karşı olan yükümlülüklerini yerine getirdiği için değil, hayır, ayrıca yeni kabile üyeleri doğurduğu ve yetiştirdiği için, özel bir saygı görüyordu. Bundan dolayı, ilkel toplumda önemi, erkeğinkinden büyüktü. Fakat işbölümü ve özel mülkiyet, kadını kendi evine zincirledi ve bundan sonra artık yaşayan bir uzantı olarak görüldü. Belirli bir aşamada, cinsiyetler arasındaki işbölümünü ve özel mülkiyetin yerleştirilmesini olanaklı kılan aynı üretici güçler, daha sonra kadının tam ve çokyönlü kur-

tuluşunu getirdiler. Kadının üretime katılması yoluyla, bütün toplumsal alanlarda kurtuluşunun temeli atılmıştır. Ama kurtuluş ancak yeni ekonomik toplumsal düzende, komünizmde, pratik olarak da uygulanabilir.

7. Ders

Kadın Sorununun Nedenleri

Son konuşmamızda şunu saptamıştık: Üretici güçler geliştiği ve kapitalist büyük işletmelerde üretim kendini kabul ettirdiği ölçüde, çalışan kadınların sayısı da o denli hızlı arttı. Bugün, kapitalist sistemde kadının, üretimde aktif olarak çalışıp çalışmamasından tamamen bağımsız olarak, erkeğe karşı tam kurtuluşunu ve hak eşitliğini asla gerçekleştirebilecek durumda olmayacağını saptayacağız. Tam tersine! Onun ekonomik önemiyle, aile, devlet ve toplum içindeki bağımlılığı ve hak yoksunluğu arasında aşılmaz bir çelişki bulunmaktadır. Şimdi, kadının eşit haklara ve insan onuruna sahip olmasının zorunluluğu bilincinin toplumda kendini nasıl kabul ettirdiğini ve bu sürecin kadın emeğinin hızlı gelişmesiyle hangi bağıntı içinde olduğunu daha ayrıntılı bir şekilde araştırmak istiyoruz.

Her birimiz, üretimde daha sık çalışmalarından ve ekonomik olarak bağımsız olmalarından bu yana, kadınların, hem kendi aileleri içinde, hem de toplumda ikinci sınıf vatandaş olarak yaşantılarına daha büyük bir tepki gösterdiklerini kolayca görmekteyiz. Bağımsız ve önyargıdan uzak her gözlemci, kadının toplumsal açıdan yararlı işgücü olarak kabulüyle burjuva yasaları tara-

fından ayrıma tabi tutulması arasındaki çelişkiyi kolayca saptayabilecektir. "Kadın sorunu"nun ortaya çıkışını, bir yandan kadın emeğinin üretim açısından önemi ile, diğer yandan, kadının politik ve toplumsal hak yoksunluğu arasındaki çelişkiye ve aynı şekilde, onun geçimini sağlayan kişi olmaktan çoktan çıkmış kocası tarafından vesayet altında tutulmasına borçluyuz.

"Kadın sorunu", geçen yüzyılın ikinci yarısında tüm şiddetiyle öne sürüldü, ancak bu yöndeki eğilimleri çok daha önceleri görüyoruz. Manüfaktürün rekabetinin küçük zanaatkârları ve ev işçilerini iflasa sürüklediği ve bir zamanların zanaatkârını yalnızca kendi işgücünü büyük girişimciye sunmaya zorlamakla kalmayıp, aynı zamanda karısını ve çocuklarını da fabrikaya göndermek zorunda bıraktığı dönemde. Onsekizinci yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında "kadın sorunu", esas olarak kadınların iş ücreti ve "namuslu iş" hakkıyla sınırlıydı. Üç yüzyıl içinde, loncaların ayrıcalıklı konumu ve onların katı kuralları, kadının zanaat mesleklerinden dışlanmasına yol açmıştı. Loncalar, kadını, bütün zamanlar için evdeki ocağının başına sürmeye çalıştılar, yani, kadın, basitçe üretim alanını terketmeli ve erkeklere bırakmalıydı. Bu, kadının durumunu elbette kötüleştirdi. Bir zanaat mesleğinde çalışma olanağını yitirdiği andan itibaren, fabrikatörler için daha kolay bir av ve onların sömürü politikasının bir kurbanı oldu.

Fransa'da, o dönemde üretime manüfaktür sistemi egemendi. Fabrikalar yalnızca istisnai olarak, yani yüzden fazla çalışana sahip büyük işletmelerden söz edilebilecek kadar büyüktü. Ev işi ve manüfaktür hızla yayılıyor ve tüm Fransa'yı sımsıkı bir ağla kaplıyordu. Ev işçileri, belli bir bölge çapında, "toptancı tüccar"ın siparişleri üzerine çalışıyordu ve buna manüfaktür deniyordu. En fazla on ya da yirmi işçisi olan manüfaktür işletmeleri, Paris civarında ve diğer Fransız kentlerinde mantar gibi çoğalmaya başladılar. Bu manüfaktürlerde, hem ağır kumaşlar hem de

ince oya, ama aynı zamanda metal ve altın eşyalar, şeritler ve diğer günlük tüketim malları imal ediliyordu. Özellikle dokumahanelerde ve iplikhanelerde çok sayıda kadın çalışıyordu. Bunlar, çoğu zaman, tüm işgücünün %90'ını oluşturuyorlardı. İpek üretimine gelince, orada artık büyük üretime geçilmişti. Yani burada fabrika, ev sanayii ve manüfaktür üzerinde zafer kazanmıştı. Daha Fransız Devrimi'nden önce Fransız kadın proletaryası önemli ölçüde büyümüştü ve Paris'in banliyöleri, dilenci kadınlar ve fahişelerle, işsiz ve açlık çeken kadın sürüleriyle dolup taşıyordu. Bundan dolayı da, işçi sınıfının 1789 Haziran'ında zenginlerin despotluğuna karşı isyanına kadınların özellikle gayretli aktivistler olarak katılmasında şaşılacak bir şey yoktu. "Halktan kadınlar", o dönemde sloganlarında, tutarlı olarak, iş hakkı ve gelecekte "günlük ekmeklerini namuslu bir şekilde kazanabilmeleri" sözü talep ettiler. Paris'in proleter kadınları, devrim sırasında verdikleri bir dilekçede kadın ve erkek için iş hakkı ve tipik kadın emeği alanlarında erkekler için çalışma yasağı talep ettiler. Buna karşılık da, tipik erkek emeği dallarında iş aramaktan vazgeçmeye hazırdılar. "Biz, kendimizi erkeklerin otoritesinden kurtarmak için değil, mütevazı bir çerçevede kendimize bir yaşam sağlamak için iş arıyoruz", deniyordu bir dilekçede.

Fransız Devrimi sırasında, üçüncü zümrenin kadınları, bütün zanaat mesleklerine girebilmeyi ya da başka şekilde ifade edilirse, "sınırsız çalışma özgürlüğü" talep ediyorlardı. Bu talep, açlık ve sefalet çeken onbinlerce kadının yoksulluktan ve fuhuştan kurtulmasını güvence altına almayı amaçlıyordu. Bunlar, salt kadın talepleri değil, aynı zamanda tüm Fransız sanayi proletaryasının en temel çıkarlarına uygun taleplerdi. Paris banliyölerinin sakinleri hep bir ağızdan haykırıyordu: "Çalışma özgürlüğü". Çalışma özgürlüğü ise, feodalizmin kesin olarak ortadan kaldırılması, burjuvazinin egemenliğinin pekiştirilmesi ve lonca ayrıcalıklarının kaldırılması demekti. Fransız kadınlarına, onların sınıf içgüdüsü, "günlük ekmeklerini namuslu bir şekilde kazan-

ma" şansına sahip olmak istiyorlarsa, seçmek zorunda oldukları yolu gösterdi. Fransız proletaryasının kadınları, açıkça devrimin yanında yer aldılar.

Fransız devriminde kadınların rolünü ve eylemini, onların kahramanca kararlılığını ve devrimci mücadelesini özenle anlatmak isteyen birisi, aslında bir kitap yazmak zorundadır. Monarşiye ilk kez meydan okuyanlar, Dauphiné ve Bretonya illerinin "halktan kadınları"ydı. Angolouse ve Chevanseaux'nun kadın vatandaşları onların izinde yürüdü. Bunlar, parlamento için milletvekilliği seçimlerine katıldılar ve gariptir ki, seçimin sonucu kabul edildi. Burjuva sınıfının açık içsavaş ya da savaş dönemlerinde kadının yardımını minnetle karşıladığına ve kadınların "aşağılığı"nı geçici olarak unuttuğuna sık sık rastlanmıştır. Angers kadınları, hanedanlığın despotluğuna karşı devrimci bir manifesto kaleme aldılar ve Paris'in proleter kadınları, Bastille'in zaptedilmesine katıldılar ve ellerinde silahlarıyla kaleye girdiler. Rose Lacombe ve zanaatkâr kadın Louison Chabry ve Renee Audou, kadınların Versay'a yürüyüş kolunu örgütlediler ve kralı sıkı gözetim altında Paris'e getirdiler. XVI. Lui'nin Paris'e getirilmesinden sonra kadınlar, Paris'in kent kapılarının korunması onurlu görevi için erkeklerle yarıştılar. Balık pazarının kadınları, toplanan genel kurullara, milletvekillerine "cesaret verecek ve onlara kadınların taleplerini anımsatacak" kendi delegelerini gönderdiler. "Halkı unutmayın!" diye uyarıyordu delege kadın, Genel Kurul'un 1200 üyesini, yani Fransa'nın ulusal meclisini. Paris banliyölerinin kadınları, Mars Meydanındaki büyük cumhuriyetçi halk hareketine de katıldılar, Mars dilekçesini imzaladılar ve kralın entrikalarının kurbanı oldular.[1] Üçüncü zümrenin kadınları, uyanmış proleter sınıf bilinçlerinin onları harekete geçirmesinden bu yana, bütün bu eylemlere katılıyorlardı. Yalnızca muzaffer bir devrim, Fransa'daki kadınları açlıktan, hak yoksunluğundan ve yoksulluktan kurtarabilir ve onları, enflasyonun skandalvari sonuçlarından ve öncelikle de işsizliğin boyunduru-

ğundan koruyabilirdi. Fransa'nın kadın proletaryası, acı sona kadar, devrimci ateşini ve uzlaşmazlığını yitirmedi ve böylelikle de, yalpalayan erkekleri az coşturmadı. O, genel bir büyük kararlılık ruh hâli yarattı.

Devrimin çöküşünden çok uzun zaman sonra da, korkunç ölçüde vahşi ve kana susamış "örgücü kadınlar"ın anısı, burjuvazinin uykularını kaçırdı. Peki, kimdi bu "örgücü kadınlar"; onca barışçıl (!) karşıdevrimin onlara taktığı adla bu "şirret karılar"? Bunlar, aristokrasiden ve eski rejimden tüm yürekleriyle nefret eden, aç ve çile çeken köylü kadınlar, işçi kadınlar, ev işçisi kadınlar ve manüfaktürlerin kadın işçileriydi. Sağlıklı bir sınıf içgüdüsüyle (gözlerinin önünde küstah ve aylak soyluların lüksü ve bolluğu), bunlar, bütün erkek ve kadınların çalışma hakkına sahip olduğu ve çocukların artık açlık çekmek zorunda olmadığı yeni bir Fransa için en militan öncü savaşçıları destekliyorlardı. Gereksiz yere zaman kaybetmemek için, dürüst yurtseverler ve çalışkan işçi kadınlar olarak, çorap örgülerini, yalnızca şenliklerde ve gösterilerde değil, aynı zamanda Ulusal Meclis'in toplantılarında ve giyotinle halka açık idamlarda da yanlarına alıyorlardı. Ve bu çorapları kendileri için değil, Ulusal Muhafız askerleri için, devrimin savunucuları için örüyorlardı.

"Kadın hareketi"nin ilk başlangıcını, büyük bir olasılıkla, Fransız Devrimi'nden ve Amerika'nın kendini İngiliz vesayetinden kurtardığı 1774–1783 arası devrim savaşından önceki dönemde aramamız gerekir. Fransız Devrimi'nin tarihinde, isimleri yalnızca kadın hareketiyle değil, aynı zamanda devrimci altüst oluşun bütün gelişme aşamalarıyla sımsıkı bağlı olan kadınlara rastlarız. Jirondenden Madame Roland (bugünkü güncel durumla bir paralellik kurmak istersek onu bir Menşevik olarak adlandırabiliriz) gibi daha ılımlı akımların politik temsilcilerinin yanı sıra, gerçek bir demokrat ve cumhuriyet savunucusu, mükemmel gazeteci ve yazar Louise Robert-Kévalio'yu görüyoruz. İkisi de,

özel olarak kadın hareketiyle ilgilenmedi ya da herhangi bir doğrudan kadın talebini savunmadı. Onların tarihsel kazanımı, ilk kadın hakları savunucuları olarak, kadınların eşit haklarının nesnel olarak tanınmasına katkıda bulunmalarıdır. Onlar, devrimin hizmetindeki çalışmalarıyla, toplumsal çevrelerine, onların "zayıf cinsiyet"in temsilcileri olduğunu tümüyle unutturdular. Onlar, yalnızca belirli bir politik akımın temsilcileri olarak görüldüler. Onların ve fanatik kadın hakları savunucusu Olympe de Gouges'un dışında, özellikle mücadeleci nitelikleriyle öne çıkan iki kadın daha vardı. Devrimin ilk döneminde, Théroigne de Mericourt, Desmolins ile birlikte, halkı silah başına çağırdı. Théroigne, Bastille'in zaptedilmesi sırasında oradaydı ve kahramanlık nişanı olarak Ulusal Meclis'ten onur kılıcı aldı. 5 Ekim 1789'da, yani Versay'a düzenlenen yürüyüşün arifesinde, kentin devrimci kadınlarını coşturmak için, kıpkırmızı bir elbiseyle Versay'a at sürdü. Kadın filozof Remond ile birlikte "Yasa Dostları" topluluğunu kurdu ve ulusal ordunun desteklenmesi için ajitasyon yürüttü. Kadınları yeni anavatanı, cumhuriyeti savunmaya çağırdı ve 20 Haziran 1792'de topların kraliyet sarayına çevrilmesine bizzat yardım etti ve Versay sakinleriyle birlikte saraya girdi. Cumhuriyet, bunun için ona nişan olarak "vatandaşlık çelengi" verdi. Jirondenlerle Jakobenler arasındaki mücadelede yaşamını yitirenler arasındaydı. Jirondenlere yakındı.

Rose Lacomb da, kralın Versay'dan alınıp getirilmesini talep edenler arasındaydı. Paris banliyölerinin kadınlarının gerçek önderiydi. Kişisel olarak çok mütevaziydı, ancak aynı zamanda savaşçı, güçlü bir iradeye sahip ve örgütsel olarak çok yetenekliydi. Ayrıca çok melodik bir sese ve güzel bir görünüme sahipti. Ulusal Meclis'in galerisinde yaptığı, İkinci Koalisyonun ordularına karşı devrimin savunulmasını ve iktidarın demokratikleştirilmesini talep ettiği ajitasyon konuşması, Fransız Devrimi'nin büyük belgelerinden biri olarak tarihe geçti. Lacombe, monarşinin yeminli bir düşmanıydı ve sarayın kuşatılması sırasında elin-

den yaralandı. Daha önce Théroigne'e olduğu gibi, Ulusal Meclis ona da "vatandaşlık çelengi" verdi. Kendisi 1793'ten beri Jakobenlerin dağ partisinin üyesiydi ve Jean Paul Marat'nın Sankülotlar devrimci hareketinin kızıl beresini taşıyordu. Aristokrasinin tüm üyelerinin ve ailelerinin tutuklanmasını talep ediyordu ve etrafından kadınlardan oluşan bir yandaşlar grubu toplamıştı, Jirondenlere karşı ajitasyonu yönetti ve Jirondenlerin yok edilmesinde Jakobenlere yardım etti. Ancak harareti içinde, karşıdevrimcilere ve tefecilere karşı mücadelesinde yüce Konvansiyon'un kendisine saldıracak kadar ileri gidince, Jakobenler bile rahatsız oldu ve Robespierre, bu belâgat gücü yüksek, tehlikeli ve popüler Jakoben kadından nefret etmeye başladı. Ayrıca, Rose Lacombe ve "Devrimci Kadın Vatandaşlar Kulübü"nün diğer üyelerinin Konvansiyon'un çalışmasına karışması, tutuklananların listesini kontrol etmesi ve görüşlerince suçsuz yere tutuklananları savunması da Konvansiyon'un üyelerini kızdırdı.

"Devrimci Kadın Vatandaşlar Kulübü", Paris'te, başlangıçta Rose Lacombe ve çamaşırcı kadın Pauline Leonie'nin, yani Paris banliyölerinden iki kadının girişimi üzerine kuruldu. Lacombe, bu kulüpte, çağdaşı kadınları devrim ruhuyla eğitmeye çalıştı. Kadınlar, buna denk düşen konuları tartıştılar, örneğin: Kadınlar cumhuriyet için ne yapabilirler? Lacombe, işçi kadınların çıkarlarının parlak bir savunucusuydu ve sık sık Pauline Leonie ile birlikte, onları savunmak için sahneye çıktı. Bu tartışmalardan birinde işsiz ve aç Parisli kadınlar grubuyla birlikte Ulusal Meclis'in galerisini işgal edip, hükümetin ya da cumhuriyetin, çalışan kadınların arşa çıkan sefaletini dindirmek için ne yapmayı düşündüğünü sordu. Rose Lacombe, bu kadınların sorun, gereksinim ve sıkıntılarını çok iyi tanıyordu ve bu sorunları güzel ve cesur konuşmalarında canlı bir şekilde ortaya koyabiliyordu.

Konvansiyon, kadın derneklerini ve kulüpleri dağıttığında, Lacombe, koynunda büyüttüğü çocuğu "Devrimci Kadın Kulü-

bü"r.i ısrarla savundu. Ancak mücadelesi başarısızlığa mahkûmdu. Jakobenlerin devrilmesinden ve karşıdevrimin zaferinden sonra, kadınların bütün açık çıkışları, şiddetle kovuşturuldu. Lacombe, elbette dilini tutamadı ve ajitasyona devam etti. Bundan dolayı 1794 ilkbaharında tutuklandı ve daha sonra politikadan çekildi. Gericiliğin iktidarı kesin olarak ele geçirmesinden sonra, kamu yaşamından tümüyle kayboldu. Rose Lacombe, kendini tüm ruhuyla devrime adayan ve aynı zamanda proleter kadının gereksinimlerinin, taleplerinin ve kaygılarının uyanan işçi hareketinin sınıf mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini gören bir kadındı. Kadınlar için ayrıcalıklar talep etmedi, ama onları uyandırmaya çalıştı ve işçi sınıfının üyeleri olarak çıkarlarını savunmaya çağırdı. İşçi kadınların çıkarları uğruna muazzam mücadelesi dolayısıyla, o elbette bugün bize, büyük Fransız Devrimi sırasında daha çok tek yanlı ajitasyon yürüten kadınlardan daha yakın durmaktadır.

Burjuva kadın hareketi, Amerika'da Abigail Smith Adams (genç Amerikan cumhuriyetinin ikinci başkanının karısı) ve mücadele yoldaşı Mercy Warren, Fransa'da Olympe de Gouges ve İngiltere'de Mary Wollstonecraft tarafından yaratıldı. Bu burjuva kadın hakları savunucuları, tekrar tekrar, ilk kez 18. yüzyılın bir avuç aydın filozofunun ve birkaç fedakâr kadının cesur girişiminin, kadın ve erkeğin hak eşitliği üzerine tartışmayı olanaklı kıldığını savundular. Onlara göre, bu az sayıda insan, kararlı bir şekilde "güzel cins"i savunmuş, erkek ve kadın için eşit eğitim ve hak eşitliğinin tanınmasını talep etmiş. Onların açık mücadelesi, kadınların çoğunluğunda, o zamana kadar uyuyan özbilinci uyandırmış. Kadınlar, örgütlenmeye başlamış, kendi çıkarlarını savunmuş ve 19. yüzyıl süreci içinde adım adım, haklarını ardarda elde etmişler.

Ancak bu görüş, tümüyle yanlıştır. Kadının kurtuluşu tarihi, gerçekte bambaşka gelişmiştir. Mücadeleci kadın hakları savu-

nucuları, örneğin Fransa'da Olympe de Gouges, Amerika'da Abigail Smith Adams ya da İngiltere'de Mary Wollstonecraft, kadın sorununu, ancak ve yalnız, çok sayıda kadın daha 18. yüzyılın sonunda üretimde çalıştığı ve bu yüzden de toplumda onların işgücü yararlı olarak saygı görmeye başladığı için, böyle sivriltilmiş bir şekilde formüle edebildiler. Olympe de Gouges, korkulan Konvansiyon'a şöyle haykırıyordu: "Kadının idam sehpasına çıkma hakkı varsa, hatip kürsüsüne çıkma hakkı da olmalıdır." Olympe de Gouges, kadınların politik haklarının tanınması için çetin bir mücadele yürüttü. Abigail Smith Adams, devrimci Amerikan hükümetini, "anayasayla güvence altına alınmış oy hakkını elde etmedikleri sürece, kadınların cumhuriyetin yasalarına uymayacakları" ile tehdit etti. O, kadın ve erkeğin politik hak eşitliği talebini, hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek şekilde dile getiren ilk insandı. Mary Wollstonecraft, kadının eğitiminin esaslı bir şekilde reforme edilmesini, yani kadınların eğitim sektöründeki hak eşitliğini talep etti. (Wollstonecraft, 18. yüzyılın yetenekli ve ileri görüşlü kadın yazarlarından biriydi. "Kadın Haklarının Savunusu" adlı kitabı, 1796'da yayınlandı ve büyük sansasyon yarattı.)

Kadınlar, farklı pozisyonlardan yola çıktıkları için, kadının üretimdeki rolüyle, devlet ve toplumdaki rolü arasındaki çelişki konusunda da farklı çözümlere vardılar. Ama bunlar, aslında ortak bir paydada özetlenebilir: Çalışma hakkı. Bu çalışma hakkı, o dönemde neredeyse devrimin zaferiyle eşanlamlıydı. Söz konusu olan, feodalizmi nihai olarak tasfiye etmek ve yeni bir ekonomik sistemin temellerini atmaktı. Bu, tıpkı iş arayan kadın için elde edilmesi gereken hareket alanı gibi, politik iktidarı gerektiriyordu. Burjuva kadın hakları savunucuları, kadınların eşit hakları için mücadelelerinin ve insan onuruna sahip olma hakkı doğrultusundaki büyüyen kavrayışlarının, kadınları meslek yaşamına girmeye ittiğini kanıtlamaya çalışırken muazzam bir hata işlemektedirler. Tarih, bunun tam tersini kanıtlıyor. Olympe de Gouges, ünlü manifestosunda[2] şöyle yazıyor:

"Her yasa koyucu meclisin hedefi, iki cinsiyetin devredilemez haklarının korunması olmalıdır: Özgürlük, ilerleme, güvenlik ve baskıdan koruma. Bütün erkek ve kadın yurttaşlar, ya doğrudan ya da temsilcileri aracılığıyla, yasamaya doğrudan katılmalıdır. Bütün kadın yurttaşlar, bütün resmi makamlara, mesleklere ve toplum nişanlarına eşit haklarla katılabilmelidir."

Esas olarak "kadınların bütün resmi görevlere ve mesleklere özgürce girebilmesi"ne yönelik bütün bu talepler, ancak "halktan kadınların", üretken kadın emeğinin yolunu açmaları sonucu ortaya çıkabilmiştir. Fransız devrimi sırasında, kadının politik hak eşitliği talebi proleter kadınlar için yakıcı bir sorun olmamış, tersine devrimin burjuva-demokrat unsurlarının mücadele sloganı olmuştur. Paris banliyölerinin kadınları, kadın kulüplerinde çok kısıtlı bir şekilde temsil ediliyorlardı. Burada, Palm Aelder'in ve kadın hakları için mücadelenin diğer önde gelen öncülerinin girişimi üzerine örgütlenen kadın kulüplerini kastediyorum. Paris banliyölerinden kadınlar, tüm proletarya ile birlikte, lonca sisteminin kaldırılması ve diğer salt proleter talepler için coşkuyla mücadele ettiler. Onların sınıf içgüdüsü, onlara tümüyle doğru bir şekilde, "çalışma hakkı" ve lonca sisteminin kaldırılması" talebinin, kadının politik hakları doğrultusundaki sınırlı mücadeleye göre, sorunlarının daha esaslı bir çözümünü güvence altına alacağını söylüyordu. Buna karşılık Olympe de Gouges, politik talepleri, tüm kadınların çıkarlarını savunduğundan emin olarak öne sürdü. Onsekizinci yüzyılda tarihsel durum öyleydi ki, kadının politik haklarının tek yanlı tanınması, ayrıcalıklı zümrelere mensup kadınların ayrıcalıklarının daha sağlam bir şekilde pekiştirilmesine yol açardı. Bu, hem Fransa hem de Amerika ve İngiltere için geçerliydi. Proletaryanın kadınları, sonuçta buradan bir kez daha eli boş çıkardı.

Kadın hareketi ve onun insan haklarının tanınması talebi, 18. yüzyılın sonunda ve üretimin ve ekonominin genel gelişme dü-

zeyi ve kadının üretimde artan rolü sonucu ortaya çıktı. İngiltere, Fransa ve Amerika örneğinde temel tezimizin; yani kadının toplumsal konumunun onun üretim için önemine bağımlı olduğunun doğruluğunu daha yakından tanıtlamak istiyoruz.

Manüfaktür döneminde kadın emeğinin yayılmasını, bir başka yerde ayrıntılı olarak ele almıştık. Fabrika üretimi, her iki kapitalist devlet Fransa ve İngiltere'de 18. yüzyıl boyunca gelişmişti. Bu olgular, başlı başına yeter. Peki, Amerika söz konusu olduğunda iddiamız hâlâ geçerli mi? Onsekizinci yüzyılda Amerika, güçlü İngiliz imparatorluğunun pekçok sömürgesinden sadece biri ve üstelik de iktisadi olarak en geri kalmışlarından biriydi. Az gelişmiş bir sanayiye sahipti ve tarımda küçük üretim egemendi. Halk, esas olarak köylülerden oluşuyordu. Peki neden tam da Amerika kadın hareketinin beşiği oldu? Neden kadınlar, Amerika'da, kadının hak eşitliğini ve onun politik temel haklarının tanınmasını, Avrupa'nın yüksek derecede sanayileşmiş ülkelerinden çok daha önceki bir zamanda talep ettiler? Bu, kadınların eşit haklar uğruna mücadelesinin ancak ve yalnızca onun üretimdeki rolünün sonucu olduğu temel tezimizle çelişmiyor mu? Sakın, kadınların politik haklar doğrultusundaki talebi, burjuvazinin politik taleplerinin ve onun demokrasi mücadelesinin mantıki sonucu olmasın? Hayır, durum böyle değildir. Amerika, temel tezimizin doğruluğunun yalnızca bir başka kanıtıdır. Amerikan kadınlarının politik talepleri, elbette, 17. ve 18. yüzyılda, yani Amerika'nın bir İngiliz sömürgesi olduğu bir dönemde, Kuzey Amerika'nın ekonomik yaşantısı için kadının ekonomik öneminin doğrudan bir sonucudur.

Kuzey Amerika'ya, Eski Dünya'dan, Avrupa'dan gelen ve çoğunluğu feodalizmin despotluğundan ya da dini kovuşturmalardan kaçan göçmenler yerleşmişti. İşgücü ve enerji, sahip oldukları tek şeydi. Bu Avrupalı mülteciler çoğunlukla tüm aileleriyle birlikte Yeni Dünya'ya göç ediyor ve bakir topraklara yer-

leşiyor, kolonici ve köylü oluyordu. İşgücü eksikliği çekildiği için, tüm aile tarımda çalışmak zorundaydı. Belli bir refaha ulaşmak için, çiftçilerin karıları ve kız çocukları da, erkekler gibi sıkı çalışmak zorundaydılar. Kadınlar, elbette kocalarının ekonomik kaygılarını paylaşıyor ve vahşi ve henüz dize getirilmemiş doğayla amansızca boğuşuyorlardı. Kadınlar da kocaları gibi silah taşıyor ve ortaklaşa kurdukları çiftlikleri Yerlilerin saldırısına karşı savunuyorlardı. Bundan dolayı kadın, tüm yerleşimin refahına katkıda bulunan değerli bir işgücüydü. Amerikalıların bugüne kadar kadınlarına gösterdikleri büyük saygı, işte bu dönemden kaynaklanmaktadır. Ama bu saygı, yüksek ölçüde gelişmiş kapitalizmin artan etkisiyle gittikçe yıkılmaktadır. Bu sistem, kadını, ya tam olarak bir ücret kölesine ya da erkeğin salt eğlence aracına dönüştürmektedir.

Amerika bir İngiliz sömürgesi olduğu sürece, şu ilke geçerliydi: Vergi ödeyen herkesin temsil edilmesi. Dolayısıyla, vergi ödeyen herkes, kadınlar da, devlet işlerine katılma hakkına sahipti. Bu nedenle, kadınların Amerikan içsavaşına aktif bir şekilde katılmaları da çok doğaldı. Doğal olarak, devletlerinin bağımsızlığını savunmaktan yana çıktılar ve büyük refahı kısmen de kendi eserleri olan ülkenin bağımsızlığı için mücadele ettiler. Kadınlar, bağımsızlık savaşının son gününe kadar, bağımsız bir Amerika için coşkuyla mücadele ettiler ve çoğu zaman, devrimci politikacılardan daha radikal tavır aldılar. Örneğin, Mercy Warren, ayrılıkçıların önderi Washington'un bile böylesi radikal talepleri dile getirmeye cesaret edemediği bir dönemde, anavatandan tamamen ayrılmayı alenen dile getirdi. Bu kadınlar için, Amerika'nın bir İngiliz sömürgesi olduğu dönemde bile kendilerinden esirgenmeyen politik rüştlerinin, yeni cumhuriyetin anayasasında güvence altına alınacağı kendiliğinden anlaşılır birşeydi. Ama bu konuda fena hâlde yanıldılar. Gerçi Kurucu Meclis, kadınların oy hakkına karşı açıktan asla bir şey söylemedi (bunun yerine, federal devletlere, bu sorunda kendilerinin karar

vermeleri öğütlendi), ancak bu oy hakkı anayasada açık bir şekilde saptanmadı da. Bu karar kolayca açıklanır: 18. yüzyılın sonunda Amerika, artık bir küçük köylüler ülkesi değildi, tam tersine büyük kapitalist bir sanayi ortaya çıkmıştı. Kadın, artık yararlı, üretken bir işgücü olmaktan çıkmış ve ekonomi için önemi azalmıştı. Burjuvazinin iktidarını pekiştirdiği her seferinde olduğu gibi, kadınlar, eş, aile üyesi ve erkeğin canlı uzantısı olarak bir yaşama indirgendiler. Daha yoksul katmanlara mensup kadınlar fabrika işçisi oldular ve gelecekte sermayenin horlanan kölelerinin içinde yer aldılar. Sanayileşmiş Amerikan federal devletlerinin, yani eski İngiliz eyaletleri denilenlerin, kadınların elinden seçim hakkını yeniden almaları ve bir yasayla yalnızca erkeklere tam vatandaşlık haklarını vermeleri karakteristiktir. Bunun tersine iki tipik tarım devleti, Virginia ve New Jersey, belediye yönetimlerinde ve devlette politik hakları, kadınları da içerecek şekilde genişlettiler.

Ne ilginç ki, kadınların hak eşitliği talebinin, içsavaştan önce Amerikan toplumu tarafından, özellikle de devrimci çevrelerce desteklendiğini saptıyoruz. Burjuvazi, kadınlardan akla gelebilecek her şekilde yararlandı ve onları içsavaşa çekti. Onlardan, yurttaşça "erkeklik", fedakârlık ve cumhuriyet için coşku talep etti. Fakat, daha zafer coşkusu dinmemiş ve daha düşman, feodal İngiltere, Amerikan burjuvazisinin çıkarlarını tehdit edecek durumdan çıkmamıştı ki, en tutkulu demokratların bile kadınların hak eşitliği talebine ilgisi hızla gevşemeye başladı. Bu iki örnekten, Amerika ve Fransa örneğinden, kadın ve erkeğin hak eşitliği talebinin, kadının ekonomide üretken işgücüne gelişmesinden sonra ortaya çıktığı sonucunu çıkarabiliriz. Yani, kadınları meslek hayatına iten hak eşitliği talebi değildi, tam tersine, kadının üretimdeki rolü, toplumsal hak eşitliği talebini doğurmuştur.

Peki, kadınların bütün burjuva devletlerde, erkeklerle karşılaştırıldığında, yine horlanmaya devam edilmeleri olgusu nasıl

açıklanır? Çalışan kadınlar çalışan nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmasına rağmen, onların burjuva devlet ve kapitalist toplum tarafından ne birey ne de yurttaş olarak kabul edilmeleri nasıl açıklanır?

Bu ayıbın nedeni, sınıf karşıtlıklarına ve ücretli emeğe dayanan burjuva-kapitalist toplum düzeninde yatmaktadır. Burjuva devletlerde, bütün çalışan kadınların çoğunluğu, işçi sınıfından gelir, yani bunlar, sermayenin hizmetindeki ücretli kölelerdir. Antik dönemin despotunun, kölelerini, yani gerçekte tüm zenginliğini borçlu olduğu insanları horlaması gibi, bugün de burjuvazi, ne pahasına olursa olsun, yaptıkları işlerle bütün değerleri üreten ve burjuva toplumun refahının temelini oluşturan milyonlarca proleterin haklarını tanımak istememektedir. Kapitalist sistemde, ne erkek ne de kadın işçi, doğrudan tüketiciye ulaşan ürünler yaratan herhangi bir bağımsız iş yürütmektedir. Bugün ikisi de "ücret" karşılığında çalışmakta ve işgücünü girişimciye satmaktadır. Doğal iktisat döneminde, zanaatkârlar ve ev işçileri, tüketiciye işgücünü değil, emeğinin mamul ürününü satıyorlardı. Ücret köleliği döneminde ise işçi, kapitaliste işgücünü satmak zorundadır. Başka bir yerde, burjuva iktisatçıların, insan işgücünü zenginliğin ana kaynağı olarak görmeye neden hazır olmadıklarını göstermiştik. Burjuva iktisatçılar ve girişimciler, akla gelebilecek her gerekçeyle, zenginliği, işgücüyle makine arasında aracı olarak girişimcinin ürettiğini savunmaya çalışmaktadırlar. Burjuvazi, makinenin bütün yeni değerleri yaratan güç olduğu ve işçinin ikincil bir rol oynadığı görüşünü savunmaktadır. Bu burjuva teorilerde, kadın ve erkek işçi, tümüyle makinenin canlı uzantılarıdır. Gerçekte girişimcilerin kafasında, bütün zenginliğin gerçek kaynağı son tahlilde kendi sermayeleridir.

Bir toplumda burjuva üretim ilişkileri egemen olduğu sürece, insan işgücüne başka bir değer biçilmesi ya da işçi sınıfının rolünün ve kadının üretimdeki konumunun yeniden değerlendiril-

mesi düşünülemez. Ücretli emek, kadını aileden kopardı ve üretimin içine attı. Şimdiki ücretli emek sistemi, erkek ve kadın işçiyi, maddi ve sosyo-politik olarak tümüyle burjuvaziye bağımlı kılmaktadır. Erkek mi, kadın mı olduğuna bakmaksızın, ikisinin emeği de değerinin altında ödenmektedir. İşçi sınıfının, haklarını genişletme ve burjuva devletini demokratikleştirme doğrultusundaki örgütlü çabaları, burjuvazi tarafından iyi örgütlenmiş direniş ve kör nefretle yanıtlanmaktadır. Değerleri yaratanlar değil, insan işgücünü sömürerek yaşayanlar, devlet işlerini ve toplumun örgütlenmesini sağlamaya en uygun olanlardır. Çalışan kadının yazgısı, tüm proletaryanın yazgısıyla özdeştir. Bugün milyonlarca kadın ücretli olarak çalışmaya zorlanmasına rağmen, kadının toplumsal durumu sürekli olarak kötüleşmektedir. Kapitalizm, kendi yuvasındaki köleliğe ve aile içindeki bağımlılığına ek olarak kadının omuzlarına yeni bir yük yüklemektedir: Girişimcinin yanında ücretli çalışma.

Evliliğin, proleter kadını, işgücünü satmak zorunluluğundan kurtaramayacağını daha önce tartışmıştık. Evli işçi kadın, artan ölçüde, ev dışında çalışmayı, ev idaresi, çocukların eğitimi ve erkeğe hizmetle birleştirmeye zorlanır. Onun yaşamı, sonsuz bir kendini paralamaya dönüşür, o yeteri kadar uyumaz ve dinlenmenin ne demek olduğunu bilmez. Sabahları en erken kalkan ve geceleri en son yatan odur. Buna rağmen işçi aileleri dağılır, ev bakımsızlaşır ve çocuklar kendi başlarına bırakılır. Kadınlar, kendilerini boşu boşuna paralamakta ve umutsuzca aileyi bir arada tutmaya çabalamaktadırlar. Kadın, hâlâ geçmişte yaşamakta ve ailesini ve evini erkekten üstün tutmaktadır, ne var ki, acımasız üretim ilişkileri, insanların dileklerini hesaba katmıyor. Büyük üretimin ortaya çıkışıyla birlikte, aile ekonomisinin önemi azalır. İşlevler birbiri ardına ortadan kalkar. Daha önceleri ev idaresinin ayrılmaz parçaları olan önemli işlevler, ortadan kalkar. Örneğin, işçi kadının, değerli zamanını çorap yamamaya, sabun yapmaya ya da elbise dikmeye harcamasına gerek yoktur, çünkü

bu kitle tüketim malları, pazarda yeterinden fazla vardır. Ama yeterli paraya sahip olmadığı sürece, bu olgunun bir önemi yoktur. Para kazanmak için işgücünü satmak, yani bir iş aramak zorundadır. Eğer yüzlerce konserve fabrikası gerekli stokları üretiyorsa, fırıncılar yeteri kadar ekmek pişiriyorsa ve işçi ailesi, hemen köşedeki dükkândan ya da ucuz bir lokantadan hazır bir öğle yemeği satın alabiliyorsa, o zaman kadının, kışa besin maddesi konserve etmek, ekmek pişirmek ya da öğle yemeği yapmak için eziyet çekmesine ne gerek var. Bu süreç sonucu, kadının aile için çalışması, hem ekonomik açıdan, hem de aile açısından gittikçe artan ölçüde gereksiz hâle gelir. Bundan dolayı, özellikle de kentte, aile dağılmaktadır. Aile, kapitalist meta değişiminin ve metaların kitlesel olarak üretilmesinin gelişmesi sonucu kaybolmaktadır. Doğal iktisat döneminde bir zorunluluk olan aile, kadının işgücünü ulusal ekonomi için yararsız ve üretkenlikten uzak bir şekilde bağlayan bir köstek durumuna gelmektedir.

Aile, artık ekonomik bir birim olmadığı için, gereksiz hâle gelmiştir. SSCB'de kadın emeği, bugün artık kapalı ailenin değil, kolektifin hizmetine sunulmaktadır. Üretimde çalışan kadınların sayısı artmaktadır. Dünya Savaşı, üretici güçlerin daha da gelişmesi açısından kadın emeğinin önemini kesin olarak kanıtladı. Geçtiğimiz yedi yılda, kadınların çalışmadığı bir dal kalmamıştır. Savaş sırasında, yalnızca Amerika ve Avrupa'da çalışan kadınların sayısı, yaklaşık on milyon artmış ve kadın emeği mutlak bir zorunluluk hâline gelmiştir. İstatistik, 19. yüzyıl başında pazara ulaşan bütün değerlerin üçte birinin kadınlar tarafından üretildiğini göstermektedir. Elbette, bu arada kadınların uluslararası meta üretimindeki payı daha da büyümüştür. Kadın emeği, istikrarlı bir ekonomik etken hâline gelmiştir. Ama buna rağmen, "kadın sorunu" henüz çözülmemiştir. Rusya hariç bütün ülkelerin kadınları, hak eşitliği mücadeleleri başarıya ulaşana kadar, daha uzun bir yol katetmek zorundadırlar. Bu kötülüğün köklerinin, kapitalist üretim sisteminde ve burjuva toplumunun sınıfla-

ra bölünmesinde yattığını biliyoruz, çünkü bu toplumun temeli özel mülkiyettir. Bu kötülüklerin nedenlerini bilirsek, bu kötülükleri ortadan kaldırabileceğimiz mücadele biçimlerini de geliştirebiliriz. Kadının hukuksal olarak ayrımcılığa tabi tutulması ve bağımlılığı, toplum, ancak özel mülkiyetin yerine kolektif üretim ve tüketimin geçirildiği yeni bir üretim sistemi yarattığında aşılabilecektir, ki bu, komünizmin zaferi demektir.

8. Ders

Feministlerin Hareketi ve Sınıf Mücadelesinde İşçi Kadının Önemi

"Kadın hareketi", kapitalizm için tipik bir çelişkinin sonucuydu: Kadınların üretim içinde büyüyen payı, onların toplum, evlilik ve devlet içinde süregiden ayrıma tabi tutulmalarına kesinlikle denk düşmüyordu.

Özel olarak bağımsız bir "kadın sorunu" yoktur. Burjuva toplumda kadını baskı altında tutan güç, sermaye ile emek arasındaki büyük toplumsal çelişkinin bir parçasıdır. Bir yanda kadının üretime katılması ile diğer yanda onun genel hak yoksunluğu arasındaki çelişki, o zamana kadar hiç bilinmeyen bir görüngünün ortaya çıkmasına yol açtı: Bir kadın hareketi ortaya çıktı. Fakat bu hareket, başından itibaren taban tabana zıt iki akıma ayrılır: fraksiyonlardan biri burjuva kadın hareketinin bayrağı altında örgütlenirken, diğeri işçi hareketinin bir parçasıdır.

Burjuva kadın hareketi, 19. yüzyılda, burjuva erkeklerin politik hareketinden saptı ve şimdi artık ona yakın duran toplumsal katmanların yalnızca kısmî bir yansımasıydı. Kadın hareketi hızla büyüdü ve 19. yüzyılda bütün Batılı ülkelerde ve Asya ülkelerinde güçlü bir kadın örgütleri ağı oluşturdu. Onun baş görevi, mevcut kapitalist-burjuva toplum çerçevesinde bütün alanlarda kadının ve erkeğin hak eşitliğinin tanınmasıydı. Kadın hare-

ketinin burjuva sözcüleri, kadının kurtuluşuna çok daha geniş bir perspektif ve tek sağlam temeli veren yeni toplumsal harekete en küçük bir ilgi duymadılar. Sosyalizme tamamen yabancı kaldılar. Sonunda, burjuva kadın hakları savunucularının bir bölümünün 19. yüzyıl sonuna doğru sosyalistlerden alınmış talepler öne sürmesinin biricik nedeni, kendi politik önemlerini büyütmek için, proleter kadınların desteğini güvence altına almak, onların işbirliğini satın almak istemeleriydi. Kendisini sınıfsal olarak tarafsız görmesi ve taleplerini ve eylemlerini tüm kadınların taleplerini ve eylemlerini temsil ediyor olarak görmesi de, burjuva kadın hareketi açısından tipik bir özellikti. Gerçek elbette farklıydı, burjuva kadın hakları savunucuları, burjuva kadınların taleplerini ve çıkarlarını savunmaktan başka bir şey yapmıyorlardı; burada, burjuva kadın hareketinin en çeşitli katmanlardan oluştuğunu kesinlikle dışlamak istemiyoruz. Bu hareketin üçüncü özelliği, onların her açıdan erkekleri taklit etmeye çalışarak, erkekle kadın arasında ciddi bir çıkar çatışması yaratmasıdır. Feministler, bunun dışında büyük bir hata daha işlediler. Kadının çifte toplumsal yükümlülüğünü hiç göz önünde bulundurmadılar ve feministlerin atıfta bulunmayı sevdikleri "doğal haklar"ın, kadınlardan yalnızca toplum için üretken iş yapmayı değil, aynı zamanda bu toplumun gelecek kuşaklarına hayat vermeyi de talep ettiğini tümüyle unuttular. Anne olarak kadının savunulması ve korunması, kesinlikle burjuva kadın hareketinin programının ve politikasının bir parçası değildi. Feminist hareket, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında anneliğin özel korunması sorununu göz önünde bulundurduğunda, bu onların çalışmasında yeni bir unsur oluşturuyordu. Anneliğin yasalarca korunması ve çalışan kadınları koruyan özel yasa taleplerini, son derece isteksizce ve büyük kuşkularla programlarına aldılar.

Feministler, safdilliklerinden, kadının hakları için mücadeleyi, sınıf mücadelesinin sağlam temelinden cinsiyetler arasında mücadele düzeyine kaydırmaya çalıştılar. Böylelikle, bir çarpıt-

ma, bir karikatür ortaya çıktı. Feministlerde olmayan politik duyarlık, onları ana mücadele çizgisinden uzaklaştırdı.

Burjuva feministler, bu sınıfın kadınlarının haklarını da güvence altına alacak olan burjuva sınıfının ortak çıkarlarını savunmak yerine, olur olmaz her fırsatta salt kadın taleplerini savundukları için, kendi sınıfından erkeklerin gözünde kazandıkları başarı ve desteği de kaybettiler. İlk kez 20. yüzyıl başında, politik bilince sahip burjuva kadınları, kendi mücadelelerini belirli bir politik partinin mücadelesiyle birleştirdiler ve bu andan itibaren bu partinin bir parçası olarak ortaya çıktılar. Örneğin, kadın Kadetler[3] önce kadının hak eşitliği için "Birlik"te ve daha sonra da "Kadının Hak Eşitliği İçin Liga"da çalıştılar.

Buna benzer bir politika, belirli İngiliz ve Alınan örgütleri tarafından da izlendi.

Burjuva kadın hakları savunucuları, kadının hiçbir alanda erkekten geri kalmadığını kanıtlamaya çok büyük çaba gösterdikleri için, kadının toplum tarafından özel bir dikkat gerektiren özgül biyolojik özelliklerini tümden yadsıdılar. İlkel komünizm döneminde kabile, bir yandan kabile ekonomisinin esas üreticisi olmasından ve diğer yandan da çocuk doğurarak kabileyi büyütmesinden dolayı, kadına saygı gösteriyordu. Ama üretimdeki tüm görevlerin erkekler tarafından yerine getirildiği tarihsel dönemlerde, kadın yine çocuk doğurmasına rağmen, kadını erkekle eşit tutmak için zorlayıcı bir neden yoktur. Ancak kadının ve erkeğin toplumsal olarak yararlı iş yapması durumunda, toplum, kadının anne ve çocukların eğiticisi olarak ek toplumsal işlevine özel bir dikkat ve özen göstermeye hazırdır.

Hak eşitliğinin boş ilkeleri uğruna ateşli ve militan çalışmalarında, burjuva feministleri bunu görmek istemediler. Kadının haklarının tanınmasının, erkekle kadının tam eşitliğiyle özdeş olduğuna inandıklarında, en büyük yanlışlarını yaptılar. Bunun

için çok fanatik feministler, "ilkesel olarak" erkekler gibi giyindiler, rahatlık nedeniyle değil, sırf onlara benzemek için, saçlarını kısa kestirdiler ve büyük erkek adımlarıyla yürüdüler.

Feministler, kadınların limanda çalışmaya ve ağır yük taşımaya zorlandığını öğrendiklerinde, bu safdil kadın hakları savunucuları, çok duygulandılar ve dergilerinde ve gazetelerinde gerçekten şöyle yazdılar: "Kadının hak eşitliği için yeni bir zafer. Kadın liman işçileri, erkek iş arkadaşlarıyla yan yana, 200 kiloluk yükleri omuzlarında taşıyorlar." Tam tersine, ağır ve uygunsuz işlerle kadın organizmasını tahrip eden ve böylelikle tüm halkın çıkarlarına zarar veren kapitalizmin kâr hırsını teşhir edecek makaleler yazmaları gerektiğini hiç kavramadılar. Keza kadının belirli bedensel özellikler nedeniyle sürekli olarak özel bir konumda bulunacağını ve bunun, toplumun bu özgül kadın değerlerine karşı saygısını en küçük şekilde olumsuz etkilememesi gerektiğini de pek az kavradılar. Kadın, erkekle aynı işi yapmak zorunda değil ki. Erkekle hak eşitliğini güvence altına almak için, kolektif için aynı değere sahip bir iş yapması tamamen yeter. Feministler bu bağıntıyı kavramadılar ve hareketleri de bu yüzden darkafalı ve tek yönlü kaldı.

Burjuva kadın hareketi, elbette çeşitli gelişme aşamalarından geçti. Amerika'da ve Fransa'da daha 18. yüzyılda enerjik ve yüksek sesle öne sürülen eşit politik haklar talebi, içsavaşın daha da şiddetlenmesi ve aynı zamanda burjuva sınıfın egemenliğinin pekişmesiyle birlikte gündemden silindi. Bunun yerine, çok daha mütevazı bir slogana geçildi ve bütün kadınların meslek eğitimine özgürce girebilmesi talep edildi. Ondokuzuncu yüzyıl başında kadın hareketine damgasını vuran bu slogan, çalışma hakkının talep edildiği kadın hareketinin ana talebiyle açıklanır. Daha Fransız Devrimi sırasında Olympe de Gouges, siyasi manifestosunda tümüyle haklı olarak, kadınların politik haklarının tek yanlı tanınmasının, durumlarını aslında hiç değiş-

tirmeyeceğini savunuyordu. Kadınlar için, bütün mesleklere girişi elde etmek de aynı şekilde önemliydi.

Daha Olympe de Gouges'un manifestosunu yayınladığı dönemde, burjuva kadınların akademik mesleklere sınırsız girişi için burjuva kadınlarının mücadelesi iyice belirginleşmişti. Kapitalizmin gelişme döneminde, yalnızca zanaatkârlar iflas etmekle ve ev işçileri fabrika işçilerine dönüşmekle kalmadı, aynı zamanda, küçük-burjuvazinin ve burjuvazinin yeşil bahçe içinde pancurlu ev hülyası da yıkıldı. Bu toplumsal katmanların erkeklerinin gelirleri, ansızın ailenin geçinmesine yetmemeye başladı. Bu, durumu daha az iyi olan ailelerin oğullarını ve kızlarını, bir iş aramaya zorladı. Burjuva ailelerin kızları, öğretmen olarak çalıştılar, roman yazıp çevirdiler ve güvenilir bir gelire sahip olmak için bir büroda ya da devlet dairesinde bir iş bulmaya çalıştılar. Ancak, kadınların tipik akademik mesleklere girişi, önceden olduğu gibi yine engelleniyordu. Burjuva toplumu, enerji ve zekâ bakımından, genel olarak onlara pek güvenmiyor, onlara böyle işleri istemeye istemeye veriyordu. Bunun dışında, bizzat kadınlar da, entelektüel yeteneklerini erkeklerinkinden daha düşük görüyorlardı.

Normal koşullarda erkek, emeğiyle yalnız kendini değil, aynı zamanda ilaveten ailesini de geçindiriyordu. Burjuva kadın, kural olarak yalnızca bir "yan iş"e sahipti, kocasının yanında oturuyor ve gelirini "kişisel harcamaları"nı karşılamak için kullanıyordu. Fakat yavaş yavaş, yalnız kendini geçindirmek değil, aynı zamanda ailelerini de beslemek zorunda olan küçük-burjuva ve burjuva kadınların sayısı da arttı. Ama onların iş ücreti, yine de, sanki bu iş salt bir "yan iş"miş gibi hesaplandı. Aynı şekilde, meslek eğitiminin olmaması da, kadınların gelirinin ilaveten düşmesine neden oldu. Girişimciler ve devlet daireleri, kadınlar "zayıf cinsiyet"e mensup olduklarından dolayı, onları masabaşı işlere, öğretmenlik mesleğine ya da devlet hizmetine almamaz-

lık etmediler. Kadınların emeği, herşeyden önce, uygun bir eğitime sahip olmamalarından dolayı daha az üretken sayılıyordu. İşyerinde kadınların rakipleri, yani erkekler, bürodaki ya da devlet dairelerindeki işlerini yitirdiklerinde, elbette büyük öfkeye kapılıyorlardı. Ancak feministler, erkeklerin "bencil"liklerinden ve kadınların rekabetinden korktuklarından ötürü kadınların bütün mesleklere girişini reddettiklerini sanmakla büyük bir hata işlediler. Burjuva kadınların, yalnızca son derece sınırlı sayıda meslek arasında seçim yapabilmesi, onların son derece eksik okul ve meslek eğitiminden gelmekteydi. Kadınlar, ancak akademik eğitime giriş hakkını kazanabilirlerse bu çıkmazdan çıkabilirlerdi. Bundan dolayı, örneğin, Almanya ve daha sonra Rusya gibi kimi ülkelerde, şu mücadele sloganının en önemli talep olarak kendini kabul ettirmesi şaşırtıcı değildir: Akademik yüksek okul eğitiminde kadınlar ve erkekler için eşit koşullar.[4] Kadınlar için daha iyi öğrenim olanakları üzerine tartışma, daha 18. yüzyılda alevlenmişti. Fransız yazar Fénelon ve daha sonra (özellikle Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında aktif) filozof ve gazeteci Condorcet, kararlılıkla kadının eğitiminden yana tavır takındılar. İngiltere'de bu sorun, daha 17. yüzyılda Daniel Defoe ve Mary Astell tarafından öne sürülmüştü. Ancak her ikisi de bu taleple son derece yalnız kaldıkları için, bu talebin herhangi bir pratik sonucu olmadı. Ama bu durum, 19. yüzyıl sürecinde değişti. Mary Wollstonecraft, "Kadın Haklarının Savunusuna" adlı yazısında, kadınların eğitim sorununu yeniden ele aldı. Bu kitapta öyle bir cesaret ve ataklık gösterdi ki, bize Fransız Devrimi'nin büyük örneklerinin anısını anımsatır. Gerekçelerinin çıkış noktası son derece özgündü. Kadının anneliğinin manevi öneminin altını çizerek, kadının eğitiminin iyileştirilmesini ve haklarının tanınmasını talep etti. Ona göre, yalnızca özgür ve bilinçli bir kadın, çocuklarına yurttaşlık yükümlülüklerini ve özgürlük aşkını öğretebilecek bir anne olabilirdi. Kadın haklarının bütün öncü savaşçıları arasında, Mary Wollstonecraft, annelik yükümlülük-

lerinden yola çıkarak kadının hak eşitliğini savunan tek kişi oldu. Tek istisna, Fransa'da Jean Jacques Rousseau'dur. Bu 18. yüzyıl filozofu ve devrimcisi, kadınların eşitliğini "insanlığın doğal hakları" ile açıkladı. Ancak, aklın kumandayı elde tutacağı onun özgür toplumunda, kadını yalnızca annelik rolünün içine itti, hem de burjuva aile koşullarını güçlü bir şekilde anımsatan bir tarzda.

Çok sayıda düşünür, daha 19. yüzyılın ilk yarısında erkek ve kadın için eşit yüksek öğrenim hakkını savunmasına rağmen, üniversitelerin ve çoğu zaman daha alt eğitim kurumlarının da kapısı kadınlara kapalı kaldı. Ancak birçok çabadan ve sayısız engelin aşılmasından sonra, kadınlar, gerekli bilimsel ve teknik bilgiyi özümsemeyi ve entelektüel çalışmaya katılmayı elde etmeyi başardılar. Elisabeth ve Amelia Blackwell, burjuva kadın hareketinin iki aktivisti, 19. yüzyılın kırklı yıllarında, bir Amerikan üniversitesine girme hakkını elde ettiler. Amelia, doktorluk diploması alan ilk kadın oldu. Aynı dönemde Amerika'nın ilk kadın gazetecisi Margareth Fuller ün kazandı. Altmışlı yıllarda Mary Mitchel, matematik ve astronomide profesörlükle onurlandırılan ilk kadın oldu, yine Amerika'da. Ondokuzuncu yüzyılın otuzlu yıllarında ünlü astronom Herschel'in kız kardeşi İngiliz Caroline Herschel, astronomi derneğinin üyesi oldu. Ama üniversiteler, yine de kadınlara kapalıydı. Öyle ki, örneğin ilk İngiliz kadın doktor Elisabeth Garrett, tıp öğrenimini İsviçre'de yapmak zorunda kaldı. İlk kez 19. yüzyılın sonunda, kadınlar, üniversitelere giriş hakkını adım adım elde ettiler.[5]

Burjuva kadın hareketi, Rusya'da da başlangıçta "eğitim özgürlüğü" sloganı altında mücadele yürüttü. Bu slogan, çalışma hakkı doğru ve zorunlu talebine dayanıyordu. Akademik bir meslekte çalışarak günlük ekmeğini kazanma olanağı, ne bir eğitime ne de başka bir ön bilgiye sahip olan kadınlara tümüyle kapalıydı.

Soyluluğun dağılma süreci, köylülerin kurtuluşundan ve kapitalizmi teşvik eden politik değişikliklerden sonra, 19. yüzyılın altmışlı yıllarında başladı. Toprak sahiplerinin ekonomik yıkımı, onların çocuklarını, hem oğullarını hem de kızlarını, iş aramaya yöneltti. Yeni bir kadın tipi oluştu: Tıpkı erkekler gibi, gelirlerini akademik bir meslek icra ederek kazanan kadınlar. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, gittikçe karmaşıklaşan ve özellikle okul ve sağlık sektörü için sürekli yeni işgücü arayan bir devlet aygıtı ortaya çıktı. Bu durum, ilgili devlet kurumlarında, kadının akademik eğitim isteğine karşı son derece hayırhah bir tavra yol açtı.

Rusya'da, eğitimli işgücüne artan talep ve büyüyen eğitimli işgücü eksikliği, kadınların akademik mesleklere ve yüksek eğitim kurumlarına girmesini nispeten kolaylaştırdı. Elbette bu da tümüyle mücadelesiz gelişmedi. Atalet yasası, bir sınıfın, belirli reformların kendi çıkarlarına son derece yararlı olduğunu kavramasını tekrar tekrar engeller. Ünlü matematikçi Sofia Kovalevskaya, örneğin, öyle büyük bir direnişle karşılaştı ki, yüksek öğrenimini yurtdışında tamamlamak zorunda kaldı. Seksenli yıllarda, bir Rus üniversitesinde değil, bir İsveç üniversitesinde, Stockholm'deki yüksekokulda profesör oldu. Bizzat kendim, her ikisi de doktor unvanını yurtdışında kazanmış ilk Rus kadın doktorlar Nadejda Suslova ve Rudnova'yı nasıl bir halenin sardığını çok iyi anımsıyorum.

Bugün, özellikle savaştan sonra, ama aynı zamanda Rus Devrimi diğer bütün ülkelerdeki gelişme üzerinde büyük bir etkide bulunmuş olduğu için de, kadının şimdi yüksek öğrenime girme hakkının olup olmadığı sorunu, neredeyse her yerde, memnuniyet verici bir şekilde çözülmüştür. Kadınların bazı bilimlere ve mesleklere girişi konusunda, yalnızca Asya'da, Çin, Hindistan ve Japonya'da bir soru işareti koymak zorundayız. Ama orada da bugün, bu kadınlar için, akademik meslekleri öğrenmek ve icra

etmek, bir zamanlar Avrupa'da ve Amerika'da olduğundan daha kolaydır. Bunu, kapitalizmin gelişmesine ve gittikçe karmaşıklaşan devletin öğretmenlere, telgrafçılara, telefonistlere, büro memurlarına, muhasebecilere vs. olan artan gereksinimine borçluyuz.

Ondokuzuncu yüzyılın ellili yıllarında, burjuva kadınlar, eğitim sektöründe hak eşitliği talebinin yerine daha doğru olan "çalışma hakkı"nı geçirdiler. Burjuva kadın hareketi, kadınlara bağımsız bir iş geliri yolunu açmış olmakla gurur duyabilir. Ama o burada, bizzat kadın hareketinin, kadınların üretimle bütünleşmesinin bir sonucu olduğu olgusunu tümüyle unutmuştur. Daha önceki derslerden, bu talebin, hem de feministler tarafından formüle edilmeden çok önce, milyonlarca proleter kadın tarafından pratikte gerçekleştirildiğini biliyoruz. Bu süreç ise, değişen ekonomik koşulların ve kapitalist sistemin kesin olarak kurumlaşmasının bir sonucuydu.

Gerçekten de burjuva kadınlar, kendi yuvalarının kabuğu içinde, hem de mutlu bir yaşam sürüyorlardı; kocalarının ya da sevgililerinin sırtından, durumları mükemmeldi. Aynı dönemde yoksul köylü kadınlar ve ezilmiş proleter kadınlar, sürekli olarak bir iş geliri arayışı içinde, feministlerin geç 19. yüzyıldaki mücadele sloganını, yani çalışma hakkını, daha 17. ve 18. yüzyılda pratikte gerçekleştirmişlerdi. Dördüncü zümrenin yoksul kadınları, bu çalışma hakkı için, burjuva kadınların bizzat çalışmak zorunda olmayı henüz utanç olarak gördükleri bir dönemde mücadele yürütmüşlerdi. Ama işçi sınıfından kadınları üretken çalışmaya götüren yol, başka ekonomik yasaları izledi. Proleter kadın hareketi, genel kadın hareketinin bir parçası olmaya başladığından itibaren, kendine başka bir yol seçti.

Burjuva kadın hareketi üzerine, çeşitli dillerde sayısız kitap yazılmıştır. Ama işçi sınıfının üyeleri olarak, ekonomide eşdeğerde üreticiler olarak ve üstelik gelecek kuşakların garantörleri

olarak işçi kadınların hakları için mücadelesinin tarihi, bugüne kadar yazılmış değil. İşçi sınıfının mücadelesini ve tarihini anlatan kimi kitaplarda, şurada burada, tek tük olgulara rastlıyoruz. Ama bu kısıtlı bilgiler bile bize, proleter kadınların, nasıl yavaş yavaş, ama emin adımlarla bir meslek grubunun ardından diğerine giriş hakkını mücadeleyle elde ettiğini gösterir; sınıfın parçası ve birey olarak kendileri hakkında uyanan bilinçlerini anlatır. İşçi kadınların, işçi hareketi içinde mücadeleye nasıl katıldığını ve özellikle de özgül olarak kadınların durumuyla ilgili olan talepleri nasıl savunduklarını gözlemleyebiliriz. Ama bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alan ve kadınların sonunda proletaryanın eşit değere sahip üyeleri olarak tanınana kadarki dikenli yollarını anlatan bir kitabı hâlâ bekliyoruz.

Proleter kadın hareketi, işçi hareketinin geri kalanıyla elbette en sıkı ve kopmaz şekilde bağlıdır, onun organik bir parçasıdır. Fakat proletaryanın erkek ve kadın bölümlerinin durumu arasında bir fark olduğunu yadsırsak, basit bir şekilde, her iki bölümün hedefinin de bir ve aynı olduğunu, komünizm olduğunu ve bundan dolayı da en iyi şekilde ortak sınıf çıkarları temelinde birleştiklerini öne sürersek, feministlerin hatasını tekrarlamış oluruz. Kadının bedensel özelliklerinin ve çocuk doğurma toplumsal görevinin var olmaya devam ettiğini basitçe vurgulamalıyız; bütün alanlarda onun hak eşitliği gerçekleştikten sonra da, bu böyle olacaktır. Kadının yalnızca yurttaş ve işgücü olmayıp, aynı zamanda çocuk da doğurması durumu, onu, sürekli olarak özel bir konuma getirecektir. Feministler, bunu asla anlayamadılar ve anlamak istemediler. Ama proletarya, şimdi yeni yaşam biçimlerinin inşa edilmesinin söz konusu olduğu bir durumda, bu önemli olguları yadsıyamaz.

Şimdi kapitalist ülkelerde burjuva kadınların rolüne dönüp, feminist hareketin daha sonraki gelişmesini kısaca özetleyelim.

Kapitalizmin sayısız antagonist çelişkiyi yeniden ürettiğini

vurgulamıştık. Kadının bugünkü konumu da böyle bir çelişkidir. Bu, ilke olarak, çoğunluğu yasal metres olarak "kocasının arkasına" saklanmaya çalışsa da, burjuva sınıfının kadınları için de geçerlidir. Gerçek şu ki, kendine bir iş arayan burjuva kadınların sayısı yıldan yıla artmakta ve büyük kapitalist üretimin karmaşık mekanizması, sayısız makam, idare ve bürosunda sürekli olarak tam bir stenocu, muhasebeci, büro memuru, telefonist, çevirmen, muhabir vs. kadın ordusuna gereksinim duymaktadır. Bu talep, büyük olasılıkla, esas olarak, kadın işgücünün erkek işgücüne göre daha ucuz olmasından ötürü değildir, aynı zamanda, onların genel olarak erkek iş arkadaşlarına göre daha esnek ve daha güvenilir olarak görülmesi de önemlidir.

Büyük işletmelerdeki bugünkü üretim, bir yandan kadın işgücünden artık kesinlikle vazgeçemez, diğer yandan ise özel mülkiyet hakkı üzerine kurulu burjuva toplum, aile kurumundan vazgeçemez. Artan kadın emeği ve onun artan iktisadi bağımsızlığı, kadını, erkek karşısında gittikçe daha bağımsızlaştırmaktadır. Aile, eski direniş gücünü yitirmekte, dağılmaya başlamakta ve parçalanmaktadır.

Burjuvazi ya da daha doğrusu kapitalistler, kadını, kendi dört duvarının içinden dışarı çekmekte ve onu üretime entegre etmektedir. Ama burjuva yasa koyucu, bu olguyu hesaba katmayı inatla reddetmektedir. Burjuva hukuku, daha çok, kadının eskisi gibi yine bağımlı olduğundan ve onun çıkarlarının en iyi şekilde kocası ("ailenin geçimini sağlayan") tarafından savunulacağından hareket etmektedir. Bu hukuk görüşüne uygun olarak, kadının bağımsız bir kişi görülmesi olanaksızdır, öyle ya, o, yalnızca erkeğin "uzantısı"dır. Bu durumu sürekli korumak elbette olanaksızdır. Milyonlarca kadın, kendi geçimini kendi sağlıyor, ama diğer bütün erkek yurttaşlara tanınan temel haklar ondan kısaca esirgendiğinden, devlete karşı çıkarlarını savunma olanağına sahip değil.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı için mücadele, 19. yüzyılın 60'lı yıllarında ortaya çıkan kadın hareketinin merkezi talebiydi.[6]

Amerikan kadınları, bu hareketin öncü savaşçılarıydı. Birleşik Devletler'deki içsavaşa aktif katıldılar ve köleciliğin kaldırılması için mücadele ettiler. Bu savaş, feodal Güney Devletleri ile kapitalist Kuzey Devletleri arasında nihai muharebeydi. Kuzey, zafer kazandı ve Amerika Birleşik Devletleri, büyük sermayenin egemen olduğu ve ücretli köleliğin olanca hızıyla geliştiği bir ülke hâline geldi. Yasaya göre, Siyahların köleliği kaldırıldı. Böylesi toplumsal çatışmalarda her zaman olduğu gibi, özellikle kadınlar içsavaşa aktif olarak katılmışlardı. Yeni anayasa, hükümetin haklarını genişletti ve kadınlar da, doğal olarak, kendi taleplerini duyurmaya çalıştılar. "Eğer Zenci, özgür ve bağımsız insan olarak kabul ediliyorsa, köleliğin kaldırılmasına katkıda bulunmuş kadın neden yasa önünde reşit olmayan tek insan olarak kalsın?" Ama ABD'nin burjuva parlâmentosu, ünlü "özgürlüksever ve demokrat" Kongre, kadına eşit haklar vermekten sakındı. Durum, yalnızca içsavaşın bitiminden hemen sonra böyle değildi, federal düzeyde bugüne kadar da hâlâ böyledir. Kuzey Amerika devletler birliğinde, kadın hâlâ oy hakkına sahip değildir. Bu hakka yalnızca tek tek federal devletlerde sahiptir.

ABD'nin ardından İngiltere'de, oy hakkı için mücadele eden güçlü bir kadın hareketi oluştu. Şimdi akla gelebilecek her akademik meslekte çalışan feministler, bu mücadelenin ağırlık noktasını kaydırdılar, öyle ki, esas olarak kadınların seçilme hakkı tartışmaya sunuldu. Bu nedenle bir dizi kadın örgütü kuruldu. Çeşitli ülkelerden feministler, ortak eylemlerde birlikte çalıştılar ve geçen yüzyıldan bu yana uluslararası kadın kongreleri düzenlediler. Burjuva parlâmentolarını dilekçe bombardımanına tuttular ve kitap pazarını, kadınların genel oy hakkı üzerine kitap, broşür ve çağrılarla doldurdular. Fakat bu "barışçıl taktik" başa-

rısız çıkınca, feministler, "süfrajetler"in[7] militan yöntemlerini üstlendiler. Bu militan burjuva kadın hakları savunucuları, bu yüzyılın ilk yıllarından Birinci Dünya Savaşının patlamasına kadar çok ünlüydüler. Bütün kadınların politik haklarını savunmaya pek değer veren bütün ülkelerin feministlerinin, gerici üç sınıflı seçim hakkını gerçekten engellemek söz konusu olduğunda, proleter kadınların oy hakkının ellerinden alınmasını kabul etmeleri tipiktir.

Dünya Savaşı sırasında, feministlerin eylemlilikleri azaldı. Bazı ülkelerde burjuvazi, savaştan sonra Avrupa'yı sarsan devrimci fırtınanın baskısı altında ve özellikle de büyük Rus işçi devriminin sonucu olarak, bazı alanlarda ödün vermeye zorlandı. Bundan dolayı burjuvazi, İngiltere, İsveç ve Almanya'da, kadınlara özlemle bekledikleri oy hakkını ve devlet işlerine katılma olanağını tanıdı. Evlilik hukuku ve miras hukuku, burjuva kadınların çıkarları aileleri içinde güvence altına alınacak şekilde gözden geçirildi. Bu kadar ileri gidildi, ama bir adım öteye daha değil. Feministlerin kadın sorununun çözümü için esas olarak gördükleri ve bu yüzden de uğruna çetin bir kavga yürüttükleri taleplerin çoğu, bu gelişme sonucunda burjuva toplum tarafından ödün olarak verildi. Bu, sorunun basit biçimsel hak eşitliği formülüyle çözülemeyeceğini, aksine, tüm meselenin çok daha karmaşık ve çok katmanlı olduğunu açıkça göstermektedir.

Birçok burjuva-kapitalist ülkede kadın, şimdi erkeklerle aynı politik haklara sahiptir. Çalışma hakkını, her yerde mücadeleyle elde etti. Bunun dışında kadınlar, bütün uluslarda yüksek öğrenim olanağına sahiptir. Erkekle kadın, anne-babayla çocuklar arasındaki ilişki, şimdi kadının gerçekten de önemli haklar elde ettiği şekilde düzenlenmiş durumdadır. Yine de "kadın sorunu" denilen sorun, kadının durumu, çözülmüş değildir. Kapitalizm ve burjuva diktatörlüğünde haklarının biçimsel olarak tanınması, gerçekte onu, kendi ailesi için bir hizmetçi olarak yaşamaktan,

burjuva toplumunun önyargıları ve gelenekleri tarafından horlanmaktan, erkeğe bağımlılıktan ve son olarak, ki bu tayin edicidir, kapitalistler tarafından sömürülmekten korumamaktadır.

Burjuva kadın hareketi, bir çıkmaza girmiştir. Yalnızca proletaryanın devrimci sınıf örgütleri, çalışan kadının gidebileceği yolu göstermektedir. Fakat başlangıçta, ne işçi kadın ne de işçi sınıfı, işçi hareketinin nihai hedefinin, aynı zamanda kadın sorununun çözümünü de birlikte getireceğini anladılar. Ancak yavaş yavaş ve pahalıya mal olmuş onlarca yıllık deneyimler temelinde, işçi sınıfı, proletarya içinde antagonist çelişkiler ya da çıkar karşıtlıkları bulunmadığının bilincine vardı. Daha çalışmanın makineleştirilmesiyle birlikte, hâlâ geriye kalmış olan farklı emek faaliyetleri birleştirildi, öyle ki, kadın ve erkek işçiler bugün aynı çıkarlara ve hedeflere sahiptir. Proletarya, bir bütündür. İçinde cinsiyetler arasında savaşa yer olmayan ve uzun vadeli hedefleri arasında kadının kurtuluşu da bulunan bir sınıftır.

Burjuva kadın hareketi, hak eşitliği sloganı altında gelişti. Kadın işçilerin öne sürdükleri ilk slogan ise, çalışma hakkını talep ediyordu. Geçen yüzyılın ellili yıllarında kadın işçiler, şu talepler uğruna mücadele ettiler:

1. Erkek iş arkadaşlarıyla aynı koşullarda sendikalara girme hakkı.
2. Eşit işe eşit ücret.
3. Kadın emeğinin korunması (bu talep, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıktı).
4. Kapsamlı analık koruması.

Bu taleplerden hiçbiri, proletaryanın sınıf çıkarlarıyla aykırılık içinde değildir, tam tersine, bunlar, tipik proleter taleplerdir. Çalışma hakkı için mücadele, daha 18. yüzyılın lonca örgütlerine karşı eylemleri karakterize etmekteydi; bu mücadele, yalnızca işçi kadınlar tarafından değil, bütün niteliksiz işçiler tarafından ortaklaşa sürdürüldü. Kadınların sendikalara üye olmasını

işçi sınıfının bir görevi olarak görmek de tümüyle doğrudur. Eşit işe eşit ücret talebi, işçi sınıfının şimdiye kadarki tüm ücret mücadelelerinin temelinde yatıyordu ve ücret politikasını belirledi. Ancak, bir sınıfın, ortaya çıkışından hemen sonra, gerçekte neyin kendi sınıf çıkarlarına uygun olduğunu pek nadiren kavradığını dikkate almalısınız. Deneyim eksikliği ve yanlış perspektifler sonucu, doğal olarak sık sık ağır hatalar işlenir. Kendi mücadele deneyimi yoluyla, insan, sağlam ve doğru bir bilinç ve toplumsal politikada olgun bir yargı yeteneği kazanır. Üretimde kadın emeğinin yayılmasıyla birlikte bu soruna tavır almak zorunda kaldığında, bu proletarya açısından da böyle oldu. Proletaryanın tarihi, işçi kadınların yeni bir üretim dalına alındıkları her keresinde, kendi sınıf kardeşlerini yoldaşça bir davranış doğrultusunda hareket ettirmekte büyük zorlukları olduğunu gösteren olaylar bakımından son derece zengindir. İşçi kadınların zorlukları, burjuva kadınların akademik eğitim hakkı için mücadele ettikleri dönemdeki zorluklardan çok daha büyüktü. Sayısız sanayi dalında (örneğin, nitelikli işçilerin çalıştığı makine yapımında, matbaacılık dalında vs.), kadın işçilerin üretime katılmasına karşı erkek meslektaşları tarafından aktif bir mücadele yürütüldü. Birçok sendikanın tüzüğünde, "işçilerin gelir olanaklarını kötüleştiren niteliksiz, kadın işgücünün dışlanması"nı talep eden özel maddeler vardı. Güçlü sendikalar, girişimcileri, kadın işgücünden vazgeçmeye zorladılar. Bazı işçi grupları çok daha aşırıya gitti ve kadınları üye olarak sendikalarına yanaştırmadı. Ama doğal olarak işçi sınıfının birliğini tehdit eden bu trajik ilişkilerin, buna rağmen anlaşılır nedenleri olduğunu görmek zorundayız. Meslek eğitimi eksikliği, işçi kadınların anılan dallara girmesini ve burjuva kadınların akademik meslekleri yürütmesini engelledi. Bugüne kadar kadınlar, bundan dolayı niteliksiz ve bundan dolayı daha ucuz işgücü sunmaktadır. Bu işgücü, esas olarak makineleştirilmiş iş sektöründe uygulama bulmaktadır. Ancak mesleki yetenek arandığında, kadınların en küçük bir şan-

sı yoktu. Bundan ötürü, mesleki kalifikasyon sorunu, tüm dünyada işçi sınıfından kadınlar için berbat bir handikaptır. Bu konuda bugüne kadar hiçbir şey değişmedi.

Ucuz kadın emeğinin rekabetinden korkan işçiler, kadın emeği için uygun kurallar aracılığıyla kendilerini yasal yoldan buna karşı korumaya bile çalıştılar. Ondokuzuncu yüzyılın kırklı yıllarında, işçi koruma yasaları için mücadele eden kendiliğinden bir hareket doğduğunda, işçiler, gerekçelerinde, öncelikle kadın ve çocuk emeğini düzenleme zorunluğunu öne sürdüler. Çoğunluk, doğal olarak bu talepleri destekledi, ama motifleri, soylu olmaktan başka her şeydi. Bu şekilde, ucuz kadın ve çocuk emeğinin rekabetinin kısıtlanabileceğini umuyorlardı. Ama işçiler, kadın emeğinin evli kadınların üretimden dışlanması yoluyla kısıtlanmasını hiçbir zaman talep etmediler.

Üretici güçlerin dinamiği, tek tek bireylerin ve hatta tüm örgütlerin irade ve isteğinden daha güçlüydü. Kadın emeğini ortadan kaldırmak mümkün değildi artık. İşçi sınıfı, bu ucuz işgücünü emek pazarında istenmeyen bir rakip olmaktan çıkarıp, sermayeye karşı sadık bir müttefike dönüştürmekten başka çaresi olmadığını geç de olsa kavradı. Kadınların sendikalara girişini reddetme ve onları üretimden dışlama yerine, işçiler, kadınların örgütlerine üye olması için çaba göstermeye başladılar. Şu anda sendikalar, Avrupa ve ABD, Avustralya ve kısmen de Asya'da milyonlarca kadın üyeye sahip. Yalnızca Çin ve Hindistan sendikaları, işçi kadınlara karşı açık isteksizlik göstermeye devam ediyorlar. Japonya'da işçi kadınlar, erkeklerle birlikte örgütlenmişlerdi. Sendikalar kadınlara kapalı kaldığı sürece, kadınlar doğal olarak kendi örgütlerini oluşturmak zorunda kalmışlardı. Bu kadın sendikaları, özellikle İngiltere'de çok sayıda üyeye sahipti; bunlar Fransa, Almanya ve Amerika'da da mevcuttu. Ama işçi hareketinin devrimci bir sınıf bilincine sahip olmasından bu yana, erkek işçilerle kadın işçiler arasındaki bariyerler de orta-

dan kaldırıldı ve kadın sendikaları işçi sınıfı hareketinin geri kalanıyla muazzam, yekpare bir akım hâlinde kaynaştı.

Proletarya, ücret kölesi olarak kadının tüm ücretli işçi sınıfının eşit haklara sahip bir üyesi olduğunu kavramaya başladı. O üstelik bir de anne adayı ise, proletarya, gelecek kuşakların çıkarları doğrultusunda, kadının haklarını savunmak zorundadır ve bundan dolayı da işçi kadınlara özel bir koruma sunan bir yasanın çıkarılması için çaba gösterir.

İşçi sınıfının bir siyasi partide birleşip, gerçek sınıf mücadelesi politikası izlemeye geçmesinden bu yana, işçi kadınların kendi programlarıyla ortaya çıkma gereksinimi de kayboldu. Eşit işe eşit ücret talebi, genel yankı buldu. Ilımlı sosyalist işçi partileri bile, kadın ve çocuk emeğinin yasayla korunmasını programlarına aldılar. Ancak yine de, kapitalizm altında nihai hak eşitliğinin ve kurtuluşun kadından esirgendiğini herkes görmektedir. Kadın sorununun çözümü, pratikte, yalnızca kendi ailesinin değil, tüm toplumun refahı için çalışan kadının tümüyle yararlı bir işgücü olarak kabul edildiği bir üretim sisteminde çözülebilir.

Kadının nihai ve çokyönlü kurtuluşu, ancak komünizmde mümkündür. Bu, uluslararası kadın proletaryanın en bilinçli kesimlerinin neden komünist partilerin safında yer aldığının da açıklamasıdır. Bunun dışında, kesinlikle atlayamayacağımız çok önemli bir başka olguyu daha tartışmak istiyoruz. Proletaryanın çoğunluğu, kadının kurtuluşu için mücadelenin kendi sınıf mücadelesinin bir parçası olduğunu ancak sonradan kavramış olmasına rağmen, işçi sınıfının öncüleri, sosyalistler, bunu başından itibaren kavramışlardı. Daha erken 19. yüzyılın ütopik sosyalistleri Saint-Simon, Fourier ve yandaşları, kadın sorununu tartışmışlardı. Ancak ütopyacılar, kadının baskı altında tutulmasının gerçek nedenlerini bulamadılar, yani ne yazık ki, kadının köleleştirilmesinin, onun tüm kolektif için yararlı ve üretken çalış-

maya son vermesinden ötürü ortaya çıktığını kavramadılar. Bunun için de kadın sorununun çözümünü, kadının toplum için zorunlu çalışmasında görmediler. Onların gözünde kadın, eş ya da özgür sevgili olarak, ama her iki halde de, yalnızca erkeğin "arkadaş"ı ve yardımcısı olarak kaldı, kendine özgü bağımsız üretken bir işgücü olarak değil.

Ütopyacıların kadının hak eşitliği üzerine tartışmayı bir bütün olarak ve üstelik son derece polemiksel bir tarzda başlatmaları ve eleştirel çözümlemelerinde kadının meslekteki ve yasa önündeki konumuyla yetinmeyip, aynı zamanda evlilik içindeki durumunu ortaya koymaları, kuşkusuz onların büyük bir kazanımıdır. Claude-Henri Saint-Simon, "çifte ahlâk"a, ikiyüzlü burjuva toplumunun bu çocuğuna amansızca saldırdı. Ütopyacıların cinsiyetler arasında eşitlik üzerine, aşk ve evlilik üzerine söyledikleri ve "duyguların özgürlüğü"nden yana çıkmaları, 19. yüzyıl boyunca, eleştirel düşünen bir dizi kadın tarafından yeniden ele alındı ve daha da geliştirildi. Bu kadınlar, "kadın sorunu" denilen sorunun eşit eğitim ya da sandık başına gitme hakkından çok daha karmaşık ve kapsamlı bir mesele olduğu için, burjuva kadın hareketine katılmayı tutarlılıkla reddetmişlerdi. Kadınların duygu özgürlüğü hakkının hayranlık uyandırıcı ve militan temsilcileri içinde, 1848 Fransız Devrimi'nin devrimci katılımcısı, Fransız kadın yazar George Sand ve Amerika'nın ilk kadın gazetecisi Margareth Fuller de vardı. İkisi de aynı dönemde yaşadı. Margareth Fuller, olgun ve iyi düşünülmüş yazınsal çalışmalarıyla değil, daha çok ve öncelikli olarak yarattığı kişisel etkiyle, kadın sorununun bu yönünün tartışılmasını tayin edici bir şekilde etkiledi.

Gerçi ütopyacı, ama çok pratik bir ütopyacı olan Robert Owen, İngiltere'de kooperatif hareketinin kurucusu olarak, kadının çalışmaya katılmasının ne kadar önemli olduğunu kavradı. Onun ilk kooperatifine pekçok kadın işçi üyeydi. Buna ilgi duyuyor

musunuz? O zaman size Dobrolyubov'da ya da Sidney ve Beatrice Webb'in ortaklaşa kitabı "Sendikalar"da, Robert Owen üzerine anlatılanları okumanızı özellikle tavsiye ederim.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in "Komünist Partisi Manifestosu"[8], kadın sorununu bilimsel bir tarzda ve aile ve evlilik bakış açısından inceler. Friedrich Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" kitabı, "Manifesto"daki gerekçeleri derinleştirir ve geliştirirken, Karl Marx "Kapital"de sorunu bir başka açıdan ortaya atarak, kadın emeğinin yayılmasının ve kadın emeğinin sermaye tarafından sömürülmesinin, kapitalist üretim sistemindeki yoğunlaşma sürecinin bir ürünü olduğunu kanıtlar.

Bu bağıntıda, kadın sorunu, artık yalnızca sınıf mücadelesinin salt pratik bir parçası değil, aynı zamanda proleter kurtuluş mücadelesinin de teorik bir parçasıydı.

I. Enternasyonal, pratik taleplerini öne sürerken, kadın çalışmasıyla bağıntılı olan sorunları da tartıştı. Karl Marx, Enternasyonal içindeki sağcı ve küçük-burjuva kanadın, ailenin hatırına kadın emeğini kısıtlamak isteyen önerisini sert bir şekilde mahkûm etti. Elbette bu sahte önerinin gerçek niyeti, emek pazarındaki rekabeti sınırlandırmaktı. Ama I. Enternasyonal, kadın emeğini kaçınılmaz gördü, anne olarak kadının konumunu savundu ve kadınların işgücünü ve sağlığını koruyacak yasalarda reform talep etti. I. Enternasyonal, kadın emeğinin toplumsal zorunluluğunda ısrar ettiği, ama aynı zamanda kadının kurtuluşunun önemini kavradığı ve kadının anne olarak ek işlevini göz önünde bulundurduğu için, kadın sorununda başından itibaren tutarlı ve doğru bir tavır aldı. Burada, işçi sınıfının ve feministlerin birbirinden gerçekten de çarpıcı bir şekilde ayrıldıklarını ve kadın sorununda birbirine zıt görüşler savunduklarını saptayalım. Feministler, yalnızca eşitlik ülküsüne angaje oldular. Buna karşılık işçi sınıfı, kadının kurtuluşunun iki yönü olduğu ve herhangi so-

yut hakların kadının konumunu iyileştirmediği, tam tersine kötüleştirdiği inancındadır. Eşit haklar ve özellikle de anne olarak kadının devlet tarafından korunması, "kadın sorununda" komünistlerin, proletaryanın öncülerinin uzun vadeli hedefiydi.

Geçen yüzyılın yetmişli yıllarında August Bebel'in "Kadın ve Sosyalizm"[9] adlı, Çince ve Japonca da dahil olmak üzere hemen hemen tüm dillere çevrilmiş kitabı yayınlandı. Kitap sadece Almanya'da şimdiye kadar elliden fazla baskı yaptı. Bu başarıyı izaha gerek yok. Bu kitabın çalışan kadının gerçek İncil'i hâline geldiği haklı olarak iddia edilebilir. Marx ve Engels'in yapıtlarında yalnızca değinilen ve kadın sorununda I. Enternasyonal'in politikasının belkemiğini oluşturan şeyi, Bebel özlü, popüler ve anlaşılır bir şekilde formüle etmekle kalmadı, muazzam bir tarihsel kaynak malzemeyle destekleyerek bu tezleri daha da geliştirdi. Bebel, işçi sınıfının tarihsel görevinin kadının kurtuluşunu sağlama göreviyle kopmaz bir şekilde bağlı olduğunu kesin bir şekilde kanıtladı. O, kadının kurtuluşu için doğru yolu da gösterdi: Bu yol, işçi sınıfının zaferi ve komünist sistemin gerçekleştirilmesidir. Bebel, "kadın sorunu"nun bütün yönlerini tartıştı ve burjuva toplumun cinsel ahlâk ve evlilikteki ikiyüzlülüğüyle dalgasını geçmekten de geri kalmadı. Toplumsal olgu olarak fuhuşu tartıştı ve bu sorunun da toplumun sınıflara ayrılması ve işgücünün sermaye tarafından sömürülmesiyle doğrudan bağ içinde olduğunu kanıtladı. Ancak onun en büyük kazanımı, kadının kurtuluşuna götüren süreçte işçi sınıfının ikili görevini çok belirgin bir biçimde formüle etmesidir: Mücadele birliği. Kısa vadeli ve uzun vadeli hedeflerde birlik; ama o burada aynı zamanda, hiçbir yanlış anlamaya yer bırakmayacak şekilde, işçi sınıfının annelere karşı yerine getirmesi gereken özgül görevlere işaret etti. Proleter kadın hareketi, işçi hareketinin bütünlüklü mücadelesine bağlıdır. Onun özel talepleri, işçi hareketinin gelişmesine ve kök salmasına katkıda bulunur.

Bebel'in kitabı, büyük bir etki yarattı ve kendine güvensiz ve kör olan, proleter kadın hareketi için doğru yolu arayan II. Enternasyonal'deki kadınlar için son derece yararlı oldu.

Geçen yüzyılın doksanlı yıllarından bu yana, bütün ülkelerde proleter kadın hareketinin üye sayısı önemli ölçüde arttı. İşçi kadınlar, işçi sınıfının mücadelesiyle sımsıkı birleştiler, sendikalara ve sosyalist partilere girdiler, proletaryanın grevlerine, kitle eylemlerine, gösterilerine ve dünya kongrelerine katıldılar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde proletarya, yaklaşık bir milyon örgütlü işçi kadını hesaba katabiliyordu. Sosyalist partilerde kadınlar, dikkate değer bir şekilde, genellikle "Sollar"a mensuptu.

İşçi hareketinin büyümesi ve aynı zamanda sosyalist fikirlerin gelişmesi ve istikrar kazanmasıyla birlikte, politik olarak aktif kadınlar, kitle hâlinde işçi hareketine katıldılar. Bunların bir dizisi, pratikleri ve teorik çalışmalarıyla sosyalist hareketin sembolleri hâline geldi.

Şu adları, eminim ki, hepiniz biliyorsunuz: Louise Michel, Paris Komünü sırasında örgütçü, coşkun ajitatör ve fedakâr sınıf savaşçısı, ya da Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, Henriette Roland-Holst ve Angelika Balabanov. Onların komünizm için mücadeledeki çabaları artık herkesçe biliniyor ve onların III. Enternasyonal'in kurulmasıyla bağıntı içindeki muazzam çalışmaları sonucu isimleri tarihe geçmiştir. Onların katkıları, Marksist teoriyi zenginleştirdi ve derinleştirdi.

Rusya'nın yakın tarihi, bütün burjuva geleneklerden ve görüşlerden amansızca kopmuş ve geçen yüzyılın yetmişli yıllarından bu yana devrimci mücadelenin aktivistleri olmuş cesur kadınlar açısından son derece zengindir. Başlangıçları Rus proletaryasının biçimlenmesiyle çakışan Rusya'nın devrimci partilerinin tarihi, iç sağlamlık, fedakârlık ve devrimci kararlılığa sahip

sayısız kadını anlatır. Örneğin, yalnızca Bardina'yı, Rusya'nın ilk kadın sosyalistini, yüzyıllardan beri haktan tümüyle yoksun bırakılmış ve cehalet tarafından ezilmiş kitleler arasında gelecek adaletin, sosyalizmin tohumunu ekmek amacıyla "halkın arasına" giden kadını anımsatmamız yeter. Onu, kararlı Subbotina kardeşler, dayanıklı Lesyem ve fedakâr Lyuboviç izlediler. Ne zindan, ne sürgün, hatta ne de ölüm, emekçi halkın kurtuluşunun bu sosyalist kadın öncü savaşçılarının sağlam inancını kırabilecek durumdaydı.

Ondokuzuncu yüzyılın seksenli yıllarında, onlara yaraşır ardılları, gözüpek kadın teröristlerde buluyoruz; bunların arasında güçlü iradesiyle Sofia Perovskaya'ya rastlıyoruz, onun kişiliği, "erkek aklı"nın ve çok kadınsı bir "ben"liğin başarılı bir senteziydi; sıcak yüreğini ve iç alevini tümüyle devrimin hizmetine koşmuş bir kadındı. Onunla yan yana, Çarlık işkencecilerinin kurbanı olan işçi kadın Gessi Helfman'ın portresini görüyoruz. Vera Figner, Wolkenstein ve Vera Zasuliç, devrimin diğer kadın kahramanlarının ve şehitlerinin adıydı, ama yalnızca bunlarla da kalmıyor. (Çarlık Rusya'sında Marksizmin gelişmesini ona borçlu olduğumuz "Emeğin Kurtuluşu" grubunun kurucuları içinde yalnızca Pavel B. Akselrod ve bir Georgi Plehanov değil, aynı zamanda Vera Zasuliç de bulunmaktaydı. Onun bilimsel çalışmaları, Marksist teori için değerini bugüne kadar yitirmedi.)

III. Enternasyonal'in oluşmasıyla birlikte, proleter kadın hareketi, kesin bir biçimde, işçi sınıfının örgütlü devrimci mücadelesinin bir parçası hâline geldi. Bu, III. Enternasyonal'in 1919 yılındaki I. Kongresi'nde açıkça saptandı. Devrimci işçi hareketi ne kadar güçlenir ve hedeflerini ne kadar yüksek tutarsa, kadın hareketi de o ölçüde tümüyle onun içinde dağılır, proletarya diktatörlüğü döneminde, burjuva toplumunun önünde onca acınası bir şekilde başarısızlığa uğradığı kadın sorununun Gordiyon Düğümünü çözmek de ona o kadar kolay gelir. İşçi sınıfının zaferi-

ne ve komünist sistemin başarısına yaklaştıkça, kadınların geleceği o kadar parlaklaşıyor. Nihai kurtuluş anının yakın gelecekte mi olduğu, şimdi artık bizzat kadınlara, onların siyasi bilinç ve devrimci eylemlilik derecesine bağlıdır.

Biraz uzun kaçan bugünkü konuşmamızı bitirmeden önce, bir kez daha, kadının yeniden evinin ocağının başına ve aile çevresine dönmesinin olanaklı olup olmadığını sorusunu yanıtlamayı denemek istiyoruz. Geleneksel ev idaresi işinin kaybolmakta ve tümüyle gereksiz hâle gelmekte olduğunu tamamen bir yana bırakırsak, böyle bir gelişmenin bugün neden olanaksız hâle geldiğine ilişkin çok önemli bir başka neden daha var: Üretici güçlerin sürekli gelişmesi. Bu, ek işgücüne gereksinimi sürekli artırmaktadır. Tekniğin gelişmesi, belirsiz bir geleceğe kadar, gelecekteki olası her buluşun artan bir işgücü talebini beraberinde getirmesine yol açmaktadır, ya başka alanlarda ya da hatta bazen bu buluşun kullanıldığı sektörde.

Ekonomik gelişmenin eğilimleri, yakın bir gelecekte işgücü fazlasının olmayacağı yönünde. İnsanlık, henüz bir bolluk durumundan çok uzaktır. Henüz görece düşük bir gelişme düzeyinde bulunuyor ve kültür alanındaki çığır açan başarılardan, eskiden olduğu gibi yine yalnızca bir avuç azınlık yararlanabiliyor.

Ancak insan işgücüne gereksinim arttığı sürece, kadın işgücüne ve enerjisine talep de büyüyecektir. Daha bugünden, ekonomide kadın emeği bir zorunluluktur. Herhangi bir yapay araçla Amerika ve Avrupa'da çalışan 70 milyon kadını üretimden dışlamak mümkün olsaydı, nasıl bir iktisadi felaketin gerçekleşeceğini düşünebilirsiniz. Bu, doğal olarak tüm dünyada üretimde tam bir kaosa ve tüm dalların yıkımına ve çöküşüne yol açardı. Yirminci yüzyılda kadın emeği, üretimin sağlam bir bileşeni hâline gelmiştir ve kadın emeğinin büyümesine yol açan etkenlerin ortadan kalkmasını varsaymamızı gerektirecek inandırıcı bir neden gerçekten yoktur. Proletarya diktatörlüğüne ve komü-

nist üretime geçişle birlikte, kadın emeği, ekonomide kendini kesin olarak kabul ettirmiştir. Bu, kendini, istenebilecek en berrak şekilde Rusya örneğinde göstermiştir. "Çalışmak istemeyen yemesin de", diyor komünizmin ana sloganı. Yani çalışmak, işçi cumhuriyetinde bir yurttaşlık görevi hâline gelir. Koşulların bugünkü durumunda, kadının dar aile çevresine ve eski hak yoksunu konumuna dönmesi bir olanaksızlık hâline gelmiştir.

Kadının konumu, onun hakları ve toplumsal önemi, onun ekonomik rolü tarafından belirlenir. Bu, şimdiye kadarki dersleri birbirine bağlayan bağ oldu. Buradan, onların hak yoksunluğu, bağımlılık ve baskı günlerinin sayılı olduğu sonucu, mutlak bir kesinlikle çıkarılabilir. Genel çalışma koşullarında üretimi çözen komünizm, kadın sorununu kesin olarak çözecektir.

9. Ders

Savaş Sırasında Kadın Emeği

Bugün, proletarya diktatörlüğü altında kadın emeğini tahlil etmek istiyoruz. Büyük Rus Devrimi'nin gözle görülür deneyimleri temelinde, komünizm yönündeki her adımın, kadınları gerçekten de tam ve çokyönlü kurtuluşa yaklaştırdığına emin olabiliriz. Kadının proleter Sovyet Cumhuriyeti'ndeki konumu üzerine sohbet etmeden önce, kısaca, emperyalist Dünya Savaşı dönemini, yani proletarya diktatörlüğü için zemini hazırlayan dönemi incelemek istiyoruz.

1914–1918 Dünya Savaşı, insanlık tarihinde şimdiye kadarki en kanlı savaştı. Avrupa ve Amerika'nın tüm büyük devletleri, bu dünya savaşına katıldılar. Burjuva-kapitalist toplumun temel direkleri sarsıldı ve kapitalist üretim, tümüyle dengesini yitirdi. Milyonlarca erkek işçi işyerlerinden koparılıp muharebe meydanlarına atıldı. Buna rağmen, bir üretim sınırlamasına kesinlikle gidilmemesi gerekiyordu. Tam tersine. Üretimin karakteri, tümüyle değişti. Sanayi, tüketim malları yerine yıkım ve ölüm makineleri üretiyordu. Her ülke, zafer için, patlayıcı madde, top vs. üretimini güvence altına alan gittikçe genişleyen bir savaş sanayiine gereksinim duyuyordu. Ancak cephe ile cephe gerisi ara-

sında organik bir ilişkinin kesintisiz olarak var olması durumunda, savaşın elverişli bir şekilde bitmesi düşünülebilirdi. Çünkü orduların yazgısı sadece muharebe meydanında belirlenmiyordu. Çeşitli ulusal silahlanma sanayileri arasındaki yarış da en az bunun kadar önemliydi. Üretimin genişletilmesinin temeli ise, yeterince büyük bir işgücü potansiyeliydi. Savaş sanayii, kapitalist büyük sanayinin üretim dallarından biri olduğu için, niteliksiz işgücü de çalıştırıyordu. Bundan dolayı, genel seferberlikten sonra asker karılarının, kızlarının, kızkardeşlerinin ve annelerinin, işletmelerde öksüz kalmış işyerlerini doldurmaları gündeme geldi[10]. Geçimlerini temin edenler tarafından yarı yolda bırakılan kadınlar, kendi iş gelirlerini sağlamak için ellerini çabuk tutmak zorundaydılar. Girişimciler, bu ucuz işgüçlerini seve seve kabul ettiler, çünkü bu kadınlar bir yandan şimdi siperlerde yatan erkek işçiler için mükemmel bir yedek oluşturuyor ve diğer yandan kârları yükseltiyorlardı. Savaşın patlamasından seferberliğin kaldırılmasına kadar, kadın emeğinde sürekli bir büyüme kaydediyoruz. Bu, girişimcileri için Birinci Dünya Savaşı'nın dev bir iş olduğu tarafsız ülkeler için de geçerlidir. Bundan dolayı, doğal olarak, bütün mevcut işgüçlerini, erkekleri ve kadınları üretime zorladılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında kadının toplumdaki konumu muazzam değişti. Kadının esas yerinin evde ocağın başı olduğunda direten burjuva toplumu, "cephe gerisindeki asker" olmaya hazır olan ve ekonominin ve devletin çıkarına bir iş yapan kadınların "yurtseverliğini" övmeye başladı. Kadını "vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye" çağırmak, anavatana daha iyi hizmet edebilmek için "mutfak"taki ve "çocuklarına karşı" görevlerini şimdi biraz ihmal etmesi gerektiği konusunda onu gayretle uyarmak için egemen sınıfın üyeleriyle ortaklaşa koro içinde aynı tondan konuşan bilginler, politikacılar ve uyanık gazeteciler vardı; bu ise, kadınların işgüçlerini ucuz ucuz silah tekellerine satması demekti. Üretimde istihdam edilen kadınların sayısı hız-

la büyüdü. Kadın emeğinin kendisini kabul ettirmediği tek dal kalmadı. Savaş sırasında kadın emeğinin en yaygın olduğu yerler metal sanayii, patlayıcı üretimi, üniforma yapımı ve konserve fabrikalarıydı. Bu dalların hepsi, doğrudan cephe için çalışıyordu. Ama diğer dallarda da, hatta şimdiye kadar kadınlara kapalı tutulmuş sektörlerde bile kadın emeği kendini kabul ettirdi. Savaş sırasında her yerde nasıl kadın tramvay ve tren kondüktörleri, taksiciler, kapıcılar, liman işçileri ve hamalların ortaya çıktığını hâlâ çok iyi anımsayabiliyoruz. Çok sayıda kadın, madenlerde ve inşaat sanayiinde çalıştı ve kadın organizmasına zararlı olan ağır işler yaptı. Kamu ulaşımında, telefon dairelerinde, telgraf istasyonlarında ve postahanelerdeki kadın sayısı, sonsuz ölçüde arttı. Kadınlar, taze bir memurun ya da işçinin özeniyle, görevlerini en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştılar. Her tarafta kaygılı kadın yüzleri görülüyordu. 1914–1918 arası dönemde, çeşitli dallardaki kadın emeği %70 ile %400 arasında arttı. Hatta bu sayı, Alınan metal sanayiinde %408'i buldu. Fransa'da, aynı dalda kadın işçilerin sayısı iki katına çıktı. Rusya'da da sık sık, sayısız meslek grubunda, kadın çalışanların çoğunluğu oluşturduğuna rastlanıyordu. Kadınlara savaştan önce yalnız temizlikçi ve hatbakıcı olarak izin veren Rus demiryolu şirketinde bile, kadınların sayısı, personelin %35'ini buluyordu. Fransa'da da milyonlarca kadın üretimde çalışmak zorundaydı. İşçi kadınların sayısı İngiltere'de 1,5 milyon ve Alınanya'da 2 milyon arttı. Avrupa ve Amerika'da işçi kadınların sayısı, toplam olarak neredeyse 10 milyon civarında arttı.

Bu gelişmenin nedenleri açıktır: Bir yandan işgücü eksikliği ve diğer yandan işgücünün düşük giderleri. Tüketim mallarının yapay olarak doruğa tırmandırılmış fiyatları ve "ailenin geçimini sağlayanlar"ın savaşa katılması, kadınları emek pazarına sürdü. Erkeğin askerlik maaşı, ailenin geçimine yetmiyordu. Yalnızca yalnız yaşayan kadınlar —asker dulları, silah altına alınmış askerlerin karıları, evli olmayan kadınlar— değil, aynı zamanda

kocaları henüz cephe gerisinde çalışan kadınlar da yan bir kazanç aradılar, çünkü, ev idaresi parası başka türlü yetmiyordu. Fakat tüm ülkelerde ve tüm sanayi dallarında kadınların ücretleri erkeklerinkinden düşüktü. Genel olarak, dört savaş yılı boyunca kadın ücretlerinin, erkek ücretlerinin üçte biriyle yarısı kadar olduğu söylenebilir. Çıplak zaruret, kadınları fabrika, atölye, büro ve kamu ulaşım işletmelerine itti. Girişimciler, kendi kârlarını büyütmek için, işçi kadınları amansızca sömürmekten hiç çekinmediler. "Kadının kutsal yükümlülüğü", annelik ve diğer güzel sözler, yani kadının erkekten zayıf olduğu ve bunun için de kadının erkek mesleklerinde çalışmasının doğru olmadığı, bütün bu laf kalabalığı, temelli unutuldu. Girişimciler "zayıf cinsiyet"in kendine özgü özellikleri konusunda böyle düşüncelere sahip olmuşlarsa bile, kâr hırsı onları bundan çabucak kurtardı. Bu düşüncelerin yerine, bu "zayıf cinsiyet"in temsilcilerinden mümkün olduğunca en büyük kârı sızdırma sağlam kararlılığı geçti.

Kadınlar, sınıf çıkarlarını korumak açısından erkeklerden de hazırlıksızdılar. Kendilerine güvenleri daha az ve deneyimsizdiler. Girişimciler gerçekte kendi ceplerini doldururken, kadınlar, "anavatanları" için çalıştıklarına emindiler. Girişimciler, bu ham hayali kullandılar ve işçi kadınlara, bir erkeğin aynı iş için elde edeceğinin ancak küçük bir bölümünü ödediler. Örneğin, bir erkek işçi 42 mark haftalık ücret alıyor idiyse, kadın işçi yalnızca 8 mark alıyordu. Kadınlar akort çalıştıklarında, çok nadiren erkek iş arkadaşlarının aldığının üçte birinden fazlasını alıyorlardı. Kadınlar daha az mı çalışkandı, yoksa özenli çalışmıyorlar mıydı? Kesinlikle hayır. Bizzat girişimciler ve onların ideologları, erkek işçilerin yerine kadın işçi kullanılmasından üretkenliğin kesinlikle zarar görmediğini açıklıyorlardı. Kadın işgücünün bir daldaki düşük üretkenliği, diğerlerindeki yüksek üretkenlikle zaten gideriliyordu. Bu olgu, istatistiklerle kanıtlanabilir. Örneğin İtalya gibi belirli ülkelerde, girişimciler, yalnızca üretim için yeterli erkek işçiye sahip olmadıklarından dolayı değil, aynı za-

manda, kadınların güya "erkeklerden daha uysal ve uyumlu" oldukları ve işverenlerin, onları bu yüzden özen, çalışkanlık ve dayanıklılık gerektiren işler için son derece uygun bulmalarından dolayı, fabrikalarında kadınları memnuniyetle karşılıyorlardı. Almanya'nın top kralı Gustav Krupp von Bohlen und Halbach, açık açık, "kadın emeğinin geleceğin melodisi" olduğunu söylüyordu. İşverenler, birçok yerde, yalnızca kadınların çalıştığı ve özel bir el ustalığı gerektiren ürünlerin imal edildiği atölyeler örgütlüyorlardı. Teknisyenler için çıkarılan burjuva dergilerde, kadın işgücüne dizilmiş sayısız methiye yer alıyordu. Sürekli olarak, kadınların erkeklerden daha çok öğrenme yeteneğine sahip olduğu vurgulanıyordu. Örneğin Stem adında bir mühendis şöyle yazıyordu: Kadın işçiler, erkek iş arkadaşlarından çok daha uysal, alçak gönüllü ve öğrenme arzusuyla dolu. Hatta burjuva basını, savaş dönemi boyunca, kadınlar için çalışma hizmeti yükümlülüğü, bir tür "cephe gerisi askerleri" seferberliği, ilgili meslek dallarında özel bir savaş tekniği eğitimi talep ediyordu[111]. Ama bu tonda konuşanlar yalnızca girişimciler değildi, ne yazık ki, burjuva kadın hakları savunucuları ve sosyal-yurtsever kadınlar da, hepsinden önce de kadınlar için (cephe gerisinde) bir savaş hizmetinin yürürlüğe sokulmasını talep eden Lilly Braun, bu koroya katıldılar. Burjuva kadın örgütleri çevrelerinde o dönemde örneğin şunlar söyleniyordu: "Doğrudan, sanki ortaklaşa bir emir üzerine, tüm erkek ve kadın nüfusu silah altına almayı gerçekleştirebilmek mutlak zorunlu." Almanya ve Fransa'da sosyal-yurtsever kadınlar, ucuz kadın işgücünün sırtından kazanma çabalarında, kapitalistleri kayıtsız koşulsuz desteklediler. Fransız sosyal-yurtseveri Albert Thomas bizzat, kadın işgüçlerinin şimdiye kadar olduğundan daha fazla kullanılmasını önerdi. Aynı şey, Rusya'da ve kanlı savaşa kapılmış tüm diğer ülkelerde de gerçekleşti.

Kadınların iktisadi yaşamın içine çekilmiş olması, kendi başına elbette ne zararlı ne de gericiydi. Tam tersine, bu yolla, kadı-

nın gelecekteki kurtuluşunun çıkış koşulları iyileşti. Zararlı olan, kadın emeğinin kendisi değil, onun nasıl ve ne şekilde sömürüldüğüdür. Girişimciler, yalnızca ucuz kadın ücretlerinden kazanmadılar, aynı zamanda kadın emeğini örgütlü ve daha iyi ödenen erkek emeğine karşı ustaca kullanmayı da becerdiler. Bunun dışında, kadın işgücünü olanaklı olanın sınırına kadar kullanarak kadınların sırtından kârlarını artırmaya çalıştılar. Gece işi ve fazla mesai kuraldı. Kadın emeğinin korunmasına ilişkin yasaların neredeyse tümü, savaş sırasında yürürlükten kaldırıldı. Girişimciler, en ufak bir utanç duymadan, en zararlı çalışma koşulları altında kadınlara ağır işleri yaptırdılar. Kapitalizmin gerçek, berbat karakteri, açıkça, yüzsüzce ve iğrendirici bir şekilde ortaya çıkıyordu. Kapitalizm, doymak bilmez kâr hırsıyla, artık kendini insancıl niyetler incir yaprağının arkasına gizleme gereği bile duymuyordu. İngiltere'de kadınlar için fazla mesai zorunluydu. Bu, 12 ile 15 saatlik işgünlerine yol açıyordu. Gece işi gayet olağandı. Güya "aile geleneklerinin çöküşü"nü beraberinde getiren gece işinin zararlı sonuçlarına ilişkin burjuvazinin ikiyüzlü öfkesi, kendi içinde çöktü. İşçi sınıfı tarafından çetin mücadelelerle elde edilen kadın işçilerin korunmasına ilişkin yetersiz yasa bile, yürürlükten kaldırıldı.

Bu yasaları yürürlükten kaldırma çabalarında, çarlık Rusya'sındaki girişimciler, bu yasalar bu beylerin muazzam iştahını zaten dizginleyemeyecek olmasına rağmen, özellikle küstahça davrandılar. Savaş Komiteleri Kongresi, esas olarak genel bir işgücü sıkıntısı çekildiğinden dolayı değil, tersine Komite daha ucuz olan kadın işgücünü tercih ettiğinden, apaçık bir şekilde kadın işgücünün celbini talep ediyordu. Baylar Gulşkov, Konovalov ve Ryabuşinskiy, ilk başta, "savaş süresince" çocuk ve kadın emeği üzerindeki mevcut yasal denetlemenin hemen kaldırılmasını talep ettiler. Rusya'nın sayısız fabrikasında 12–13 yaşında kızlar çalışıyordu. Rusya'daki yabancı girişimciler, Rus meslektaşlarını örnek aldılar. Yalnızca bir fark vardı. Bizim yerli Tit Ti-

tiçer'imiz (bu, kâr hırsıyla dolu tüccarlara takılan Rusça lakaptı), büyük nutuklar atmıyor ve fazla söze gerek duymadan, kadın işçiye, erkek işgücü sıkıntısı olduğundan dolayı değil, ucuz "iş hayvanı" olarak gereksinim duyduğunu itiraf ediyordu.

Buna karşılık, diğer ülkelerdeki sanayi kodamanları, "hesaplar"ını, yurtseverce palavraların puslu perdesi arkasına gizliyorlardı. Kadın, Jeanne d'Arc'ın izinde anavatanı kurtarmalı ve cephe gerisinde asker olarak hizmet etmeliydi. Gerçi bir filintayla kuşanmış olarak at üstünde değil, ama bir makinenin arkasında; ve "mülk sahipleri" bu arada kârları cebe indiriyorlardı.

Kadın emeği, her yerde, mutlak vazgeçilmez bir şey olarak nitelendiriliyordu. Aslında emek pazarında yeni olan kadınlar, savaş sırasında bütün üretim alanlarına yerleştirildi ve her yere sağlam bir şekilde ayak bastılar.

Peki, bütün bunlardan işçi kadının kazancı ne oldu? Toplumsal konumu mu değişti? Durumu şimdi daha mı iyiydi? Kadının toplumdaki rolünün onun üretime katılması tarafından belirlendiğini biliyoruz. Kadının Birinci Dünya Savaşı sırasındaki yazgısı bu tezi kanıtladı mı? Şunu ilk ve son olarak kavramak zorundayız ki, kapitalizmin egemenliği altında, *ücretli emek* değil, "örgütçü"nün, yani girişimcinin emeği sayılır. Ancak bunu kavradıktan sonradır ki, ücretli kadın işçilerin sayısı artmasına rağmen, burjuva toplumunda kadının konumunun iyileşmekten çok uzak olduğunu da kavrarız. Tersine, savaş sırasında çalışan kadınların konumu katlanılmazdı. Son derece yorucu ve artık hiçbir yasa tarafından zaman olarak kısıtlanmayan çalışma süresi, her yerde *kadınların sağlık durumunun kötüleşmesine ve kadın ölüm oranının artmasına* yol açtı. Bu da, fazla söze gerek kalmadan istatistiki olarak kanıtlanabilir. Burjuva toplumu, gerçi tüberkülozun ve genel bitkinliğin sonucu olan bir dizi diğer hastalığın yayılmasından[12] huzursuzluk duyuyordu, ama savaş kârlarından sarhoşluğa kapılmış burjuvazi, bu nahoş olguları redde-

dip, bunları, "savaş için ödememiz gereken zorunlu bedel" olarak niteliyordu. İşçi kadınların yaşam koşulları, günden güne kötüleşiyordu. Yüksek iş yoğunluğu, sürekli akort kışkırtması, sonu gelmez işgünleri ve üstüne üstlük bir de bitip tükenmeyen enflasyon, işçi sınıfının yaşam standardını kötüleştiriyordu. Ama burjuva yaşam tarzı, bundan ötürü hiç de değişmemişti. Tek aile idaresi var olmaya devam ediyordu ve kadınlar bu işleri de yapmak zorundaydılar. İşçi kadın, büro memuru, telefonist ya da kondüktör kadın, uzun ve yorucu bir işgününden sonra eve geldiğinde, yeniden koşuşturmak ve önce besin maddeleri, yakacak odun ve gazyağı almak için çeşitli kuyruklara girmek zorundaydı. O zamanlar, bir bütün olarak her yerde kuyruklara giriliyordu. Londra, Paris, Berlin, Moskova ve Petersburg'da. "Kuyruklar", tüm dünyaya eşit olarak dağılmıştı. Bu, insanlar için anlamsız ve can sıkıcı saatler anlamına geliyordu. Birçok kadın hastalandı ya da sinirlerini yitirdi. Nevrozlar ve ruh hastalıkları gittikçe arttı ve enflasyon, sistemli bir yetersiz beslenmeye yol açtı. Yeni doğan çocukların, ya derisi yoktu, ya da bunlar kör ve raşitikti. Daha geceyle gündüzü ayırt edemeden ölüyorlardı. Anneleri çok bitkindi. Bütün bu bedensel yoksunlukların yanı sıra, bir de cephedeki yakınları için duydukları kaygı, arka plânda bir fırtına bulutu gibi bekliyordu. Yürekler, sevilen kocanın, oğlun ya da erkek kardeşin yazgısından duyulan korkuyla sıkışıyordu. Cephede kan ve sızlanma, evde yoksunluk ve gözyaşları.

"Yurtsever kadınlar"ı kamuoyu önünde methiyelere boğduktan sonra, burjuvazi ne yaptı peki? Burjuva toplum, bu ağır savaş yılları sırasında işçi kadınların durumunu kolaylaştırmaya çalıştı mı? Nihayetinde cephe gerisindeki kadın emeği, savaş başarılarına tayin edici katkıda bulunmuştu. Burjuvazi, kadınların haklarını kabul etmeyi reddetse bile, en azından onun basit insan sağduyusu, onu, işçi kadını çifte yükten korumaya yöneltmeliydi. Ama mülk sahibi sınıflar, bu sorunun bilincine bile varmadılar. Tüm savaş boyunca burjuvazi, kadınların yaşamını kolaylaş-

tırmak ve onları ev idaresi yükümlülüklerinden kurtarmak için hemen hemen hiçbir şey yapmadı. (İşçi çocukları için tek koruma, özel kişilerin yaptığı hayırseverlikti). "Önce savaş gelir. Savaştan sonra her şeyi düzeltiriz."

Burjuva hükümetler, örneğin, askerlerin geride kalan yakınlarının bakımıyla, *asker karılarının* yaşam koşullarını belli bakımdan düzenlediler. İstisnai olarak, bir kereye özgü, kadınların çıkarına olan bir şey yaptılar. Asker karıları, savaş dulları ve yetimler, devletten sabit bir yardım ve örneğin, ev kirası ödememe gibi belirli haklar elde ettiler. Ama bu düzenleme, kadınlar için değil, "askerlerin savaş moralini yükseltmek" için yapılıyordu. Ödenen aylığa rağmen, asker karılarının durumu, önceden olduğu gibi yine korkunç kötüydü. Rusya'da yardım olarak yalnızca birkaç kuruş alıyorlardı. Nisan 1917'de, Kerenski'nin geçici hükümeti döneminde, asgari geçim düzeyi birkaç yüz ruble tutarken, asker karıları ayda 79 ruble almaya devam ediyorlardı.

Artan bebek ölümü oranı, İngiltere, Fransa ve Almanya'daki hükümetleri, bekâr annelere belirli bir yardım yapmaya zorladı. Ama bu karar da, yetersiz ve yarımgönüllüydü. Çünkü, gerçekte, "ailenin geçimini sağlayanlar"ı cephede savaşan anneler ve bebekler de, eskisine göre daha kötü koşullarda yaşıyorlardı. Burjuvazi, anneler ve küçük çocuklarla ilgilenmiyordu. Bundan dolayı, tüm savaş dönemi boyunca özellikle kadınların huzursuz olması tümüyle anlaşılır bir şeydi. Daha 1915 ilkbaharında, Berlinli işçi kadınlar, Reichstag'a muazzam bir yürüyüş örgütleyerek, Karl Liebknecht'i kutlayıp Philipp Scheidemann'ı ıslıklamışlardı. Çoğu ülkelerde savaşa ve enflasyona karşı protestolar yapıldı. Paris'te, 1916 yılında kadınlar dükkanlara hücum edip kömür depolarını yağmaladılar. Kadınların savaşı ve enflasyonu protesto ettiği Avusturya, 1916 Haziran'ında "üç günlük bir ayaklanma" yaşadı. Savaş ilanından sonra ve seferberlik sırasında İtalya'da kadınlar, rayların üzerine yatarak demiryollarına ba-

rikat kurup, askerlerin cehenneme ve ölüme gidişini en azından birkaç saatliğine geciktirdiler.

Rusya'da kadınlar, 1915 yılında, Petersburg ve Moskova'dan çıkarak tüm ülkeyi bir tufan gibi kapsayan karışıklıklar düzenlediler. Kâr hırsına kapılmış girişimcilerin "kadın yurtseverliği"ne methiyeler düzdüğü, kadınları fabrikalarına davet ettiği ve gelecekteki kârlarından ötürü duydukları sevinçle ellerini oğuşturdukları sırada, işçi kadınlar, aktif bir şekilde grev mücadelelerine katıldılar. Savaş, kadınlara yeni tasalar getiriyordu, "kadın karışıklıklarının" nedeni de budur. 23 Şubat (yeni takvimle 8 Mart) 1917'de kadın proletarya, özellikle de Petersburg'un kadın tekstil işçileri, tarih sahnesine çıktı ve işçi sınıfının artan kızgınlığını dile getirdi. Bu ayaklanma, büyük Rus Devrimi'nin başlangıç sinyali oldu.

Bern'de daha 26 Mart 1915'te çok sayıda sosyalist kadın, (burada sosyal-şovenlerden değil, enternasyonalistlerden söz ediyorum) işçi kadınların savaşa karşı protestosunu ortaklaşa dile getirmek ve işçi kadınların dünya savaşına karşı mücadelesi için ortak yönergeler saptamak amacıyla bir Uluslararası Kadın Konferansı'nda buluştu. Bu, savaşın başlamasından bu yana ilk kongreydi. Bu kongrede, iki politik temel çizgi vardı. Çoğunluk fraksiyonu, gerçi savaşı mahkûm ediyor, ama elini sosyal-şovenlerden çekmiyordu. Azınlık fraksiyonu, bizim Rus Bolşevik kadınlarımız, proletaryanın uluslararası dayanışmasına ihanet edenlerin mahkûm edilmesini ve emperyalist savaşa karşı yanlış anlamaya yer bırakmayan bir yanıt, yani içsavaş ilânını talep etti.

Bu ilk Uluslararası Kongreyi sosyalist kadınların toplamış olması bir rastlantı değildi, dünya savaşı sırasında işçi kadınların çekilmez ve sürekli kötüleşen toplumsal durumunu düşünmemiz yeter.

Gerçi savaş sırasında kadın emeği sürekli arttı, ama aynı zamanda koşullar, işçi kadınların durumunun düzelmesini engelledi. Tam tersine, kadınların durumu kötüleşti. Savaş yalnızca spekülatörlerin, savaş fabrikatörlerinin ve varlıklı katmanların kadınları için yararlı bir işti. Uzun sözün kısası, bunlar, toplumun yalnızca tüketen ve üretmeyen, ulusal geliri israf eden ve yutan asalak tabakaları, yani her ekonominin safralarıydı.

Savaş, çalışan halka, bilinmeyen ölçüde acı ve tasa getirdi. Fakat savaş konjonktürü, aynı zamanda, sanayi dallarının hızla yeniden gruplaşmasına ve üretimin mekanikleşmesinin çok gelişmiş düzeye ulaştığı dev işletmelerin ortaya çıkmasına ve kurulmasına yol açtı. Bu süreç, niteliksiz işgücünün üretime akışını kolaylaştırdı. Kadın emeği, ekonomide önemli bir etken hâline geldi, üretimin yedeği sayıldı ve iktisadi örgütler (girişimci birlikleri ve sendikalar), kadın emeğinin önemini sınırlamasız kabul ettiler. Kadın emeği, yeni bir değer kazandı. "Eş ve ev kadını" olarak kadının yükümlülüklerine ilişkin eski gevezeliğin sözü hiçbir yerde duyulmaz oldu.

Seferberliğin kaldırılması ve barış ekonomisine geçişle birlikte, kapitalist ülkelerde, kadının üretimden yeniden kovulmasına ilişkin açık eğilimler kendini gösterdi. Kadın işsizliği yeniden hızla yükseldi. Bunun nedeni, dünya savaşına katılan bütün ülkelerde 1918–1919 yıllarında ağır bir iktisadi bunalımın meydana gelmesidir. Orduların terhis edilmesi ve silah üretiminden barış üretimine geçilmesi, zorunlu olarak iktisadi bir çöküşe eşlik eden bütün hastalıklı görüntülerin ortaya çıkmasına yol açtı. Büyük güçlerin mali yıkımı, karşılıklı borçlanma, hammadde eksikliği ve halkın açık yoksulluğu bu iktisadi çöküşü elbette çok daha güçlendirdi. İngiltere, Fransa, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin 1918–1919 yıllarında yaşadıkları bunalım, sayısız sanayi dalında üretimin tıkanması, fabrikaların kapanması ve işçilerin işten atılması sonucuna yol açtı. Kadınlar, kitle halinde işlerini

kaybettiler. İşçi kadınların artan işsizliğine yol açan şey, yalnızca bu ciddi bunalım, işçilerin genel olarak işten atılması değildi, gerçekte girişimciler, tümüyle normal işleyen sanayi dallarında da kadınları yeniden sokağa atmaya başladılar. Bir girişimci, cepheden dönmüş bir erkekle bir kadın arasında seçim yapmak zorunda kaldığında, seçimini genellikle erkekten yana yaptı. Bu, paradoks gelebilir, nihayetinde erkek işçiler o dönemde, işbirliğine hiç hazır değillerdi, daha yüksek ücret talep ediyor ve genel olarak da daha fazla ücret alıyorlardı. Başka toplumsal koşullar altında girişimciler, elbette daha ucuz olan kadın işgücünü tercih ederlerdi. Fakat bugün şunu unutmamalıyız ki, seferberliğin kaldırılması, halkın devrimci bir ruh hali içinde bulunduğu bir anda gerçekleştirildi. Rus işçi sınıfının Ekim Devrimi ile yönü göstermesinden bu yana, diğer ülkelerdeki çalışan kitleler, gergin bir huzursuzluk içinde bulunuyorlardı. Savaştan geri dönenler, sinirli ve öfkeliydi, tüfek kullanmasını biliyor ve ölümü göze alabiliyorlardı. Girişimciler bu huzursuz ve kızgın insanlara iş vermemeye kalkışsalardı, burjuva sistem için ölümcül bir tehlike ortaya çıkabilirdi. Girişimciler, bu durumdan gereken sonucu çıkardılar ve şimdiye kadar ucuz kadın emeğinden elde ettikleri kârın bir bölümünden vazgeçmenin daha uygun olduğunu kavradılar. Tetikte duran kızıl tehlikeye karşı kendi egemenliklerini korumaları gerekiyordu. Politik hesaplar, iktisadi mülahazalar karşısında öncelik kazanıyordu. Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'da, şimdiye kadar çok sevilen yurtsever kadınlar, dünün bu "emek kahramanları", bu "cephe gerisi askerleri", şimdi yerlerini eve dönen askerlere bırakmak zorundaydılar.

Tamamen bozulmuş üretimin yavaş yavaş normalleşmesi ve savaş sonrası krizin hafiflemesiyle birlikte, kadın işsizliğinde de bir düşüş saptayabiliriz. Ancak kadın emeği sorununun çözülmüş olmaktan çok uzak olduğunu vurgulamak gerekir. Tam tersine, teknik olarak çok gelişmiş büyük sanayide yoğunlaşma süreciyle belirlenen kapitalist dünya üretiminin şimdiki gelişme

aşaması temelinde, bu sorun var olmaya devam ediyor. Elbette kadının, evinin dört duvarı içine yeniden geri çekilmesinden söz edilemez. Gerçi üretim kapasiteleri, silahlanmayla dengesiz olarak gelişmiştir, ama tüketim malları sanayiinin dalları, geçtiğimiz barış yıllarında yeniden işlemeye başlamıştı. Bundan dolayı, işgücüne olan gereksinim de artmıştır ve geçmişte olduğu gibi, sermaye kendine yine en ucuz işgüçlerini arıyor. Şimdi yeniden, fabrikalarda kadın emeğinin yaygınlaşmaya başladığını görüyoruz. Fakat kapitalist devletlerdeki iktisadi canlanma, bugün belli zorluklarla karşılaşıyor: Hâlâ var olan ücretli emek; elde edilen artı-değerin en büyük kısmının girişimcilerin cebine akması olgusu; tüm ekonomiye yönelik bir plânlamanın (örneğin, istatistiki bir genel bakışın ve mevcut işgüçlerinin akılcı bir şekilde kullanılmasının) yokluğu ve üretimle tüketim arasındaki dengesizlik. Bu etkenler, kapitalist sistem çerçevesinde üretici güçlerin gelişmesine aşılamaz sınırlar çekmektedir. Kapitalist üretim sistemi, üretici güçlerin sınırsız gelişmesi için artık hiçbir hareket alanının olmadığı bir aşamaya ulaşmıştır. Kapitalizm, gelişmesinin doruk noktasını aşmıştır. Bir yanda kapitalist dünya iktisadının bunalımlı gelişmesi ve diğer yanda Rusya'da sosyalist devrimin zaferi, kapitalist sistemin temellerini sarstı ve onu krizlere daha eğilimli yaptı. Şimdi kapitalist ülkelerde üretici güçler, ancak kramplarla ve spazmodik aralıklarla gelişebilirler. Konjonktür eğrisi hiç kuşkusuz çok daha sık inip çıkacaktır. Kapitalizm için tipik olan yüksek konjonktür, durgunlaşan ekonomi ve bunalım arasındaki değişim, kapitalist üretim tarzını daha zorlu bir şekilde sorgulayacaktır. Kapitalizm koşullarında üretici güçlerin gelişmesinin krizsiz gerçekleşebileceğine dair en küçük umut yoktur, yani gelecekte de, ağır iktisadi bunalımlar ve buna bağlı olarak, işçilerin kitle halinde işten atılmasını beklemek zorundayız. Var olmaya devam eden savaş tehlikesinden hiç söz etmek istemiyoruz, çünkü bu, emperyalist politika, tarihin kapanmış bir sayfası haline gelmediği sürece, sürekli mevcuttur. Peki, işçi sı-

nıfının kapitalist sistemi yerle bir edemediği ve şimdi sürekli olarak sıçramalı bir gelişme gösteren ülkelerde kadın emeğinin perspektifleri ne merkezdeydi?

Hem tek tek işletmelerde ve hem de tüm ekonomide her konjonktürel canlanma, üretimde kadınların sayısının artmasına yol açar. Kadın emeğinin artması, bir yandan ucuz kadın ücretlerine ve diğer yandan genişleyen sanayi dallarındaki artan işgücü talebine bağlıdır. Her yüksek konjonktürün ardından hemen iktisadın durgunlaşması gelir. Sonuç: Daha az işyeri arzı ve işten çıkarmalar. Girişimciler, politik düşüncelerden hareketle, erkek çalışanları mümkün olduğunca uzun istihdam etmeye çalışacak ve bunun için de önce kadın işçileri işten atacaklardır, çünkü deneyimin de gösterdiği gibi, onlar "serbest kalanlar" olarak daha az sorun çıkarmaktadırlar. Anlattığım bağıntı, genelde kapitalizm için tipiktir. Dünyanın şu anki durumunda ise bu diyalektik (yani üretimin toplumsal karakteriyle özel kapitalist mülk edinme arasındaki çelişki), özellikle şiddetli bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Her yeni kriz, tüm iktisatta daha şiddetli sarsıntılara yol açmakta, daha büyük etkiler göstermekte ve gittikçe daha geniş halk katmanlarını kapsamaktadır. Kapitalizm ortadan kaldırılmadığı sürece, emek-sermaye ilişkisine bağlı olan genel sorunun bir parçası olan kadın emeği sorunu da çözülmeden kalır. İşçi sınıfının parçası olarak kadın işçiler, sermaye emek üzerinde egemen olduğu ve özel mülkiyet, üretim, tüketim ve ihraç plânlamasının önünde engel olarak kaldığı sürece, kapitalist ülkelerde durumlarının düzelmesini bekleyemezler.

Yoldaşlar, işsizlik hayaleti emekçi kadınların peşini bırakmadığı müddetçe, kadın emeği sorununun çözülemeyeceği konusunda açık olmalısınız. Bu söz konusu olduğu sürece, bu zor kadın sorununun bütünlüğü içinde herhangi bir şekilde çözülmesi kesinlikle söz konusu olamaz.

Gerçi savaşın sonundan bu yana bazı burjuva devletler, kadı-

nın durumuyla da biraz ilgisi olan bir dizi reform gerçekleştirmek zorunda kaldılar, ama bu uzlaşmalar; militan süfrajetlerin geçen yüzyılda İngiltere'de elde bombayla uğruna savaştıkları ve önemli ölçüde daha barışçıl burjuva kadın hakları savunucularının sayısız dilekçeyle dilendikleri bu uzlaşmalar, burjuvaziden yalnızca iki nedenden ötürü koparılabilmiştir: Bir yandan, burjuvazi için onca korkutucu olan Rusya'daki devrim örneği ve diğer yandan kitlelerde çok yaygın olan toplumun demokratikleştirilmesi doğrultusundaki ruh hali. Burjuvazi, bu çok yaygın devrimci ruh halini yatıştırmak ve işçilere, iktidara gelmenin güya başka başarılı yöntemleri de olduğu için bir "toplumsal devrim"in gereksiz olduğunu kanıtlamak için, (kadınlara oy hakkı da dahil) seçim reformu gibi sadakalar dağıttı. David George Lloyd[13], Hjalmar Karl Brandling[14], Philipp Scheidemann[15] ve Gustav Noske[16] gibi figürler, "işçilerin refahıyla ilgilendiler" ve işçi sınıfı için gerçi tüm devlet iktidarını değil ama "adil bir payı" elde ettiklerini iddia ettiler.

İngiltere, Almanya, İsveç ve Avusturya'da kadınlar savaştan sonra belirli politik mülahazalardan ötürü oy hakkını elde ettiler, yoksa "yurtsever başarıları"nın ödülü olarak değil.

Ama bu biçimsel hak, kadının burjuva sınıf toplumundaki gerçek konumunu değiştirmedi. Kadın, savaştan sonra da hâlâ, savaştan öncekiyle aynı toplumsal rol içinde bulunuyor. O, bütün burjuva ülkelerde hâlâ, ailenin ve toplumun hizmetçisi durumundadır. Burjuva yasalarında kadınlar lehine yapılan reformlar ve karı-kocanın eşitliğini hedefleyen yasa girişimleri, kadının durumunda bir bütün olarak gayet önemsiz iyileşmelere yol açtı. Eski ilişkiler, eski aşağılama ve eski angarya esasta değişmedi.

Burjuva ülkelerde kadın sorunu kesinlikle çözülmemiştir. Tam tersine, arka plânında kadınların toplumsal durumunun durduğu kadın sorunu, gittikçe daha şiddetleniyor.

Kadınlar, mesleki yaşamla aile ve evlilik yaşamını nasıl bağdaştırmalı? Kadınlar, yalnızca gereksiz enerji yutan sonsuz ev işinden nasıl kurtulacak? Kadınlar, bu enerjiyi çok daha akılcı bir şekilde, örneğin bilimsel çalışmalar için ya da bir fikrin hizmetinde kullanabilirler.

Kadın sorununun ortaya attığı çözülmemiş sorunlar: annelik, kürtaj, sağlık koruması ve çocuk eğitiminin üzeri kapitalizmde çimentoyla örtülür. Kadınlar için bu labirentten çıkış olanaksızdır. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı, özel tek ailelik ev idaresinin varlığının devam etmesi, bireyci alışkanlıkların ve geleneklerin inatla ayakta kalması ve kolektif toplum biçimleriyle deneyim eksikliği, kapitalizmde kadın sorununu karmaşık ve çözülmez bir düğüm haline getirmiştir. Aslında kadınlara karşı dostça düşünceler besleyen erkekler de, kapitalizmin egemenliği kırılmadıkça, kadın sorununun çözümüne çok az katkıda bulunabileceklerdir.

Ancak proletarya ayaklandığında, bu düğümü de parçalayacak durumda olacaktır. Rusya'da ilk dört devrim yılının deneyimi, dünya proletaryasına ve özellikle kadın proleterlere, bu çıkmazdan nasıl kurtulabileceğimizi göstermektedir. Kadınlara yalnızca biçimsel ve yüzeysel bir hak eşitliği değil, aynı zamanda gerçek ve içeriksel bir kurtuluş getiren yol, hangi yoldur?

Bu hedefe nasıl ulaşacağımızı, bir dahaki derste inceleyeceğiz.

10. Ders

Proletarya Diktatörlüğü: Emek Örgütlenmesi

Dünya Savaşı, kadının kurtuluşu için tüm nesnel koşulları yarattı. Kadın emeği, bugün ekonominin önemli bir etkenidir. Çalışabilir yaştaki çoğu kadın, toplumsal olarak yararlı bir iş yapıyor. Buna rağmen, şimdiye kadar, burjuva-kapitalist sistem içinde kadının kurtuluşunu gerçekleştirmek *olanaksızdı*.

Bunun için şimdi karmaşık toplumsal sorunlarıyla kapitalizmin dünyasını arkamızda bırakıyor ve insanlığın bugüne kadar tanımadığı bir devlet biçimini, proletarya diktatörlüğünü inceliyoruz. Ülkemizde işçi sınıfı ayağa kalktı ve iktidarı kendi eline aldı. Yani şimdi ilk işçi cumhuriyetini ele alacağız. Devrimci Rusya'da devlet iktidarı emekçilerin elinde bulunuyor. İşçi ve köylü sınıfı, ilk kez burjuvaziye ölümcül darbeyi vurmayı başardı. Burjuvazi, ayrıcalıklarını ve otoritesini yitirdi. Burjuvazi, Sovyetlerde oy hakkına sahip değil, çünkü işçi cumhuriyetimizde tembellere ve soygunculara artık yer yok. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet kaldırıldı, özel ticaret ve sermayenin özel ellerde birikmesi bizde artık yok. İnsanın insan tarafından sömürülmesini aştık.

İşçi sınıfının öncüsü olarak Rusya Komünist Partisi (RKP),

Sovyet Cumhuriyetini ilan etti. Yaşam, temelden değişti, burjuva sınıfının temelleri sarsıldı, eski yok ediliyor ve onun yerine yepyeni bir şey inşa ediyoruz.

Devrimimizin ilk üç yılında, yeni bir üretim tarzının ön koşullarını yarattık. Kapitalizmin, özel mülkiyetin ve ücretli emeğin sömürülmesinin yerini, sosyalist iktisadi sistem almaktadır. Büyük sanayi, madenler, ulaşım sektörü, toprak ve arazi, herşey, şimdi halkın mülkiyetidir ve devlet aygıtı tarafından merkezi olarak yönetilmektedir. Gerçi ücretli emek henüz vardır, ama işçiler tarafından yaratılan artı-değer, artık herhangi bir özel girişimcinin cebine girmeyip, bilakis toplumsal gereksinimlerin karşılanması: üretimin geliştirilmesi, yeni bir toplumsal bilincin yaratılması ve proletaryanın devrimci diktatörlüğü döneminde mutlak zorunlu olan Kızıl Ordu'nun beslenmesi için kullanılıyor.

Kendi yönetim organlarında proletarya, kendine ekonomi için yönergeler hazırlıyor, üretimi ve ticareti plânlıyor ve proletaryanın gereksinimlerini gideren tüketim mallarının dağılımını örgütlüyor. Bütün bu muazzam girişimler, henüz başlangıç aşamasında bulunuyor. Hiçbir şey, henüz kesin biçimini almış değil. Bütün alanlarda hızlı bir gelişme yaşıyoruz. Devrimci pratikte, her yerde yeni deneyimler ediniliyor ve sürekli olarak yeni düşünceler ortaya çıkıyor. İşçi sınıfı, yeni bir üretim tarzının temelini atıyor ve burjuva toplumu çağından kalma, üretici güçlerin gelişmesini olumsuz etkileyen bütün engelleri ve kalıntıları aşıyor ve parçalıyor. Bu yeni üretim tarzının yolunu açmak, bu yeni toplumun baş görevidir.

Bu elbette zor ve sorumluluk dolu bir çalışmadır. Dev bir kolektif, insanlığın gözleri önünde, şimdiye kadar eşi görülmedik ve ortaklaşa bir irade ve güç çabasına girişmiştir: Bu kolektif, çöküşü yakın olan kapitalizmin temellerini sarsıyor. Kutsal özel mülkiyet ilkesi toz duman oluyor. Burjuvazinin aklı bokuna karışıyor ve alelacele yurtdışına kaçıp oradan isyancı ve itaatsiz

kölelere karşı silahlı saldırıyı örgütlüyor. Hava, buram buram savaş kokuyor. Cephede hergün kanlı çatışmalar oluyor. Eski iktidar sahiplerinin öfkeli haykırışlarını ve yeni geleceği savunan genç kuşağımızın cesur mücadele çağrısını duyuyoruz.

Dünya huzursuzluk içinde. Ortalıkta "kızıl hayalet" dolaşıyor. Gelecek, birileri için tehdit, diğerleri için özlenen şafak olarak kızıl bir ışıkta görünüyor.

Rusya'daki yeni iktisadi sistem için karakteristik olan, üretim ve tüketimin devlet tarafından merkezi olarak plânlanmasıdır. Ulusun bütün zenginlikleri, istatistiki olarak kayıt altına alınıyor ve aynı zamanda her Rus yurttaşı, üretici ve tüketici işleviyle kaydediliyor. Üretim tarzımız, bir ekonomik anarşiye izin vermez. Rekabet, ekonomik kriz ve işsizlik bilmez. Eskiden egemen olan işsizlik kayboluyor ve daha devrimin üçüncü yılında artık neredeyse hiçbir işgücü boşta değildir, daha çok bir işgücü eksikliğinden söz edebiliriz.

Üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin kaldırılmasıyla, ekonomi için yararlı iş yapmayan, tersine yalnızca tüketen asalaklar sınıfından kendimizi "kurtardık". Bundan dolayı, Sovyet Rusya'da şu anlayışa göre hareket ediyoruz: "Çalışmak istemeyen, yemesin de." Çalışmadan gelir elde eden rantiyeler ve işyerlerini terkeden kaçkınlar, ÇEKA (Karşıdevrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu) tarafından cumhuriyetimizin yasaları uyarınca kovuşturuluyor. Sovyet devleti, toplumumuzun en önemli güncel gereksinimlerini karşılamak için, tüm halktan son derece büyük bir çaba göstermesini bekliyor. Dünya savaşı ve çarlık memurlarının kötü yönetimi sonucu tümüyle mahvolmuş sanayinin yeniden ayağa kaldırılması gerekiyor. Ayrıca devrimimizi savunan Kızıl Ordu'yu da desteklemek zorundayız.

Yeni toplumumuzda elbette kadın asalaklara, kocalarının veya sevgililerinin sırtından geçinen iyi beslenmiş metreslere ya da

fuhuşu meslek edinenlere de yer yoktur, çünkü bizde şu geçerlidir: "Çalışmak istemeyen, yemesin de." Bunun için de tüketim mallarının dağılımı, özellikle de kentlerde, sıkı bir şekilde düzenlenmiştir. Yalnızca şahsen çalışan birisi, bir tayın elde eder. Bu ekonomik politikayla (Yeni Ekonomik Politika), cinsiyetler arasındaki ilişki tümüyle değişiyor. Kadın, artık eskiden olduğu gibi kocasına/geçimini sağlayana sokulmuyor ve artık onun isteklerine de tabi olmuyor. Şimdi kendi ayakları üzerinde duruyor, işe gidiyor, kendi iş karnesi ve (karneye bağlanmış besin maddeleri ve diğer tüketim malları için) alım karnesi var. Erkek, artık evin efendisi, ailenin başkanı ya da reisi gibi davranamıyor. Zaten, kadının, üzerinde çocukların da gösterildiği kendi alım karnesi olduğundan beri ona yapacak ne kalıyor ki. Yani kadın artık bir özel girişimciye ve kocasına/ailenin geçimini sağlayana bağımlı değil. Sovyet Rusya'da şimdi işçi kadınlar ve işçi erkekler için yalnızca bir başkan var: Sovyetler Birliği. Kadınların inşa çalışmalarına katılması, tüm halkımız açısından, burjuva kapitalist bir toplumda mümkün olmayan bir öneme sahiptir. Kapitalist iktisadi sistem, tam da dağınık özel tek ailelik ev idaresini önşart koşmakta ve diğer şeylerin yanı sıra kadının baskı ve vesayet altında tutulmasına dayanmaktadır.

Devrimin en önemli edimi, tüm yetişkin erkekler ve kadınlar için genel *çalışma yükümlülüğünü* getirmesidir. Bu yasa, kadının yaşamında, tarihte şimdiye kadar eşi görülmedik bir değişikliğe yol açtı. Bu, kadının toplum, devlet ve aile içindeki rolünü, Ekim Devrimi'nden beri kadının politik ve yurttaşlık hak eşitliğini ilan eden diğer tüm kararnamelerden çok daha güçlü şekilde değiştirdi. Örneğin, kadınların işçi Sovyetlerine ve diğer halk temsilciliklerine seçilme hakkı gibi ya da evliliğin eşit haklara sahip bireyler arasında bir ortaklık olduğunu saptayan 19 Aralık 1917 tarihli yeni evlilik yasası gibi. Bu hukuk normu, aslında yasa önünde yalnızca biçimsel bir eşitlik anlamına gelmektedir; gerçekte ise kadın, hâlâ mevcut olan burjuva gelenekler temelinde

aşağılanıyor ve vesayet altında tutuluyordu. Şimdi, bilinç biçimleri, gelenekler, alışkanlıklar ve ahlâk üzerine konuşuyoruz. Kadının ekonomideki rolü, ancak genel çalışma yükümlülüğüyle değişti. O, şimdi genelde, kolektif için toplumsal olarak yararlı çalışmaya katılan bir işgücü olarak kabul görüyor.

Bu gelişmeden, kadının diğer alanlardaki hak eşitliğinin de zamanla gerçekleştirileceği sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü kadının toplumdaki rolünün ve cinsiyetler arasındaki ilişkinin onun üretimdeki işlevine bağlı olduğunu biliyoruz. Bunun için de, genel çalışma yükümlülüğü getirilmesinin kadının kurtuluşu açısından nasıl bir devrimci öneme sahip olduğu konusunda tümüyle açık olmamız gerekir.

Rusya'daki yeni üretim tarzı üç şeyi önşart koşmaktadır:

1. Kadınlar da dahil, mevcut tüm işgüçlerinin tam olarak hesaplanması ve amaca uygun kullanılması, 2. tek ailelik ev idaresinden ve özel aile tüketiminden, ekonominin toplumsal plânlanmasına ve kolektif tüketime geçiş, 3. bütünlüklü bir iktisadi plânın uygulanması. Uzun savaş, önce emperyalist savaş ve sonra da devrimci kurtuluş savaşı, ülke ekonomisini çökertti, ulaşım sektörünü tahrip etti ve teknik gelişmeyi frenledi. Toplumsal zenginliklerin özel mülk edinilmesi gerçi sona erdi, ama işçi cumhuriyeti, şimdi ekonominin yeniden inşasını ve üretici güçlerin gelişmesini ilerletme zorlu göreviyle karşı karşıyadır. Kapitalist ülkeler de şu anda bir iktisadi istikrarsızlık ve iç çöküş dönemi geçiriyorlar. Tüm kapitalist iktisat, kaçınılmaz ve küresel bir iktisadi bunalım içinde çalkalanıyor. Rus proletaryası, bugün, üretici güçlerin gelecekte de gelişebilmesini bütün zamanlar için güvence altına almıştır. Burjuva devletlerde, kapitalistler ve finans spekülatörleri, aynı dönemde az çok yarımgönüllü bir şekilde, üretimi yeniden rayına oturtmaya çalışıyorlar. Kapitalist ekonomi, kısa bir canlanma döneminden sonra yeniden bir bunalımın içinde bulunuyor, pekçok işletme kapandı ve ekonomi çökü-

şün eşiğinde. İşçi sınıfı, bugün, ekonominin çöküşüne ve tahribine karşı sadece bir etkili ilacın olduğunu biliyor: yeni bir üretim tarzının yerleştirilmesi, çünkü bu, insanlığın barbarlığa geri dönmesinin tek seçeneğidir. Sovyetler Birliği, bugün bu yeni üretim sistemini geliştirmekle uğraşıyor. Fakat Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfı, kapitalizmde gelişmiş bir tekniğe mecbur olduğu sürece, üretici güçlerin gerçekten pürüzsüz gelişmesi olanaklı değildir, çünkü kapitalist devletlerdeki kaotik politik durum sonucu, kısa vadede Avrupa'da yeni oluşan işçi hükümetlerinden iktisadi yardım bekleyemeyiz. Bundan ötürü, *insan işgücünün plânlı örgütlenmesi* yoluyla üretici güçlerin zorunlu gelişmesini bizzat yürütmek mecburiyetindeyiz.

Bundan dolayı, Sovyetler Birliği halkı, tek tek her işçi erkeğin ve her işçi kadının üretkenliğini yükseltme göreviyle karşı karşıyadır. Şimdiye kadar, genel yaşam koşullarının etkin bir şekilde düzeltilmesinden söz edilemez, çünkü işçi sınıfının çok büyük bölümü bugün hâlâ burjuva geçmişin mirası olan koşullar altında yaşamaktadır. İşçi kadınların enerjileri, kısmen kendi aileleri için üretken olmayan hizmetlerde israf olmakta ve toplumsal değerler ve tüketim malları üretimi için yitmektedir. Yani işçi kadınlar enerjilerini ancak kısmen üretim sürecine katmaktadırlar. Bunun da sonucu elbette, onların çoğunlukla niteliksiz işler yapması ve ayrıca emeklerinin niteliğinin düşük olması olmaktadır. Kadınların meslekte kendilerini geliştirecek zamanı yok. Kadınların işgüçleri, ne kadar toplumsal üretim sürecinin dışında tüketilirse, onların üretimdeki emek kalitesinin de o kadar düşeceği açıktır. Geceler boyu bebeğin beşiği başında bekleyen ve boş zamanında kendini ailesine ve evine adayan işçi kadın ve anne, geceleri rahatsız edilmeden uyuyabilen ve ayrıca her türlü aile yükümlülükleriyle ilgilenmesine gerek olmayan erkeğe göre, işyerinde elbette daha az dikkatlidir.

İşçi sınıfının ve özellikle de kadın işçilerin emek üretkenliği-

ni iyileştirmek istiyorsak, önce yaşam koşullarını değiştirmek zorundadır. Adım adım, ama kararlı bir şekilde kolektif bir yaşam tarzının temellerini atmak zorundayız ve bu, önce yaygın bir kreş ve çocuk yuvaları ağı inşa etmemiz ve günün birinde yepyeni üretim kurumları kurmamız gerektiği anlamına gelir. Ancak ondan sonra, Sovyetler Birliği'ndeki devlet ekonomi plânlama kurumları ve sendikalar, işçi kadınlardan genel verim normlarına denk düşen bir emek üretkenliği talep edebilirler. Ancak o zaman, işçi kadınları ihmaller ya da kötü yapılmış işler için eleştirmek haklı olur. Bu ana ise ancak, sayıları milyonları bulan tüm işçi kadınlar, işyerleri dışında da işgüçlerinin artık özel iktisat ya da ailesel gereksinimler tarafından tüketilmediği yaşam koşullarını bulduklarında ulaşacağız. Kadın işgücünün bu israfına bir son verilmelidir ve bunun zorunlu olduğu kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. Bugünkü yaşam koşulları sonucu sosyalist iktisadımız için ortaya çıkan muazzam kayıpları azaltmak gerçekten önemlidir. Emek üretkenliğini, sadece işgücü sayısını artırarak yükseltemeyiz. İşçi sınıfımızın içinde yaşadığı yaşam koşullarının değişmesi de o denli önemlidir. Bunun için de, yavaş yavaş tek ailelik ev idaresinin yerine iktisaden daha verimli komünal ev idaresini geçirmek zorundayız. Kadınların işgücünü ancak bu şekilde koruyabiliriz.

Bugün Sovyetler Birliği'nde emek üretkenliği, henüz geniş ölçüde çalışanların sayısına bağımlıdır, bunun için de "Çalışma ve Savunma Konseyi", asalakların sayısını azaltmaya çalışmaktadır, zira bu insanlar, kendi emekleriyle toplumun refahına katkıda bulunmadan, işçi sınıfının sırtından yaşamaktadır. İşçi cumhuriyetimizde üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin kaldırılmasından beri, üretici güçlerin gelişmesinin önkoşulları iyileştirilmiştir. Yaratılan toplumsal artıdeğer, bugün üretici güçleri geliştirmek ya da önceden beklenmeyen gereksinimleri gidermek için kullanılmaktadır. Yani yaratılan toplumsal artı-değer, şimdi tüm halka yaramakta ve artık egemen sınıfın özel tüketimi için

israf edilmemektedir. Burjuva toplumda toplumsal artı-değeri toplumun yalnızca bir bölümü, işçi sınıfı üretiyordu. Kendileri hiçbir şey üretmeyenlerin sınıfı, özel tüketim gereksinimlerini ve zevklerini tatmin için üretkenlikten son derece uzak işlerde çalıştırdıkları yeni bir tabaka yarattılar: Hizmetçiler, lüks mal yapımcıları, hafif eğlence sanatçıları, sahte sanatçılar ve sahte bilim adamları ve sayıları giderek kabaran yatak arkadaşları ve fahişeler. Kapitalistler, toplumsal zenginliğin gittikçe artan bölümünü utanmazca eğlenceleri için kullandılar. Burjuva-kapitalist toplumlarda nüfusun üretken olmayan kesiminin payı, birçok kadın geçimini kocası üzerinden sağladığı için de büyüktü. Birinci Dünya Savaşı'nın başına kadar, kadınların yarısından çoğu, geçimlerini kocaları ya da babaları üzerinden sağlıyordu. Bu dengesizlik, kapitalist toplum yapısının bir sonucudur ve üretici güçlerin gelişmesini ve aynı zamanda bu ülkelerdeki karmaşık duruma karşı zorunlu mücadeleyi de engellemektedir.

Buna karşılık komünist ekonomi sistemi, bambaşka şekilde işlemektedir. Sosyalist ekonominin temeli, tüm iktisadi sürecin artık küçük bir kliğin değil, tersine tüm halkın gereksinimlerine yönelik plânlı yönetimidir. Tarihsel olarak zamanını doldurmuş kapitalist meta üretimi ortadan kalkıyor ve üretici güçler, sosyalizmde muazzam bir atılım yaşıyor. Önce mevcut tüm *işgücü* sayısına ilişkin merkezi bir istatistiğe gereksinimimiz var, ancak ondan sonra bu işgücünün plânlı kullanımı olanaklı olabilir. Serbest rekabet dolayısıyla kapitalist emek pazarında açık anarşi egemen. Bunun için de işletmenin birinde işsizlik hüküm sürerken, aynı dönemde bir başka işletmede açık bir işgücü eksikliği kaydedilir. Ağır bedensel çalışma sonucu kimi sanayi dallarında işçiler hastalanırken, diğer sanayi dallarında üretim süreci sürekli olarak rasyonel olmayan bir şekilde örgütlenir, çünkü makineler ve düşük ücret düzeyi kapitalistlere buna rağmen yeterince yüksek kâr garanti etmektedir. Yalnızca insan işgücünün plânlı kaydı ve dağılımı yoluyla, kadın ve erkek işçiler korkunç işsiz-

lik hayaletinden korunabilir. Sovyetler Birliği'nde işsizlik bugün tümüyle ortadan kalkmıştır. Bu, elbette tüm işçi sınıfı için esaslı bir iyileşmedir.

Sovyetler Birliği'nde emek üretkenliğini yükseltmeye yönelik bir başka önemli adım, doğrudan komünist *dağılıma geçiştir.* Kadın işgücünün şimdiye kadarki anormal israfı (Rusya'da kadınların nüfus içindeki payı nihayetinde erkeklerinkinden büyüktür), iktisadi olmaktan son derece uzak tek ailelik ev idaresinin bir sonucudur. Bu israf ancak kolektif komünal ev idaresine geçtiğimizde frenlenebilir. Sovyetler tarafından kurulan çocuk yuvaları, çocuk kreşleri, halka açık kantinler ve oyun yuvaları, kadınları üretken olmayan çalışmadan esirgemektedir. Kadın ancak tekdüze ev idaresi işinden ve diğer aile yükümlülüklerinden kurtulduktan sonra, tüm işgücünü toplumsal yararlı emeğe harcayabilir. Ancak yaşam koşullarının değiştirilmesinden ve yaşam alışkanlıklarının sosyalist ilkelere göre esaslı olarak reforme edilmesinden sonra, genel çalışma yükümlülüğü başarıyla yerleştirilebilir. Ama genel çalışma yükümlülüğünün yerleştirilmesi, aynı anda yaşam koşullarının ve yaşam alışkanlıklarının değiştirilmesine bağlanmazsa, o zaman bu, kadınlar için, eninde sonunda kadının sağlığının ve yaşamının gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu söylememiz gereken ek bir iş yükü anlamına gelir. Bunun için de, kapitalist toplumda genel çalışma yükümlülüğünün yerleştirilmesi ve buna bağlı olarak kadının çifte yük altına sokulması, son derece gerici bir gelişme olurdu. Buna karşılık sosyalist işçi cumhuriyetlerinde genel çalışma yükümlülüğünün getirilmesi ve buna paralel olarak örneğin kolektif komünal ev idaresinin yaygınlaştırılması gibi yeni yaşam koşullarının yaratılması, kadının gelecekteki kurtuluşu için sağlam bir temel atılması anlamına gelir.

Ama burjuva geleneklerin kalıntıları hâlâ gelenek ve göreneklerimizin katı bir parçasıdır ve köylü sınıfının küçük-burjuva ge-

leneklerinin ek desteğini almaktadır. Bu gelenekler, kadınların yaşamını çok zorlaştırmaktadır. Erkekler, bu burjuva geleneklerden daha az çekmektedirler, çünkü işçi aileleri içinde de bu geleneklerin sonuçlarına katlanmak zorunda olanlar, kendi karıları, anneleri ve kızkardeşleridir. Bu çifte iş yükü, kadınlar için doğal olarak belli sonuçları birlikte getirmektedir. Neden tam da kadınlar sağlıklarını tehlikeye soksunlar ki? Bunun için de günlük hayatın yeniden örgütlenmesi, kadın işçilerin yararınadır. Kadınlar usta ve deneyimli ev kadınları oldukları için, günlük hayatı yeniden yoluna sokmak söz konusu olduğunda, şimdiye kadar çok daha fazla inisiyatif ve atılganlık gösterdiler. Yani onların inisiyatifini desteklemek ve girişimleri için onlara gerekli hareket alanını sağlamaktan başka bir şey yapmamıza gerek yok. Proleter kadın, "hiçlikten yuva" kurmaya ve aile iktisadını asgari maddi araçlarla yürütmeye alışkındır. Bu yüzden de, günlük yaşamın kolektif örgütlenmesine kadınların ilgisini çekmek bu kadar önemlidir, çünkü günlük yaşamın yeniden örgütlenmesi ancak bu şekilde olanaklıdır. Böyle bir gelişme, hem kadınlar ve hem de tüm halk için son derece yararlıdır.

Ama tek yanlı olarak yaşam koşullarının değiştirilmesine takılıp kalmamalıyız. Daha özgüvenli olmaları da, kadınlar için aynı derece önemlidir. İşçi sınıfının yaşam koşullarını gerçekten değiştirmek istiyorsak, kadınları tüm yerel özyönetim organlarının çalışmasına katma mücadelemizde ödün vermemeliyiz.

Genel yaşam koşulları köklü bir şekilde değişmeden, emek üretkenliğini artırma doğrultusundaki her çaba, havada kalacaktır. Bu yüzden, işletmede de çalışma zamanının bir bölümünün genel yaşam koşullarının değiştirilmesi için kullanılması, üst plânlama ve iktisat organlarının da çıkarına olacaktır. Örneğin, işletmede bir kantinin, işletme çocuk yuvasının vs. kurulması gibi. *Kadın ve erkek işçilerin* bu komünist kurumları kurmak için

harcadıkları iş saatleri, zorunlu çalışma zamanının içinde sayılmalıdır. Ancak o zaman genel yaşam koşullarında köklü bir değişiklik sağlayabiliriz.

Kadın kolları, işletme ve sendika yöneticileriyle birlikte, bir yandan kadın işgücünün olabildiğince üretken kullanılmasını güvence altına alan ve diğer yandan da kadın işçileri aşırı çalışma yükünden koruyan modeller geliştirmelidir. Komünist günlük yaşamın plânlanması, üretimin plânlanması kadar önemlidir. Üretici güçlerin gerçekten tam olarak gelişmesini hedefliyorsak, bu zorunlu ön çalışmanın yapılması gerekir. Yani üretim plânlanıp örgütlenirken, günlük yaşamı kolaylaştıran ve kadın işgücünün anlamsız ve gayri ekonomik israfına son veren bütün etkenler göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir kez daha yineliyorum: Yaşam koşullarının değiştirilmesi, genel çalışma yükümlülüğünün getirilmesiyle el ele yürümelidir. Bu, ilkesel olarak kolektif komünal ev idaresini hedefleyen bütün girişimlerin yoğunlaştırılması anlamına gelir. Bunu başarırsak, o zaman, proletarya diktatörlüğü altında inşa edilmekte olan ve tüm halkın üretime aktif katılmasına bağlı olan sosyalist ekonomi sistemi, insanlık tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir değişime yol açacaktır: kadının toplumdaki hak eşitliğine sahip konumuna.

Bugün Sovyetler Birliği'nde 16 ile 40 yaş arasındaki bütün kadınlar (üretimde ya da devlet yönetiminde çalışmıyorlarsa), çalışmalara katılmak zorundadırlar. Genel kargaşadan sonra, üretimin nihayet yeniden rayına oturması gerekmektedir. Bu çalışma yükümlülüğü, yalnızca kentlerde değil, kırda da geçerlidir. Köylü kadınlar da, tıpkı köylü erkekler gibi, bu periyodik olarak tekrarlanan toplum için çalışmalara katılmak zorundadırlar. Köylü kadınlar ve köylü erkekler, arabacılık hizmetlerine çekilmekte, yakacak odun taşınmasında, yol yapımında ya da fidan-

lıklar kurulmasına yardım etmektedirler. Bazı köylü kadınlar, Kızıl Ordu askerleri için üniforma da dikmektedirler. Bu çalışma yükümlülüğü, köylü kadınlar için apaçık bir ek yük anlamına gelmektedir, çünkü bugüne kadar kırdaki yaşam koşulları değişmemiştir. Orada ne çocuk yuvaları ne de işletme kantinleri var ve bu da elbette, köylü kadınların tüm ev işini tek başına yapmaya devam etmek zorunda olduğu anlamına geliyor. Buna rağmen, toplumun köylü kadınları üretken işgücü olarak tanıması olgusu, uzun vadede onların yaşamını değiştirecek ve toplumsal statüsünün yükselmesine yol açacaktır. Köylü erkek, kendi kendine şöyle düşünür: "Devlet bile benim kocakarıyı bağımsız bir işgücü saydığına göre, demek ki gerçekten bir işe yarıyor." "Kocakarı"nın kırdaki bu son derece geleneksel ve sınırsız küçümsenmesi, şimdi yerini yeni bir anlayışa bırakmak zorundadır. Gerçi kadınla erkek arasındaki ilişkide belirli bir güç değişimi oldu, ama buna rağmen erkeğin kadına karşı bir saygısından söz edemeyiz.

Kentlerde çalışma yükümlülüğü, iş karnesine sahip olmayan, yani ne bir fabrikada ya da işletmede ne de parti işinde çalışan bütün kadınlar için geçerlidir. Bu kadınlar, sağlık alanında, hastahanelerde ya da kar küremekte çalışmaktadır. Başka kadınlar, karneye bağlanmış yakacak odunu dağıtıyor, kentin sokaklarını ve merdivenlerini süpürüyorlar. Bu genel çalışma yükümlülüğünün, daha şimdiden, kadının toplumsal kurtuluşu için önemli bir itici güç olduğu görülmüştür. Kadının tüm yaşamı temelden değişmiştir, elbette erkekle kadın arasındaki ilişki de bundan etkilenir. Çalışma yükümlülüğünün getirilmesiyle birlikte, kadının gerçekten kurtuluşunun yeterli temelinin artık yaratılmış olduğunu varsaymamız safdillik olurdu. Kadınların toplumdaki çeşitli işlevlerini, bir yandan ekonomi için üretken işgücü ve diğer yandan gelecek kuşakların anneleri olarak işlevlerini unutmamalıyız. Hiçbir işçi devleti, kadının bu özellikle önemli görevini görmezlikten gelemez. Partimiz, Kadın Kolunun bir inisiyatifi te-

melinde ve bizimle çok sıkı işbirliği içinde, kadının sağlığının ve işgücünün korunmasını öngören bir düzenleme hazırladı. Bu yasal düzenlemede, özellikle şimdiki dönüşüm dönemindeki yaşam koşullarını göz önünde bulundurduk. Sovyetler Birliği'nde tüm yurttaşlar toplum için üretken bir iş yapmak zorunda oldukları için, ilgimiz, kendileri için özel bir yasal düzenleme yapılan annelere ve ev kadınlarına yönelikti. 16 ile 50 yaş arasındaki bütün erkekler, genel çalışma yükümlülüğüne tabidir, ama kadınlar için ilgili üst yaş sınırı 40'tır. Sağlıklarının tehlikede olduğunu kanıtlayabilen kadın ve erkek bütün işçiler, genel çalışma yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır; bu düzenleme, çalışma yeteneğinin yüzde 45'ini kaybetmiş kadınlar için de geçerlidir. Genel çalışma yükümlülüğü, hamileler için elbette geçerli değildir. Düzenleme, her hamile kadının, doğumdan 8 hafta önce ve sonra her türlü işten muaf tutulmasını öngörmektedir. Düzenleme, ayrıca, 8 yaşından küçük bir çocuğa bakmak zorunda olan bir annenin, evde çocuğa bakacak başka aile üyesi yoksa, çalışamayacağını öngörmektedir. 5 kişiden fazla bir aileye bakmak zorunda olan kadınlar da, genel çalışma yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır. "Çalışma ve Savunma Konseyi"nin açıklamalarında, ayrıca, kadınların kural olarak yalnızca hafif işlere verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kentlerde 14 yaşından küçük çocukları olan bütün kadınlar ve kırda 12 yaşından küçük çocukları olan bütün kadınlar, oturdukları yer dışında çalışmaktan muaf tutulmaktadır.

Bugün burada ele aldığımız bütün sorunların, cinsiyetler arasındaki hak eşitliği üzerine burjuva feministlerin öne sürdüğü soyut ilkelerle elbette hiçbir ilgisi yoktur! Sovyet Cumhuriyetimizde kadın emeği sorununa ilişkin olarak şu görüşü savunuyoruz: Hak eşitliği, anneliğin korunması ve özel haklar.

Genel çalışma yükümlülüğü, yeni toplum düzenimizin önem-

li bir parçasıdır ve ayrıca kadın sorununun temelli çözümü için de bir alettir. Ama bu eğilim daha geniş bir anneliğin korunmasıyla desteklenmelidir, gelecek kuşakların işgücünü ve sağlığını ancak bu şekilde güvence altına alabiliriz. Yalnızca işçi sınıfı devlet iktidarını ele geçirdiğinde ve kadın, toplumsal olarak yararlı çalışma yürüttüğünde, kadının binlerce yıldır süren vesayet altında tutulmasına, bir daha gelmemek üzere bir son verilebilir. *Kadının tam kurluşunun yolu, proletarya diktatörlüğünden geçer.*

11. Ders

Proletarya Diktatörlüğü: Çalışma Koşulları ve İş Emniyeti Yasaları

Son derste, işçi sınıfının diktatörlüğü altında ortaya çıkan yeni üretim tarzını ancak kaba hatları içinde ele alabildik. Ama işçi cumhuriyetimizde genel çalışma yükümlülüğünün kadının kurtuluşu açısından hangi öneme sahip olduğunu ortaya koymuştuk ve bugün kadın emeğini daha yakından ele alacağız. Bunun dışında özel tek ailelik ev idaresinin yerine kamuya açık yemekhaneler, devlet eğitim sektörü ve anneliğin yasayla korunması geçirildiğinde, yaşam koşullarının ayrıntıda nasıl değişeceğini inceleyeceğiz.

Rusya'da devrimden önce yaklaşık 5 milyon çalışan kadın yaşıyordu. Yani bu çalışan kadınlar, sayıca büyük bir gruptu; yine de Rusya'nın tüm kadın nüfusunun %8'inden fazlasını oluşturmuyorlardı.

Dünya Savaşı sırasında, çalışan kadınların sayısı hızla arttı. Daha 1914 yılında sanayide kadın emeğinin payı %32'ye ve Ocak 1918'de %40'a çıktı. 1918 yılındaki bir meslek sayımına göre, bütün işçilerin ve memurların %40'ı kadındı. "Tüm-Rusya Sendikalar Merkez Konseyi"nin son derece eksik bir istatistiğine göre, 1921 yılı sonunda sanayide ve taşımacılıkta iki milyon-

dan fazla kadının çalıştığı tahmin ediliyor. (Bu istatistikte kadın tarım işçileri de sayılmış, bağımsız kadın köylüler ise göz önünde bulundurulmamıştır.) Altı meslek dalında ve bunlara ait meslek sendikalarında kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Halka açık kantinlerde, tüm çalışanlar içinde kadınların oranı %74,5, terzi atölyelerinde %74,2, tütün sanayiinde %73,5, "sanat" meslek sendikasında %71,4, sağlık sektöründe %62,6 ve tekstil sanayiinde %58,8'dir. Bunun dışında özel ev idarelerinde kadınlar, hizmetçilerin %53,2'sini oluşturmaktadır. Yani kadınların çoğu, tekstil sanayii, sağlık ve taşıma sektörü, terzi atölyeleri, kamu yönetimi, metal sanayii, sanatsal meslekler, okullar ve propaganda komitelerinde çalışmaktadır.

Bugün altı üretim dalında erkekten çok kadın çalışıyor ve diğer on üretim dalında kadın emeğinin tüm çalışanlar içindeki payı yüzde 25 ile 50 arasında bulunmaktadır. Yani kadın emeği artık istisna değildir, ama bundan bağımsız olarak, ne yazık ki, kadınların, ekonominin yönetiminde, işletme komitelerinde ve ekonomi konseylerindeki aktif çalışmaya katılımının olağanüstü düşük olduğunu saptamak zorundayız.

Öyle anlaşılıyor ki, bilinç ve geleneksel ahlâk, üretim sektöründe bugün hepimizin tanık olduğu muazzam değişikliklere ayak uyduramamaktadır. Kadın emeği, bugün ekonominin sağlam bir parçasıdır. Yalnızca kadınların çalışmaya katılmasıyla, üretimi artırabiliriz. Asalaklara yer yok; bu, tüm toplumsal sistemimizi üzerinde inşa ettiğimiz ilkedir. Profesyonel yatak arkadaşlarını da bu asalaklara dahil ediyoruz; ve bunların bu fonksiyonu eş olarak mı, fahişe olarak mı icra ettikleri hiçbir rol oynamaz. Herşeye rağmen kadının düşük değerine ilişkin önyargı kafalarda öylesine köklü bir şekilde yer etmiştir ki, erkek ve kadının hukuksal hak eşitliğinin gerçekleştirildiği, kadınların bütün toplumsal sektörlerde çalışmaya katıldığı, kadınların Kızılordu saflarında aktif şekilde mücadele ettiği Sovyetler Birliği'nde bi-

le, bu önyargı, kadının kendine güvenine sık sık kötü bir oyun oynayacak kadar güçlüdür.

Bazı tipik rakamlar temelinde şimdi bunu örneklemek istiyorum:

Toplam Sendika Üyeleri İçinde Kadınların Oranı ve İşletme Komiteleri İçinde Kadınların Oranı

Sendika	Üyeler İçinde Kadın Oranı	İşletme Komiteleri İçinde Kadın Oranı
Halk Beslenmesi İşçileri (Halka Açık Kantinler)	%73,5	%30,9
Terziler	%69,1	%25,7
Tütün işçileri	%67,8	%36,6
Öğretmenler (Halk Aydınlanması)	%65,2	%37,7
Tekstil İşçileri	%60,2	%9,3
Tıp ve Sağlık İşçileri	%52,7	%20,2
Sanatçılar	%39,3	%9,2
Kimya İşçileri	%35,6	%8,6
Kağıt Sanayii İşçileri	%34,3	%10,1
Sovyet İşçileri (Kamu Hizmetleri)	%34,3	%11,4
Matbaa İşçileri	%33,3	%9,6
Gazeteciler	%32,5	%13,2
Kolhoz İşçileri	%22,5	%8,1
Tarım ve Orman İşçileri	%19,8	%6,2
Besin Maddeleri Sanayii İşçileri	%18,3	%4,3
Metal İşçileri	%16,6	%1,8
Kereste İşçileri	%16,4	%5,5
Taşıma İşçileri	%14,5	%5,0
Deri Sanayii İşçileri	%13,8	%2,7
İnşaat İşçileri	%11,8	%2,9

Örneğin tekstil sanayiinde kadın emeğinin mutlak ve görece oranı çok büyüktür. Ama Rusya'da 38 ildeki tekstil işçilerinin yönetici organlarının 194 üyesinden yalnızca 10'u kadındır. Tekstil fabrikalarının işletme komitelerinde, kadınların çalışmaya katılması hâlâ bir istisnadır.

Bu özellikle sorumlu işletme müfettişlerinin atanmasından bu yana geçerlidir. Bir kadının ana ya da merkez yönetimde (Glavki ya da Zentren) çalışmaya katılması olağanüstü seyrektir. Rusya Komünist Partisi'nin Mart 1919'daki VIII. Kongresi'nde, Merkez Komitesi Kadınlar Kolu, bu gelişme sonucu, işçi ve köylü kadınların bütün ekonomi Sovyetlerine, hem de tüm üretim sektörlerinde katılmasını talep eden bir karar aldı. Bu karar, parti kongresi delegelerinin güçlü direnişiyle karşılaştı ve ancak Samoilov yoldaşın ve benim, sabırla, ama son derece enerjik ve inatçı bir şekilde bu kararı savunmamızdan sonra kabul edildi.

Kendi kendimizi aldatmayalım, çünkü biz kadınlar bugün de ana ve merkez yönetimlerde neredeyse hiç temsil edilmiyorsak, bu, kısmen kendi hatamızdır. Devrimden sonraki ilk dönemde, kadın kolları, çalışmalarını esas olarak kadınları yerel sovyetlerde çalışmaya katılmaya kazanmak üzerinde yoğunlaştırdılar. Öncelikle, kadının kurtuluşunun koşullarını yaratan ve onun günlük yaşamını kolaylaştıran Sovyet çalışma alanları o zamanlar bizim için daha çekiciydi. Bunlar, eğitim, halka açık kantinler ve anneliğin korunması alanlarıydı. 1920 sonbaharından bu yana ajitasyonumuzun ağırlık noktası yer değiştirdi. İyimseriz ve bunun için de her nedenimiz var, çünkü kadın kollarımız, kadınların sanayinin yeniden inşasına güçlü bir şekilde katılması için propaganda yapıyor ve biz de, yeni üretim tarzının inşasına aktif olarak katılan işçi ve köylü kadınların oranının hızla artacağından eminiz. Ancak şimdi, Sovyetler Birliği'nde kadın emeği sonucu ortaya çıkan sorunlara geri dönmek istiyoruz. İnsanlık tarihinin bu ilk işçi cumhuriyetinde, gelecek komünist toplumun tohumla-

rının yeşermeye başladığı bu deney alanında çalışma koşulları nasıldır?

Kadın ortaçağdan bu yana erkekle omuz omuza emek pazarında işgücünü sunmasına rağmen, kadına aynı iş için erkekten daha kötü ücret ödendi. Bunun için, kadınların iş ücreti sorunuyla uğraşmamız, bizim açımızdan özellikle önemlidir. 19. yüzyılın ortasından bu yana, yalnızca burjuva feministler "eşit işe eşit ücret" talebini savunmadılar, aynı zamanda sınıf bilinçli proletaryanın da taleplerinden biri buydu, fakat bu talep kapitalist toplumda hiçbir zaman kabul ettirilemedi.

Bu gelişmenin nedeni şuydu: Örgütlü işçi sınıfı, gerçi tek tek dallarda bu talebi kesinlikle kabul ettirecek ve savunacak durumdaydı, ama aynı dönemde, yeni ve sendikal olarak örgütsüz kadın işgüçleri kesintisiz olarak emek pazarına aktılar. Doğal olarak bu, kural olarak kadınlar için tüm ülkede göreli iş ücretinin düşmesine yol açtı. Kapitalizmde ortadan kaldırılamayacak olan bu dengesizlik, devrimden sonra Sovyet Cumhuriyetinde derhal ortadan kaldırıldı. Hangi cinsiyete mensup olunduğu, iş ücretinin miktarını belirlemiyor artık. Bütün üretim dallarında, ulaşım alanında, tarımda ve kamu hizmetlerinde, ücret sözleşmeleri, ilgili sendikayla "Tüm Rusya Sendikalar Merkez Konseyi" arasında imzalanmaktadır. Yani iş ücretinin miktarı, yapılan işin türüne bağlıdır ve çeşitli ücret kategorileri için değerlendirme ölçütleri örneğin şunlardır: gerekli ön eğitim, olası tehlikeler, özel zorluk derecesi vs. İş ücretinin miktarını arz ve talep belirlemiyor artık. İş ücreti de, sendikaların girişimcilere karşı ücret mücadelelerinin sonucu olmaktan çıktı artık. Bugün iş ücreti, artık şans eseri değildir, tersine bizzat işçiler tarafından belirlenmektedir. "Tüm Rusya Sendikalar Merkez Konseyi" tarafından kabul edilen ücret tarifeleri, ilgili dalın bütün işletmeleri için bağlayıcıdır, hem de tüm işçi cumhuriyetinde. Moskova'da işçiler arasında yapılan bir anket, bize, 18 yaşından küçük genç kadın işçilerin ortalama

gelirinin birçok dalda 18 yaşından küçük genç erkek işçilerinkiyle aynı olduğunu ya da hatta geçtiğini göstermektedir. Aşağıdaki tablo, bazı üretim dalları için *ücret sözleşmeleriyle belirlenmiş ortalama ücreti* göstermektedir.

Üretim Dalı	Erkek İşçi	Kadın İşçi
Kimya Sanayii	6,2	7,1
Tütün Sanayii	4,3	5,7
Kolhoz	6,3	5,0
Sağlık Sektörü	2,8	5,1
Tekstil Sanayii	3,7	4,1
Halka Açık Kantinler	3,5	3,2

Erkek ve kadın işçiler için bu ortalama sözleşme ücretlerini birbiriyle karşılaştırdığımızda, 18 yaşından küçük kadın işçilerin avantajlı olduğu izlenimi doğmaktadır. Ama aynı anket, bütün kadınların ortalama ücretinin bütün erkek işçilerin ortalama ücretinin yarısı kadar olduğunu da göstermektedir. Bu iş ücretleri eşitsizliği, Sovyet Cumhuriyetimizde de niteliksiz kadın işçilerin oranının niteliksiz işçilerin oranından büyük olması olgusuyla açıklanır. Kadınların meslek eğitimi daha güçlü bir şekilde teşvik edilmediği sürece, işçi cumhuriyetimiz tarafından törenle ilân edilen soylu "eşit işe eşit ücret" ilkesi de boş bir laf olmaktan öteye gitmeyecektir.

Ekim Devrimi'nden sonra "Yüksek Ekonomi Konseyi", iş ücretini yalnızca para olarak değil, aynı zamanda *aynî biçimde* de ödemeye çalıştı. Ücretin ana bölümünün para ücreti olarak ödenmesinin yanı sıra, işçi, iş karnesine sahip her Sovyet yurttaşının hakkı olan zorunlu ekmek tayınını değil, aynı zamanda yakacak odun, gazyağı, iş elbisesi, kantin yemeği ve ev biçiminde aynî ödenekler de elde etmektedir. İşçilerin bu ödenekler için ya hiç

bir şey ödemesine gerek yoktur ya da yerel Sovyet tarafından saptanan fiyatı ödemektedirler.

"Çalışma ve Savunma Konseyi", iktisadi düzende yeniden bir rota değişikliği gerçekleştirdikten sonra, yeni bir ücret sistemine de geçeceğiz. Fakat bugün dikkatinizi, öncelikle, devrimden sonraki ilk yıllarda ülkemizde uygulandığı haliyle aynîyat biçimindeki ücret ödemelerine çekmek istiyordum. Bu aynî iktisat, kapitalist sistemin iki sektör arasında yarattığı derin uçurumu aşmak için üretim sektörünü tüketim sektörüyle organik olarak birleştirme açısından önemli bir girişimdi. Aynî iktisadın geliştirilmeye devam edilmesiyle, doğal olarak ticaret gereksiz hale gelecekti. Kapitalizmin bu kazanımı, böylelikle çöküşe mahkûm edilecekti. Ne yazık ki, bu cesur ve tarihsel açıdan önemli deneyi devam ettiremiyoruz. Büyük yoksulluğumuz, sanayimizdeki kriz ve dünya pazarından tümüyle yalıtılmışlık, şu anda, tüm ekonomimizin temelini yeniden örgütlemeyi olanaksız kılıyor. Hem aynîyat biçiminde ödeme ve hem de kantinlerin kurulması, ilkesel olarak kapitalist ekonomide de olanaklı olan ödeme biçimleridir. Ücretin bu biçimleri, gerçi geçici olarak daha yüksek bir emek üretkenliğine yol açabilirler, ama tek başına alındıklarında yeni bir üretim tarzının inşasına götürmezler.

Şu anda işçi kadınlar için geçerli olan ücret kategorileri doyurucu mudur? Hayır. Elbette değil. Bugünkü Sovyet Rusya'da halkın iaşesi tatmin edici olmaktan uzaktır. Aynî ödemelerin eksik ya da gecikmeli olarak gelmesine hâlâ rastlanmaktadır. Diğer yandan tekstil malları eksikliği yoktur, yakacak odun ve petrol, sık sık işletmelerden önce bireysel tüketiciye ulaşmaktadır. Fakat işçi kadınlar, eskiden olduğu gibi hâlâ serbest pazardan mal satın almak zorundalar. Bu malların sürekli artan fiyatları, işçi kadını zor duruma sokmaktadır. Devrimin muazzam kazanımları, işçi kadınların gözünde, şu anda hâlâ varolan zorluklarla gölgelenmektedir. Ama diğer yandan işçi sınıfı bu kazanımlardan

kuşku duymamaktadır. Bugün herhangi birisi, işçilere, tarihin tekerleğini kapitalizm dönemine geri çevirme önerisi yapsa, kesinlikle çok az sayıda işçi, gelecek âleminden burjuva geçmişin âlemine bu adımı atmaya hazır olurdu.

Proletarya diktatörlüğü altında kadınların durumu hakkında kapsamlı bir fikir edinmek için, şimdi Sovyet Rusya çalışma yasalarında iş emniyetine ilişkin genel kurallarının ne olduğunu inceleyeceğiz. Kadın ve erkek işçiler için devrimin en büyük kazanımı elbetteki sekiz saatlik işgünüdür. Üretici güçlerin gelişme düzeyi üç vardiya sisteminin yerleştirilmesini olanaklı kılmıyorsa, bütün yetişkin işçiler için ortalama çalışma süresi haftada kırksekiz saati aşamaz. Sağlık için özellikle tehlikeli olan işletmelerde (örneğin, tütün sanayiinde ya da kimya sanayiinin bazı fabrikalarında) günlük iş süresi altı ya da yedi saate düşürülmüştür. Kadın için, genel bir gece çalışma yasağı vardır ve erkek işçiler için gece çalışması yedi saatle sınırlandırılmıştır. Memurlar ve aydınlar için büro çalışması altı saate indirilmiştir. Öğlen paydosu en az yarım saatle iki saat arasında olmak zorundadır. Her işçi, kesintisiz olarak 42 saat sürmesi gereken haftalık dinlenme hakkına sahiptir. Yıllık izin dört haftadır ya da yarım yıl içinde iki haftadır. 16 yaşından küçük gençlerin çalıştırılması, bir bütün olarak yasaktır ve 16 ile 18 yaş arasındaki gençler, günde en çok altı saat çalışabilirler.

Bu kurallara pratikte ne yazık ki her yerde uyulmuyor. İçsavaşın hareketli yıllarında, bu kurallar, sık sık çiğnenmek zorunda kalındı. Çoğu zaman, doğrudan cephe gerisindeki zorunlu işlerin yoğun bir şekilde yürütülmesi gerekiyordu. Erkek işçiler için yıllık izin, dört haftadan iki haftaya düşürüldü, fazla mesailerin ve gece çalışmanın miktarı arttı ve 14–16 yaşındakiler için günde dört saat çalışma süresine izin verildi. Çalışma Halk Komiserliği, 4 Ekim 1919'da, yerel sendika ile yerel iş emniyeti komisyonu arasında önceden anlaşarak kadınlar için gece çalışmasına

belli sanayi dallarında izin veren özel bir düzenleme yaptı. Hamile kadınlar ve emziren anneler için, gece çalışması, eskiden olduğu gibi yine yasaktır.

Sovyet iş yasaları, kadınları korumaktadır. Fazla mesai, gece çalışması ve kadınların yeraltı maden ocaklarında çalışması yasaktır. Ne var ki, büyük işgücü sıkıntısı ve eldeki bütün işgüçlerini üretim sürecine yerleştirme zorunluluğu sonucu, genel karışıklık içinde bu kurallara uyulmamaktadır.

Özel yönetmelikler sonucu, kadınlar ancak "güçlerini aşırı zorlamayan" işlerde çalıştırılabilirler ve kadın işçilerin sağlığa zararlı üretim dallarında çalıştırılması bir bütün olarak yasaktır. Örneğin, anılan yönetmeliklerden birisi, beş kilodan ağır nesnelerin kaldırılmasını öngören bütün işlerin yapılmasında kadınların çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Ama, erkeklerimiz ve kadınlarımız için bütün bu iş emniyeti kuralları pratikte önemli ölçüde gözardı edilmektedir. İşçi ve köylü vekillerimiz, başlangıçta, bu kurallara tam olarak uyulacağından hareket ettiler. Ama ekonomimizin şu anki karmaşık durumu ve kısmen de işgücü eksikliği, bunu olanaksız kıldı. Kapitalist devletlerde sürekli bir işsizlik mevcutken, işçi cumhuriyetimiz sürekli bir işgücü sıkıntısı çekmektedir. İşletmelerimizde ve atölyelerimizde amaca uygun, ama aynı zamanda işleyen bir iş emniyeti, buna uygun hijyenik kurumların kurulmasını ön koşmaktadır, ancak ondan sonra hijyenik kurallara gerçekten uyulabilir. Örneğin, gerekli havalandırma tesisatlarının, kaloriferlerin ve kanalizasyonların kurulması için, buna uygun işgüçlerine, inşaat malzemelerine ve teknik bilgiye gereksinim vardır, ama bizim yoksul işçi cumhuriyetimizde tam da bu önkoşullar eksiktir. Dayanılmaz temizlik ve sağlık koşulları altında emek yoğunluğunu yükseltmek ve proletaryamızın sağlığını ve yaşamını en azından geçici olarak ciddi bir şekilde korumak, son derece zor bir sorundur. Yani işçi cumhuriyetimiz, genel iş emniyeti alanında henüz övünülebilecek

başarılar gösterecek durumda değildir, diğer taraftan ama *anneliğin korunması ve bebek bakımı* alanındaki sosyal yasalardan haklı olarak gurur duyabilir.

Bu alanda şimdiye kadarki en ileri ülkeleri önemli ölçüde geçmekle kalmadık, hatta sosyalist kadınların en radikal taleplerini bile aştık. Anneliğin korunmasına ilişkin yasaların temelinde, Kasım 1919'daki 1. Tüm Rusya Kadın İşçiler Kongresi tarafından alınan ayrıntılı ve programatik olarak düzenlenmiş bir karar bulunmaktadır. Bu yasanın temel düşüncesi şudur: Yalnızca çalışan kadınlar, yani başkalarının işgücünü sömürmeden yaşayan kadınlar, devletin annelik korumasına hak kazanırlar. Devlet, bedensel olarak çalışan kadınlara 16 haftalık hamilelik izni garanti eder. Büro ya da zihinsel çalışma yürüten çalışan kadınlar, 12 haftalık hamilelik izni alırlar. Devlet tarafından ödenen izin parasının miktarı, olası ücret primleri ve ücretli fazla mesai de dahil, şimdiye kadarki ortalama iş kazancına denktir. Elbette işçilerin karıları da, yerel ortalama gelir temelinde hesaplanan bir devlet desteği alırlar. Çalışma Halk Komiserliği, bunun ötesinde, özellikle yorucu bir iş yapan memurelerin de kadın sanayi işçileri grubuyla eşit kılınmasını öngören bir kararname yayınladı. Telefonist, stenotipist, doktor, hemşire vs. kadınlar da, keza 16 haftalık ücretli hamilelik izni hakkına sahiptirler. Kasım 1920 tarihli bir başka kararname, hamile kadınlara ve annelere, bu izin zamanı süresinde de şimdiye kadarki besin maddeleri ve yakacak odun tayınını garanti etmektedir.

Emziren kadınlar, doğumdan sonraki ilk dokuz ayda ilaveten bir mali yardım alırlar. Bu emzirme parası, oturulan yerdeki sözleşmeyle saptanmış asgari aylık maaşın yarısına denk düşer. Her anne ilaveten, bir takım bebek giyim eşyası ve 15 arşın kumaş hakkına sahiptir. Büyük sıkıntıya rağmen, işçi cumhuriyeti, annelere ve küçük çocuklara bakmaktadır. Bebeği ve Anneyi Koruma Şubesi, son dönemde annelere bebek elbisesi dağıtmaya baş-

lamıştır. İş emniyeti yasası gereğince, emziren anneler, oturdukları yere 2 verstten uzak yerlerde çalışmaya zorlanamazlar.

Bütün çalışan insanlar için tek tip bir tayın getirdik. Bu, işçilerin silahlı kollarının kırdaki ulaşılabilir bütün besin stoklarını müsadere etmesi ve bu besin maddelerinin bir karne sistemi temelinde emekçilere dağıtılması anlamına gelmektedir.

Bu annelik koruma bakımı, işçi cumhuriyetimize 1920 yılında 34 milyar rubleden fazlaya mal oldu. Lebedyev yoldaş, haklı olarak, devlet araçlarının bu şekilde dağıtılmasının yalnızca proletarya diktatörlüğü altında olanaklı olduğuna işaret etti. Çünkü işçi sınıfı, gelecek kuşakların refah içinde yaşamasına elbette ciddi ilgi duymaktadır; duymaktadır, çünkü bu kuşaklar geleceğin komünist toplumunu inşa edeceklerdir.

Anneliğin korunması ve savunulması, toplumsal alanda devrimimizin en büyük kazanımıdır. Bu inisiyatif, yalnızca kadının kolektife kaynaştırılmasını değil, aynı zamanda kadının toplum içindeki doğal görevini, annelik görevini de kolaylaştırmaktadır. İşçi cumhuriyetimiz, bu annelik korumasından gerçekten gurur duyabilir.

Bununla, bugünkü işçi cumhuriyetimizde kadınlar için iş emniyetine ilişkin genel yasalar hakkındaki raporumu bitiriyorum. Bir daha özetleyelim. Genel çalışma yükümlülüğünün getirilmesiyle birlikte, kadın emeği, işçi cumhuriyetimizde uzun vadede de yerini güvence altına almıştır. Kadın emeği, sanayide daha bugünden önemli bir rol oynamaktadır. Altı milyon işçiden iki milyonu kadındır. Yani onlar, sanayide, taşıma sektöründe, tarımsal kooperatiflerde ve Kolhozlarda ve kamu hizmetlerinde (yerel sovyetlerin hizmet merkezlerinde) bütün çalışanların üçte birini oluşturuyorlar. Sovyet Hükümeti, "eşit işe eşit ücret" ilkesini pratiğe geçirdi, ama kadın işçilerin yetersiz mesleki bilgileri, ne yazık ki, işçi cumhuriyetimizdeki kadınların çoğunun en

azından devrimden sonraki ilk yıllarda niteliksiz ve kötü ödenen işleri yapması sonucuna yol açtı. Bu deneyim, şimdi elbette kapitalist ülkelerdeki komünist partiler, özellikle ama onların gençlik örgütleri tarafından değerlendirilmelidir.

Erkek ve kadın işçi gençlerin mesleki kalifikasyonu sorunu, onlar tarafından dikkatle gözlemlenmelidir. Çünkü nitelikli bir meslek eğitimi, proletarya diktatörlüğü döneminde, yalnızca bizzat işçi kadınlara değil, aynı zamanda sosyalist ekonomiye de yarar. Sovyet Rusya'da yasal iş emniyeti hâlâ doyurucu değildir, ama biz tutarlı bir şekilde kadın emeğinin ve anneliğin korunmasını savunuyoruz. İş ücretini aynîyat tahsisiyle ödeme girişimi devrimciydi, ama bu deneyi geçici olarak kesmek zorunda kaldık. Buna rağmen devrimden sonraki ilk yılların deneyimleri, böyle bir toplumsal inisiyatifin değişen ekonomik ve politik koşullar altında kesinlikle gerçekleştirilebileğine inandırdı.

Bugün burada bununla bitirmek istiyoruz.

12. Ders

Proletarya Diktatörlüğü: Günlük Yaşamın Devrimci Değişimi

Son iki derste, proletaryanın Rusya'da iktidarı ele geçirmesinden bu yana kurduğu yeni iktisadi düzenin nesnel çıkış koşullarını tanıdık. Genel çalışma yükümlülüğü, bu yeni üretim tarzının çok önemli bir parçasıdır ve bu genel çalışma yükümlülüğü sayesinde kadının toplumsal durumunun nasıl temelden değiştiğini de gösterdik. Bugün, bu yeni iktisadi sistemin insanların günlük yaşamını, alışkanlıklarını, bilinçlerini ve beklentilerini değiştirip değiştirmediğini ve nasıl değiştirdiğini incelemek istiyoruz. Bunun dışında, komünist toplumun temelini teşkil edecek olan bu yeni iktisadi sistemin temelinde yatan anlayışları incelemek istiyoruz.

Mantıkî düşünen herkes, günlük yaşamın muazzam değişmiş olduğunu itiraf etmek zorundadır. Örneğin son dört yıl içinde işçi cumhuriyetimizde, kadının yüzyıllardır süren hak yoksunluğunun nedenlerini esaslı bir şekilde temizledik. Sovyet Hükümetimiz, kadınları üretim için seferber ediyor ve kadınların günlük yaşamı, yepyeni ilkelere göre dönüştürülüyor. Her yerde, daha bugünden, gelecek komünist topluma işaret eden kolektif davranış biçimleri, gelenekler, fikirler ve kavramlar ortaya çıkıyor.

Komünist ekonominin zorunlu önkoşullarından biri, tüketimin yeniden örgütlendirilmesidir. Tüketim sektörünün yeniden örgütlenmesi, komünist ilkeler temelinde gerçekleşmeli ve kendini kesinlikle gelecekteki talebin olabildiğince tam hesaplanması veya mevcut malların adil dağılımıyla sınırlamamalıdır. 1918 sonbaharından bu yana, bütün kentlerde, halka açık kantinler ilkesini gerçekleştiriyoruz, tek ailelik ev idaresinin yerini, yerel Sovyetlerin halka açık kantinleri ve çocuklar ve gençler için parasız öğle yemeği almaktadır. Yoksulluğumuz ve mal eksikliği, halka açık kantinlerin daha da genişletilmesini ve bu ilkenin tüm toplum için gerçekleştirilmesini engelliyor. Ama ilke olarak, bu kolektif iaşe sistemini şimdiden uyguluyoruz ve gerekli dağılım merkezlerini kuruyoruz. Ama ne yazık ki, plânlı ve merkezi bir iaşe için besin maddesi eksikliği çekilmektedir.

Emperyalist devletler, yoksul ülkemizi etkili ve sinsi bir ablukaya aldılar. Genel bir mal sıkıntısı çektiğimiz sürece, halka merkezi olarak dağıtabileceğimiz malları bize teslim etme konusunda başka halkları engelliyorlar. Buna rağmen, halka açık kantinlerin kent halkının günlük yaşamının sağlam bir parçası haline gelmesini ve iaşe yetersiz ve yemek kötü olmasına rağmen, bu kurumların genel kabul görmelerini sağladık. Fakat yalnızca besin maddesi eksikliği çekilmiyor, aynı zamanda var olanlar da sık sık yanlış kullanılıyor. Buna rağmen, 1919/20 yıllarında Petersburg'da tüm nüfusun neredeyse %90'ı ve Moskova'da nüfusun %60'ının beslenmesi bizim halka açık kantinlerimiz üzerinden gerçekleşti. 1920 yılında, kentlerde, çocuklar da dahil, oniki milyon insanın yemeği halka açık kantinler tarafından sağlandı. Tek başına bu değişimin bile kadınların "günlük yaşamını" etkilediği açıktır. Mutfak hizmeti, annelikten daha güçlü bir şekilde, kadını zincire vurmuştu. Mutfak, bugün artık ailenin varlığının dayandığı direklerden biri olmaktan çıktı. Elbette tek ailelik ev idaresi, geçiş döneminde henüz önemli bir rol oynamaktadır; komünizm hâlâ uzak bir hedef olduğu, burjuva davranış normları

henüz zamanını doldurmadığı ve ekonomi baştan ayağa yeniden örgütlenmediği sürece, bu konuda çok şey değişmeyecektir de. Ama ocak başı, geçiş döneminde artık şeref mevkiini yitirmiştir. Yoksulluğumuzu ve açlığımızı aşar aşmaz ve üretici güçlerin genel çöküşünü durdurur durdurmaz, halka açık kantinlerin kalitesini de önemli ölçüde iyileştireceğiz ve aile mutfağı da arada birlik yardımcı mutfak derecesine indirgenecektir. Çünkü işçi kadın daha bugünden, hazır yemeklerin yardımıyla oldukça çok zaman kazanabileceğini bizzat kavramaktadır. Peki ama işçi kadın, bugün halka açık kantinlere neden küfrediyor? Bugün dağıtılan yemekler, yeterince besleyici değil ve doyurucu olmaktan uzak. Bunun için de işçi kadınlar, artık hiç istememelerine rağmen, eskiden olduğu gibi kendi mutfaklarında ek bir yemek pişirmek zorunda kalıyorlar. Kantinlerdeki yemeklerin kalitesi daha iyi olsa, çok az kadın evde hâlâ yemek pişirirdi. Burjuva toplumda kadın, bütün yemek sanatını kullanarak, kocasının ve geçimini temin edenin moralini yüksek tutmaya çalışıyordu, çünkü erkek ailenin geçimini sağlayan kişiydi. Bir işçi devletinde ise kadın, bağımsız bir insan ve toplumun tam değere sahip bir üyesidir. Bizde, sırf kocasını mutlu etmek için sırf zaman geçirmek amacıyla ocak başında durmak isteyen çok sayıda kadının bulunabileceğine inanamıyorum. Erkekleri, karılarının yemek sanatına değil de, insanî cazibe gücü ve kişiliğine değer verecekleri şekilde yeniden eğitimden geçirmek zorundayız. Kadın tarihinin arka plânından bakıldığında, "mutfağın ve evliliğin ayrılması" çok önemli bir reformdur: Kadın açısından, devlet ve kilisenin ayrılması kadar önemli. İşçi cumhuriyetimizde daha devrimden sonraki ilk aylarda halka açık kantinler kurulmaya başlanmasına rağmen, mutfakla evliliğin birbirinden ayrılması, pratikte henüz her yerde gerçekleştirilmiş değildir. Halk kantinleri, tek ailelik ev idaresinin tersine, yararlı ve kazançlı bir kurumdur, çünkü işgücü, enerji ve besin maddesinden tasarruf ediyoruz. Bu pratik deneyimler, bizim için çok önemlidir, çünkü gelecekteki iktisadi

politikamızın yönergeleri şimdiye kadarki deneyimler üzerine bina edilmelidir. Ekonomik durumun kötüleşmesi, ayrıca halka açık kantinlerin güçlü bir şekilde genişletilmesine yol açtı.

Kadınlarımızın yaşam koşullarını ve bilincini, elbette yeni konut ilişkileri de etkilemektedir. Başka hiçbir ülkede, bizim işçi cumhuriyetimizde olduğu kadar çok sayıda kolektif oturma biçimi yoktur. Kolektif ev komünleri, aile yurtları ve özellikle de yalnız yaşayan kadınlar için konutlar, bizde çok yaygındır. Çok sayıda insanın bu ev komünlerinde bir yer bulmak için çaba gösterdiğini göz önünde bulundurmanız gerekir; ve bunu da, örneğin, 19. yüzyılın ilk yarısında, o zamanlar Charles Fourier'in sosyalist düşüncelerinin etkisi altında kesinlikle yapay ve buna uygun olarak da rahat olmayan "falanjlar" kuran Fourieristler gibi, herhangi bir dindarca "ilke" ya da inançtan yapmıyorlar. Hayır, insanlar, ev komünlerimizde, orada özel bir evden daha iyi ve daha rahat oturulduğu için bir yer arıyorlar. Ev komünlerine yeterince yakacak odun ve elektrik verilmektedir, bunun dışında ev komünlerinin çoğunda ortak bir mutfak ve sıcak su deposu vardır. Gerekli temizlik işleri, ücretleri ödenen temizlikçiler tarafından yapılmaktadır, bazı ev komünlerinde merkezi bir çamaşırhane, bir kreş ya da çocuk yuvası bulunmaktadır. Ekonomideki genel bunalım güçlendikçe, yakacak odun ve gazyağı, eksiklikleri çekilen mallar durumuna geldikçe ve kimse eskimiş su tesisatını onarmadıkça, o kadar çok insan, büyük bir çabayla bir komün evinde oturacak bir yer arıyor. Kolektif ev komünleri için bekleme listeleri uzadıkça uzuyor ve özel evlerde oturanlar komünlerimizde oturanları kıskanıyor.

Elbette ev komünü, kira evinin yerini almış olmaktan çok uzaktır ve kentlerde oturanların çoğu, yine geleneksel özel ev idaresinde ve yalıtık aile içinde yaşamaya devam etmek zorundalar. Buradaki büyük ilerleme, *bugün geleneksel aile yaşamının toplumsal normlarını aşıyor olmamızda* yatmaktadır. Yalnız ya-

şayan çok sayıda erkek ve kadın, ama aynı zamanda aile de, sadece içinde bulundukları zor ekonomik durumdan dolayı ev komünlerinde bir yer arıyor olabilirler. Buna rağmen, elverişsiz koşullar altında oluşan ev komünlerimizin çok sayıda kent sakini tarafından birçok açıdan özel kira evlerine tercih edilmesi olgusu, bizim açımızdan son derece ilginçtir. Doğal olarak, kolektif oturma biçimleri, iktisadi bir canlanmanın konut sektöründe de ek yatırımları olanaklı kılmasıyla birlikte, kadınlarımızın işgücünü israf eden iktisadi olmaktan uzak tek ailelik ev idaresini nihai olarak rekabet dışına atacaktır. Ev komünlerindeki yaşamın özellikle de meslek ve aile çifte yüküne katlanan kadınlar için ne gibi avantajlar sunduğunu, giderek daha çok sayıdaki kadın, daha bugünden kavramaktadır. Tam da emekçi kadınlar için bir ev komününde yaşamak, muazzam bir kolaylık anlamına gelmektedir; ortak mutfak, merkezi çamaşırhane, güvence altına alınmış yakacak odun temini, sıcak su, elektrik ve temizlikçilerin çalışması, onu sayısız işten esirgiyor. Bunun için, her çalışan kadın, her bakımdan üretkenlikten uzak ve güç israfına yol açan ev işine tüm zamanlar için bir son vermek için, yakında çok daha fazla ev komününün olmasını özellikle istemelidir.

Elbette hâlâ, inatla geçmişe sarılan kadınlar da var; bu vasat "eş" tipinde, tüm yaşam yalnızca ev ocağının etrafında dönmektedir. Bu yasal metresler (sık sık işçilerin eşleri de), kolektif bir komün içinde bile, yaşamlarını kendi tenceresinin hizmetinde geçirmenin yollarını bulmaktadırlar. Komünist üretim tarzı toplumumuzda giderek daha fazla yer edindiğinde, bu sömürülen yaratıklar da günün birinde tarihsel olarak aşılmış olacaklardır. Devrimin son yıllarının deneyimi, yalnızca, kolektif ev komünlerinin yönetim tekniği açısından konut sorununa amaca uygun bir yanıt vermekle kalmayıp, aynı zamanda bu konut biçiminin çalışan kadınların günlük yaşamını kolaylaştırdığını da kanıtlamıştır. Hatta şu anki geçiş aşamasında bile, komünlerde oturan kadınlara, daha şimdiden aileleri ve meslekleri için daha fazla

zaman kalmaktadır. Bu nedenle, tek ailelik ev idaresi, elbette gereksinimlere ve bireysel zevklere göre farklılık gösteren bireysel konut birimlerine sahip ev komünlerinin kurulması hızlandırılınca, sonunda tümüyle ortadan kalkacaktır. Bununla birlikte ama, aynı zamanda bugünkü burjuva ailenin direklerinden birisi de yıkılacaktır. Aile, kapitalist toplumun ekonomik birimi olmaktan çıkınca, bugünkü biçimi içinde artık daha fazla var olamaz. Ancak, bu açıklamanın burjuva aile ve bencil yalıtık tek ailelik ev idaresi yandaşlarında çok büyük bir paniğe yol açmayacağına eminim. Şimdiki kapitalizmden komünizme geçiş döneminde, yani proletarya diktatörlüğü aşamasında, kolektif yaşam ve tüketim biçimleriyle özel tek ailelik ev idaresinin geleneksel yaşam biçimleri arasında, kesintisiz olarak amansız bir mücadele sürmektedir. Ne yazık ki, bu alanda yapılacak daha çok şey var. Yalnızca, halkın, burjuva aile biçimlerinin tutarlı bir şekilde değiştirilmesinden en çok çıkarı olması gereken parçasının, yani çalışan kadınlarımızın kararlı tavrıyla, bu yöndeki gelişme hızlandırılabilir.

Konut sektörüne ilişkin istatistiki malzemeler, cumhuriyetimizde henüz çok yetersizdir; buna rağmen, Moskova'dan elimize geçen bilgiler, en azından büyük kentlerde ev komünlerinin önemli toplumsal rolünü göstermeye yetiyor. Bu verilere göre, 1920 yılında Moskova'da 23 000 bina vardı. Bu binaların %40'ı, yani 9000'i, ya kolektif komün ya da bireysel oturma birimlerine sahip ev komünüydü. Yani işçi cumhuriyetimizde, daha ilk yıllarda, kadınları yavaş ama emin adımlarla üretken olmayan ev işinden kurtarmanın yol ve araçlarını bulduk.

Ne var ki bu, tüm sorunun yalnızca bir başka parçasıdır, çünkü nihayetinde kadın, çocukların eğitiminden ve bakımından da sorumludur. Bu yorucu görev, kadını evine ve ailesine özellikle sıkı bağlamaktadır. Ama Sovyet Hükümeti, izlediği politikayla, yalnızca anneliğin toplumsal işlevini savunmakla kalmamakta,

aynı zamanda çocukların toplumsal sorumluluğunu tüm topluma aktararak, anneleri yükünden kurtarmaktadır. Yeni proleter yaşam biçimlerini ararken bir dizi hatadan kaçınamadık ve bunun için de, genel kararnameleri birçok kez değiştirip düzeltmek zorunda kaldık. Ama buna rağmen işçi cumhuriyetimizde şu sorunları doğru ele aldık ve çözdük: Anneliğin korunması ve annelerin iş emniyetinin sorunları. Bundan dolayı, bu alanda şu anda, bir yandan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet kaldırıldığından ve diğer yandan aile politikamızı plânlanan sanayileşme politikası arka plânının önünde geliştirdiğimizden, şimdiye kadarki geleneklerin ve düşünce tarzlarının çok derin ve kapsamlı bir devrimcileşmesini yaşıyoruz. Her halükârda, kapitalist toplumun en önemli sorununu çözmüş bulunuyoruz.

Böylece örneğin, Sovyet Cumhuriyetimizde anneliğin korunması sorununu, en önemli ekonomik görevlerle tam uyum içinde çözdük. Üretimi yeniden rayına oturtmak ve ülkemizdeki üretici güçleri geliştirmek için, bütün potansiyel işgüçlerini şimdiye kadarki üretken olmayan çalışmadan kurtarmak ve bu hâlâ mevcut işgücü yedeklerinden ekonominin yeniden inşası için yararlanmak zorundayız. Ama tam da bu yüzden, gelecek işçi kuşaklarının işçi cumhuriyetimizin varlığını güvence altına almasına özellikle dikkat etmeliyiz. İşçi hükümetimiz, her halükârda şu anda yepyeni perspektifler geliştirmektedir. Bu perspektifler doğru bulunduğunda, kadınların kurtuluşu ve annelik sorununun bizde kendiliğinden çözüleceğini kavramak gerekir. Gelecek kuşaklara bakım yükümlülüğü, şimdi artık ailenin görevi değil, tam tersine devletin ve toplumun görevidir ve annelerimize gösterilen özel ihtimam, yalnızca bu kadınlar göz önünde tutulduğundan ötürü değil, aynı zamanda işçi devletimizin bu geçiş döneminde önemli ekonomik görevleri çözmek zorunda olduğundan ötürü gerçekleşmektedir: *Kadınları ailenin hizmetindeki üretken olmayan çalışmadan kurtarmalıyız ki, aynı zamanda ailenin çıkarına da, artık akılcı bir tarzda çalışabilsinler. Kadınların sağlığı özel-*

likle korunmalıdır, çünkü işçi cumhuriyetimizde nüfus artışının olumlu bir gelişmesi ancak bu şekilde güvence altına alınabilir. Burjuva toplumda sınıf antagonizması, toplumun tek ailelik ev idaresine bölünmüş olması ve elbette kapitalist üretim tarzı da, anneliğin korunması sorunu üzerine bir tartışmayı engellemektedir. Buna karşı, tek ailelik ev idaresinin kolektif ekonomiye tabi olduğu ve toplum sınıflarının dağılıp kaybolacağı işçi cumhuriyetimizde, anneliğin korunması sorununun yukarıda sunulan çözümü, bizzat toplumsal dinamik tarafından gerçekleştirilecektir. Şu anki olağanüstü durum, bu çözümü âdeta dikte etmektedir; ayrıca kadınlar, bizde işçi sınıfının potansiyel veya güncel parçası olarak görülmektedir. Annelik, bizde artık özel ve aile hukukunu ilgilendiren bir mesele değil, tersine, kadının önemli toplumsal ve ek bir görevidir. Vera P. Lebedyeva yoldaş, şunu açıklıyordu: "Anneliğin korunması ve küçük çocukların bakımı", "kadını çalışma sürecine" katma politikamız içinde önemli bir "etken"dir.

Kadınların üretimde çalışmasını sağlamak istiyorsak, o zaman kolektif, kadından anneliğin bütün yükünü almak zorundadır, çünkü aksi takdirde kadının doğal işlevi toplum tarafından sömürülür. Çalışma ve annelik, ancak çocuk eğitimi ailelerin özel bir görevi olmaktan çıkıp işçi devletinin *toplumsal bir görevi* olduğunda, birbiriyle bağdaşır. Sovyet hükümetimiz, küçük çocukların ve çocukların bakım ve eğitimini kendi meselesi haline getirmiştir. Bu görevin sorumlusu, Vera P. Lebedyeva yoldaşın yönetimi altında olan Anne ve Bebeğin Korunması Şubesi ve Eğitim Halk Komiserliği Sosyal Pedagoji Şubesidir.

Anne ilkesel olarak anneliğin bütün yüklerinden kurtarılmalı ve çocuğuyla birlikte olmanın tadını tümüyle çıkarabilmelidir. Gerçekte bu hedefe ulaşmış olmaktan çok uzağız. Çalışan kadını aile yükümlülüklerinden kurtaracak bu yeni proleter yaşam biçimlerinin inşasında, tekrar tekrar aynı engele çarpıyoruz: Eko-

nomik zorunluluk. Ancak esaslı ön çalışmayı yapmış ve annelik sorununun çözümü için doğru yöntemi geliştirmiş durumdayız. Şimdi, tutmuş olduğumuz yolda kararlılıkla yürümeliyiz.

Son derste, anneler için sosyo-politik önlemleri ortaya koymuştum. Ama işçi cumhuriyetimizde anneliği mali ve maddi olarak güvence altına almakla yetinmiyoruz, herşeyden önce, kadınların yaşam koşullarını ve yaşam tarzlarını o şekilde değiştirmeye çalışıyoruz ki, kadınlar çocuklarını en elverişli koşullar altında dünyaya getirsinler ve ayrıca çocuklar sağlıklarını ve gelişmelerini güvence altına alan gerekli ihtimamı ve bakımı alabilsinler. Bunun için işçi-köylü devletimiz, devrimden bu yana, tüm ülkede anneler ve küçük çocuklar için sıkı bir toplumsal kurumlar ağı kurmaya çalışmaktadır. Sosyal Yardım Halk Komiseri olduğum dönemde, ilk işim kadınların korunması için bir kararname hazırlamak oldu.

O dönemde Sağlık Halk Komiserliği'nde bir Anne ve Bebeği Koruma Şubesi ve bir "Anne Koruma Sarayı" kuruldu. Elbette o dönemden bu yana anneliğin devlet tarafından korunması sistemi elbette daha da gelişti ve cesur yoldaşımız Vera P. Lebedyeva'nın kararlı yönetimi altında sağlam bir şekilde kurumlaştı. Çarlık Rusya'sında hamile ve emziren anneler için toplam en çok altı danışma merkezi vardı. Buna karşılık bugün böylesi 200'ü aşkın danışma merkezi ve bunun dışında da 138 süt mutfağı bulunuyor.

Annelik görevi, ne pahasına olursa olsun çocuğun bezlerini kendi yıkamak, kendi bebeğini bizzat banyo ettirmek ve beşiğinin başında oturmaktan oluşmak zorunda değildir. Onun için, baş görevimiz, çalışan kadını çocuk bakımındaki üretken olmayan çalışmadan kurtarmaktır, çünkü annenin toplumsal görevi, nihayetinde sağlıklı ve yaşayabilecek çocuklar dünyaya getirmektir. Proleter toplum düzenimizin neden hamilelik için olabilecek en iyi koşulları garanti ettiğinin ve neden kadının da kendi

açısından gerekli hijyenik kurallara uyması gerektiğinin nedeni de budur. Kadın, hamilelik ayları boyunca, hiçbir şekilde kendi kendisinin efendisi olmadığını kavramak zorundadır. Çünkü kadın, deyim yerindeyse toplumun hizmetindedir ve bedeniyle işçi cumhuriyetinin yeni bir üyesini "üretmektedir". Bunun ötesinde, kadının, anneliğin toplumsal işlevlerinden doğan diğer bir görevi de, çocuğunu anne sütüyle beslemesidir. Ancak bunu yaparsa, çocuğuna karşı toplumsal yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Gelecek kuşağın bundan sonraki bakımı kolektif tarafından üstlenilebilir. Güçlü annelik içgüdüsü elbette bastırılmamalıdır, ama annenin şefkati ve sevgisi neden yalnız kendi çocuğuyla sınırlı olsun ki? Annelerin, değerli içgüdülerini, korunmaya muhtaç bütün çocuklara şefkat göstererek daha anlamlı bir şekilde kullanmaları, daha insanî değil mi? Çünkü, sevgiye ve şefkate gereksinimi olan, yalnızca insanın kendi çocuğu değildir.

Bunun için, işçi cumhuriyetimizde kadınlar arasında şu slogan propaganda edilmektedir: *Sen, yalnızca kendi çocuklarının annesi değilsin, aynı zamanda bütün işçi ve köylü çocuklarının annesisin.* Bu sloganın ardında çalışan kadınlarımızın annelik duygularını sürekli uyanık tutma niyeti yatmaktadır, çünkü örneğin, bir annenin, hatta belki de bir komünist kadının, kendi sütünü yabancı bir çocuktan esirgemesine izin veremeyiz. Yetersiz beslenme yüzünden çok zayıf düşmüş çocuktan, o kendi çocuğu olmadığı için, yardım esirgenemez. Geleceğin insanı, komünist duyguları ve düşünceleri temelinde, kendi çocuklarını şefkatle seven, ama diğer yandan başka bir kabileye mensup çocuğu afiyetle mideye indiren ilkel kabilelerin annelerini anlatan öyküler karşısında hayır diye başımızı salladığımız gibi, böylesi bencil ve asosyal davranışları yadırgayacaktır.

Böylesi bir saçmalık daha: Annelik görevi ona çok zahmetli geldiği için bir annenin çocuğundan memesini esirgemesine izin verecek miyiz? Anne-babaları tarafından terkedilen çocukların

sayısının artması, bugün Sovyet Cumhuriyeti'nde üzücü bir olgudur. Böylesi olgular, bizi, diğer şeylerin yanı sıra annelik sorununu doğru şekilde çözmeye zorlamaktadır. Ama bunu henüz doyurucu şekilde başaramadık. Şu anki zor geçiş döneminde yüzbinlerce kadın, çifte yük altında: Ücretli emek ve annelik altında eziliyor. Çok az sayıda kreş, çocuk yuvası ve anne yurdu var ve anneler için mali yardım da serbest pazarda malların pahalılaşmasına ayak uyduramıyor. Bu süreç, işçi kadının annelik yükünden dehşetle korkmasına yol açmaktadır. Bir yandan bu koşullar, kadınları çocuklarını devlete "vermeye" zorluyor, diğer yandan ise, terkedilen çocukların sayısı, işçi cumhuriyetimizdeki kadınların, anneliğin özel bir mesele değil, bir toplumsal yükümlülük olduğunu tümüyle kavramadıklarını da gösteriyor. Siz kadınlarla birlikte çalışacaksınız. Bundan ötürü de, sanayi işçisi kadınlarımıza, köylü kadınlarımıza ve tarım işçisi kadınlarımıza, işçi cumhuriyetimizde bir annenin hangi özel yükümlülükleri olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatabilmek için, bu sorunun üzerinde özellikle iyi düşünmeniz gerekir. Ama aynı zamanda anneliğin yasalarca korunmasını ve okul sistemini de iyileştirmek zorundayız. Kadınlarımız için meslek yaşamıyla anneliği birleştirmekte ne kadar az zorluk çıkarsa, anne-babaları tarafından terkedilen çocukların sayısı da o kadar az olacaktır.

Anneliğin işlevinin, çocukların sürekli olarak doğrudan annelerinin yakınında olmalarından ve ayrıca da annenin ancak ve yalnız çocuğunun bedensel refahı ve zihinsel eğitimi için sorumlu olmasından oluşmadığı üzerine tartışmıştık. Ama diğer yandan, çocuğunu, çocuğun gelişmesine gerçekten elverişli bir çevrede büyütmek de annenin görevidir.

Burjuva topluma bakın. En uyanık ve en sağlıklı çocuklar bu toplumun hangi sınıfındadır? Elbette zengin katmanlarda. Yoksullar arasında bunları çok ararsınız, boşu boşuna. Bu neden böyledir? Burjuva annenin kendini yalnızca çocuğunu eğitmeye

adamasından mı? Bu kesinlikle söz konusu değildir. Tam da burjuva kadınlar, çocuklarının bakımını severek ücretli yardımcılara: Çocuk bakıcıları, sütanneleri ve dadılara bırakmaktadırlar. Yalnızca yoksullar arasında tek başına anneler, anneliğin bütün yükünü bizzat taşımak zorundadırlar. Bunların çocukları da zaten çoğu zaman kendi başlarının çaresine bakmak zorundadırlar ve eğiticileri sokak ve rastlantıdır. Kapitalist ülkelerde işçi çocukları ve diğer yoksul halk tabakalarının çocukları, annelerinin bütün şefkatine rağmen, sinek gibi ölmektedirler. Kelimenin asıl anlamında bir eğitimden söz etmek kesinlikle söz konusu değildir. Bunun için de doğal olarak, burjuva toplumunda her aklı başında anne, kendi çocuğu için bakım yükümlülüğünün en azından bir parçasını topluma vermeye çalışır. Çocuklarını çocuk yuvasına, okula ya da bir tatil yurduna göndermeye çalışır. Çünkü aklı başında her anne, toplumsal eğitimin çocuğa, tek başına anne sevgisinin yerini tutamayacağı birşeyler verebileceğini kendiliğinden kavrar.

Burjuva toplumda ekonomik durumu yerinde olan herkes, çocuk bakım ve eğitiminin, mesleki olarak kalifiye çocuk hemşireleri, çocuk yuvası eğitmenleri, doktorlar ve öğretmenler tarafından yapılmasına en büyük önemi verir. Çocuğun bedensel bakımı ve zihinsel eğitimi, büyük ölçüde, anne tarafından değil, ücretli güçler tarafından yapılır. Bu annelere gerçekte yalnızca, onlardan kimsenin alamayacağı bir görev, yani çocukları dünyaya getirme biyolojik görevi kalır.

İşçi cumhuriyetimizde elbette hiç kimse, burjuva propagandasında "Bolşeviklerin egemenliği" çarpıcı renklerle anlatılırken öne sürüldüğü gibi, annelerin elinden çocuklarını zorla almamaktadır. Ama biz, yalnızca durumu iyi olan annelere değil, herkese, çocuklarını normal ve sağlıklı bir çevrede büyütme olanağı sağlayan devlet kurumları inşa etmeye çalışıyoruz. Burjuva kadınları, çocuklarının bakımını ücretli güçlere bırakırken, bütün

işçi kadınların ve köylü kadınların, çocuklarına bir bebek yurdunda, bir çocuk yuvasında ya da günlük yurtta iyi bakıldığını bilerek, gönül rahatlığıyla işe gidebilmelerini sağlamak, Sovyet Hükümetinin hedefidir. 16 yaşından küçük bütün çocuklara açık olan bu toplumsal kuruluşlar, yeni bir insanın ortaya çıkmasının zorunlu önkoşuludur. Bu çevre içinde çocuklar, günbegün pedagogların ve doktorların uzmanca denetimi ve elbette aynı zamanda bizzat annelerin denetimi altındadırlar, zira onlar da çocuk yuvalarında düzenli olarak çalışmaya bizzat katılmak zorundadırlar. Daha en erken çocukluklarından itibaren, çocuklar, bebek yurdu ve çocuk yuvasındaki çevreleri tarafından, onlar tam da komünizmin gelişmesi için zorunlu olan özelliklerin gelişmesini sağlayacak şekilde eğitilmektedirler. İşçi cumhuriyetimizin bu kuruluşlarında büyüyen çocuklar, daha sonra, bencil küçük ailenin içine kapalı havasında büyüyen çocuklardan çok daha iyi bir şekilde bir emek kolektifine uyum sağlayabileceklerdir.

Devrimden sonraki ilk yıllarda bebek ve çocuk yurtlarımızda yaşamış olan küçük çocuklarımıza bir bakın. Bunlar, kendi sınıflarının şefkatli ve bireysel eğitimini almış bulunan çocuklardır. Bu çocuklar, ortaklaşa davranış biçimleri geliştirmiş durumdadırlar. Bunlar, *kolektif* düşünüyor ve hareket ediyorlar. Aşağıdaki örnek, çocuk yurtlarımızdaki yaşam açısından tipiktir: Yeni alınmış bir küçük kız, grubunun faaliyetlerine katılmayı reddetmektedir. Grup üyeleri, "yeni"nin etrafına toplanırlar ve onu ikna etmeye çalışırlar. Hava son derece gergindir. "Bizim" grubun sırası geldiğinde, yurdumuzun temizlenmesine yardım etmek, senin için gerçekten olanaksız mı? "Bizim" grubun plânladığı bir gezintiye katılamaz mısın? "Bizim" grup, dinlenme molası verdiğinde, gerçekten böyle gürültü yapmak zorunda mısın? Bu çocuk, mülkiyet düşüncesi geliştirmez, tersine, bunu azaltır: "Bizde senin benim yok, bizde herşey herkese ait." Dört yaşındaki bir bücür, ateşli ateşli, kıza, bu çocukların yaşantısının ana kurallarını açıklar. Bu çocuk yurdunda bizzat çocuklar, "bizim" eşyala-

rımızı kimin bozduğuna çok iyi dikkat ediyorlar. Bu çocuklar, çocuk yuvasının mallarını bizzat koruyorlar.

Ama şimdi bir kez daha, annelerin rolünden söz etmek istiyoruz. İşçi cumhuriyetimiz, gereksinim olan her yere anne yurdu kuruyor. Çünkü ancak bu şekilde gelecek kuşakların annelerinin sağlığını gerçekten koruyabiliriz. 1921 yılında 135 anne yurdu vardı, bunlar, yaşamlarının en zor dönemi için yalnızca bekâr annelere sığınma olanağı sunmakla kalmıyor. Bu yurtlar, evli kadınlara da, hamileliklerinin son aylarında ve doğumdan sonraki ilk aylarda, geçici olarak yuvalarından, ailelerinden ve diğer ufak tefek işlerden ve tasalardan kurtulmalarını sağlıyor. Böylelikle kadın, doğumdan sonraki ilk kritik haftalarda, yalnızca çocuğunun bakımıyla uğraşıp, kendisini de dinlendirebilir. Ondan sonra annenin sürekli varlığı artık o kadar önemli değildir. Ama doğumdan sonraki ilk haftalarda, anneyle çocuk arasında çok sıkı bir fiziksel bağ vardır ve bunun için de, bu dönemde anneyle çocuğu birbirinden ayırmak çok zararlıdır.

Yoldaşlar, hem bekâr ve hem de evli işçi kadınların bu yurtlara nasıl severek gittiklerini kendiniz biliyorsunuz; çünkü orada onlara bakılıyor, hem de dinlenebiliyorlar. Bunun için de kadınlar arasında bu anne yurtları için ajitasyon yapmaya zaten gerek yok. Maddi yoksulluğumuz ve Rusya'daki şu anki kaos, ne yazık ki, ek anne yurtları kurmamızı ve tüm işçi cumhuriyetimizi çalışan kadınlar için böylesi "kurtarma istasyonları" ağıyla donatmamızı olanaksız kılıyor. Kırda ne yazık ki henüz hiç anne yurdu yok. Köylü kadınlar için yardımımız bir bütün olarak çok az gelişmiş durumda. Şimdiye kadar kırda yalnızca "yazlık çocuk yuvaları" örgütleyebildik. Bu kuruluşlar, köylü kadınların, çocuklar zarar görmeden, ürünün kaldırılmasına katılmasını kolaylaştırmaktadır. 1921 yılında 32 180 çocuk için 689 yazlık çocuk yuvası vardı.

Kentlerde işçi ve memur kadınların hizmetinde ya işletme ço-

cuk yuvaları ya da kendi mahallelerinde buna denk düşen kuruluşlar bulunuyor. Bu çocuk yuvalarının çalışan kadınlar için çok önemli bir kolaylık olduğu, her türlü tartışmanın dışındadır. Bundan ötürü, henüz yeterince çocuk yuvasının olmaması, bizim büyük tasamızdır. Şu anda gerçek gereksinimin yüzde onunu bile karşılayamıyoruz. Anneleri yıpratıcı çocuk bakımından kurtaran böylesi toplumsal kuruluşların gerçek ağına, daha fazla çocuk yuvası, bebek kreşi ve üç ile yedi yaş arası çocuklar için oyun okulları dahildir; okul çocukları için ise daha çok çocuk klübü, belediye evine ve çocuk kolonilerine gereksinimimiz vardır. Bu kuruluşlarda çocuklar, bedava yemek de almaktadırlar. Vera Veleçkina yoldaş, bu alandaki özellikle enerjik öncü kadınlardan birisiydi ve devrimci görevinin başında öldü. Cesur girişimiyle içsavaş yıllarında bize çok yardımı oldu ve çok sayıda işçi çocuğunu sefil bir şekilde açlıktan ölmekten kurtardı. Bu işçi çocukları, fazladan ücretsiz süt tayını alıyordu ve bunların en yoksulları, ayrıca elbise ve ayakkabı da alıyordu. Bu toplumsal kuruluşlar, yine de çok az gelişmiş durumda ve şimdiye kadar, tüm nüfusun yalnızca küçük bir bölümüne hizmet verebilecek durumdayız. Ama hiç kimse bizi, yanlış bir yol seçmiş olmakla suçlayamaz, zira anne-babaları eğitim yükümlülüklerinin yüklerinden kurtarmamız doğrudur. Bizim ana sorunumuz, daha çok, büyük yoksulluğumuz sonucu Sovyet Hükümeti'nin tüm plânlarını henüz pratiğe geçirebilecek durumda olmamamızdır. Ama annelik sorununda politikamızın yönü tümüyle doğrudur ve yalnızca yardımcı kaynakların eksikliği, sorunun çözümünü geciktiriyor. Şimdiye kadar söz konusu olan, son derece alçakgönüllü bir çabadan başka bir şey değildir, ama buna rağmen, daha şimdiden, aile yaşamını devrimcileştiren ve kadınla erkek arasındaki ilişkiyi temelden değiştiren sevindirici sonuçlar elde ettik. Ama bu konu üzerine bir dahaki derste konuşmak istiyoruz.

Kadının işgücünün üretken olmayan ev işi ya da çocuk bakımı için israf edilmeyip, bilakis yeni toplumsal zenginliklerin

üretilmesi için amaca uygun bir şekilde kullanılmasını sağlamak, Sovyet Cumhuriyeti'nin görevidir. Ayrıca toplum, annelerin ve küçük çocukların çıkarlarını ve sağlığını korumak zorundadır, çünkü kadın ancak bu şekilde meslek yaşamını ve anneliği birbiriyle bağdaştırabilir. Zaten Sovyet Hükümetimiz de bunun için, kadınlara, bir kadının, çocuklarıyla birlikte nereye sığınabileceğini bilmediği için zor bir kocayla birlikte yaşamak zorunda kalmamasını sağlayacak yaşam koşulları yaratmaya çalışmaktadır. Biz, bu işi, bu kadınlar sıkıntıya düştüklerinde onlara aşağılayıcı hayırseverlikleriyle yardıma gelecek herhangi bir insan dostuna bırakmak istemiyoruz. Hayır, sosyalizmin inşasındaki kendi sınıf yoldaşları, işçiler ve köylüler, kadının annelik yükünü hafifletmek istiyor. Erkekleriyle omuz omuza ekonomimizin yeniden inşasında ağır iş yapan kadınlar, bunun için, tümüyle haklı olarak kendi işçi cumhuriyetinden, topluma yeni bir üye armağan ettikleri an geldiğinde, kendilerinin sorumluluğunu tüm kolektifin üstlenmesini talep ediyorlar.

Şu anki geçiş döneminde kadın, gerçekten de çok zor bir durumda, çünkü Sovyet Rusya'da toplam yalnızca 524 annelik koruma kuruluşu bulunmaktadır. Bu toplumsal kuruluşlar elbette tamamen yetersizdir, çünkü ailenin eski temeli yıkılmıştır ve yenisi de henüz inşa aşamasındadır. Bu nedenle Parti ve Sovyet Hükümeti, annelik sorunuyla, şimdiye kadar olduğundan çok daha özel bir biçimde ve daha geniş kapsamlı olarak uğraşmak zorundadır. Bu sorunun somut çözümü, kadınlarımıza, üretimimize ve tüm ekonomimize yarar. Bu dersin sonunda, annelik sorunuyla en sıkı bir şekilde bağlı olan bir sorun üzerine de bir kaç söz. Şimdi Sovyet Hükümeti'nin kürtaj konusundaki tavrından söz ediyorum. İşçi Cumhuriyetimizde, hamileliğin bitirilmesini yasallaştıran 18 Kasım 1920 tarihli bir kararname bulunmaktadır[17]. Elbette bugün, işgücü fazlası çekmekten çok, işgücü sıkıntısı çekiyoruz. Ülkemizde nüfus yoğunluğu fazla değil, tersine az; bunun için, bu koşullar altında bütün işgüçlerini kayıt altına

almaya çalışıyoruz. Böyle bir durumda kürtajı neden yasallaştırabildik? Çünkü proletarya, ikiyüzlülük ve sahte sofuluk politikasına göz yumamaz. Kadının varlık koşulları güvence altına alınmadığı sürece, kürtajlar da olacaktır. Burada kürtaj için genellikle bambaşka motifleri olan: örneğin, "miras"ın bölünmesinden kaçınma isteği, eğlenceli ve çalışmaktan muaf bir yaşam sürmek, anneliğin yol açacağı yoksunluklardan kaçınmak, figürünü korumak ya da hatta birkaç ay için "eğlence mevsimi"ni kaçırma korkusu vs. olan burjuva sınıfının kadınlarından söz etmiyoruz.

Bugün bütün ülkelerde kürtaj yapılıyor ve hiçbir ceza yasası da bunda bir şey değiştirmiyor. Kadınlar için her zaman bir çıkış yolu var, fakat bu "gizli yardım", kadınlarımızın sağlığını harap ediyor ve onları en azından geçici olarak tüm işçi devletimiz için bir yük haline getiriyor ve işgücü yedeklerini azaltıyor. Bir cerrah tarafından normal koşullar altında yapılan bir kürtaj, kadının sağlığı açısından çok daha tehlikesizdir ve ayrıca kadınlar, bundan sonra üretime çok daha çabuk geri dönebilirler. Sovyet Hükümeti, kürtajların ancak Rusya'da geniş bir annelik koruma kuruluşları ve diğer sosyal kuruluşlar ağı kurduğumuz zaman son bulacağının bilincindedir. Sovyet Hükümeti, *anneliğin toplumsal bir yükümlülük olduğunun* da bilincindedir. Bu nedenden yola çıkarak, kürtajı hijyenik olarak kusursuz kliniklerde yasallaştırdık. Ama diğer taraftan, bir yandan annelik koruma kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve diğer taraftan annelik göreviyle kolektif için kadın emeğini uyum içine getirme yoluyla kadınların doğal annelik içgüdülerini güçlendirmek de görevimizdir. Kürtajın gereksiz hale gelmesini ancak bu şekilde sağlayabiliriz. Biz, bütün burjuva devletlerde kadınlar için yanıtsız kalmaya devam eden bu soruna bir yanıt bulduk.

Burjuva devletlerde kadınlar bu korkunç savaş sonrası dönemdeki çifte sömürüye: sermayenin hizmetinde ücretli emeğe

ve anneliğe karşı, amansızca mücadele yürütmektedirler. Bunun tersine, işçi devletimizde işçi ve köylü kadınlar, kadını köleye dönüştüren geleneksel yaşam koşullarını ortadan kaldırdılar. İlk kez kadınların "Rusya Komünist Partisi" içindeki çalışması, yepyeni bir yaşam kurmanın temellerini mümkün kıldı. Ama bütün kadınların yaşamındaki bu tayin edici sorun, ancak kadın emeği ekonomimize tamamen entegre olunca nihai olarak çözülebilir. Buna karşı burjuva toplumunda, kadınlar için bu ikilemden çıkış yolu yoktur, çünkü içine kapalı tek ailelik ev idaresinde çalışma, kapitalist sistemi tamamlamaktadır.

Kadının kurtuluşu, ancak geleneksel davranış biçimlerinin esaslı olarak devrimcileştirilmesinden sonra gerçekleştirilebilir. Bu süreç, üretim tarzının derinden değiştirilmesini, yani bir komünist ekonominin kurulmasını önşart koşar. Biz, bugün, davranış normlarının bu kapsamlı devrimcileştirilmesi sürecinin tanıklarıyız. Bunun için de, günlük yaşantımızda kadının pratik kurtuluşu, yaşamımızın kendiliğinden anlaşılır bir parçasıdır.

13. Ders

Proletarya Diktatörlüğü: Yaşam Alışkanlıklarının Devrimcileştirilmesi

Son derste, proletarya diktatörlüğü altında yaşam koşullarının devrimcileştirilmesinden söz etmiştik. Elbette bu süreç, yalnızca halka açık kantinlerin ve kreşlerin kurulması ve anneliğin yasalarca korunması ve resmi okul sisteminin yerleştirilmesiyle sınırlı değildir. Şu anki toplumsal değişimler, çok daha kapsamlı ve çok daha etkin olup neredeyse bütün yaşam alanlarını kapsıyor. Bu süreç, geleneksel yaşam alışkanlıklarının ve düşünce tarzlarının altüst oluşunda kendini özellikle açık gösteriyor. Geleceğin tarih bilimcileri kuşakları, bundan dolayı, bugünkü çağımızı özellikle büyük bir ilgiyle inceleyeceklerdir: Çünkü geleneksel olandan tutarlı bir şekilde koptuğumuz bir dönemde yaşıyoruz. Yeni bir toplum ve ekonomi düzeni inşa ediyoruz ve insanlar arasında yeni ilişkiler ortaya çıkıyor. Ve bütün bunlar, muazzam bir hızla gelişiyor. Bunun için de, şu anda, bugünkü toplumumuzun daha umutla dolu bir gelecek için ne denli bir başlangıç geliştirmiş olduğunu bizzat tayin edebilecek durumda değiliz. Çünkü bir komünist geleceğin, içsavaşın muharebe meydanlarında olgunlaşmış sayısız taze, ama yaşama yeteneğine sahip filizleri için henüz körüz. Bu filizleri henüz göremiyoruz, çünkü bunların üzeri hâlâ geçmişin yıkıntılarıyla örtülüdür, çünkü gözlerimiz

gözyaşlarından ve kandan hâlâ kördür. Ama bu filizlerin son yüzyılların tozu altında gömülü olduğu yerde de, bu tortu, iki ayrı dünyanın amansız mücadelesinin başlattığı muazzam kasırgayla önce kamçılanmış, sonunda da süpürülüp atılmıştır. Muazzam girişimimiz akan kanla pahalı ödenmiş olsa da: Başlangıcı yaptık. Binlerce yıllık eski buzu kırdık ve ilkbahar güneşinin ısıtıcı ışınları, şimdi özgür bırakılmış toprağı sarıyorlar. Cıvıl cıvıl ilkbahar dereleri, buz yığınlarını sürükleyip götürüyor ve yeryüzünü tertemiz yapıyor. Rusya'ya bir bakın: Beş yıl öncekiyle aynı ülke mi? Bunlar, çarlık diktatörlüğü altında tanıdığımız haliyle, aynı işçiler, köylüler ve hatta aynı "küçük-burjuvalar" mı? Onların düşünceleri, duyguları, çalışmalarının içeriği değişti. Tek sözcükle, Sovyet Cumhuriyeti'nde bugün bambaşka bir atmosfer egemen. Bizlerden biri bugün burjuva-kapitalist bir ülkeye gittiğinde, sanki yeniden bir başka yüzyılda yaşıyormuş duygusuna kapılmaktadır: Çünkü biz tarihsel olarak geri kalmış bu ülkelerin içinde bulundukları anı, geleceğin yüksek kulesinden değerlendiriyoruz. Biz, burjuva-kapitalist ülkelerdeki erkek ve kız kardeşlerimizin kendi pratikleriyle değil, sağduyuyla kavradıkları geleceği, kendi deneyimimiz temelinde somut olarak tanıdık. Kimi zaman, aslında ne kadar "akıllı" olduğumuzun ve devrimin bize nasıl muazzam bir deneyim hazinesi getirdiğinin bilincine vardığımızda, bizi bir korku kaplıyor. Tam da bu deneyim, bizi, bir yandan zaman olarak o kadar çok geride kalmayan ve yine çok güncel olan kendi geçmişimize yabancılaştırdı ve diğer yandan da aynı zamanda geleceğimize yaklaştırdı. Bunun içindir ki, geçmişe bakmaktansa, geleceğe bakmak bize daha kolay geliyor. Dörtyıllık içsavaş deneyimine sahip olmayan yoldaşlarla karşılaştırıldığında, muazzam bir avantaja sahibiz: Hararetli deneylerimiz ve komünizme giden "en kısa yol"u aramamız temelinde, bugün sorunları devrim öncesine göre çok daha çabuk kavrıyoruz. Çok sayıda hata yapmamıza rağmen, devrimci deneyimiz, milyonları kapsayan bir kolektifin örgütlü irade ça-

bası yoluyla yaşam koşullarını kapitalist ekonominin kör güçlerini kontrol altına alacak şekilde değiştirme yönünde cesur ve önemli bir çabadır. Rusya'daki işçi devrimiyle, komünizme giden yol henüz çok uzun ve zahmetli de olsa, insanlık tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır: En azından komünist toplumun temelini attık ve proletarya, kendi yeteneklerinden emin ve tarihsel rolünün bilincinde olarak, hiç duraksamadan bu nihai hedefe yürüyecektir. Çünkü bu nihai hedef, artık çoktandır ütopya olmaktan çıktı; işçi sınıfı, daha bugünden, ellerini elyordamıyla geleceğe doğru uzattığında, komünist gerçekliği parmaklarının ucuyla hissedebiliyor.

Ekim Devrimi'nin yol açtığı toplumsal değişiklikler, işçilerin öznel düşüncesinde ve onların yaşama karşı tavırlarında kendini özellikle açık bir şekilde göstermektedir. İşçilerle bir konuşun! Hâlâ devrimden önceki gibi mi düşünüyorlar? Devrimden önce işçilerin kendine güveni yoktu. Bu işçiler genellikle uysal kölelere benziyorlardı, dertli, yoksullaşmış, yıldırılmış ve dağınıklardı. Bu işçilerin gözünde, işçileri sürekli olarak ezen adil olmayan toplum düzeninin hukuk normları, sonsuz ve değişmezdi. O zaman herhangi birisi, işçilere "proletaryanın milyonlarca ordusu isterse, iktidarı ele geçirebilirsiniz" deseydi, işçiler yalnızca kuşkuyla başlarını sallarlardı.

Ya bugün? Proletarya, elbette şu anda hâlâ hüküm süren besin maddesi, tekstil maddeleri ve ayakkabı eksikliğinden çok çekmektedir. Elbette işçi sınıfı, şu anda çok büyük fedakârlıklarda bulunuyor, yine de işçi sınıfı kendine güven kazandı ve bugün toplumsal bir güç oldu. Ama bütün bu değişiklikler içinde en önemlisi, proletaryanın, işçi sınıfı yasaların ya da insanlar arasındaki ilişkilerin reformdan geçirilmesiyle yetinmeyip, önderliği altında tüm toplumu değiştirdiğinde, toplumun temelden değiştirilebileceğini kavramış olmasıdır. Çarların, sanayicilerin ve çiftlik beylerinin diktatörlüğü, içerik olarak proletarya diktatör-

lüğünden tümüyle farklıdır ve işçi sınıfı, bugün yeni bir toplumun mimarıdır. Gerçi işçi sınıfının her zaman en becerikli mimar olmaması mümkündür; ama şu anda tayin edici olan, onun devlet iktidarını eline almış olmasıdır. Kolektif tarafından, geçiş döneminde ilkel birikimin yasalara uygun gelişmesinin üstesinden gelinmesi, çalışan insanların tarihinde şimdiye kadarki en büyük zaferdir. Bu süreci, bugün işçi kadınların sahip oldukları rol temelinde açıklamak istiyoruz, çünkü onların bilinci, erkek işçilerinkinden çok daha açıkça algılanabilir şekilde değişti. Kadınlarımızın çoğunluğu açısından, kolektifte çalışmanın *toplumsal bir bilinç* ve insanlararası bir dayanışma doğurmuş olması, son derece tipiktir. Bu kadınlar, kendilerini toplumları için sorumlu görüyorlar. Kadınların, yüzyıllar boyunca tekil aileyi en önemli yaşam içeriği olarak içselleştirecek şekilde eğitildiklerini anımsar isek, bu gelişme, devrimci bir şeydir. Hem sanayi işçisi kadın, hem de işçinin çalışmayan karısı, bugün hak eşitliğine sahip yurttaşlar olduklarını çok iyi biliyorlar. Kadınlar bugün henüz toplumsal olarak çalışmasalar da, kendi değerlerinin tanınmasına pekâlâ gereksinim duyuyorlar. Bu kadınlar, bize sürekli olarak ev idaresinde ve çocuk eğitiminde yaptıkları işleri gösteriyorlar ve çocuklar için henüz yeteri kadar bakım yerine sahip olmamamızı ve halka açık kantinlerdeki yemeklerin gerçekten berbat olmasını eleştiriyorlar. Tüm bunları bir kez düzelttiğimizde, onlar için de, partinin ya da sendikanın kadın kollarında politik çalışmaya katılma olanağının doğacağını söylüyorlar.

Yani devrim, kadını yalnızca tekil ailenin içine kapalı ve boğucu atmosferinden kurtarmak ve sonunda onu topluma katmakla kalmadı, aynı zamanda, kadına, inanılmaz bir hızla, kolektifle dayanışma duygusu kazandırdı. Subotnik hareketinin[18] büyük başarısı, bu gelişme açısından etkileyici bir örnektir. Hem Parti'de örgütlü olan işçi kadınlar, hem de partisiz işçi kadınlar, işçi ailelerinin çalışmayan kadınları ve köylü kadınlar, komünist Cumartesilerimizde gönüllü olarak çalıştılar. Örneğin, bunlara,

1920 yılında 16 ilde toplam 150 000 çalışan kadın katıldı. Elbette bu da, kadınların toplumsal bilincinin geliştiğinin ve kadının, genel içsavaş kargaşasına, salgınlara, açlığa ve soğuğa karşı yalnızca kolektifin ortak çabasıyla bir mücadele yürütülebileceğini ve nihayetinde bunların aşılabileceğini kavradığının bir belirtisidir. Bu gönüllü Subotnik hareketi, genel çalışma yükümlülüğünü ve zorunlu çalışmayı tamamlıyor ve işçi sınıfı tarafından artık işçilerin ücretli köle oldukları dönemde olduğu gibi bir zorlama olarak görülmüyor. Çalışma, toplumsal bir yükümlülük haline gelmiştir ve yalnızca insanlığın ilk çağlarında her kabile üyesinin toplam kolektif için yerine getirmesi gereken çalışmayla karşılaştırılabilir. Şöyle bir, sırf zamanında Subotnikin başlangıcına yetişmek için ocaklarını terkeden partisiz kadınların oluşturduğu birliklere bakın. Bu kadınlar, yakacak odun taşıyor, kar kürüyor, Kızıl Ordumuzun askerleri için üniforma dikiyor, hastahaneleri ve kışlaları temizliyorlar vs. Bu kadınların çoğunun bizzat ailesi var ve eve gittiklerinde, hemen yerine getirilmesi gereken iş yine onları bekliyor. Ama buna rağmen, kadınlarımızda, kendi küçük bireysel ev idaresini ihmal edip, bunun yerine genel ekonomide çalışmaya katılmanın kadınlar için en yararlı olduğu bilinci oluştu. Bunun için, kadınlar, kendi ev işlerini evde yarım yamalak bırakıp, Subotnik hareketinde toplumsal olarak yararlı ve acil işleri yerine getiriyorlar.

Büyük olasılıkla kimileriniz şöyle diyecek: "Olabilir, ama bu, gerçekte partisiz işçi ve köylü kadınların yalnızca azınlığı için doğru." Bunu söylediğinizde, elbette tümüyle haklısınız. Ama bu kadınların sayısı sürekli artıyor, azalmıyor ve ayrıca bunların, yalnızca komünist kadınlar değil, aynı zamanda Parti'de örgütlü olmayan kadınlar da olması çok önemlidir. Bu azınlık, edimleriyle kadınların çoğunluğunu eğitiyor. Henüz hiç Subotnike katılmamış bir işçi kadınla konuşun bir kez. Bu işçi kadın, toplum için gönüllü çalışmayı ihmal etme hakkını nasıl da tutkuyla ve şiddetle savunacaktır. Bu işçi kadının elinde, neden tam da kendisinin bu çalışmaya katılmamaya ahlâken hakkı olduğuna iliş-

kin inanılmaz çok gerekçesi vardır. Son dört yıl, ekonomimizin yeniden inşası ile kişisel gereksinimlerinin giderilmesi arasındaki bağıntıya ilişkin olarak kadınlarımızın bilincini öylesine keskinleştirdi ki, onların hepsi bu soruya çok benzer şekilde tepki gösteriyor. Çünkü bir tarafta yakacak odun yok, diğer tarafta yakacak odunla dolu çok sayıda vagon, yerel istasyonda bekliyor. O halde bir Subotnik gerekli, çünkü bu yük vagonlarını boşaltmak gerekli. Bir başka örnek: Kentte bulaşıcı bir salgın patlıyor. Halkın bir Subotnik örgütleyip, kent sokaklarını iyice temizlemesi gerekiyor. Böyle kritik bir durumda işçi sınıfı, bu gönüllü, ama aynı ölçüde toplumsal olarak yararlı çalışmaya aslında önemsiz bir katkıda bulunmaya hazır olmayanları elbette mahkûm etmektedir. Çünkü tam da bu insanlar, yerel Sovyetten, gereksinimlerinin giderilmesini talep etmektedirler. Bu gelişme temelinde işçiler içinde yeni bir ahlâk düsturu ortaya çıkıyor ve yeni bir kavram kendini hergün daha fazla kabul ettiriyor: *Üretim kaçkını.**

Burjuva toplumunda tembel ve kötü bir işçi gerçi bir yandan kınanır, ama diğer yandan burjuvazi, çalışmanın özel bir mesele olduğu görüşünü savunur. Çalışmak istiyorsan, buyur. Ama çalışmak istemiyorsan, o zaman ya açlıktan ölürsün, ya da başkalarını kendin için çalıştırırsın. Bu sonuncu tavır, yani sözde "girişimci ruhu", kapitalist ülkelerde özel bir itibar görür ve burjuvazi, bir hoppayı yalnızca, kendi hesabına değil, bir kapitalist girişimci hesabına çalışıyorsa mahkûm eder. Örneğin, bir işçi işgücünü bir girişimciye sattığında, ama işgücünü yalnızca kısmen iş sürecine kattığında, girişimci, kendisinin aldatıldığı görüşünü savunur, çünkü artı-değeri azaltılmıştır. Doğal olarak burjuvazi, işçinin böyle bir ihmalkâr tavrını mahkûm eder. Ama diğer yandan, işyerini yalnızca adına ya da toplumsal derecesine dayana-

* Burada açık bir çelişki vardır. Bu çelişkinin, Almanca çeviriden mi kaynaklandığı, yoksa Kollontai'in tutanakları gözden geçirirken gözden kaçırdığı eksiklikler sonucu mu ortaya çıktığı konusunda bilgimiz bulunmamaktadır. –*ÇN*.

rak elde etmiş bir burjuva ya da aristokrat çocuğu, burjuvazi tarafından üretim kaçkınlığından ötürü kınamaksızın, en berbat kaytarmacı ya da hoppa olabilir. Çünkü: "İnsan, çalışmak isteyip istemediğini kendisi belirleyebilir. Bu, onun kendi kişisel ve son derece özel meselesidir." Bu, burjuvazinin görüşüydü ve görüşüdür. Bu gerekçelendirmede şuna da dikkat edin: Örneğin çiftliğini berbat yöneten bağımsız bir köylü ya da firmasını iflasa sürükleyen bir küçük girişimci, ekonomiye verdikleri zarardan ötürü değil, tersine kendi iktisadi çıkarlarını daha iyi koruyamadıklarından dolayı eleştirilir.

İşçi cumhuriyetimizdeki üretim tarzı, burjuva toplumun üretim tarzından ilkesel olarak ayrıdır. Sosyalist üretim süreci pratiğinde emekçiler yepyeni bir ruhla eğitilirler, eskisinden farklı düşünür ve hissederler ve çalışmaya karşı bu tavır, elbette çok özdisiplin talep eder. Bu bilinç, insanlar arasında çok esaslı yeni ilişkilere yol açtı ve bunlar, kolektifle birey arasındaki ilişkiyi de yeniden düzenlemektedir. Bunun tersine, burjuva toplumdaki insanlararası davranış normları, çoğunlukla yalnızca tek tek bireyler arasındaki ilişkileri düzenlerken, bireyle toplumun tamamı arasındaki ilişkiye ancak ikincil bir önem düşer. Çarlık altında, bireyin topluma karşı yükümlülüklerini düzenleyen davranış kurallarının sayısı, insanların birbirleri arasındaki ilişkileri düzenleyen normların sayısından çok daha azdı. Bireyin burjuva topluma karşı yükümlülükleri içinde, özellikle anavatanı savunmak ve Çar'a sadakatle hizmet etmek bulunmaktaydı. "Öldürmeyeceksin!" buyruğu, pratikte mevcut duruma göre relative edildi. O dönemde özellikle önemli olan, elbette özel mülkiyeti ve diğer özel ayrıcalıkları güvence altına alan uzun yasalar ve kararnameler listesiydi: Çalmayacaksın. Tembel olmayacaksın. Evli kadından elini çek. Alışverişte aldatma. Tutumlu olmalısın.

Buna karşı, proleter toplumumuzda davranış normları, toplumun çıkarlarını dile getirmektedir. Davranışların kolektife zarar vermiyorsa, hiçbir yurttaşı ilgilendirmez. Diğer yandan, burjuva

toplumda saygın sayılan kimi davranış biçimleri, işçi cumhuriyetimizde bir bütün olarak reddedilmektedir. Örneğin, burjuva ahlâkın bir işadamına karşı tavrı nedir? Muhasebesini doğru yaptığı, sahte iflas ilân etmediği, sahtekârlık yaparken yakalanmadığı ya da başka bir şekilde müşterilerini açıktan aldatmadığı sürece, işadamı, burjuva toplumdan "kusursuz vatandaş" ya da "dürüst adam" onur unvanını alır.

Devrim sırasında, işadamlarına karşı tavrımızı temelden değiştirmek zorunda kaldık, çünkü bir zamanların "kusursuz vatandaş"ının spekülatör olduğu ortaya çıktı. Böyle vatandaşlara onur unvanı dağıtmıyoruz elbette. Tam tersine. Çünkü böylesi baylar, bizde, onları çalışma kampına gönderen ÇEKA'ya teslim ediliyor. Ve neden böyle yapıyoruz? Çünkü, komünizmi ancak tüm yetişkin yurttaşlar üretken çalışma yürüttüklerinde inşa edebileceğimizi çok iyi biliyoruz. Kendisi çalışmak yerine, başkalarının sırtından geçinmek isteyen birisi, toplum ve devlet için zararlı bir unsurdur ve bundan dolayı da polis, bütün rantiyeleri, satıcıları, tüccarları, yani kendisi çalışmadan başkalarının emeğiyle yaşayan bütün bireyleri kovuşturmaktadır. Böyle insanlar bizde en sert şekilde mahkûm edilmektedir.

Ama yeni üretim tarzı temelinde yeni ahlâki normlar da oluşmaktadır. Elbette, üç, dört ve hatta on yıl içinde bütün insanları mükemmel komünistler durumuna imkânsız getiremeyiz. Ama diğer yandan, çoğu insanda yeni bir bilincin oluştuğunu da görüyoruz. Bu süreç çok önemlidir ve bütün düşünce ve duygularımızın yeni toplumsal gelişmeye ne çabuk uyum göstermiş ve daha şimdiden yeni davranış normlarının ortaya çıkmış olmasına gerçekten şaşırmamız gerekir. Bu gelişmeyi en açık şekilde erkekle kadın arasındaki ilişkiyi incelediğimizde farkediyoruz. Tekil ailenin direniş yeteneği, daha dünya savaşı sırasında azalmıştı; bu gelişmeyi yalnızca Rusya'da değil, savaşa katılmış olan tüm diğer devletlerde de gözlemleyebiliriz. Önce üretimdeki kadın

emeğinin payı arttı. Bu gelişme, doğal olarak, kadınların daha büyük bir iktisadi bağımsızlığına ve ayrıca evlilikdışı çocukların sayısının artmasına yol açtı. Birbirini seven insanlar, burjuva toplumun veya kilisenin önyargılarını takmaksızın, bir araya geldiler. Hatta burjuva devlet, asker ailelerindeki evlilikdışı çocuklara, en azından maddi açıdan, tıpkı evlilik içi çocuklar gibi davranmak zorunda kaldı.

Sovyet Cumhuriyeti'nde evlilik, önemini gittikçe yitiriyor. Daha devrimden sonraki ilk aylarda kilise nikâhı ve evlilikdışı ve evlilik içi çocuklar arasındaki tüm yasal ayrımlar kaldırıldı. Bu önlemlerle atbaşı giden genel çalışma yükümlülüğünün getirilmesi de, kadının toplumumuzda kendi başına bir etken olarak tanınmasına katkıda bulundu. Burjuva toplumda evlilik, erkekle kadın arasında, nikâh şahitleriyle güçlendirilen ve tanrının kutsamasıyla dokunulmaz ve çözülemez ilân edilen karşılıklı bir sözleşmedir. Bir yandan koca, kendini karısının geçimini sağlamakla yükümlendirir, diğer yandan da kadın kendini, kocasının mülkiyetini korumak ve ona bakmak, kocasına ve çocuklarına, yani kocasının servetinin mirasçılarına hizmet etmek, ona sonsuza kadar sadık kalmak ve aileye ayrıca evlilikdışı çocuklarla ek yük getirmemekle yükümlendirir. Çünkü kadının zinasıyla aile bütçesinin dengesi bozulabilir. Bunun için, zina yapan kadın burjuva yasalar tarafından amansızca kovuşturulurken, zina yapan erkeğe karşı oldukça cömert davranması kesinlikle mantıklıdır. Çünkü kocanın evlilikdışı ilişkileri, özel aile bütçesinin varlığını tehlikeye düşürmüyordu. Hiç düşündünüz mü, burjuva toplumu neden evli olmayan anneyi horlar? Bunun yanıtı çok basit. Eğer aşk ilişkisi yasallaştırılmamışsa, o zaman çocuğa kim bakacak? Ya "düşmüş kız"ın anne-babası çocuğa bakacaktır, ki, bu elbette kızın ailesinin çıkarına değildir, ya da yerel devlet makamları masrafları karşılamak zorundadır. Bu da yine, prensip itibariyle toplumsal görevleri finanse etmekten çekinen burjuva devletin çıkarına değildir.

Diğer taraftan, kadının, kendi emeğiyle beslendiği için, geçen yüzyılın ortalarından bu yana giderek daha güçlü şekilde iktisadi ve mali olarak erkekten bağımsız hale geldiğini elbette göz önünde bulundurmalısınız. Tam bu zamandan itibaren burjuva toplumun evlilikdışı çocuğa karşı tavrı da biraz değişti. Bir dizi romanda ve bilimsel incelemede, kadının ve annenin "hakkı" tartışıldı ve evli olmayan annenin yaşam hakkı savunuldu. Bugün işçi cumhuriyetimizde (en azından kentlerde), özel bireysel ev idaresinin yerine kolektif yaşamanın ve tüketimin yeni toplumsal biçimlerini geçirme, yani ev komünleri, halka açık kantinler vs. kurma eğilimi var. Çalışan kadının kendi besin maddesi karnesi var ve devlete ait toplumsal kuruluşların yoğun ağı oluşum içindedir. Bunun için de, evliliğin karakteri değişti, birliktelik artık ekonomik hesaplara değil, karşılıklı sempatiye dayanıyor. (Elbette bu kuralın istisnaları bulunmaktadır, bunları daha sonra ele alacağım.) Bunun için de, her biri karneler ve kendi işletmesinin özel ödenekleriyle güvence altına alınan konut, yakacak odun, besin maddesi ve tekstil maddeleri hakkına sahip olduğundan, âşık çiftlerin evlenmeleri artık zorunlu değildir. Tayının miktarı, yapılan işe bağımlıdır. Çiftlerin maddi durumu, bir evlilik sonucu düzelmiyor. Ancak işçi cumhuriyetimizin büyük yoksulluk sonucu bu toplumsal yükümlülükleri yerine getirecek ve plânlanan üretim hedeflerine ulaşacak durumda olmadığı ülke kesimlerinde, insanlar hâlâ serbest pazardaki meta arzına bağımlıdırlar. Bu da, özel aile iktisadının var olmaya devam etmesi, örneğin, aile üyelerinin bizzat yakacak odun örgütlemesi vs. gibi sonuçlara yol açmaktadır. Bu olgu temelinde, evlilik de hâlâ bir ekonomik kurumdur ve kadın, örneğin, onu sevdiğinden değil, ama bir ev komününde kendi odası olduğu için bir erkekle yaşamak zorunda kalma durumuna düşebilir. Ya da bir erkek, çifte yakacak odun istihkakıyla oda daha iyi ısıtılabildiğinden, bir kadınla sırf bu yüzden evlenir. Böylesi olgular, aşağılayıcı ve iğrençtir. Ama işçi cumhuriyetimizdeki genel ekonomik kargaşayı

ortadan kaldırmayı başaramadığımız sürece, geçmişimizin bu kalıntısını aşamayacağız. Buna rağmen, mevcut genel gelişme eğilimi, bugünkü Sovyet Cumhuriyeti'nde resmi evlilik sözleşmesinin beraberinde artık neredeyse hiçbir maddi üstünlük getirmediğini ve bundan dolayı özgür aşk ilişkilerinin sürekli arttığını göstermektedir.

Gerçi "Medeni Evlilik Üzerine" kararname, çiftlerden her birinin, diğeri çalışamadığında onun geçimini sağlamakla yükümlü olmasını öngörüyor; ancak bu hüküm, işçi cumhuriyetinin henüz, gerekli toplumsal kurumları geliştirecek, kolektif yaşam standardını yükseltecek ve çalışamaz durumda olan yurttaşlara bakabilecek durumda olmadığı geçiş döneminin özgül karakterini göz önünde bulundurmaktadır. Ama şu anki ilişkiler, ekonomi yeniden rayına oturur oturmaz, gelecekte kendiliğinden kaybolacaktır. O zaman da toplumsal kurumları derhal genişleteceğiz ve yukarıdaki hüküm pratikte kısa süre sonra artık hiçbir rol oynamayacaktır. Çünkü, çiftlerden her biri kendine düşen istihkakı alırsa, "çalışamaz durumda olan eşi geçindirme" hükmü ne ifade eder ki? Bu, çiftten birinin istihkakını diğeriyle paylaşması gerektiğinden başka bir anlama gelmez. Gerçekte ise, buna çok az insan hazır. Ayrıca toplumsal durum normalleştiğinde, iki eş de, normal olarak hastalanan vatandaşların geçiminden sorumlu olan ve hastaları bir hastahaneye, sanatoryuma, yaşlılar yurduna ya da savaş gazileri yurduna gönderecek olan devlet makamlarına başvururdu. Böyle bir durumda aklı başında hiç kimse, yukarıda anılan hüküm, çalışamaz durumda olan eşin ekonomik geçiminin toplum tarafından değil de diğer eş tarafından üstlenilmesini öngördüğü halde, sağlıklı eşi suçlamazdı. Bunun dışında eşin, diğer eşe karşı kararnamede öngörülen geçim yükümlülüklerinden kurtarılması, iki insan birbirini ne kadar severse sevsin, bana tümüyle doğru gelmektedir. Böyle bir durumda, bu sorumluluk yükünü almak tüm toplumun görevidir, çünkü tüm kolektif, çalışamadıkları sürece, üyelerinin maddi geçimini sağlamak-

la yükümlüdür. Çünkü bu insan çalıştığı sürece, emeğiyle, bugün toplum tarafından hastalara, yaşlılara ve sakat yurttaşlara da dağıtılan kullanım mallarını üretmiştir. Yani gerekli istihkaklar için stokları o bizzat üretmiştir.

Şimdiye kadarki evlilik ilişkileri gözlerimizin önünde muazzam değişiyor. Burada özellikle dikkate değer olan ise, bu yeni bilincin ve iyice belirginleşen bu yeni davranış normlarının, kendini pekçok burjuva ailesinde de kabul ettirmesidir. Çünkü burjuva kadınlar, bu eski asalaklar, yerel Sovyetlerin sosyal kuruluşlarında çalışmaya katıldıkları ve çoğu kendi ekmeklerini ilk kez kendileri kazandığı andan itibaren, kocalarına karşı daha bağımsız bir konum da kazanıyorlar. Kadının kocasından daha fazla para kazanması hiç de öyle seyrek değil ve böyle bir durumda eskinin boyun eğen ve mütevazı eşi, birden ailenin reisi durumuna geliyor. Kadın işe gidiyor ve erkek evde kalıyor. Erkek, odun kırıyor, sobayı yakıyor ve pazara alışverişe gidiyor. Bu kadınlar eskiden, kocaları ilkbahar için bir şapka ya da bir çift yeni ayakkabı almadığında isteri nöbetine kapılırlardı. Bugün ise, bizzat bu kadınlar, kocalarından hiçbir şey beklememeleri gerektiğini çok iyi biliyorlar; bunun için de isteri nöbetlerini, çalıştıkları resmi dairenin yöneticisine ya da büro şefine saklamayı tercih ediyor, böylece şantajla özel tahsisat ya da ek tayın elde ediyorlar.

Ama adil davranıp şunu da görmeliyiz ki, eskiden üst tabakalara mensup olan bu kadınların çoğu, geçiş döneminin büyük zahmetlerinin üstesinden, sönüp gitmekte olan entelektüel kocalarından çok daha iyi geldiler. Çünkü bu kadınlar, bir yandan ev idaresini ve diğer yandan mesleklerini birbiriyle bağdaştırmayı öğrendiler ve bütün zorluklara ve başarısızlıklara rağmen kahramanca ayakta kalmayı becerdiler. Bundan dolayı, ev işinin rasyonalleştirilmesinin başlangıçlarına büyük burjuva ailelerde bile rastlamamız son derece tipiktir. Bunun dışında, bu ailelerde çoğu zaman kolektif tüketimden yararlanma ve örneğin çocukları

kamuya ait bir çocuk yuvasına gönderme eğilimi bulunmaktadır. Uzun sözün kısası, burada da aile bağlarında bir gevşeme saptayabiliriz. Andaki bu gelişme, gelecekte daha da güçlenecek ve burjuva aile ortadan kaybolacaktır. Onun yerini yeni tipte bir aile, çalışan kolektif alacaktır. Bu yeni temel biçimde, insanlar herhangi bir kan bağının sonucunda bir arada yaşamayacaklar, tersine ortak çalışmaları, ortak çıkarları ve yükümlülükleri sonucu dayanışma içinde birleşecekler ve birbirlerini karşılıklı olarak eğiteceklerdir.

Yeni iktisadi sistemimiz ve yeni üretim ilişkileri, yeni bir bilinç de yaratmaktadır. Bu yeni toplum biçimi, yeni bir insan da yaratacaktır: Gerçekten komünistçe düşünen ve hisseden insan. Evlenmenin taraflara artık herhangi bir maddi avantajı beraberinde getirmemesiyle birlikte, evlilik de istikrarsızlaşır. Dikkat edin, boşanmaların sayısı, bugün eskisine göre çok daha büyüktür. Çünkü eski aşk ve sempati artık kalmayınca, insanlar, eskiden gayet tipik olan, sırf görünüşü kurtarmak için, ne pahasına olursa olsun, evliliği ayakta tutmaya çalışmıyorlar. Ortaklaşalık, artık ortak ev idaresinden ya da anne-babanın çocuğa karşı ortak yükümlülüğünden ibaret değil. Ve kilise nikâhı töreni de gittikçe daha çok sorgulanıyor. Elbette bu tavır, henüz her yerde kendini kabul ettirmiş durumda değil. Fakat, kuşkusuz, çok sayıda insan tarafından savunuluyor ve toplumumuzda yeni komünist davranış normları geliştiği ve genel olarak kabul edildiği ölçüde, kendini kabul ettirecektir. Komünizmde evlilik yaşamı, tüm maddi kalıntılardan temizlenecektir. Bunun için de örneğin, işçi cumhuriyetimizde, halka açık kantinlerin kurulması yoluyla mutfağı evlilik yaşamından ayırdık. İki insan arasındaki ilişkinin yoğunluğu, yalnızca bir "yuva" kurma olanağına bağlı değildir. Eskiden bir erkek evlenmek istediğinde, önce kesesinin böyle bir lükse müsait olup olmadığını, bir eş geçindirmenin kendisi için avantajlı olup olmadığını hesaplamak zorundaydı. Bu ise, geli-

nin anne-babası tarafından esaslı bir çeyizle donatılıp donatılmadığına bağlıydı. Bu önkoşullar temelinde, evli eşler "kendi yuvacığını kurmaya" çalışırdı. Yeterli parası olan, ev alırdı. Parası olmayan semaver. Ama ikisi de, kendilerine bir aile iktisadı kurar ve yükümlülükleri uyarınca birlikte yaşarlardı. Böyle bir çift kavga ettiğinde, ayrıldıkları da olurdu. Fakat çoğunlukla birlikte yaşamaya devam ederlerdi. Buna karşılık bugün, birbirini çok seven, ama buna rağmen aynı evde yaşamayan çok sayıda çift bulunmaktadır.

Böyle bir çift, sıklıkla, birlikte yaşamamasına rağmen, yerel yönetime gidip, 18 Aralık 1917 tarihli kararname uyarınca kendini evli çift olarak kaydettirmektedir. Kadın, belki kentin bir ucunda, erkek diğer ucunda yaşamaktadır. Ya da kadın Moskova'da, erkek Taşkent'te yaşamaktadır. Bunlar sırf, ilişkilerini "ciddiye aldıklarını" birbirine göstermek için evliliklerini kaydettirmektedirler. Çünkü insanlar bir kez birbirine aşık olunca, hemen bu aşkın sonsuzluğunu ilân etmeye kalkışırlar. Ama diğer yandan, birbirlerini çok seyrek görürler, çünkü her ikisi de çalışmaktadır ve iş ve diğer toplumsal yükümlülükler, özel yaşantıya karşı önceliğe sahiptir. Bu tip evlilik, özellikle parti üyeleri arasında yaygındır, çünkü komünistlerde toplumsal görev duygusu, daha şimdiden özellikle gelişmiş durumdadır. Lütfen unutmayın ki, eskiden özellikle kadınlar "kendi yuvalarını kurma"nın peşinde koşuyorlardı, çünkü kendi ocaklarının olmadığı bir yaşam düşünemiyorlardı. Yoksa evlilik tam sayılmazdı. Buna karşı bugün, insanın kendi mutfağı olan kendi evini kendi mülkiyeti sayabilmesinin ne kadar iyi olduğu ve kadının gece gündüz yakınında olmasının ne kadar güzel olacağı üzerine özellikle erkekler konuşmaktadırlar. Kadınlar ve özellikle de işçi cumhuriyetinin fabrikalarında çalışan ve sayıları son derece hızla artan kadın sanayi işçileri, "kendi yuvası" sözünü artık duymak istemiyorlar: "Evlilik yaşamına ve onun ufak tefek işlerinin içine gireceğime,

boşanırım daha iyi. Çünkü şimdi sonunda devrim için çalışabilirim. Böyle bir hikâyeye girişirsem, kaybeden ben olurum. Hayır, böyle bir durumda, boşanmam gerçekten en iyisi." Erkekler bu karara uymak zorundalar. Kadınların bu yeni bilincini erkeklerin hepsi gönüllü olarak kabul etmiyor elbette. Ve karısının kendisiyle ve ailenin ev işiyle kadınlar kolundaki işinden daha az uğraştığına kızan kocanın, karısının parti kimliğini yaktığına rastlanmıştır. Kadınlar, böyle istisnai olaylardan etkilenmemelidir. Çünkü bu olayları genel bağıntısı içinde yorumlamamız gerekir: İşçi cumhuriyetimizde evliliğin dağılması yönünde bir gelişme eğilimi bulunmaktadır. Bizdeki genel toplumsal ve ekonomik gelişmeyi tahlil ettiğimizde, *emek kolektifinin geleneksel burjuva aileyi er geç parçalayacağı ve sonunda dağıtacağı* gayet açıktır.

Toplumun evli olmayan annelere karşı değişen tavrı, bu gelişmenin, değişen ekonomik ilişkilere ve elbette kadının bugün bağımsız bir işgücü olarak kabul edilmesi olgusuna borçlu olduğumuz bir başka göstergesidir. Bana, sevdiği kadınla, sırf bu kadın bakire olmadığı için evlenmeyi reddeden erkeği gösterin. Bu "bekâret" burjuva toplumda evlilik için zorunlu bir önkoşuldu, çünkü özel mülkiyet ancak bu şekilde korunabilirdi. Çocuğun nesebi burjuva toplumda iki nedenden ötürü önemliydi: Birincisi, veraset sırasını güvence altına almak için, çünkü ailenin serveti ancak öz çocuklara miras kalmalıydı; ikincisi, çocuğa babası tarafından bakılmasını sağlamak için. Buna karşılık, bizim işçi cumhuriyetimizde özel mülkiyet artık bir rol oynamamaktadır. Anne-babalar artık çocuklarına miras olarak herhangi bir servet bırakamazlar. Bunun için de çocuğun hangi ailede dünyaya geldiği önemli değildir, çünkü önemli olan, yalnızca çocuğun kendisi, yani geleceğin işçisidir.

İşçi cumhuriyetimiz, kendini, yasal olarak yapılmış bir evli-

likten mi, yoksa özgür bir ilişkiden mi olduğundan bağımsız olarak, çocuklara bakmakla yükümlü kılmıştır. Bu gelişme sonucunda ortaya yepyeni bir kadın ve anne tablosu çıkmıştır. İşçi cumhuriyetimizde, annenin evli mi, bekâr mı olduğundan ve babanın çocuğu kendi çocuğu olarak tanıyıp tanımadığından bağımsız olarak, her anneye bakıyoruz. Fakat günlük pratikte doğal olarak hep tekrar tekrar geçmişin kalıntılarıyla karşılaşmaktayız. Örneğin formülerlerin doldurulmasında, sık sık şu çılgınca soru sorulmaktadır: Evli misiniz, bekâr mı? Hatta militeste evlilik cüzdanı sorulmaktadır. Böyle örnekler elbette sadece, geçmişin etkisinin bugün bile ne kadar güçlü olduğunu ve işçi sınıfının burjuva geçmişin bütün önyargılarından bugünden yarına kurtulamadığını gösterir. Diğer taraftan çok açık ilerlemeler de görüyoruz. Hangi kız ya da hangi bekâr anne bugün artık intihar ediyor? Eskiden böyle şeylere çok sık rastlanırdı. Bahtsız çocuk katili kadın kaldı mı? Bugün artık hiç kimse, evlilikdışı bir çocuğun bir "utanç" olduğunu iddia etmeye kalkışamıyor. Toplumumuzda evlilik, gittikçe tarafların özel meselesi haline gelirken, evlilikten bağımsız olarak, annelik son derece önemli bir toplumsal görevdir. Toplum ise, ancak tarafların her ikisi de ya da biri hasta olduğunda evlilik ilişkisine karışabilir ve karışmalıdır. Bu sorun ise apayrı bir bölümdür ve sağlık kuruluşlarının gerekli tavsiyeleri hazırlamaları gerekiyor.

Ama yalnızca evlilik ve aileye karşı tavrımız değil, aynı zamanda fuhuşa karşı tavrımız da değişti. Burjuva toplumda var olduğu ve yayıldığı haliyle fuhuşun çeşitli görünüm biçimleri, işçi cumhuriyetimizde gittikçe gerilemektedir. Bu fuhuş, kadının güvensiz toplumsal konumunun ve erkeğe bağımlılığının bir sonucuydu. Genel çalışma yükümlülüğünün getirilmesiyle herkesin iş bulması için uğraştığımızdan beri, profesyonel fuhuş da elbette çok geriledi. İşçi cumhuriyetimizde fuhuşa hâlâ rastlanan yerlerde, resmi makamlar onunla mücadele etmektedir. Ama fuhuş-

la, ahlâka karşı suç olarak değil, tersine burada üretim kaçkınlığının bir tezahürü söz konusu olduğu için mücadele ediyoruz; çünkü profesyonel bir fahişe, çalışmasıyla tüm toplumun zenginliğini artırmamakta, tersine gerçekte diğerlerinin istihkakından geçinmektedir. Fuhuşu bunun için mahkûm ediyor ve onunla, çalışmayı reddetmenin bir biçimi olarak mücadele ediyoruz. Fahişeler, bizim gözümüzde, özel olarak ayıplanacak bir insan kategorisi değildir ve işçi cumhuriyetimizde, bir kadının bedenini birçok erkeğe mi, yoksa bir erkeğe mi sattığı, yani geçimini yalnızca bir erkeğe mi, yoksa fahişe olarak çok sayıda erkeğe mi sağlattığı hiçbir rol oynamamaktadır. Çünkü her iki halde de kadınlar, kendi üretken emeğiyle geçinmemektedir. Bunun içindir ki, ailede bakacak küçük çocukları olmadığı halde genel çalışma yükümlülüğüne uymayan bütün kadınlar, tıpkı fahişeler gibi zorla çalışmaya mahkûm edilmektedirler. Bu sorunda, bir orospuyla, geçimini kocasına sağlatan nikâhlı eş arasında bir ayrım yapamayız ve yapmak istemiyoruz. Burada, kadının bir siyasi komiserle evli olmasının bile ona bir yardımı olmaz, çünkü bütün üretim kaçkınlarını aynı şekilde mahkûm ediyoruz. Toplum, kadını, çok sayıda erkekle yattığı için değil, tersine yasal olarak nikâhlı, ama çalışmayan eş gibi, toplum için üretken çalışmadan kaçtığı için suçluyor. Toplumumuzun bu sorundaki tavrı, yepyeni bir bakış açısıdır, çünkü bu sorunu ilk kez tüm toplumsal bağıntılarının bakış açısından tartışmaktadır.

Fuhuş, bizde sönmeye mahkûmdur ve büyük kentlerimizde, örneğin Moskova ve Petersburg'da, eskiden olduğu gibi 10 000 fahişe değil, en çok birkaç yüz fahişe bulunmaktadır. Bu, büyük bir ilerlemedir, ama yine de bu soruna ilişkin olarak ham hayallere kapılmamalı ve aceleyle, fuhuş sorununun bizde nihai olarak çözüldüğünü iddia etmemeliyiz. Şu anki kadın iş ücretleri, yeterli bir sosyal güvence sağlamıyor. Fakat kadın, kaotik ve karmaşık ekonomik ilişkiler yüzünden erkeğe bağımlı olduğu

sürece, açık ve kapalı fuhuşa bizde de rastlanacaktır. Yerel Sovyetin kadın sekreterinin, sırf terfi etmek istediği ya da ek bir istihkaka gereksinimi olduğu için, ona aşık olmadığı halde amiriyle yatması, fuhuşun bir biçimi değil midir? Ya da bir kadının, bir çift çizme veya bazen yalnızca biraz şeker yahut un elde etmek için bir erkekle yatması? Ya da bir kadının, bir ev komününde kendi odası olduğu için bir erkekle evlenmesi? Boş bir çuvalla istifçilik yapmaya giden işçi ya da köylü kadının, vagonda yer kapabilmek için kendini kondüktöre vermesi, fuhuşun örtülü bir biçimi değil midir? Ya da bir kadının, bir çuval unu kontrol noktasından geçirmek için kontrol noktasının komutanıyla yatması?

Elbette bu da fuhuşun bir biçimidir ve kadınlar için çok aşağılayıcı, iğrenç ve acı ve ayrıca toplumsal bilinç açısından zararlıdır. Buna bir de, bu tür fuhuşun zührevi hastalıkların yayılması yoluyla halkın sağlığını tehlikeye düşürmesi ve halkın ahlâkını çökertmesi eklenmelidir. Buna rağmen, fuhuşun klasik biçimiyle bu yeni tezahürü arasında önemli bir fark olduğunu kavramak zorundayız. Çünkü eskiden bedenlerini satan kadınlar, toplumun dışına itilir ve orospu olarak damgalanırdı. Bu kadınları sömüren erkekler, üstüne üstlük bu kadınları aşağılamayı doğal hakları sayarlardı. Bu kadınlar, bunu protesto etmeye elbette cesaret edemezlerdi, çünkü ellerindeki "sarı kimlik", onları herkesin malı olarak damgalardı. Bu "sarı kimliğin" kendilerine verilmemiş olduğu kadınlar da aşağılamalara karşı çıkamıyorlardı, çünkü onlar da polis tarafından her an fahişe olarak kayıt altına alınabilirdi ve bu yüzden de şantaja açıktılar. Bu ilişkiler, bugün temelli değişmiştir. Kadınlar kendi çalışma karnelerine sahip olduklarından beri, "arz ve talep" pazar yasasına tabi değildirler. Bugün bir kadın maddi çıkarlardan yola çıkarak bir erkekle yattığında, buna rağmen hoşuna gideni arıyor; çünkü, on burjuva aileden dokuzunda önemli bir rol oynamış olan ekonomik motif, bugün herşeye rağmen artık egemen değil. Ve bunun dışında, böyle bir

anlaşma temelinde bir kadınla ilişkiye giren erkek de, kadına karşı, bir "sokak kızı"na olduğundan tümüyle farklı davranır. Kadını etkilemeye çalışır, kadın ise, hiçbir şeye boyun eğmez ve artık kanıksadığında, erkeğin eline pasaportunu verir, hem de evli bir kadının yapabileceğinden çok daha çabuk.

Kadınlar, en kötü ödenen mesleklerde çalışmaya devam ettikleri müddetçe, fuhuşun örtülü biçimi de var olacaktır, çünkü bu müddetçe kadın, var olabilmek için, önce ek bir gelir kaynağına gereksinim duyacaktır. Bu böyle olduğu müddetçe de, birinin ekonomik hesaplardan hareketle mi evlendiğinin, yoksa kendini arasıra fuhuşa mı verdiğinin hiçbir önemi yoktur.

Fakat iktisadi politikamızın şu anki rotası, kadınlarımızı yeniden işsizlik hayaletiyle tehdit ediyor. Bu gelişme, kadınlar için daha şimdiden hissedilebilir durumda ve son tahlilde profesyonel fuhuşun artmasına yol açacaktır; ama iktisadi politikamızın şu anki rotası yeni bir bilincin gelişmesini de frenliyor. Bu sürecin, kadınla erkek arasında yeni ve gerçek komünist bir ilişkinin ortaya çıkışını nasıl engellediğini de günbegün gözlemleyebiliriz. Geçmiş ilişkilerin yeniden doğuşuna yol açabilecek olmasına rağmen, bu yeni politik gelişmeyi tahlil etmenin doğru yeri burası değildir. Çünkü işçi sınıfının faaliyeti geleceğe yöneliktir ve enternasyonal proletarya için, komünizmin inşasında, bizde bugün yeniden, zamanı geçmiş iktisadi ilişkilere uyum sağlanması belki de daha az önemlidir. Bunun için de, proletarya diktatörlüğünün parlak döneminde daha bugünden inşa etmiş olduğumuz şeyler, uluslararası proletarya açısından çok daha büyük öneme sahiptir. Şimdiye kadar inşa ettiğimizi tahlil etmek, şimdi size bağlı. Bu yeni bir bilinç yaratma çabasını bilinçli algılamalı ve bundan yararlanmalısınız. Herşeye rağmen, evliliğin karakterinin bugün değişmekte olduğu bir olgudur. Geleneksel aile bağları zayıflıyor ve annelik, bugün toplumsal bir görevdir. Bu-

günkü derste, proletarya diktatörlüğü altında gelenekleri ve alışkanlıkları değiştirmek için başlatmış olduğumuz bütün girişimleri ele almış olmaktan çok uzağız elbette. Bir dahaki derste buna geri döneceğiz. Ama şunu bir kez daha açıkça vurgulamalıyım: Devrim yıllarının pratik deneyimi, kadının toplumdaki konumunun yalnızca ve yalnızca onun üretimdeki konumuna, yani kadının tüm toplumun çalışmasına katılıp katılmadığına bağlı olduğunu kanıtlamaktadır, çünkü özel bireysel ailedeki çalışma kadını köleye dönüştürür. Kadını ancak toplumsal yararlı çalışma kurtarabilir.

14. Ders

Bugün ve Yarın Kadın Emeği

Son dersimizi, Sovyet Rusya kadınlarının ve ailelerinin günlük yaşamındaki devrimci değişimlere bir genel bakışla bitirmiştik. Bu ders dizimizi, yalnızca Rus proletaryası açısından değil, aynı zamanda tüm uluslararası proletarya açısından da önemli olan bir envanter düzenleyerek bitiriyoruz. Proletarya, devrimi gerçekleştirirken kendi gücüne dayanmak zorunda olduğundan, bizim açımızdan, kadın emeğinin hangi toplumsal ve ekonomik alanlarda özellikle üretken olabileceği sorusu ortaya çıkıyor.

Cinsiyetine bakmaksızın tüm Rus yurttaşları toplumsal olarak üretken çalışma yürütmek zorunda olduklarından beri, kadının kurtuluşu hızlı ilerlemeler kaydetti. Ancak bu süreç, esas olarak kent sanayi proletaryasını kapsarken, kır nüfusunu neredeyse etkilemeden geçti. Köylü kadının durumu, özde fazla değişmedi, çünkü kırda eskiden olduğu gibi özel aile iktisadı egemendir. Köylü kadın hâlâ erkeğin yardımcı gücü durumunda. Bunun dışında, tarımda, sanayinin makineli dünyasının tersine, insanın kas gücü hâlâ karşılaştırılamayacak derecede önemli bir rol oynuyor. Buna rağmen, köydeki yaşam da değişti. Daha bugünden, erkek köylüden sekiz milyon fazla kadın köylü var. Yani kırda,

iktisaden erkeklere bağımlı olmayan sekiz milyon kadın yaşıyor. Bu kadınlar, kocalarını ya emperyalist dünya savaşında ya da içsavaşta kaybettiler ya da kocaları hâlâ Kızıl Ordu'nun askerleri. Bu bağımsız köylü kadınlar için kırda yaşam elbette değişti. Bunların köy topluluğu içindeki statüsü, kadınlara elbette daha fazla hak eşitliği getirdi. Ayrıca genel çalışma yükümlülüğü, yerel bölge ve köy yönetimlerini, savaş dullarının özel konumunu göz önünde bulundurmaya zorluyor. Tohumluğun ve aynî verginin güvence altına alınması, ancak kadınların elbirliğiyle gerçekleştirilebilir. İçsavaş, "köylü kadıncıklar"ımızı, yüzyıllık gözlemci konumlarını sonunda terketmeye zorladı. Özellikle Ukrayna, Don Havzası ve Kuban'da kadınlar, her iki tarafta da, içsavaşa aktif olarak katıldılar. Tıpkı Fransız Devrimi sırasında Brötonya ve Normandiya'da köylü kadınların aktif olarak Jironden ayaklanmasına katılmış olması gibi, Ukrayna'da çok sayıda köylü kadın önder batyuşkaları[19] destekledi. Ama yerel Sovyetlerin kadınları toplumsal ve politik olarak desteklemesinden bu yana, çok sayıda köylü kadın, Sovyet iktidarına sempati duyuyor. Komünist Partisi, kısa süreden beri, bütün illerde işçi ve köylü kadınlar için delege konferansları ve kongreler örgütlüyor. Parti'nin kadın kolları, bunun dışında kırda köylü kadınlar için, günlük yaşamın üstesinden gelebilmesi amacıyla köylü kadına yardımcı olacak bilgilerin aktarıldığı eğitim çevreleri örgütlüyor. Burada sadece, köylü kadınların, şimdiye kadarki yaşamlarını gözden geçirmekle kalmayıp, Ekim Devrimi'nden bu yana kişisel kurtuluşlarının koşullarının var olduğunu da kavradıklarını kanıtlayan iki gelişme eğiliminden söz etmek istiyoruz. Bunu bir yandan, köylü kadınlara çok sayıda eğitim olanağının sunulduğu büyük kentlerin çekim gücü gösteriyor. Sverdlov Üniversitesi'nin bu eğitim kursuna katılan 402 kadın ve erkek öğrenciden 58'i köylü kadındır. Yerel Sovyetler tarafından kurulan yerel parti okullarında kurslardaki kadın oranı çok daha yüksektir. Çeşitli işçi fakültelerinde öğrencilerin yüzde onu ile onbeşini köylü

kadınlar oluşturmaktadır. Diğer yandan işçi ve köylü Sovyetlerinde çalışmaya katılan ya da bölge ve il Sovyetlerine seçilen köylü kadınların sayısının arttığı göze çarpmaktadır. Devrimden sonraki ilk yıllarda, Sovyetlerde hiç köylü kadın yoktu, yalnizca işçi kadın vardı. Buna karşı bugün yerel Sovyetlere işçi kadından çok daha fazla köylü kadın katılmaktadır. Bununla birlikte, bugüne kadar Tüm-Rusya Sovyet Kongresi'nde tek köylü kadın yoktur.

Yerel Sovyetlerdeki kadınlar, genellikle çok sorumlu mevkilerde olup, köy topluluğunun yönetimini özenle örgütlemektedirler. Çok sayıda köylü kadın da, işçi-köylü müfettişliklerinin kurumlarında çalışmaya katılmaktadır.

Komünist Partisi'nin halk içinde henüz politik kitle aydınlatması geliştirmediği bütün yerlerde, bugün köylü kadınlar, köylü erkeklere göre komünizmin çok daha güvenilir yandaşlarıdır. Bunu anlamak çok kolay, çünkü köylü erkek aynı zamanda hem evin efendisi, hem de çiftliğin tek sahibi. Köylü erkek elbette, köylü kadın da dahil çiftliğin bütün üyelerini evin efendisinin iradesine kayıtsız koşulsuz boyun eğmekle yükümlendiren bu geleneği savunmaktadır. Köylü erkek, değişen yaşam koşullarının onun aile içindeki konumunu güçlendireceğinden ve güvence altına alacağından yola çıkamayacağı için, komünizme karşı ya bekle-gör tavrı ya da hatta düşmanca bir tavır içindedir. Buna karşı köylü kadın açısından, tarım kooperatiflerinin, bir köy süthanesinin ve diğer kolektif kuruluşların kurulması son derece memnuniyet vericidir, burada çocuk yuvaları, kamu fırını ve çamaşırhanesi gibi ortak kuruluşların onun günlük yaşantısını değiştirmesini tamamen bir yana bırakıyoruz. Bu kuruluşlar, köylü kadının günlük yaşamını kolaylaştırmaktadır. Bu, köylü kadınların komünizmin hedeflerini köylü erkeklerden neden çok daha iyi kavradıklarının da açıklamasıdır: Yaşantılarının somut olarak iyileştirilmesi, onları kırda komünizmin coşkulu yandaşları yapmaktadır.

Ekim Devrimi'nden önce kırda neredeyse hiç boşanmaya rastlanmazdı. Gerçi kimi zaman erkek karısını terkederdi; ama kadının kocasını terketmesi, işte bu, ancak yüzyılda bir olur ve köy topluluğunda muazzam bir skandala yol açardı. Ama 1917 kararnamesiyle boşanmanın önemli ölçüde kolaylaştırılmasından beri, özellikle kırdaki genç kuşakta, evli bir çiftin boşanması artık alışılmadık bir durum değil. Bu olgu, kırda da aile kurumunun görünürde sarsılmaz temellerinin sarsılmaya başladığını açıkça göstermektedir. Bugün bir köylü kadın kocasını terkettiğinde, artık bu adımıyla köy topluluğu içinde büyük bir huzursuzluğa yol açmıyor. Köylü kadın, komünist tarımda ne kadar çok bağımsız çalışma yapar, seçilmiş üye olarak yerel Sovyette çalışır ve ortak çalışma eylemlerine [Subotniklere --ÇN] katılırsa, kadının düşük değerine ilişkin geleneksel düşüncenin üstesinden gelmesi de o kadar kolay olur. Bu şekilde, kırda kadının kurtuluşu ilerletilir. Buna bir de, tarımın mekanikleştirilmesi, plânlanan elektrifikasyon ve tarımsal kooperatiflerin kurulmasıyla bu gelişmenin hızlandırılması eklenmelidir. Bu teknikleşme bir kez belirli bir düzeye ulaşınca, kırda da, yaşam biçimlerinin genel bir devrimcileşmesini ve kadının nihai kurtuluşunu mümkün kılan koşullar ortaya çıkacaktır. Yaşam biçimlerinin devrimcileştirilmesi, gerçi şu anda iktisadi politikadaki rota değişikliğiyle ciddi bir şekilde tehlikeye düşürülmekte ve böylelikle kadınların kurtuluşu ve bugüne kadar alışılmış olduğu haliyle ekonomik hesaplar üzerine değil de, karşılıklı saygı ve sevgi üzerine kurulu cinsiyetlerarası ilişkinin yeni biçimlerinin gelişmesi de gecikmektedir. Ama tam da bundan dolayı, yeni toplumun embriyonlarının henüz genç ve güçlü olduğu ve büyümesinin düşman unsurlar tarafından ciddi bir şekilde durdurulamayacağı bugün, devrimin ilk yıllarında (komünist aktivistlerin tutkulu çalışması sonucu) belirginleştiği haliyle yaşam biçimlerindeki ve alışkanlıklardaki şimdiye kadarki değişiklikleri belgelemek özellikle zorunludur. Bu deneyimlerin envanterini çıkarmak ve bu yeni yaşam biçimlerini tahlil et-

mek, gelecek açısından hepimize büyük yarar sağlayacaktır. Bugünkü gelişme sürecinin nesnel koşullarının bu şekilde işlenmesi, güncel deneyimlerimizi anlaşılır bir dille uluslararası proletaryanın hizmetine sunacaktır. Böyle bir çalışmayla, erkek ve kadın işçilerin Rusya'da başlattığı eseri yurtdışındaki kadın ve erkek yoldaşların tamamlamasına yardım edebiliriz. Şu anda bizzat kendimiz karanlık ve nahoş bir genel durgunluk döneminde bulunsak bile, 1917 yılındaki Ekim Devrimi'nden bu yana başardıklarımızla, insanlık tarihinde ve elbette özellikle de kadının tarihinde silinmez bir iz bıraktık. Yeni yaşam biçimlerinin inşasında şu anki mola sürdüğü sürece, alışkanlıklardaki ve bilinçteki başarılı değişimlerin tam bir envanterini çıkarmak ve bu deneyimleri geniş halk kitlelerine aktarmak devrimci kadın kollarımızın görevi olmalıdır. Çünkü kitleler, proletaryanın önder tabakasının bugün sahip olduğu böyle yüksek bir bilinç düzeyine ancak bu şekilde ulaşabilirler. Bunun yanı sıra kadın kolları, uygun bir propagandayla dünyanın tüm diğer ülkelerindeki kadın işçilere pratik deneyimlerimizi aktarıp, onların yüreklerinde kadının kurtuluşunun gerçekten gerçekleşmesinin komünizme geçiş aşamasında olabileceği sağlam inancını uyandırmalıdırlar. Çünkü, Rus devriminin kadının kurtuluşunun temelini yalnızca teoride değil, pratikte de yarattığı bir olgudur. Bunun ötesinde Sovyet iktidarı, bir bütün olarak ilk hükümet sıfatıyla, anne ve çocuğu özel koruması altına aldı. Bunun dışında, burjuva toplumun en rezilce görüntülerinden biri olan fuhuşu ortadan kaldırmamızı olanaklı kılan koşulları yarattık. Serflik döneminden kalma karakteristik özellikler gösteren şimdiye kadarki aile biçiminin yerine, Sovyet Cumhuriyetimizde, evliliğin daha özgür, daha sağlıklı ve daha esnek bir biçimi getirildi. Büyük Rus Devrimi kadınlarımızın kurtarıcısıdır ve asla unutmamalıyız ki, devrimin gerçekleşmesi açısından işçi ve köylü kadınların çabaları, işçi ve köylü erkeklerin çabaları kadar önemliydi. Çünkü kadınlar, yalnızca devrimin patlamasında önemli bir rol oynamadılar (bu bağıntıda on-

ların 23 Şubat 1917'de, uluslararası kadın işçiler günündeki tarihsel çıkışlarını anımsatmak istiyorum), aynı zamanda bütün zor içsavaş yıllarında da devrimci sürece aktif olarak katıldılar.

Tüm bu olguları çoktan biliyorsunuz, zira bunlar daha bugünden proleter kadın hareketinin tarihinin ve partimizin tarihinin bir parçasıdır. Fakat yine de bir kez daha vurgulamak istiyorum ki, devrimin daha en ilk saatlerinden itibaren işçi ve köylü kadınlarımızın aktif olarak mücadeleye katılmadıkları hiçbir toplumsal alan yoktur. Gelecek kuşaklara Sovyet Rusya uğruna kadınların cesur mücadelelerini anlatan tarih kitaplarımıza giren kadınların listesi, dikkate değerdir. Böylece, daha Kerenski döneminde, ilk Sovyetlerin üye listelerinde işçi ve köylü kadınların adına rastlıyoruz. Sovyet Rusya, aynı zamanda kadınların hükümete seçildiği dünyanın ilk ülkesidir: çünkü iktidarın işçiler ve köylüler tarafından ele geçirilmesinden sonraki daha ilk ayda, bir kadın, Sosyal Yardım Halk Komiseri olarak Sovyet Hükümeti'nde yer aldı[20]. Keza Ukrayna'da da yine bir kadın, Mayorova yoldaş, 1921 sonbaharına kadar buna denk düşen bir görevi üstlendi ve il düzeyinde, tüm önemli görev alanlarında, çok sayıda kadın komiser, çoğu zaman doğrudan üretimden gelen işçi ve köylü kadınlar bulunmaktadır. Burada örnek olarak Klimova, Nikolayeva, Çernisyeva, Kaligina ve İkryanistova yoldaşların adlarını saymak istiyoruz. Bu Sovyet işçi kadınlar kuşağı ancak devrimci mücadelenin ateşi içinde, komünizmin çekiçhanesinde oluşabilirdi. Çünkü işçi ve köylü kadınlarımızın aktif katılımı ve taraflı düşünmesi olmadan, Sovyet iktidarı, proletaryanın öncüsünün plânlamış olduğu girişimlerin küçücük bir kesimini bile gerçekleştirebilecek durumda olmazdı. Devrimci sürecin aktifleştirdiği işçi ve köylü kadınlar, mücadele eden erkek işçi ve köylülerin yardımına gelmemiş olsaydı, genel içsavaş kargaşası içinde bugünkü kurumlarımızı inşa etmek ve çalışabilir durumda tutmak tümüyle olanaksız olurdu. Daha sonraki tarih yazarları, araştırmalarında, bu olguyu, Rusya'daki devrim açısından, bi-

zim devrimimizi 1789–1795 Fransız Devrimi'nden esaslı bir şekilde ayıran tipik bir karakter özelliği olarak öne çıkaracaklardır. Kasım 1918'deki Birinci Tüm-Rusya İşçi ve Köylü Kadınlar Kongresi, devrimin kadınlarda güçlü bir destek bulduğunu açıkça göstermişti. Böyle bir kongre toplama düşüncesi, Parti'nin kadın kollarında, yaklaşık bir ay önce, yani eylülde oluşmuştu ve yaklaşık onbeş kişilik bir grup kadın yoldaş, o dönemde kongre hazırlıklarına başladı. Bu hazırlıklar tümüyle yetersiz olmasına rağmen, emekçi kadınlar arasındaki yankı çok büyük oldu ve Rusya'nın bütün bölgelerinden 1147 delege geldi. Bu olgu, devrimci sürecin kadınları yüzyıllar süren Pamuk Prenses uykusundan uyandırdığı tezimin özellikle güçlü bir kanıtıdır. Kadınların bu süreçte hangi esaslı rolü oynadığını saptamak için, bu sürecin sadece bir ayrıntısını incelemek yeter. Böylesi özellikle tipik bir örnek, işçi ve köylü kadınların devrimin askerî savunmasına aktif katılımıdır. Çünkü bu angajman, gerçekten de kadının geleneksel yaşam alanının dışındaydı ve bazı insanlar bugün de, kadınların böylesi faaliyetlere uygun olmadığını savunacaklardır. Ancak bu işçi ve köylü kadınların sınıf bilinci öyle gelişmişti ki, bunlar aktif olarak Kızıl Ordu'yu desteklemeye katıldılar ve böylece daha Ekim Devrimi sırasında kadınlar devrimcilerin saflarında savaştılar. Sahra mutfakları, sıhhiye birlikleri ve kurye hizmetlerini örgütlediler. Devrimci Rusya, kadın işgüçlerini ülke savunması için kullanarak, kadına karşı yeni tavrını gösterdi. Buna karşı burjuvazi, her zaman, kadının rolününün evin ocağına bakmak olduğunu, ocağı; veya bir kez de daha az şiirsel ifade edersek, devleti savunmanın erkeğin doğal görevi olduğunu savundu. Çünkü savaş zanaatı, burjuva düşünceler dünyasında, salt erkek işidir. Kadınları askerlerin saflarına almak, burjuvazi için son derece doğaya aykırı bir düşünceydi, öyle ya, böyle bir gelişme burjuva ailenin ve onunla birlikte özel mülkiyetin ve burjuva sınıf devletinin temel direklerini de çökertebilirdi. İşçi devleti, bu sorunda bambaşka bir görüşü savunmaktadır, çünkü içsa-

vaş döneminde toplumsal olarak yararlı çalışma, Sovyet devletini savunmayla kopmaz bir şekilde bağlıydı. Komünist devlet, üretici güçlerin gelişmesi için, bütün yetişkin yurttaşların çalışmaya katılmasını talep etmektedir. Bunun için de komünistler, kadınların çalışmaya katılmasından vazgeçemezler. Burjuva diktatörlüğüne karşı proletaryanın savunma mücadelesi, işçi ve köylü kadınların ordu ve donanmada da kullanılmasını gerektirmektedir. İşçi ve köylü kadınların savaş hizmeti için seferber edilmesi, burjuva hükümetlerin emperyalist dünya savaşında yaptıkları gibi, yalnızca askerî mülâhazaların az çok rastlantısal bir sonucu değil, bilakis işçi sınıfının varoluş mücadelesinin bir sonucuydu. Çünkü ne kadar çok emekçi askerî görevler için seferber edilirse, işçi-köylü ordusu da devrimi o denli başarıyla savunabilirdi. Ve Kızıl Ordu'nun, işçi ve köylü kadınların aktif olarak mücadeleye katılmasına gereksinimi vardı. Cephedeki zaferi ancak bu şekilde güvence altına alabilirdik. Ama bu zafer aynı zamanda, kadının çokyönlü kurtuluşunun zorunlu bir önkoşulu ve Ekim Devrimi'nde kadınlarımız için mücadeleyle elde edilen hakların bir güvencesiydi. Bundan dolayı, işçi ve köylü kadınların cepheye gönderilmesini yalnızca randıman kıstasıyla değerlendirmek de tümüyle yanlış olurdu, çünkü, kadınların bu seferber edilmesinin onların bilinci üzerinde hangi uzun vadeli etkileri olduğunu da düşünmek zorundayız. Çünkü, nasıl ki Ekim Devrimi cinsiyetler arasındaki geleneksel haksızlıkların ortadan kaldırılmasının temellerini yarattıysa, kadınların iki önemli cepheye, emek cephesine ve Kızıl Cepheye katılması da kadınlara karşı son önyargıları ortadan kaldırdı. Kadının insan toplumunun tam değere sahip üyesi olduğu görüşümüz, son olarak kadınlarımızın Kızıl Ordu'da çalışmasıyla da ilkesel olarak onaylanmakla kalmadı. Bu nedenle, erkeğin uzantısı olarak kadın tablosu da, tıpkı özel mülkiyet ve burjuva diktatörlüğü kurumu gibi, tarihin çöp sepetine atılmanın yolunu tutmuştur.

Komünist kadınlar, sıklıkla askerî cephede ajitatör olarak yer

aldılar ve Kızıl Ordu'nun çeşitli oluşumlarının devrimci komitelerinde çalıştılar. Yani işçi ve köylü kadınlar, Kızıl Ordu'da ağırlıklı olarak politik görevler üstlendiler. Kızıl Ordu askerleri ve Kızıl Hemşireler olarak bu politik görevleri, 1919 ve 1920 yıllarında cephede 6000'in üzerinde işçi ve köylü kadın yerine getirdi. Kızıl Ordu'da kadınlar, kurye hizmetlerini de üstlendiler ve askerî yönetim merkezlerinde sekreter olarak çalıştılar. Kadınlar, kısmen, Kızıl Ordu askerlerinin saflarında doğrudan cephede de savaştılar. Ama bunlar, kural olmaktan çok istisnai durumlardı. Subaylık kurslarımıza şu anda çok sayıda kadın öğrenci katılıyor ve hatta bir kadın, genelkurmay akademisinde öğrenim görüyor. Sadece 1920 yılında, toplam 5000 işçi ve köylü kadın, Kızıl Ordu'nun bu tür eğitim kurslarına katıldı. Kızıl Ordu için hiçbir seferberlik kampanyası, işçi ve köylü kadınların katılımı olmadan gerçekleşmedi. Kadınlar, bunun dışında askerî hastahanelere gidip, hasta ve yaralı Kızıl Ordu askerlerine baktılar, askerî birlikler için elbise topladılar ve firarilere karşı mücadelede yardım ettiler. Ekim Devrimi'nden bu yana işçi ve köylü kadınların katılımının olmadığı tek seferberlik olmadı. Proletaryaya yaptığımız devrimi savunma çağrıları, işçi ve köylü kadınların, özellikle de büyük yoğun sanayi bölgelerinin sanayi işçisi kadınlarının yüreklerinde ateşli bir coşku yarattı. Bu işçi kadınlar, sınıf bilinçleri temelinde, kadının genel kurtuluşuyla bizim cephedeki zaferimiz arasında diyalektik bir bağ olduğunu sezdiler. Özellikle içsavaşın kritik dönemlerinde, devrimin bütün kazanımları gerçekten de tehlikeye girdiğinde, emekçi kadınlar, aktif ve kitlesel katılımlarıyla devrimci Sovyet Rusya'yı savunmaya önemli katkıda bulundular. Beyaz Ordu'nun 1919 yılında Don Havzası ve Lugansk'a saldırıları, Petersburg'un 1920 yılında General Denikin ve Yudeniç'in beyaz muhafız birlikleri tarafından askerî olarak tehdit edilmesi, bu kritik dönemin örnekleridir. Ukrayna'nın sanayi kenti Lugansk yakınlarında, beyaz haydutların saldırılarını püskürtmek ancak savaşa aktif müdahalede bulunan kadın ve

erkek işçilerin yardımıyla başarılabildi. General Denikin, sanayi kenti Tula'ya saldırdığında, Tula'nın kadın işçilerinin aldıkları şu karar, tarihi bir öneme sahiptir: "Denikin ancak ölümüzü çiğneyerek Moskova'ya ulaşabilir." Sloganları böyleydi. Onlar, cephede savaştılar, siper kazdılar ve muhabereden sorumluydular. General Yudeniç'in birliklerinin saldırısına karşı Petersburg'un askerî olarak savunulmasında işçi kadınların rolü herkesçe bilinmektedir. Binlerce sanayi işçisi kadın, makineli tüfek birliklerinde, muhabere ve keşif hizmetlerinde mücadele ettiler. Bu kadınlar, kendilerini feda ederek, dondurucu sonbahar havasında siperler kazdılar ve kentin etrafını dikenli tel ağıyla donattılar. Kadınlar, elde silah, çok sayıda barikatı beklediler ve firarilerin kaçmasını engellediler. Bu çıtkırıldımlar, mevzilerinde dövüşmeye ve gerekirse ölmeye hazır olan kadınlar tarafından durdurulduklarında, ahlâki olarak, utançla dolu bir şekilde mevzilerine geri dönmek zorunda kalıyorlardı.

Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin askerî savunmasında kadınlar, askerî olarak tali olsa da, ahlakî olarak önemli bir rol oynadılar. Sovyet Cumhuriyetimizin diğer alanlarında kadınlar, öncü hizmetleri yerine getirdiler. Toplumsal alanda ve özellikle de devlet tarafından anneliğin korunması alanında, hangi pratik çözümleri işçi ve köylü kadınlarımızın inisiyatifine borçlu olduğumuza karar vermeyi, geleceğin tarih yazarlarına bırakalım. Genel ekonomik kargaşaya ve işçi sınıfının henüz kendi yönetim aygıtına sahip olmaması olgusuna rağmen, Sovyet Hükümeti, bu toplumsal çalışmayı geniş düzlemde başlatacak durumdaydı. Ne var ki, kadınlarımızın bu soruna karşı tavrı olumsuz olsaydı ve çabalarımızı sabote etselerdi, bu olanaklı olamazdı. İşçi ve köylü kadınlarla ortak çalışmamızda, en iyi sonuçları doğrudan kadının kurtuluşuyla bağıntılı alanlarda elde etmiş olmamız karakteristiktir.

Ama bu, çok sayıda kadının toplumun başka alanlarında da aktif olarak çalışmaya katılmadıkları anlamına kesinlikle gel-

mez: Okul alanında, Sovyetlerde, halk komiserliklerinde, Yüce Ekonomi Sovyeti'nde ve devlet yönetiminin sayısız başka merkezinde. Ekim Devrimi'nden hemen sonraki dönemde ise işçi ve köylü kadınlarımızın çoğunluğu, ilk plânda o zamana kadarki deneyimlerine en yakın olan ve en rahat çözebilecekleri görevlere ilgi duydular ve bu da doğal olarak annelik sorunuydu.

Kadınlar, en başarılı şekilde, anneliğin korunması ve yetişkin eğitimi için sosyal kuruluşlarda ve halka açık kantinlerde çalışmaya katılmaya seferber edildiler. Bunun tersine, yalnızca çok az sayıda kadın konut dairelerinde çalışmaya katılmaya hazırdı. Besbelli ki, emekçi kadınlarımız, konut sorununun çözümünün, kadının pratik kurtuluşu için aynen halka açık kantinlerin kurulması kadar önemli olduğunu kavramamışlardı. Parti'nin bugünkü kadınlar koluna denk düşen kadınlar arasında özel ajitasyon ve propaganda komisyonları, o dönemde esas olarak, işçi ve köylü kadınları toplumumuzun belli alanları için seferber etmeye çalışmakla yetindiler, çünkü bu komisyonların çalışanları, kolektif kadın çalışmasını kadınların zaten aşina oldukları alanlarda geliştirmekle işe başlamak gerektiği görüşünü savunuyorlardı. Ve biz de ancak daha sonra, kadınları diğer alanlardaki inşa çalışmasına seferber etmeye geçtik. Ama Ekim Devrimi'nden sonraki ilk günlerde, kadınların çoğunluğu yaşam ve aile biçimlerinin değiştirilmesi için çaba sarfetti. Çünkü onların hizmetçi yaşamına son verilmesi, onların kurtuluş sürecini hızlandırdı ve tutku ve coşkuyla karşılandı. Sovyet Cumhuriyeti, toplumun bütün sektörleri için cesur ve kapsamlı programın başarısızlığa uğramamasını bu kadınlara borçludur. Doğal bir işbölümü oluştu. Emekçi kadınlar, ağırlıklı olarak, kendilerine geleneksel olarak yakın olan ve problemlerini bildikleri toplumsal alanlarda çalıştılar: Örneğin, annelik sorunu ya da kadınların yerine getirmek için yüzyıllardır eğitildikleri ev idaresi işleri sorunu. Kadınlar, bu alanlarda yalnızca erkeklerin yardımcı gücü değildi, bilakis genellikle inisiyatifi bizzat ele alıyorlardı. Ama devlet aygıtının

diğer alanlarında erkekler eskiden olduğu gibi yine egemendi ve doğal olarak bazı istisnalar olsa da, kadınlar, orada çok önemsiz konumlara sahipti. Fakat bu işbölümü, proletaryayı cinsiyetlere göre fraksiyonlaştırmayıp, tam tersine, çeşitli toplumsal alanlardaki inisiyatiflerin gayet normal ve verimli bir sağlamlaşmasına yol açtı. Bu gelişme, bizim açımızdan kesinlikle, kadınların sosyal alan ve eğitim alanı dışındaki görevleri çözme yeteneğine sahip olmadıkları anlamına gelmez. Tam tersine. İşçi ve köylü kadınların devrimci süreçte ve ekonomik yeniden inşa çalışmasında hangi olağanüstü önemli rolü oynadıklarını biliyoruz. Çünkü emekçi kadınların aktif katılımı olmadan, karşı-devrime ve spekülasyona karşı mücadelemiz, çok daha az başarılı olurdu. Örneğin, sağlık alanındaki sorunların, salgınlara karşı mücadelede işçi ve köylü kadınlarımızın paha biçilmez katılımı sonucu çözülebildiği doğru değil mi? Ekonomik ve toplumsal alandaki çeşitli kampanyaların, yalnızca, işçi ve köylü kadınların çoğunluğu çoğu zaman gönüllü ve haftalar süren çalışmalarıyla bu kampanyalara katıldığı için başarıya ulaştığı sık sık vurgulanmıştır. Yine de, yeni yaşam biçimlerini ve değişmiş bilinci geliştirirken, şimdiki dönemde kadınların, kendi deneyimleri temelinde, kendiliğinden, onlar için doğrudan en önemli olan ve aynı zamanda kolektifi de güçlendiren sorunların çözümünde çalışmaları olgusu var olmaya devam etmektedir. Ekim Devrimi'nden bu yanaki kendi deneyimlerimiz, tüm proletaryanın ve insan sağduyusunun tarihsel deneyimleri temelinde ortaya çıkan cinsiyetler arasındaki bu işbölümünün doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü kadınlar, tam da sorunlarını özellikle tanıdıkları alanlarda, halka açık kantinlerde, devlete ait anne ve bebek kuruluşlarında çalışmaya katıldıkları için, işgüçlerini en acil yeniden inşa çalışmalarının çözümünde başarıyla kullanabildiler ve bu şekilde tüm Sovyet Hükümeti'ne yardımcı oldular. Proletarya diktatörlüğünün bugünkü aşamasında, proleter kadınlar, feminizmin soyut ilkelerine, yani kadının soyut hak eşitliğine angaje olmak için es-

kisinden daha da az nedene sahiptirler. Sovyet Rusya'da akılcı bir plânlama, tam tersine, kadınların ruhsal ve bedensel özelliklerini göz önünde bulundurmalı ve çeşitli çalışma görevlerini, cinsiyetler arasında o şekilde paylaştırmalıdır ki, plânlama kolektifin ortak hedeflerine en iyi şekilde hizmet etsin. *Çünkü işçi ve köylü kadınlarımız, proletarya diktatörlüğü döneminde, hak eşitliği olarak hak eşitliği için mücadele edemezler, tersine onlar, kadın işgücünün amaca uygun olarak işe yerleştirilmesini ve annelik korumasının güvence altına alınmasını savunmalıdırlar.*

Diğer ülkelerden kadın ve erkek yoldaşlar, Rus devriminin deneyimlerinden öğrenmelidirler. Proletarya iktidarı ele geçirdikten sonra yeni yaşam biçimleri geliştirmeye başladığında, yalnızca çeşitli üretim alanlarında ve askerî alanda gerekli özel bilgilere sahip proleter uzmanlara değil, aynı zamanda yeni komünist yaşam biçimlerinin nasıl geliştiğini, bebek ve küçük çocuk yurtlarının ve halka açık kantinlerin nasıl plânlandığını ve örgütlendiğini bilen kadınlara da, yani insanların birlikte yaşamasının nasıl yeniden düzenlenebileceğini bilen ve kolektif kurumların en iyi biçimlerini tanıyan kadınlara da gereksinim vardır. Çünkü proletarya, kadınların aktif katılımı olmadan yeni yaşam biçimleri geliştiremez; ve işte bu yüzden de, kadınların komünist ruhla eğitilmesi, uluslararası proletarya için esaslı bir görevdir. Ama bundan dolayı, kadın çalışması da, yalnızca proleter kadınların meselesi olamaz. Sovyet Rusya'da şu anda keskin bir sınıf mücadelesi dönemi yaşıyoruz. Bugün gündemde olan, mütevazı reform önerileri değil, tam tersine ekonominin ve bilincin kapsamlı bir devrimcileştirilmesidir. Bu nedenden ötürü, kadınlarımızın işgücünün toplumsal çalışmada ve sanayinin yeniden inşasında anlamlı ve plânlı kullanımı sorunu da, en önemli politik sorunlardan biridir. Proletaryanın düşmanları bunu çok iyi biliyor ve çeşitli burjuva hükümetler kadınlara karşı böylesine cömert davranıp, kadınlara politik hak eşitliği ve reformdan geçirilmiş bir evlilik hukuku biçiminde sadakalar dağıttığında, bunun elbette

nedenleri vardır. Onlar, bu politikayla kadınların hoşnutsuzluğunu ve mevcut koşullara ilişkin tehlikeli eleştirilerini yatıştırmak istiyorlar. Bu davranışa yanıt olarak, biz komünistler de uluslararası kadın çalışmamızı güçlendirmeliyiz ve Komünist Enternasyonal'in Uluslararası Kadın Sekretaryası, bu sorunu ele almıştır. Çalışmalarımızda, her iki cinsiyetten proletaryanın ortak çıkarlara sahip olduğundan yola çıkmalıyız; bunun için bu çalışmada dayanışmayı ve işçi hareketinin genel hedeflerini vurgulamalı, ama aynı zamanda kadının anne olarak toplumsal rolünden kaynaklanan özel konumunu da göz önünde bulundurmalıyız. Yani işçi devleti, kadınların işgücünü, onların yeteneklerini, deneyimlerine en iyi denk düşen alanlarda geliştirecekleri şekilde kullanmalıdır ve işçi devleti, kadının yalnızca bir işgücü olmadığını, aynı zamanda anne olarak da toplumsal bir görevi yerine getirdiğini asla unutmamalıdır. Çünkü kadınlar, erkeklerle omuz omuza çalışıyor ve bunun ötesinde, topluma yeni üyeler ve işgüçleri bahşediyorlar. Bunun için de işçi devleti, *kadınlara özel ihtimam göstermek* zorundadır. Proletarya diktatörlüğü aşamasında görevimiz, cinsiyetler arasında tam bir eşitlik sağlamak değil, tersine kadının işgücünün akılcı bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve buna denk düşen bir devlet annelik koruma kurumları sistemi kurmaktır.

Özel mülkiyet kurumu üzerine kurulu ve küçük ailenin özel tüketimiyle kopmaz bir şekilde bağlı olan kapitalist sistemde, kadın, ailenin ev idaresi içinde üretken olmayan çalışmaya mahkûm edilmiştir. Kapitalist ülkelerdeki burjuva hükümetler, şu sıralarda kadınlara biçimsel-hukuki bir hak eşitliği ve başka sadakalar biçiminde ödün vermeye hazır olduklarını açıklasalar da, onların kurtuluşu mümkün değildir. Çünkü Sovyet Cumhuriyeti örneği, yalnızca kadının üretim süreci içindeki ve onunla birlikte tüm diğer toplumsal alanlarda da rolünün temelden değiştirilmesiyle kadının kurtuluşu için bir temel yaratılabileceğini göstermektedir.

Bu açıklamalarla, ders dizimizi bitiriyoruz. Umarım ki, bu ondört ders boyunca, kadının toplumdaki konumunun ve haklarının onun üretimdeki işleviyle belirlendiği konusunda açıklığa kavuştunuz. Bu nedenden ötürü de, kapitalizmde kadın sorunu çözülemez. Sovyetler Birliği'nde kadın sorunu çözülecektir, çünkü çalışabilir durumdaki yetişkin tüm kadınlar toplumsal olarak yararlı çalışma yürütmekte ve komünist ekonominin inşasına ve yeni yaşam biçimlerinin gelişmesine katılmaktadırlar. Rusya'da kadınlarla çalışan sizler, şu konuda açık olmalısınız: Bugün bile işçi kadınlar ve sözde kocakarı ya da serf olarak köylü kadınlar, acı bir yaşam sürdürseler de, onlar için bu durumdan çıkış yolu vardır. Çünkü yeni üretim ve yaşam biçimlerini geliştirmek için ne kadar çok enerji sarfedersek, kadınlar da yüzyıllardır süren köleliğin zincirlerinden o kadar çabuk kurtulacaktır. Rusya'daki Ekim Devrimi, emekçi kadınlarımıza gerçek bir kurtuluş şansı sunmaktadır. Kadınların bunu gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği, şimdi gerçekten yalnızca onların iradesine ve yeteneğine bağlıdır. Ne yapılacağını kendileri bilmek zorundadır. Kurtuluşun temelleri atılmıştır. Yol, açıkça gösterilmiştir. Yapılacak ne kalmıştır? İnşa etmek. İnşa etmek. İnşa etmek. Özel mülkiyetin diktatörlüğü kadını yüzyıllar boyunca köleleştirdi. Proletarya diktatörlüğü kadını kurtardı.

Açıklayıcı Notlar

[1] Silahsız Paris halkı, krallığı protesto etmek için, Mars Meydanında "Anavatan Sunağı"nın etrafında toplandı. Kral ve maiyeti, 21 Haziran 1791 gecesi Paris'ten kaçmış ve yolda eski bir postacı tarafından tanınmıştı. Kaçışları, uzun zamandır hazırlanmıştı. Tutuklanmalarından sonra, Fransız halkı, kraliyet ailesini zafer içinde Paris'e geri getirdi. Soylular, kilise ve burjuvazinin bir bölümü, kraliyet ailesine karşı bir vatana ihanet duruşmasını engellemeye çalıştılar. Paris halkı, bu affa karşı 17 Temmuz 1791'de Mars Meydanında bir protesto gösterisi yaptı. Ulusal Meclis'in çoğunluk kanadı, ulusal muhafızları seferber etti, sıkıyönetim ilân etti ve cumhuriyetçi göstericileri katletti. (s. 126)

[2] Olympe de Gouges, Fransız Devrimi sırasında ilan edilen ve ona göre yalnızca erkeklerin haklarını gözeten "İnsan Hakları Beyannamesi"nin ardından, kadınlar için aktif ve pasif oy hakkı ve kadınların bütün kamu dairelerinde çalışmasını talep ettiği "Kadın Hakları Beyannamesi"ni yayınladı. (s. 131)

[3] Kadetler, çarlık Rusya'sında liberal-monarşist bir burjuva partisi için kullanılan popüler deyimdi. Bu ad, "Rusya'daki Anayasal Demokratlar" resmi parti adının başlangıç harflerinden oluşuyordu. (s. 142)

[4] Bu talep, Alman İmparatorluğu'nda, hem geleneksel "yüksek kız okulları"nın düzenli liselere dönüştürülmesini, hem de Alman üniversitelerindeki kadınlar için yüksek öğrenim yasağının kaldırılmasını kapsıyordu. Ağustos 1873'te Prusya'da toplanan bir okul konferansı tarafından kararlaştırılan "ilkeler", Alman İmparatorluğu'nda

burjuva sınıfın okul politikası açısından karakteristiktir: "Yüksek kız okulu, yüksek çevrelere özgü genel eğitimi amaçlamaktadır... Kızlara verilen derslerin, erkek çocuklara verilenden daha fazla ölçüde biçimsel nitelikte olduğu ve burada esas ağırlığın terbiyevi yöne verilmesi gerektiği konusunda tam bir fikir birliği vardır... Kadın çalışmasına, daha fazla genişletilmesi söz konusu olmayacak yeni alanların açıldığının anımsatılması da bu inancı değiştirmedi." Alman İmparatorluğu'nun diğer federal devletleri de bu ilkelere katıldılar. Kadın eğitimi ve kadın hareketi, üniversite eğitimine katılma hakkı talep etti. "Genel Alman Kadınlar Birliği"nin 19. yüzyıldaki bu talebi, ilk kez 1908'de başarıya ulaştı. 1909/10 kış sömestrisinde, Alman üniversitelerinde yaklaşık 1900 kadın öğrenci öğrenim gördü ve bu sayı, iki yıl sonra 3200'ü buldu. 1908 yılındaki bu kadın eğitimi reformuna kadar, yüksek öğrenim görmek isteyen bütün Alman kadınları yurtdışındaki bir üniversiteye gitmek zorundaydılar. (s. 145)

[5] İsviçre üniversiteleri, 1908 yılına kadar, kendi ülkelerinde yüksek öğrenim göremeyen ve yüksek öğrenimlerini bitiremeyen Alman kadın öğrenciler için de ana sığınma yeriydi. Alman akademisyen kadınlarının en eski kuşağının tamamı, öğrenimlerini İsviçre'de bitirdi. (s. 146)

[6] Seçme ve seçilme hakkı için mücadele, kadının medeni kanunun diğer bütün alanlarındaki hak eşitliği için mücadeleye sımsıkı bağlıdır. O yılların uluslararası kadın konferanslarında şu konular ayrıntılı olarak tartışıldı: Genel annelik sigortası, bekâr annelerin ve çocuklarının hukukî ve iktisadî durumlarının iyileştirilmesi, evlilikte mal ayrılığının getirilmesi, yeni bir boşanma ve miras yasası, kadınların parlamentoda çalışmaya katılması talebi, pasif oy hakkı. (s. 151)

[7] İlk süfrajet grubu, İngiltere'de 1867 yılında oluştu. Ana talebi, kadınlar için hemen genel oy hakkıydı. 1872 yılında, İngiltere'deki bütün eylemleri koordine eden bir merkez komitesi kuruldu ve 1897'de bütün militan gruplar "National Union of Woman's Suffrage Societies" içinde birleşti. (s. 152)

[8] Karl Marx-Friedrich Engels, "Komünist Partisi Manifestosu", İnter Yayınları. (s. 158)

[9] August Bebel, "Kadın ve Sosyalizm", [İnter Yayınları]. (s. 159)

[10] Birinci Dünya Savaşı patladığında, Alman İmparatorluğu'nda yaklaşık beş milyon erkek askere alındı. 4 Ağustos 1914'te, Alman parlamentosu, işçi kadınların korunmasını da kaldıran olağanüstü yasaları çıkardı. Kadınlar, maden ocaklarında, yüksek fırınlarda, patlayıcı fabrikalarında ve üstelik gece vardiyasında çalışmak zorundaydılar. (s. 165)

[11] Alman Kadın Dernekleri Birliği başkanı Gertrud Bäumer, 31 Temmuz 1914'te, Alman İmparatorluğu'ndaki bütün kadın derneklerine, kapsamlı bir "ulusal kadın hizmetleri" örgütü yaratılması çağrısı yaptı. 1914 yılında, "ulusal kadın hizmetleri"nin ilk yerel grupları oluştu. Bunların ortak çalışma programı şöyleydi: "Eşit ölçüde besin maddesi teminine katılmak, geçimlerini sağlayanların sefer ya da savaş sonucu işsiz kaldığı ailelerin bakımı. Üç bakımdan iş temini: geçimlerini sağlayanların yokluğu yüzünden şimdi kendi kazançlarını sağlamak zorunda olan kadınlar; boşalmış erkek iş yerlerinde geçici olarak çalışmaya hazır ve yetenekte kadınlar; gönüllü yardımcı güçler." Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg, bu "ulusal kadın hizmeti" içinde her türlü çalışmayı kesin bir şekilde reddettiler. Şubat 1914'te, Frankfurt am Main eyalet mahkemesi, Eylül 1913 tarihinde Frankfurt banliyölerindeki Almanya Sosyal-Demokrat Partisi toplantılarında, Prusya militarizmine karşı mücadele çağrısı yaptığından ve bir savaş durumunda Fransa'daki sınıf kardeşlerine ateş etmemeleri için işçi sınıfına çağrıda bulunduğundan, Rosa Luxemburg'a karşı politik bir dava yürüttü ve onu bir yıllık hapis cezasına çarptırdı. Clara Zetkin, 17–19 Ağustos 1907'de Basel'de toplanan sosyalist kadınların Birinci Uluslararası Kadınlar Konferansı'nda, Avrupa'nın bütün işçi kadınlarını sömürüye ve savaşa karşı mücadeleye çağırmıştı. (s. 168)

[12] Örneğin, Ağustos 1914'te seferberliğin ilânından sonra, Prusya'da dizanteri hastalarının sayısı, bir yıl öncesine göre on kat arttı ve 1915 yılında, yalnızca Prusya'da 2680 kayıtlı kolera hastası ve 6549 lekeli humma hastası insan bulunuyordu. (s. 170)

[13] İngiliz liberal politikacı, 1916–1922 arası başbakan. (s. 178)

[14] İsveç Sosyal-Demokrat Partisi'nin önderlerinden. (s. 178)

[15] Almanya Sosyal-Demokrat Partisi politikacısı, 1918'de Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 1919'da İmparatorluk şansölyesi. (s. 178)

[16] Almanya Sosyal-Demokrat Partisi politikacısı, 1920'de imparatorluk savunma bakanı. (s. 178)

[17] "Kadın Sağlığının Korunması Üzerine Karamame." Bu karamamede, diğer şeylerin yanı sıra şunlar söyleniyordu: Son on yıllar içinde, gerek Batı'da gerekse de bizde, çareyi hamileliğin bitirilmesinde bulan kadınların sayısı artmaktadır. Diğer ülkelerin yasaları, bu kötülüğe karşı cezalandırma yoluyla mücadele yürütmektedir... Bu yöntem, olumlu sonuçlara yol açmadığı gibi, tersine ameliyatları yasadışılığa itti ve kadınları, kâr hırsıyla dolu ve üstelik çoğu zaman bilgisiz kürtajcıların kurbanı haline getirdi... Bunun sonucu olarak, kadınların %50'si bulaşıcı hastalıklara yakalandı ve %4'ü öldü. İşçi-Köylü Hükümeti, bu olgunun bütün toplum için tüm kötülüklerini mülâhazaları içinde hesaba katmaktadır. Sosyalist devlet sisteminin ve kürtaja karşı mücadelenin güçlendirilmesi süreci içinde o, bu kötülükle mücadele eder... Ama geleneksel ahlâki alışkanlıklar... ve içinde bulunduğumuz anın ağır iktisadi koşulları, kadınların bir bölümünü böyle bir ameliyata karar vermeye zorladığı sürece, Sağlık Halk Komiserliği ve Adalet Halk Komiserliği, şunları belirler: 1. Hamileliğin bitirilmesinin bedava gerçekleştirilmesine, ameliyat için en büyük güvenliğin mevcut olduğu Sovyet hastahanelerinde izin verilir. 2. Doktorlar hariç, diğer bütün insanların bu ameliyatı gerçekleştirmesi yasaktır. ... 4. Kâr amacıyla kendi özel yazıhanesinde bir kürtaj gerçekleştiren bir doktor, ... mahkemeye sevkedilir. (s. 221)

[18] Bununla, ücret ödenmeyen, ama toplumsal olarak yararlı bir çalışmanın yürütüldüğü "Komünist Cumartesi"ler kastedilmektedir. (s. 227)

[19] Eski Rusya'da yaşlı köylüler için kullanılan samimi bir deyim. İçsavaş sırasında Bolşevikler, Nestor Mahno önderliğindeki süvari ordusunun içindeki anarşistlere bu adı takmıştı. (s. 245)

[20] Kastedilen kadın halk komiseri, A. Kollontai'ın kendisidir. (s. 249)

ISBN 975-7349-83-6

inter
yayınları